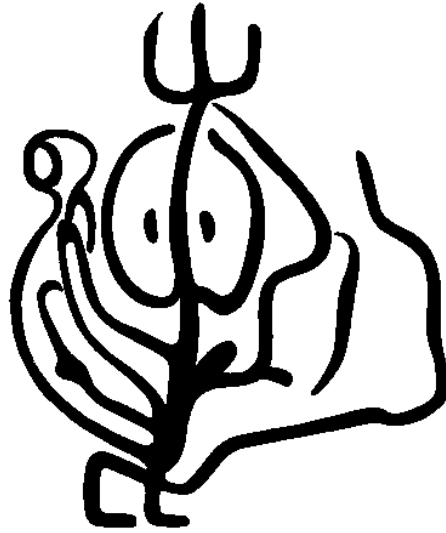

Գրիբոր Վահանյան, Վահան Վահանյան

ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՔԱՐԵ ՏԱՐԵԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

1993 - ք. Երևան - 2006

ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՔԱՐԵ ՏԱՐԵԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, Երևան, Նժար, 2006, 256 էջ, 35 ժայռապատկեր, 150 զարդանախշ

Գրքի էլեկտրոնային տարբերակը գրանցված է Հայաստանի Հանրապետության հեղինակային իրավունքների ազգային գործակալությունում 1996թ. օգոստոսի 1-ին N00081, "HaykNet" - "ArcaLer" <http://www.iatp.am>

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հեղինակի կողմից	4
Նախաբան	5
Ներածության փոխարեն	6
Քաղաքակրթության քարե տարեգրությունը.....	11
Հնադարյան խորհրդանիշերը եւ նրանց փիլիսոփայությունը.....	23
Իմաստավորման արվեստը, մաթեմատիկան, աստղագիտությունը.....	33
Մշակութային հերոսները եւ նրանց սխրանքները.....	43
Աստվածները եւ առասպելական գործող անձինք.....	53
Դպրությունը.....	57
Խաչապաշտություն - Երկրպագում խաչին.....	61
Փառք Քրիստոսի հարությանը.....	66
Մարութա (կամ Մարիամ)՝ առաջին Աստվածածին.....	70
Նահապետը Նոյի հետնորդ.....	75
Ծիրանագույն.....	78
Հավելված 1.	80
Պետություններ եւ ժողովուրդներ	
Կղզիներ, ծովեր, լճեր եւ գետեր	
Քաղաքներ եւ բնակավայրեր	
Լեռնաշղթաներ եւ գագաթներ	
Քարանձավներ, գանձեր	
Ռազմագիտություն	
Սննդամթերք	
Կենդանական աշխարհ	
Բուսական աշխարհ	
Բժշկություն	
Փոխադրամիջոցներ, տրանսպորտ	
Ճարտարապետություն, շինարարություն	
Մետաղագործություն	
Մշակույթ	
Երաժշտություն	
Մանածագործություն	
Կրոն	
Հավելված 2.	96
Հայերեն բառեր	
Ռուսերեն բառեր	
Հին ռուսերեն բառեր	
Անգլերեն բառեր	
Ֆրանսերեն բառեր	
Գերմաներեն բառեր	

Հավելված 3.	111
Պատերազմ եւ խաղաղություն (ըստ Աստվածաշնչի)	
Դավիթ (Բիրլիական) եւ Դավիթ (Սասունցի)	
Առաջարկություններ Արարատյան լեռներում միջազգային արշավներ կազմակերպելու մասին	
Ինչպես վերածնել Հայաստանը	
Հավելված 4.	131
Վ.Յա.Բրյուսով "Սֆինքսներ եւ վիշապներ"	
Վ.Յա.Բրյուսով "Թագավորի աղոթքը" (ռուսերեն)	
Ն.Մառ "Հայկական մշակույթը"	
Եզրահանգումներ.....	157
Գիրքը գրվելուց հետո.....	162
Եթե հարցին մոտենանք գիտականորեն.....	164
Հնադարյան աստղադիտարան Վարդենիսի լեռներում, Սևսար լեռան լանջին.....	166
Գրականություն.....	167
Նախաքաղաքակրթության որոնումները (Ժայռապատկերները, ճանաչողության գործընթացները և մտածողությունը).....	169
Պատկերային մտածողության նախօրինակները.....	173

ՆԵՂԻՆԱԿԻ ԿՈՂՄԻՑ

Ի՞նչ լեզվով են խոսել մեր նախնիները եւ ի՞նչ լեզվով են խոսել բիբլիական Ադամն ու Եվան:

Մինչեւ բիբլիական ջրհեղեղը եւ մինչեւ բաբելոնյան խառնաշփոթը ժողովուրդները խոսել են ընդհանուր եւ բոլորին հասկանալի նախալեզվով, նրանք նաեւ միասնական հավաք են ունեցել: Այնուհետեւ լեզուները փարանջապվել են: Տարանջապվել է եւ հավաքը: Նազարամյակներ անցան, գուցե եւ մի քանի փասնյակ հազարամյակ...

Այս գիրքը մի փորձ է՝ հիմնել առաջին «քարը», վերականգնել այսպես կոչված «քարե լեզվի» արմատական բառարանի մոդելը: Լեզու, որը հազարամյակների ընթացքում ձեւավորվել է հնագույն մարդու գիրակցության մեջ:

Գիրքը հրավիրում է ընթերցողին նմանակել առաջին գաղափարները եւ մտքերը, որոնք հիմք են դարձել մարդկային գործունեության փարբեր բնագավառներին առնչվող բառերը «կառուցելու» համար: Եւ ակնհայտ կդառնա շարերին, որքան ընդհանուր բան ենք ունեցել մենք, որքան ընդհանուր բան կարող է մեզ սպասել: Եւ եթե գեթ մեկ մարդ փոխի իր վերաբերմունքը հայոց լեզվին, ըստ արժանվույն գնահատի այն, ուրեմն, հեղինակը հասել է նպատակին:

* * *

Իմ գիրքը միանշանակ չի ընդունվի, ոմանց մոտ կառաջացնի ժպիտ կամ քմծիծաղ, ուրիշները ուրախություն, լույս ու ջերմություն կզգան: Ինչ-որ մեկը հպարտությամբ կհամակվի իր անցյալի նկատմամբ: Մեկը կդառնա ավելի խելոք ու ազնիվ, իսկ մյուսը՝ պարզապես հարուստ: Այդպես է նաեւ կյանքում. մեկին դուր է գալիս ձյունը, մյուսին՝ անձրեւը, երրորդին՝ վառ եւ ջերմ արեւը: Ինչ-որ մեկը սիրում է իշխանություն, թանկարժեք իրեր, կուռքեր, իսկ ուրիշը՝ ապրել ըստ ավանդույթների եւ ճանաչել ճշմարտությունը:

Այս գիրքը ես նվիրում եմ փակավիճակի չճանաչված եւ անհայտ մեր նախնիների հիշատակին, քանի դեռ նրանց գեները, մտորումները, ձգտումները, ոգին եւ հոգսերը, սերը, փաղանդը, բարությունն ու մեծությունն ապրում են մեզանից յուրաքանչյուրի մեջ:

Ես նվիրում եմ այս գիրքը մեր հեթնորդներին, որոնք, կարդալով այն, ավելի մոտ կդառնան մեզ, կիմաստավորեն մեր անցած կյանքի ուղին՝ գեթ մեկ ակնթարթ պատկերացնելով մեր մտքերը, ուրախություններն ու հոգսերը:

Միրե՛ք, Նայրենիքը՝ այն միակն է:
Մի՛ լքեք, Նայրենիքը՝ այն միակն է:
Զիս ճանաչե՛ք, Նայրենիքը, նրա լեզուն
Եւ կճանաչեք Ձեզ՝ իմաստավորելով կյանքը քարե...

Գրիքոր Վահանյան,
ք. Երեւան, մայիս, 1993թ.

ՆԱԽԱԲԱՆ

Աստվածաշնչում կարդում ենք. «Սկզբում եղել է խոսքը»: «Բառեր, բառեր, բառեր» - պարզ կրկնողությամբ Նամլեարի շուրթերով արտահայտել է Շեքսպիրը: Սակայն, համենայնդեպս մեր լեզվում, գոյություն չունի ավելի փարողունակ և պարկերավոր բառակապակցություն, քան՝ «Քաղաքակրթության քարե փարեգրությունը»:

Ես՝ բոլոր առումներով հանդերձ, անհանգստության խորը զգացումով ընդունեցի Գրիգոր Արշալույսի Վահանյանի սքանչելի սրեղծագործության նախաբանը գրելու և ընթերցողի ուշադրությանը ներկայացնելու առաջարկը:

Քաղաքակիրթ մարդկությունը միայն սկսում է, բայց դեռ երկար պետք է գիտակցի քարի և քարե մշակույթի իմաստը, որը ընկած էր նոր ծնունդ առնող նախնադարյան համայնական հասարակարգի և վաղ քաղաքակրթությունների ծիլերի հիմքում: Եվ հենց այսպեղ է, որ մարդկությունը իր հայացքը ուղղում է Նայաստանին և Նայկական լեռնաշխարհին, ինչպես քաղաքակրթության բնօրրանի:

Դեռ 1950-ական թվականներին լենինգրադցի սառցագետ Կուզնեցովը հայտնագործեց, որ վերջին սառցակալումները Նայկական լեռնաշխարհում ուշացել են. սառցակալումը բոլոր կողմերից ճնշելով նախնադարյան համայնքները պետք է, որ նրանց կուրակեր Նայկական լեռնաշխարհում, որպեսզի հեջո նորից այսպեղից փարածվեին /վերաբնակվեին/:

Այդ բնական երևույթների արձագանքները, ինչպես ես ենթադրում եմ հանդիսանում են Աստվածաշնչում այն վկայակոչումները, որ դրախարձ՝ Եդեմ երկիրը գրնվում է Նայաստանում, որպեղից սկիզբ են առնում Տիգրիսը, Եփրատը, Արաքսը և Քուռը: Այսպեղ հայտնվեց նախամարդը՝ Ադամը /«ադա» հայերեն նշանակում է «մարդ», «ամ»-ը հայկական անվանական հոդն է. համեմատեք՝ «Արամ», «Ամրամ», «Արգամ» և այլն/:

Նայաստանի հեք /Արարաք լեռան հեք/ կապված կա լեգենդ՝ Նոյան Տապանի և Նոյի սերնդի վերաբնակեցման մասին: Ի դեպ Արարաքը՝ «ամենաբարձր լեռնագագաթն է աշխարհում», համեմատած. Արաքսի հովտում՝ լեռան հարաբերական բարձրությունը կազմում է մոտ 4,5 կմ:

Սառցալոգիայի և Աստվածաշնչի փվյալները լավ համապատասխանում են լեզվագիտության փվյալներին: 1960-ական թվականների սկզբին հայկական լեզվաբան, ակադեմիկոս Արարաք Ղարիբյանը հայտնագործեց, որ հայոց լեզվում, ներառյալ բարբառները, հանդիպում են բոլոր բաղաձայնային խմբերը /բաղաձայնների փոխկապվածությունը/, որոնք բնորոշ են հնդեվրոպական լեզուների ընդհանրի խմբերին: Խնդիրը կայանում է հեքնյալում, որ յուրաքանչյուր լեզվական դաս, որն ընդգրկված է այս խմբերում, ունի բաղաձայնային խմբերին յուրահատուկ սահմանափակ քանակություն, բացառությամբ՝ հայոց լեզվի, որպեղ համապեղ հանդես են գալիս բոլոր բաղաձայնային խմբերն անխախտ:

Դեռ 1960թ., ծանոթանալով Ղարիբյանի ուսմունքին, ես արեցի հեքնյալ եզրակացությունը, որ հենց այսպեղ է կայանում լեզվաբանական ապացույցը առ այն, որ հնդեվրոպացիների հայրենիքը հանդիսանում է Նայկական լեռնաշխարհը:

Դրանից բացի, ես ցույց փվեցի, որ ժամանակակից հայկական բարբառները պարունակում են այն նույն բաղաձայնային խմբերը, որոնք յուրահատուկ են նաև Նայաստանից դեպի հյուսիս փարածված լեզուների դասերին: Արևելյան հայկական բարբառները պարունակում են այնպիսի բաղաձայնային խմբեր, որոնք յուրահատուկ են նաև՝ պարսկական, փաջկական, քրդական և հնդկական արևելյան լեզուների դասերին:

Արևմտյան հայկական բարբառները պարունակում են այնպիսի բաղաձայնային խմբեր, որոնք յուրահատուկ են ռոմանական, անգլո-սակսոնական և այլ լեզուների դասերին:

Ներևաբար, հասարակապես կարող ենք ասել, որ հնդեվրոպացիների հայրենիքը գտնվել է Նայկական լեռնաշխարհում, ուստի կարիք չկա հեղաշարժ գործածել «Ննդեվրոպական լեզուների խմբեր» տերմինը, այլ հարկավոր է օգտագործել նոր, ավելի կոնկրետ և ծագումնաբանորեն /գենետիկորեն/ հիմնավորված պարզ տերմին՝ Նայկական լեզվական խումբ, դրանում պահպանելով Նայկական դասը:

Լեզուների խմբերի որոնման կենտրոնը շեղող հասկացություն չէ և անմիջականորեն կապված է քաղաքակրթության զարգացման հետ: Ահա, թե ինչպիսի համաշխարհային-պատմական նշանակություն է ձեռք բերում Նայաստանը Ք. Ա. III-II հազարամյակում.

1. Քարի, պղնձե-բրոնզի և երկաթի դարերի նոր ծնունդը:
2. Ձիու ընտելացումը, անվաճաղ անիվներով կառքի պատրաստումը:
3. Աշխարհում առաջին հիերոգլիֆական այբուբենի ստեղծումը:
4. Տասնյակների թվային համակարգի ստեղծումը և գրոյի հայտնագործումը:
5. Երկնականարի բաժանումը համաստեղությունների և «Կենդանակերպի նշանների» անվանումը:
6. «Պարանի կանոնի /ուղիղ անկյան կառուցումը/» հայտնագործումը և «Պյութագորեսի թեորեմները», այսինքն՝ ներքնաձիգի քառակուսին հավասար է էջերի քառակուսիների գումարին:
7. «Լուսնի գաղտնիքների» բացահայտումն ու մեկնաբանումը, Արեգակի և Լուսնի խավարումների փուլերի համակարգերի հայտնագործումը: Առաջին պղնձե-բրոնզաձույլ «Տիեզերքի նմուշօրինակի» կառուցումը:
8. Գորգագործական հասարակ հայտնագործումը:
9. Գավանոպլաստիկայի /մեդալի պատումը մեդալով, քացախաթթվի բաբում /հայտնագործումը:
10. Ամարանդի, ցորենի, գարու, խաղողի, ծիրանի, նռան, խնձորի և այլ բույսերի մշակումը:

Նայաստանում «քարի դարի» ծնունդով՝ Ք. Ա. XV-X հազարամյակում, սկիզբ դրվեց գրանիտի, քուֆի, բազալտի, չեչաքարի /պեմզա/, սափրանի եղունգի /օբսիդիան/ կիրառումը: Նիշեցման կարգով նշեն, որ Նայկական լեռնաշխարհը, որպես մի բուռ հրաբխային գոյակցություն է /երկրաբանի լեզվով արտահայտված/, որի միջին բարձրությունը ծովի մակերևույթից կազմում է 1700-1800մ, ավելի բարձրադիր է, քան Անատոլիական բարձրավանդակը արևմուտքում, և Պարսկականը՝ արևելքում: Նայկական լեռնաշխարհի գործող հրաբուխների լավայի, մոխրի, ֆումարոլ - գազային բխվածքը /արտահոսվածքը/ և այլն, նշված են հին հայկական, և ոչ միայն հայկական ձեռագրերում:

Ներևաբար, երբ, հանկարծ անհետացած քաղաքակրթությունները սկսեցին նկարագրել իրենց ապրումներով և սխրագործություններով լի առօրյան, երբ մենք անսպասելիությունից հմայված, կանգ առանք իրենց անմահ լեզվի անմար լույսի, փոշեծածկված, կարծրացած ադամանդի փշրանքների մեծաբեկոր հայկական նկարչական նամակի՝ այծագրերի, հիերոգլիֆների, պարկերագրերի, այբբենական նամակների առջև, այդ պահին իր ամբողջ հասակով մեր առջև հառնեց և պարտադրաբար իր մասին իմաց տվեց Նախնադարյան մարդը: Եվ այդ ժամանակ մենք իրավասու ենք հենց այս փաստը կոչել դարի հրաշք, և ոչ՝ մեզ համար սովորական դարձած. արոմի միջուկ և փիեզերք

ներթափանցելու հզոր միջոցները, այլ անհայտացած նախնադարյան քաղաքակրթությունների հայրնաբերումը, դրանց ըմբռնումը և վերակենդանացումը:

Մեզ՝ վկաներիս, որ անցյալում ականատես չենք եղել մարդկության չտեսնված գիտա-տեխնիկական առաջընթացին, այսօր՝ շփացած ծով գրքերի և փաստաթղթերի հսկա քանակությունից, դժվար է պատկերացնել, որ մարդիկ հազարամյակներ շարունակ գրել են քարին և կարդացել, շոյել քարե փարեգրության խորդուբորդ կազմերը, փայփայել և պահպանել դարավոր ու վիթխարի քարե գրադարանները:

Ուրեմն, եկեք խոնհարիվենք քարի առջև և հարգանքի փուրք փանք այս հավատարիմ բարեկամին՝ Նախնադարյան մարդուն, բնության փարերքներից պահող և պահպանող, քչով բավարարվող, որ կարողացել է արտացոլել և մինչև մեր օրերը հասցնել նախնադարյան հասարակության մտորումները, տենչանքները, սխրագործությունները, որպես ճանաչման սկզբնաղբյուր:

Խեղացի քարեր...

Նրանց կողոպտել են նվաճողները, վերածել են ավազի և փոշիացրել են բնության փարերքները: Սակայն նրանք չոչնչացան, պահպանվեցին և պահվեցին մինչև մեր օրերը:

Քաջարի քարեր...

Նրանք նման են ալեհեր, իմաստուն և հավերժական ծերունիների: Նրանց հարկավոր է պահպանել:

Ով գեթ մեկ անգամ շուրթերով հպվել , սեղմվել է դեմքով դրանց իմաստության կենդանի աղբյուրին, առհավեր կկրի դրանց բարությունը, ջերմությունը, խստաշունչ մինչև արցունքների հասնող քնքշությունը: Այդ դրանք են, որ գոյարևելով հազարամյակներ, հանդիսանում են մարդկային կյանքի միակ վկաները:

Դրանք այնքան շատ չեն:

Դրանց պետք է պահպանել:

Մուրք քարեր...

Ուշագրավ են Գ. Ա. Վահանյանի կողմից կատարված այս ծավալուն և ընդգրկուն հետազոտությունները, որոնք դասվում են այն եզակի երևույթների շարքին, որը վերաբերվում է ոչ միայն խոսքի իմաստաբանությանը, այլ նաև Նայկական լեռնաշխարհի քաղաքակրթության պարմության զարգացմանը, որպես մարդկության բնօրրանի:

Աշխատությունը, առաջին հերթին, զարմացնում է իր սրեղծագործական նորարարությամբ: Թե՛ նախկինում, և թե՛ ներկայումս այս ուղղությամբ չեն կատարվել հետազոտություններ, ուստի Գ. Ա. Վահանյանը չունի նախորդներ: Նա արդարև հանդիսանում է քարի պարմության Կոլոմբոսը, առաջին հայրնագործիչը, այդ բնագավառում, որտեղ թվում էր, թե վաղուց ամեն ինչ արդեն ասված է/ուսումնասիրված է/:

Ես չեմ պարաստվում քննարկել հետազոտության անժխտելիությունը լեզվաբանական վերլուծության տեսանկյունից, որը փվյալ աշխատության համար այնքան էլ կարևոր չէ: Ինձ զարմացնում է գիտնականի հարուստ երևակայությունը. քարե մշակույթ երևույթի բազմակողմանի ընդգրկումը, զարմանալի է նաև վերլուծության լայնաչափությունը, և վերջապես զարմանալի են՝ արված կոնկրետ, կարճ և կտրուկ դատողությունները, նպատակասլաց եզրահանգումները: Այստեղ հեղինակը քայլում է հնդեվրոպական լեզվագիտության հանճարեղ հիմնադրի՝ /Մեյի հետ համատեղ/ Նրաջա Աճառյանի հետքերով:

Ընթերցելով գիրքը, մենք բավականություն ենք ստանում հեղինակի կողմից կատարված քրտնաջան աշխատանքից, զինվում Նին աշխարհի ճանաչողության նոր գիտելիքներով, նոր գաղափարներով, նոր. ես կասեի՝ ապրումներով /հույզերով/: Գ. Ա. Վահանյանի ուսումնասիրության արդյունքները բանաբաղաձո և արդեն հայրնի աշխատությունների կրկնողություն չեն: Սա՛ բառիս լայն իմաստով, մի ընտիր սրեղծագործություն է. իր, իսկ խորությամբ և վեհությամբ: Նեղինակի բարեխղճությունը, որպես հետազոտողի, անմնացորդ նվիրումով հանճարեղ գիտնական-վերլուծողի նման,

հենվում է լայնությամբ և խորությամբ կապարված համընդհանուր և կոնկրետ հեքազորությունների վրա:

Գ. Ա. Վահանյանը գիտության «*քաջարի և ամրասիրտ*» ասպետ է, և ես հիացած եմ նրանով:

Նա ուղեկցում է մեզ դեպի քարե քաղաքակրթության ոսկե ակունքների նախասկիզբը և վկա դարձնում՝ Արեգակի ծագմանը, լուսաբացին՝ մանուկ բնության արթնանալուն, մարդու կողմից աշխարհի ճանաչելիությանը:

Գ. Ա. Վահանյանը օժիված է զարմանալի բնատուր շնորհներով և ազնվաբարո որակներով: Խոնարհվում եմ կապարված սրեղծագործական աշխատանքի առջև:

Այվազյան Սուրեն

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱՐԵՆ

(Ս. Ա. Սարգսյան և Ժ. Դե. Մորգանի աշխատություններից)

Նայաստանը մարդկության մշակույթի հնագույն օջախներից է և կապող օղակ է հանդիսանում պալեոլիթի /հին քարի դար/ դարաշրջանի Նարավային Ասիայի, Միջերկրական ծովափնյա երկրների, Միջին Եվրոպայի և Աֆրիկայի մշակույթների միջև: Նայաստանը անվիճելիորեն համարվում է նախնադարյան մարդու և նրա մշակույթի բնօրրաններից մեկը:

Նայաստանի ժայռապարկերները կազմում են նախնադարյան արվեստի կղզյակներ. «պարկերասրահներ»: Նրանք սկսվում են Արագածի փեշերից և ծածկելով սարահարթերի բազմաթիվ ալպիական լանջերը հասնում մինչև Նայկական Տավրոսը, Սիրիա-Պաղեստինյան և Իրանի սահմանը:

Ներագայում՝ պալեոլիթի և նեոլիթի դարաշրջաններում, Նայկական լեռնաշխարհը կարևոր դեր խաղաց մարակարարելով Առաջավոր Ասիային, Սիրիային, Պաղեստինին, Միջագետքին, ինչպես նաև Անդրկովկասի հյուսիսային շրջաններին օբսիդիան (կաթնաքար), իսկ այնուհետև՝ պղինձ (Ժ. Դե. Մորգան):

Մոլավորապես Զ. Ա. IV հազարամյակում օբսիդիանը Նայկական լեռնաշխարհի լեռներից /Սիփան, Նեմրութ, Թոնդրակ, Արարատ, Արագած/ փարվել է Միջագետք, Սիրիա և Պաղեստին:

Դեռ Զ. Ա. VI հազարամյակում Առաջավոր Ասիայի հարավային փարածքներով հոսող գետերի պարզաբեր հովիտներում, բնակություն հաստատեցին՝ հողագործությամբ և անասնապահությամբ զբաղվող ցեղեր:

Պարմական դարաշրջանում Տիգրիսի և Եփրատի հովիտների բնակչությունը բաղկացած էր երկու էթնիկական փարբերից, որոնք խոսում էին փարբեր լեզուներով և պարկանում էին մարդաբանության փիլի, եվրոպիդ խմբերի՝ արմենոիդներին /առաջավոր ասիացիներ/:

Նախքան ամբողջ երկրի /Միջագետքը, ներառյալ Էրիդու, Ուր, Լարսու, Լագաշ, Ուննու, Ադաբ, Ուրուկ, Շուրուպակ և Ֆարրու քաղաքների/ միավորումը Բաբելոնի առաջին դինաստիայի իշխանության ներքո, փրությունը բնակեցված է եղել մի ժողովրդով, որը պարմությանը հայտնի է շումերներ անվանմամբ, ովքեր, թե՛ լեզվով, և թե՛ փարագով փարբերվում էին մյուս ժողովուրդներից: Ինչպես վկայում են հնագիտական պեղումները, շումերները ավելի վաղ ժամանակաշրջանում բնակվել են Միջագետքի հյուսիսային մասում և, որից հետո ներթափանցել են Ասորեստան: Ենթադրվում է, որ նրանք ծագել են լեռնաբնակ ցեղերից, որոնք հավանաբար իջել են Նայկական լեռնաշխարհից, դեռ ուշ նեոլիթի դարաշրջանում: Շպայգերը այս լեզվախումբը անվանել է եհովական:

Միջագետքի հյուսիսային և Նայաստանի լեռնային շրջանները բնակեցված են եղել մարդկանցով, ովքեր չեն եղել հրեաներ, շումերներ և փարբերվել են ավելի բաց մաշկի գույնով: Սմիթը նրանց անվանում է հուրիափներ, /նրանց լեզուն նույնպես եհովական/, հաշվի առնելով, որ նրանք պարկանում են մարդաբանության արմենոիդ /առաջավոր ասիացիներ/ փիլիին: Բավականին հավանական է, որ անհիշելի ժամանակներում նրանց ցեղակիցները զբաղեցրել են Շումերը:

Այսպիսով, Առաջավոր Ասիայում և Նայկական լեռնաշխարհում արմենոիդների փիլի ի հայտ գալը պայմանավորված է ավելի վաղ ժամանակներում, քան արիացիների և հրեաների ներխուժումը: Սկզբնական շրջանում արմենոիդների փարածումը Առաջավոր Ասիայի փարածքներում նախորդում էր հնդեվրոպական լեզուների փարածմանը (Ս. Ա. Սարգսյան):

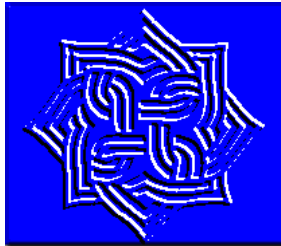
Նազարամյակների ընթացքում, Նայկական լեռնաշխարհը հարևան Փոքր Ասիայի հետ միասին հանդիսանում էին յուրահատուկ մշակույթի հայրենիք, այստեղ ամուր պահպանվել է ցեղային հարկանիշը, որպես միակ հիմք՝ Լուշանի արմենոիդների ցեղի, որը մարդաբանության փվյալ փիլի կրողն է:

Արմենոիդների վերջին ներկայացուցիչները, երկրի անմապզելի փարածքներում, դարերի ընթացքում կյանքը չխնայելով պայքարել են:

Նրեական ցեղերի ներխուժումը և առաջխաղացումը, հեպո էլ սելջուկ-թուրքերի և մոնղոլների արշավանքները արգելք հանդիսացան Առաջավոր Ասիայի բնիկ ժողովուրդներին զարգացնելու և կապարելագործելու տեղական քաղաքակրթությունը: Նամենայնդեպս, այս տեսանկյունից Նայկական լեռնաշխարհը հանդիսանում է հին աշխարհի՝ եգալի անկյուն:

«Քարի վրա է ծնվել հայը, քարի վրա սպրել, քարը քարին դրել, կանգնել քարի վրա և այն քարձրացրել: Քարերի մեջ է մեծացել երեխան, դրանցով խաղացել, ճանաչել քարը և ամրացել, ինչպես այն»:

Իսրայելյան Ռ-աֆանել, 1982թ.

*«Այն քարն է եղել, ձեր կողմից արհամարհված և
չունի ոչ մի փրկություն»...*

*«Մորենայով Նրան՝ կենդանի քարին, մարդկանց կողմից
արհամարհված, բայց Աստու կողմից ընտրված, անգին,
Եվ ինչպիսի կենդանի քարեր, սրեղծեր ձեզանից հոգևոր
կացարան, լուսավոր սրբություն»...
Աստվածաշունչ*

ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՔԱՐԵ ՏԱՐԵԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Շաբերն Նայասրանը «Քարասրան» են անվանում՝ քարի երկիր: **ՔԱՐԸ** ի ծնե հայկական բառ է և նշանակում է քար (Նր. Աճառյան): Այսպեղ, և հեփաայու անհրաժեշտ է նշել, որ թուրքերեն **ՔԱՐ** բառը նշանակում է սև, որն ավելի ուշ փոխ է առնվել հայերենից: Պարսկերեն KAR նշանակում է՝ գործ, աշխատանք, KIRDAR- սովորույթ, ձև, սանսկրիտերեն KR- գործել, հուներեն KAROO- ընկղմվում են քնի մեջ:

Նայկական լեռնաշխարհը հանդիսանում է հնագույն հրաբխային փարածքի դասական օրինակ: Այսպեղ, մեծ քանակությամբ, հանդիպում են քարի տեսակների բոլոր ձևերը: Նայասրանը, թե՛ իր քարի պաշարների պահուստային քանակով, և թե՛ որակական հարկանիշներով և, թե՛ երկրաբանական փարածքների պարմության առումով, հարույկ տեղ է գրավում աշխարհում: Նայկական լեռնաշխարհի տեղաբնակների քարե մշակույթի պարմությունը, նմանօրինակը չունի աշխարհում: Բավական է նշել այն հուշարձանները, որոնցից են օրինակ՝ գաղափարագրերը, հիերոգլիֆները, սեպագրերը և ժայռապարկերները, աստղադիտարանները և վիշապաքարերը անօգտավետ պարմներից ազարվելու սարքավորումները, քարից պարաստված արտադրական գործիքները, դանակները, բզեղը, ամրակները, կացինները, ուրագները, երկանքները, հավանգները, խաչքարերը, բարձր լեռնային վիթխարի ամրոցները, կամուրջները, փաճարները և այլն: Դրանք բազում հազարամյակների գործընթացների արդյունք են ներառում: Նագույն ժամանակներից սկսած, հայերի նախնիները, ապրելով քարքարոտ երկրում, քարը օգտագործել են իրենց գործունեության համարյա բոլոր ոլորտներում:

«Միմյանցից փարերը, բազում քարեր կան Նայասրանում, սակայն Դուք այստեղ չեք գտնի «անգրագետ» քարեր, որոնք իրենց վրա չկրեն որևէ տեղեկություն: Զգու՛յ՛, քայլիք այս հողի վրա, զգու՛յ՛, վարվիր յուրաքանչյուր քարի հետ, չնայած դրանք արտաքինից կուպիտ են և չեչուր, մամոսկարված են և քարաքոսով պարված: Զգուշացի՛ր, որովհետև բավական է մի փոքր քերել մամոսը և Դուք սկանսարես կլինես նախնադարյան մարդու կողմից նկարված պարկերի, կամ արամենական, իսթական կամ իսթի-ուրարտական սեպագրերի, կամ էլ պարկերաքանդակի, այն զարդաքանդակը կամ հարթաքանդակը, իսկ սկսած IV դարի վերջից երկաթե ամրանների նմանօրինակ ամրանների, ամուր և դիմացկուն փարերի, որոնք անրաժան են այդ քարերից, արդեն մոտ 1600 տարիներ ի վեր: Այս քարերը ոչ միայն «գրագետ» են, այլ դրանց վրա մեր գիրն է, դրանք մերն են... Դրանցից յուրաքանչյուրը կրում է մեր ժողովրդի եզակիության կնիքը»... (Գևորգ Էմին, 1979թ.):

Պարկերացնենք, որ մի քանի հազարամյակ Ք. Ա. հաջող որս հնարավոր էր անել համայնքի ուժերով, որոնց անդամները միմյանց լավ հասկանում և համագործակցում էին: Այս տեսանկյունից, մարդկության զարգացումը բնութագրվում էր չափազանց կարևոր ցուցանիշներով, որը հիմք էր հանդիսանում փորձի կուրակմանը /գիտելիքներ, կարողություններ, հմտություններ և այլն/ և փոխանցմանը:

Իր հերթին, հանրագումարային ցուցանիշներին համապատասխանող հաղորդակցման հարաբերությունների մակարդակը համայնքում, ապահովվում է լեզուն և խոսունակության զարգացումը, յուրօրինակ մոդելի նմանակումը, արտացոլում է փորձը սեփական կողողինարներում:

Մեր նախնիների բարդ և դժվարին աշխատանքը, և դրա բաժանման փարբերակումները հիմք հանդիսացան լեզվի գործիքների ամբողջականությանը և նպաստեցին հասկանալիության կազմի զարգացմանը /շարժումների համը լեզու, դիմագծերի և ձեռքերի, կերպարների լեզու-ժայռապարկերներ, գաղափարագրեր, ձայնի և խոսքի լեզու, փառեր, այբուբեն, գիր/:

Ըստ Ասրվաձաշնչի՝ հնադարում երկրագնդի վրա ապրել է մի ժողովուրդ, որը խոսել է մեկ լեզվով: Արդյոք, ներկայիս լեզուներից ո՞րն է համարժեք ասրվաձաշնչյան նախալեզվին: Այս հարցի պատասխանը որոնում են բազմաթիվ գիտնականներ: Ո՞ր խոսքն է խոսքերի նախահայրը: Ո՞վ է առաջինը կարողացել իր միտքը արտահայտել խոսքի միջոցով և այսպիսով զարգացնել իր միտքերը: Որտե՞ղ են պահպանվել քաղաքակրթության կարևորագույն միջերի շարժարանները և գրադարանները, հանրագիտարանները և իմաստությունները: Ու՞ր են փանում քաղաքակրթության նախաարմարները:

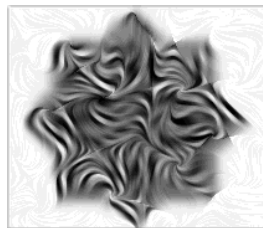
Քննարկելով սրտաբիկայում լեզվի մոդելի սուբյեկտիվ արտացոլումը օբյեկտիվորեն, մենք ֆիկսում ենք դինամիկայում կուտակված փորձը, որի օգնությամբ կարող ենք վերականգնել պատմությունը:

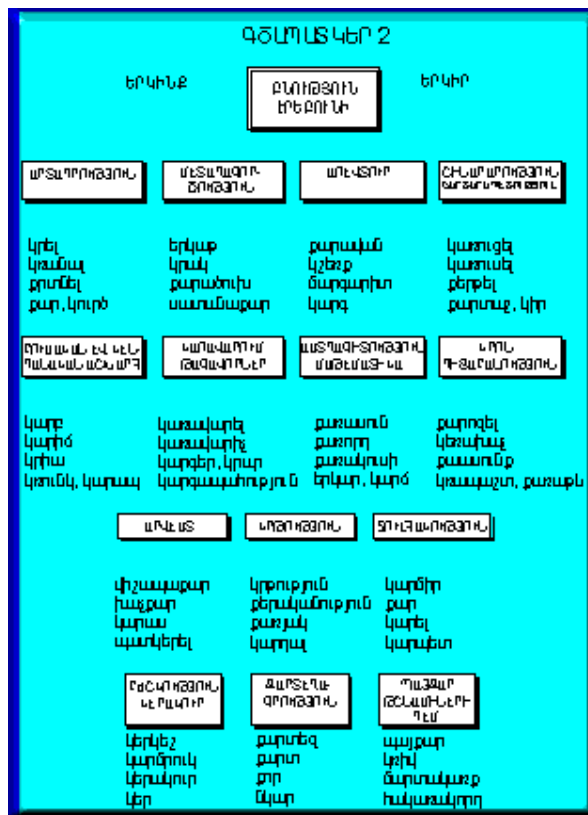
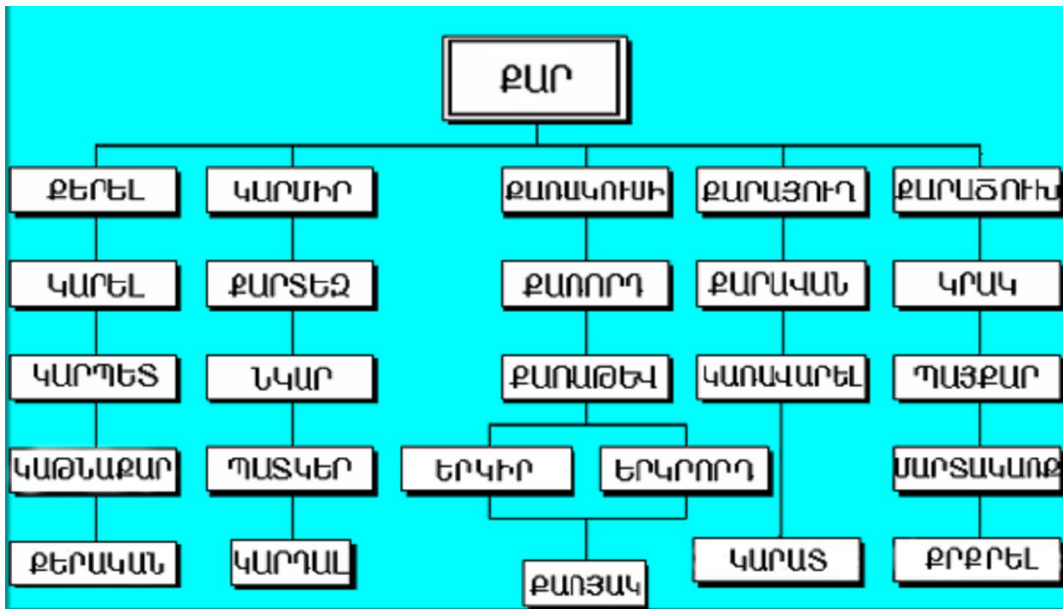
Առաջարկված մոդելները և դատողությունները դրանց մասին հավակնում են փայ ճշմարտությունը վերջին աստիճանակարգում, ընդամենը առաջին քարն է դրվում նման հեղազոտությունների հիմքում:

Որպեսզի փաստացի արտացոլվի «քարի» լեզվափիլիսոփայության ինվարիանտի զարգացման մոդելի տրամաբանությունը և դրա կիրառումը մարդու գործունեության փարբեր բնագավառներում, եկեք այն ուսումնասիրենք (զժապարկեր 1): Նկարագրենք նույն այս համակարգը ըստ հանգույցների (զժապարկեր 2):

Մինչ կանցնենք համակարգի հանգույցների վերլուծությանը, քննարկենք երկու կարևորագույն հասկացություններ՝ **ԵՐԿԻՐ** և **ԵՐԿԻՆՔ**: **ԵՐ** իր մեջ պարունակում է երկու բառի (թվի) իմաստը-2, իսկ **ԿԻՐ**՝ փանել բառի իմաստը, փես՝ կրել, կրող և այլն: **ԵՐԿԻՐ** հասկացողությունը կարելի է թարգմանել, ինչպես՝ «երկու» կրող, երկակի, այսինքն՝ հոգի-մարմին, փղամարդ կին, դրական և բացասական, բարի-չար, սպիտակ-սև, կրակ և ջուր, սեր ու արելություն և այլն:

ԵՐԿԻՆՔԸ ամբողջացնում է երկու բառը-2 և **ԿԻՆՔ**՝ կին հասկացությունը, այսինքն. երկինքը, որպես ամբողջություն մշտապես ծնում է երկակիություն՝ բարու և չարի, լույսի ու խավարի, կյանքի և մահվան գաղափարները:

Շարունակենք մեր դափողությունները և քննարկենք **ՔԵՐԵԼ**՝ ճանկռել, խզբզել, ակոս փորել բառը: Եկեք հարց փանք, ինչի՞ վրա կարելի է քերել, ակոսել, խզբզել: Իհարկե՞ քարի, ծառի, մեքենայի, կաշվի և ոսկորների վրա: Ինչո՞վ քերել, ակոսել, խզբզել: Դարձյալ՝ սրածայր քարով /օրինակ. **ՍՏՏԱՆԱՔԱՐՈՎ**՝ օբսիդիանով- կաթնաքրով/: Պարահականություն չէ, որ **ՔԵՐԵԼ**-ը ձևավորվել է **ՔԱՐ** բառից: **ՔՈՐԵԼ**-ը նույնպես հանդիսանում է **ՔԱՐ** բառի ածանցյալը: Եվ դա հասկանալի է՝ չէ որ հնադարում հարմար էր ամեն ինչ քերել քարով: Բազմաթիվ անվանումներ արտացոլում են գործողության արդյունքը, որոնք առաջացել են այս կամ այն առարկաների գործածությունից: Օրինակ՝ **ԱԿԱՐՈՉ**- քորային քոս՝ շարունակական հիվանդություն է՝ կենդանիների մոտ, որը ուղեկցվում է բորով և մաշկի բորբոքումով /հուն. akari - փիղ/: «**ՔՈՐ Է ԳԱԼԻՍ**». այսինքննությամբ ես շոյել /քորել/ քարով: Ուշադրություն դարձրեք «**ԿԱՇԻՆ ՔԵՐԵԼ**» արտահայտությանը՝ քերթել, քերծել, մաշկել: Ննադարում՝ քարը օգտագործել են մշակումների, կաշվի և բրդածածկի հարդարման համար: Բրդից գործել են «**ԿԱՐՊԵՏՆԵՐ**»: Եվ կարելի է ենթադրել, որ այսպես առաջացավ **ԿԱՐԵԼ** բառը:

Ննագույն կրկես: Նայերեն լեզվում. այս հասկացությունը կազմված է երկու բառից՝ **ԿՐ** (qar) և **ԿԵՍ** (kis;1), կես մասը, այսինքն՝ կիսել, կտրել քարերը: Դյուցազունները փշուր-փշուր են արել քարերը, և որպեսզի գնահատվեին և հնայվեին իրենց ուժով և զորությամբ, մարդիկ հավաքվում էին բնական խաղասպարեզի շուրջը: Եվ հիմա մարդիկ նույնպես հաճույքով են գնում կրկես, որպեսզի բովանդակալից անցկացնեն ժամանակը և ծափողջույններ պարզեն իրենց եղբայրակիցներին:

Այժմ դիմենք երկրաչափական ավելի բարդ հասկացողությունների, օրինակ՝ **երկար** և **կարճ** պարկերներին: Իսկ ինչու չենթադրել, որ երբևէ, որպես երկարության չափման միավորներ են ծառայել քարե չափանմուշներ՝ երկարներ և կարճերը:

Ընթերցողին առաջարկում ենք մտովի մի քար նետել դեպի երկինք: Եթե այն սասփիկ թափով ընկնի ինչ-որ մեկի գլխին, ապա, ակնհայտ է՝ արյուն կհոսի: Իսկ ի՞նչ գույնի է արյունը: Բնականաբար՝ կարմիր:

Մեծահասակները ասում են, որ մի խաղացեք մեծ քարերով, քարի մեջ արյուն կա: Նայերեն՝ **ԿԱՐՄԻՐ** բառը կազմված է **ՔԱՐ**-ից և **ՄԻՐ**-ից: Ամենայն հավանականությամբ, **ՄԻՐ** բառը առաջացել է մրել՝ ներկել, սևացնել բառերից: Այսինքն՝ **ԿԱՐՄԻՐ** նշանակում է կարմիրով ներկված: Քարը կարմիրով է ներկվում, երբ արյունը թափվում է քարի վրա և ներկում այն:

Կարծում եմ հեղափոխություն է նշել, որպես՝ համեմատություն, որ ռուսերեն լեզվում կարմիր հասկացությունից առաջացել են՝ գեղեցիկ-красивый, գեղեցկություն-красота, ներկ-краска, և ուրիշ բառեր:

Եկեք, մտովի փեղափոխվենք զարմանալի մի այլ աշխարհ՝ մի քանի պարկերներով և նկարներով: **ԺԱՅՌ-ԱՊԱՏԵՐ** հասկացությունը կազմված է **ԺԱՅՌ** և **ՊԱՏԵՐ**՝ բառերից: Ըստ իմաստի՝ **ՊԱՏԵՐ**-ին համապարասխանում է և **ԿԵՐՊԱՐ** բառը: **ԿԵՐ** բաղկացուցիչը ընկած է **ՔԵՐԵԼ**-ի և **ԿԵՐՏԵԼ**՝ կառուցել, կանգնեցնել, սրելով, սրելովագործել, պարբասրել հիմքում: **ԺԱՅՌ-ԱՊԱՏԵՐ** նշանակում է՝ ժայռին դրոշմված, խզբզված, քերված պարկեր, հնադարյան քաղաքակրթության գիտելիքների արտահայտիչ: Նայասարանի փասնյակ հազարավոր ժայռային նկարները հանդիսանում են անգին գանձեր, այն համալսարան է բաց երկնքի փակ, հանրագիտարան է, բանականության և կենսափորձի սիմֆոնիայի գրադարան է, կյանքի զարգացման մասին պարմության կողմից կուրակված փեղեկությունների շարժարան է: Սրանք՝ քարացած խոսքեր են և երաժշտություն, երգ ու պար են և մշակույթ, ապրելու արվեստ և գիտություն, և վերջապես՝ գոյաբնություն և հաղթանակ: Սա՝ բանականության օրհներգ է, որը մեզ կոչ է անում համամարդկային արժեքների՝ ազատության, հավասարության և եղբայրության: Այն սովորեցնում է մեզ ներդաշնակորեն ապրել շրջապարտ բնության, աշխարհի հետ:

Ժայռային հանրագիտարան **ՔԱՐԵՎԱՐԱՆ**-ը Աստվածաշնչի քարե մայրն է, և ոչ միայն, այլ նաև համասարտությունների քարտեզ է, որում կենտրոնացված են

ասարդագիտական հնադարյան գիտելիքները՝ մոլորակների և աստղերի մասին: Ըստ սրանց հնարավոր է, որ որոշվել են առևտրային ճանապարհները, որոնցից օգտվել են նաև քարավանները: Դրանք անհրաժեշտ էին նաև՝ ժամանակին հողի վար ու ցանքս կատարելու, ոռոգելու և բերքը հավաքելու համար:

Քարեդարանի էջերը թերթելիս կարելի է համոզվածությամբ նկարագրել մի քանի մաթեմատիկական և երկրաչափական հասկացությունների զարգացումը: Նիմնված **ՔԱՐ** (գաճ - **չորս**)՝ քարի չորս անկյունների /ծայրերը/ վրա ճշգրիտ ձևով ընկած է **ՔԱՐ**-քառակուսի հասկացություն բանաձևը, լատ. quadratus-քառանկյուն:

Նաչորդ հասկացությունները **ՔԱՌԱԿՈՒՄԻՆ**, **ՔԱՌԱՍՈՒՆ** և **ՔԱՌՈՐԴ** բառերն են:

ՔԱՌԱԿՈՒՄԻՆ՝ հավասարակողմ ուղղանկյունին է: Այն օժտված է հիանալի հարկություններով: Սա ներդաշնակության, համաչափության, կայունության և հավասարակշռության զարմանալի համաձուլվածք է: Ի դեպ, հնադարում քարը ծառայել է, որպես չափի և կշռի միավոր:

ՔԱՌՈՐԴԱԿ (լատ. quadrans, սեռական հոլովում՝ quadrantis - 4-րդ մաս) - հարթության քառորդակ- 4 մասերից՝ /անկյուններից/ ցանկացած մեկը, որոնցով հարթությունը բաժանվում է երկու փոխադարձաբար ուղղահայաց ուղղորդությունների, որոնց ընդունված է անվանել կոորդինատների նիստեր: Շրջանագծի քառորդակ՝ սեկտոր 90 աստիճանով ուղղանկյուն անկյունով, որը կազմում է շրջանագծի 1/4 մասը: Թաղամաս-շրջան, քաղաքի քառորդ մասը:

Ննարավոր է, որ առաջին անգամ, քառանկյուն-բնաբերդերի սերմանման եղանակը կիրառվել է մեր նախնիների կողմից, երբ գյուղատնտեսական մշակաբույսերի սերմացուի մի քանի հարիկ ցանում էին քառորդակի /ուղղանկյան/ անկյուններում: Այս եղանակի կիրառման ժամանակ բույսերը դաշտում բաշխվում են հավասարաչափ և ցանքատարածությունը օգտագործվում է լավագույն ձևով, կրճարվում է ջրի և սերմնացուի քանակը, միաժամանակ բավականաչափ կրճարվում է ձեռքի աշխատանքը:

Նասարակության և արտադրության զարգացմանը զուգընթաց, բնակչության քանակի աճի թելադրանքով, առաջացավ հասարակական հարաբերությունների դեկավարման և կարգավորման պահանջարկ: Այլ խոսքով ասած՝ գործընթացների կառավարում: Ղեկավարել հայերեն՝ **ԿԱՌԱՎԱՐԵԼ՝ ՔԱՐ** և **ՎԱՐԵԼ՝** քարշ փայլ, գլորել: Այսինքն՝ **ԿԱՌԱՎԱՐԵԼԸ** ոչ այլ ինչ է, քան՝ կարողանալ քար գլորել: **ՎԱՐԵԼ** բառից հեղափոխում ծագել է **ՎԱՐԻՉ՝** դեկավար, նաև **ԿԱՌԱՎԱՐԻՉ՝** դեկավարող: **ՔԱՐ**-ը ունի բազմաթիվ զուգորդումներ, որոնք արտացոլում են կառավարման գործառնությունները: **ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔ՝** համակարգ, կարդինալ /լատ. cardinalis-գլխավոր, արմատական, հիմնական/, կարդինոգրամմա /սրտագրառում/, թագ, թագավոր, **ՔԱՐԳՈՆ-ԽԸՆՉԻՍ** (ռուս.) գերիշխան, ժողովրդավարություն, արիստոկրատիա, (ԿՐԱՏ-իշխանություն), **ԿԱՐԾԻՔ**, **ԿԱՐԵՎՈՐ**, **ԿԻՐԱՌԵԼ**, **ԿԵՆՍԱԳՈՐԾԵԼ**, **ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ**, **ԿԱՐԳԱՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ**, **ԿԱՐԳԵՐ**-կարգեր, կարիերիստ, կարիերա, **ՆԿՐՏԵԼ**-ձգբել, **ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ**, **ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ**, **ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿ՝** իրավիճակ, **ԿԱՐԵԼԻԷ**, **ՄԱԿԱՐԴԱԿ**, **ՔԱՐՈՉԵԼ** և այլն: Պրոկուրատոր /լատ. procurare - կառավարել/ հին հռոմում կայսրի կալվածքների կառավարիչ, պետական պաշտոնյա հարկահավաք: Իշխանություն հասկացության ծագման պատմության հիմքում խոր իմաստ է թաքնված:

Նախկինում կառավարել են, այսինքն՝ ունեցել են իշխանություն /որի խորհրդանիշը, հեղափոխում, դարձավ թագը/ այն անձինք, ովքեր կարողացել են քար «գլորել»: Այսինքն՝ կառավարման օբյեկտը, անշունչ առարկան էր: Կառավարման սուբյեկտը աշխատավոր մարդիկ էին: Ներազայում, առևտրի զարգացման և աշխատանքի բաժանման ընթացքում, սկսեցին հանդես գալ մարդիկ, ովքեր ունեին ավելի շատ քարեր, որոնք չափվում էին **ԿԱՐԱՏ** չափման միավորով և առավել թանկ էին գնահատվում: Երկաթի երևան գալը /Ք. Ա. երկրորդ հազարամյակում, երկաթը՝ ոսկուց թանկ էր գնահատվում և դեռ ավելին՝ համարվում էր դրամական միավոր/ բերեց վերափոխումներ:

Նարյուրամյակների ընթացքում «ադամաս» բառով էին կոչում երկաթը և նրա համաձուլվածքները: Միաժամանակ **ԱԴԱՄԱՆԴ** նշանակում է թանկարժեք քար ադամանդ: Իշխանություն ունեին և կառավարում էին նրանք, ովքեր ունեին շապ քարեր, հեպո երկաթ, այնուհետև ոսկի, պղնձ, ադամանդ: Իշխանության, այսինքն՝ կառավարելու իրավունքին աստիճանաբար տեր դարձան հարուստները: Այսպիսով, իշխանությունը. անմիջական աշխարհնք կապարող մարդկանց ձեռքից անցավ նրանց՝ ովքեր տիրում էին աշխարհնքի առարկաներին: Կառավարման օբյեկտներ դարձան մարդիկ: Դրամական միավորի հանդես գալուն գույրնթաց, իշխանությունը սկսեց անցնել, այդ դրամագլուխների /կապիտալներ, կամ էլ հիմնական միջոցներ/ տերերի ձեռքը: Օրինակ, կրոնը հանդիսանում է Շվեդիայի, Չեխիայի և մի շարք այլ երկրների դրամական միավորը: Չի բացառվում, որ կրոն բառը ծագել է ռուսերեն ՍՏՏՍՎՈ /թագ/ բառից, որն էլ իր հերթին հիմնավորվում է **ՔԱՐ** /ԽՆ -ից/, որը հնագույն ժամանակներում հանդիսանում էր իշխանության խորհրդանիշ:

Ներկայումս, նկատվում է իշխանության անցումը ոչ այնքան, ոսկու պաշարներ ունեցողների, այլ դրանց դրամական համարժեքներին տիրապետողներին: Նույնիսկ գոյություն ունի այդ իշխանության հիանալի սահմանումը՝ պլուտոկրատիա /հուն. plutos հարստություն և kratos ուժ/, հարուստների իշխանություն, հասարակության քննադատական առավել ազդեցիկ շերտը: Ռուսերեն լեզվում փոսթ-նշանակում է խաբեբա: **ԲԱՆԿԻՐ՝ ԲԱՆ** և **ԿԻՐ**, որտեղ **ԲԱՆ** հայերեն նշանակում է ինչ-որ մի բան, իսկ **ԿԻՐ** առաջացել է հայերեն **ԿՐԵԼ** բառից: Այսինքն՝ բանկիր, դա նա է, ով կրում է /բանում է/, ունի ինչ-որ բան: Նմանօրինակ իմաստավորում ունի և վարկ բառը:

Այժմ քննարկենք անգլերեն jewel բառի իմաստաբանությունը, որը նշանակում է թանկարժեք քար, ոսկերիչ - Jeweler: Ռուսերեն լեզվում այս հասկացությանը համապատասխանում է ոսկերիչ - ювелир բառը: Բայց հերաբրքրական է այն, որ անգլերեն Jew- հրեա, իսկ jewish-հրեական: Սրա հետ կապված ուշադրություն դարձրեք հայերեն **ՆՐԵԱ** բառին: **ՆՐԵԱ** բառը, ամենայն հավանականությամբ ծագել է հրել, մի գույն, նաև՝ հուր, կրակ, օջախ, արև և հայր բառերից: Գոյություն ունի, մեկնաբանության մեկ այլ տարբերակ ևս, հրեա՝ հրե բառից՝ հրե, կրակային բառերից: Այդպես են փայլում թանկարժեք իրերը: Այսինքն՝ հնադարում, հնարավոր է հրեա է համարվել՝ այն մարդը, որին վրձնել են /դուրս են քշել/: Եթե վրձնել են, ապա ինչու: Մի՞ գույն, այն բանի համար, որ նա հակում է ունեցել դեպի պերճությունը, սիրել է հարստանալ, մարդկային /հոգևոր/ արժեքներից գերադասել է՝ նյութականը: Բիրիական Նովակիմը, ըստ ժողովրդական ստուգաբանության, նշանակում է Աստուդո դեմ պայքարող (Ն. Նեչե): Եթե աստուդո դեմ, ապա և արևի դեմ, և նրա զավակների դեմ: Բայց Աստուդո, միայն վիրավորեց Նովակիմի կողքը, չսպանեց, այլ՝ կյանք պարզևեց նրան: Ներկայումս, աշխարհի բազմաթիվ անվանի միլիարդատերեր և բանկիրներ հրեա ազգի ներկայացուցիչներն են:

Անշուշտ ընթերցողին հերաբրքիր կլինի իմանալ, որ **ՄԱՐԴ** բառը հակառակ կարդալու դեպքում ստացվում է **ԴՐԱՄ**՝ դրամական միավորը: Ինչ է սա՝ պարահականություն, թե օրինազավություն: Նկարիչ Ա. Զուդինը հիանալի կերպով, խորհրդանշական ձևով և դուլարի նշանի տեսքով պատկերել է ճանապարհին, փիլիսոփայական քարի վրա կանգնած ռազմիկին: Նրա կերպարը իմաստավորում է «աստիճան-ճանապարհ դեպի հավերժություն, անվերջություն» կամ «կյանքի ներդաշնակությանը տիրանալուն»:

Պարկերացնենք, որ մեր նախածնողը ունեցել է երկու որդի: Նրանցից՝ մեկը հարգում է /հավատարիմ մնաց/ հորը և չի հեռանում հայրական հողից: Մյուս որդուն՝ հրապուրեցին ճանապարհորդությունը, հարստությունը և հարստանալու հնարավորությունը: Եվ նա լքում է հայրական տունը, սեփական օջախը /կամ էլ հայրը հեռացնում է նրան իրենից/: Առաջինին անվանեցին **ՆԱՅ-ՆԱՅՐԵՆԱՍԵՐ**: Լատ. կԸԶԺՆ-հայր, անգլերեն հայր՝ father, գերմաներեն՝ fater, իսկ Նայրենիք՝ faterland, այսինքն՝ հոր երկիր: **ՅԱՅՐԵՆԻՔ** հասկացողության մեջ գլխավորը ՆԱՅՐ բառն է: ԱՐԻ հայերեն բառը՝ տղամարդ, մարտիկ, մարտական, արի, armo (սՈՅ.) - զինում, armat (ՌՅՈւ.) - ուժեղ, զինված մարդ, aristos

(գրեզ.)- ավելի լավագույն, արիստոկրատիա /հուն./-լավագույնների իշխանություն, ակնաավորներ, **ԱՐՄԵՆ՝** արի մարդ, ուժեղ, լավագույն (համեմ. բանակ՝ ռազմական փերմինի հետ): Այսպիսով, հոր առաջին որդին՝ **ՆԱՅ**-ն է /այսպետից էլ, ինքը անվանումը՝ հայ, հիմք է հանդիսանում **ՆԱՅԿԱԶՈՒՆԻ** թագավորական ցեղի /**ՆԱՅԿ՝** հայ նահապետից/: **ՆԱՅԿԸ** /հայ և կարը (քար) բառերից/ մեկնաբանվում է, որպես հայկերի հիմնադիր, սպեղծարար, հիմքին առաջին քար դնող, հայր, ծնող (կերպող, կարող): Տին հայերը պաշարել են հորը, ծնողին: Եվ այդ սովորույթը նրանց սերունդները պահպանել են մինչև այժմ:

Մրա հետ կապված հարկավոր է մի դիտարկություն ավելացնել: Ի փարբերություն հայերի, հին հրեաները մորը պաշարել են առավել, քան հորը /նույնիսկ ազգությունը, որոշվել է ըստ մայրական կողմի/: Մի՞ թե նրանք այդքան «նեղացել են» Տայկից, իրենց հորից: Բիբլիական լեգենդար Մովսեսը, մեր կարծիքով, գիրակցեց, որ ինչ է նշանակում կտրվել /հեռանալ/ արմարներից, ուստի և, իր ժողովրդին առաջնորդեց դեպի նախնյաց հողը՝ Ավերյաց Երկիրը, կանխելով նրանց օտարությունում ոչնչանալուց: Արդարև, սա դաս հանդիսացավ ժամանակակից պեպական գործիչների համար: «Աստվածաշնչյան պարմություններ» գրքում Տ. Տեչեն գրում է. «*Կարելի է ենթադրել, որ հրեաների վերաբնակեցումը Եգիպտոսում, կապված է այնտեղ հիկսոսների գերիշխանության հասարակական հետ /Բ. Ա. 1750-1580թ.թ./, ովքեր հրեաների նկարագրի ցուցաբերեցին հյուրընկալություն /հնարավոր է, որպես բարեկամների/, նեցուկ հանդիսացան նրանց Եգիպտոսում*: *Տիկսոսների ցեղը նոր մայրաքաղաք կառուցեց Եգիպտոսում, Նեղոսի գերաբերանում՝ Ավարիսը /Տանիս/: Տրեաների սարկոսթյան ժամանակաշրջանը սկսվում է Եգիպտոսը հիկսոսների լծից ազատագրումից, երբ նոր փարավոնները թշնամիներ համարեցին այն ցեղերի ներկայացուցիչներին, ովքեր բնակություն էին հաստատել այստեղ հիկսոսների տիրապետության ընթացքում: Եգիպտոսից հրեաների դուրս գալը կարելի է թվագրել Ռամզես II փարավոնի գահակալության ժամանակաշրջանը /Բ. Ա. 1290-1223թ.թ./, որը համարվում էր մեծ շինարար և սարկոսթյան աշխարհի արդյունավետ օգտագործող: Լիովին հասկանալի է, որ փոփոխված իրավիճակում հրեական ցեղը, երբ վերածվեց սարկոսթյան, ձգտեցին ազատագրվել այդ լծից...»:*

ՆԻԿՍՈՍՆԵՐԸ /լեռնեցի հայերը/ կամ **ՆԱՅԿՍՈՍ** անունը պարունակում է **ՆԱՅԿ** և ՍՈՍ անունները: Եթե հաշվի առնենք, որ **ՆԱՅԿԵՐԸ՝** հայերի հայրերն են, արևի զավակները, իսկ **ՍՈՍ-ՍԱՍ-ՍԱՍՈՒՆՅԻ** /Մասուն՝ լեռնային երկրամաս Տայաստանում/, հասկացության ներդաշնակությունը, ապա ըստ իմաստաբանության՝ հիկսոսները իրականում լեռնեցի հայերն են: Եվ դրա համար Եգիպտոսի նոր մայրաքաղաքին շնորհեցին հարազատ անվանում՝ **ԱՎԱՐԻՍ** /**ԱՎԱՐ** և **ՎԱՐ**/: Ավարիս՝ նշանակում է լուսավոր /պայծառ/, **ՎԱՐ**- արև (կարող ենք համեմատել Ավարայր բառի հետ):

Մեր կարծիքով, Մեմի և Տարեթի սերունդների փոխհարաբերությունների աստվածաշնչյան գաղտնիքի բացահայտումը թաքնված է Եգիպտոսում:

«Եգիպտոսը և առավել ևս Գիզի շրջանը ժամանակակից քաղաքակրթության բնօրրան է, որտեղ կենտրոնացված են արժեքավոր պարմական գիտելիքներ, և ոչ միայն նյութական, այլ նաև՝ Էներգոտեղեկատվական կրթվածքով: Որոշ հերթագործողների կարծիքով, հենց այստեղ է գրկվում Երկրի Գիտակցությունը, այսպես ասած. «հավերժության ոսկե գուրին» (Ա. Մեմենով):

Ենթադրվում է գիրարշավ դեպի Գիզայի շրջանում գրնվող բուրգի հերթագործման համար, մասնավորապես, շրջապարի Էներգոտեղեկատվական իրավիճակի և դրա ազդեցությունը երկրագնդի մթնոլորտի վրա»: Քանի որ հիկսոսները և հրեաների նախնիները ունեցել են սերտ «բարեկամական» կապեր և հարևանությամբ են ապրել Եգիպտոսում, ապա նրանք չէին կարող չընդօրինակել հիկսոսների ավանդույթները, առասպելները, սովորույթները և նույնիսկ ինչ-որ չափով աստվածային փառարի համապարասխան լեգենդները: Քանի որ հրեաները վերաբնակվել են և շարունակել են ապրել Եգիպտոսում և չհեռացան պարտված հիկսոսների հետ, ապա նշանակում է, որ

իրենց համար՝ գոնե սկզբնական շրջանում այնքան էլ վաղ չէր: Բայց, քանի որ անցյալում՝ իշխում էին հիկսոսները /ավելի ուժեղ և քաղաքակիրթ/, ապա հրեաներին՝ կար ինչ-որ բան ընդօրինակելու:

Ահա թե ինչու և լիովին բնական է, որ հրեական ծագում ունեցող Ասրվածաշնչի մի շարք իրադարձություններ, առասպելներ և հերոսներ հիկսոսական արմատներ ունեն: Մի քանի փեղեկություններ մենք արդեն առանձնացրել ենք, բայց առաջիկայում դեռ շարք բան կա ուսումնասիրելու: Որտե՞ղ են Ասրվածաշնչի բնագրերը, ո՞վ է դրանք ոչնչացրել կամ լավ թաքցրել: Չեմ կարծում, որ Ասրվածը շահագրգռված էր դրանում:

Արդյունավետ ինքնակառավարում փեղի է ունենում միայն գիպակից մարդկանց շրջապարում: Նենց այսպեղ է թաքնված կառավարման ամբողջ իմաստը: Կառավարման սուբյեկտը պետք է փիրապետի բնութագրերով /որակներով/ ավելի բարձր կարգի և մակարդակի, քան կառավարվող օբյեկտը: Այս դեպքում կարելի է խոսել ղեկավարման մասին:

ՔԱՐ բառից են առաջացել նաև հեբրեյալ կառավարմանը առընչվող հասկացությունները՝ **ԿԱՐԳ** ու **ԿԱՆՈՆ**, **ԿԱՐԳԱՊԱՆ**, **ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ**, **ԿԱՐԳԵԼ**:

Քննարկենք **ԿԻՔԵՆՆԵՏԻԿԱ** /գիպություն կառավարման մասին/ հասկացությունը: Այն հունական ծագում ունի և թարգմանվում է ինչպես ղեկակալ/նավավար/: Նիանալի գուգադիպություն ղեկակալ /նավավար/ և նավ, ռուսերեն кибернетика (КОР- кормчий և корабль): Այսինքն՝ КОР գալիս է մեր **ՔԱՐ** բառից: Նեփաքքիր է ի՞նչ կասեր կիբեռնետիկայի «հայրը»՝ Նորբերս Կիները այս կապակցությամբ:

Իրականում ով է արքան, եթե ոչ ժողովրդի առաջնորդը: Իհարկե, արքան՝ դա ղեկավարն է: Իսկ ի՞նչ է նշանակում թագ: Թագադրե՞լ: Թագը՝ իշխանության խորհրդանիշ է, նշան, առարկա: Իսկ ինչու՞ են թագը կրում գլխին: Նույնպես բացատրելի է: Այսինքն՝ պետք է ղեկավարել գլխով, խելքով, գիպակցությամբ, գիպելիքներով, և ոչ միայն ցանկություններով և ուժով: Թագը զարդարել են ադամանդներով: Մրա փակ խոր իմաստ է թաքնված...

Կարևոր է ուշադրություն դարձնել **ԿՐԱՏ** ռուսերեն КРАТ բառի ածանցյալներին՝ հարյուր անգամ, кратия-իշխանություն, բյուրոկրատիա, արխիպոկրատիա, դեմոկրատիա:

Նայոց լեզվում **ԿՐԱՏ**-ը հանդիպում է **ՄԿՐԱՏ** բառում: Իսկապես, մկրապը կազմված է չորս փարբերից՝ ճառագայթներից, նույնպես երկու օղակներ մարմնների համար (**ՄԱՏՆԵՐ**):

Նայոց պարմությունում (Մ. Խորենացի) հանդիպում ենք մի շարք հզոր թագավորների, որոնց անունները կազմված են **ՔՈՐ** կամ **ՔԱՐ** արմատներից՝ **ՔԱՐԴՈՍ ՆԱՅԿԱԶՈՒՆԻ** /Ք. Ա. 1743 - 1725թ.թ., Նայկ նահապետի դինաստիայից/, **ՍԱՐՔԱՐ I** (Ք. Ա. 840 - 825թ.թ.), **ՍԱՐՔԱՐ II** (Ք. Ա. 764 - 735թ.թ.), **ՍԱՐՔԱՐ III** և **ՍԱՐՔԱՐ IV**, **ԱՐԱՐՏՈՒՆԻ**, **ՔՈՐՆԱԿ ՆԱՅԿԱԶՈՒՆԻ**: Շարք փեղեկագրություն է պարունակում՝ առաջնորդ բառը, **ԱՌԱՋՆՈՐԴ**, **ԱՌԱՋ** և **ՆՈՐԴ** ղեկավարող/: **ՆՈՐԴ** անգլերենում՝ north նշանակում է հյուսիս, հյուսիսային երկրներ: Արդյո՞ք դա չի ցույց տալիս հայերի նախնիների նվաճման ուղղությունը:

Ոչ հազվադեպ են հայկական անունները, որոնց հիմքում ընկած են **ՔԱՐ** և **ՔԻՐ** արմատները՝ **Կարապետ** /նշանակում է առաջնորդ, առջևից գնացող, ճանապարհ, ուղի բացող/, **Կիրակոս**, **Կորյուն**, **Կարեն**, **Կարո**, **Կարուշ**, **Կրպե**, **Կրպո**, **Կարմեն**, **Գարիկ**, **Կարինե**, **Կարախ** (հուն. karpos, որը նշանակում է պտուղ), **Ջաքար**: Նայոնի է հայասանների առաջնորդ Քարաննիսը /Ք. Ա. XV-րդ դարի վերջից մինչև XIV-րդ դարը/ խեթական թագավորի հետ պայմանագիր կնքողը (Նր. Կապանցյան):

Խելացի ղեկավարները, իհարկե փարբերվում էին նրանով, որ կառուցում էին քաղաքներ և բնակավայրեր, ճանապարհներ և պալատներ, վանքեր և ջրամբարներ, ջրանցքներ և ամրոցներ: Ի դեպ, **ՔԱՐՆԱԿ** նշանակում է վանքերի համակարգ, իսկ ամրոց /ամուր/ հասկացության փակ նույնպես ընկած է քարի հարկությունը: Ննարավոր է, արդյո՞ք, առանց քարի ամրոց կառուցել: Ահա և **միջնաքերդ** /акрополь ռուսերենում/ բառի՝ բառակապակցության մեջ՝ փեսնում ենք քարի հետքերը: Եվ ի՞նչն է զարմանալին,

բազմաթիվ հնագույն հայկական քաղաքների աշխարհագրական անվանումներ իրենց մեջ ներառում են **ՔԱՐ** արմատը՝ **Քարբի**, **Քորճեք**, **Կարճավան**, **Պայտակարան** երկրամասը (Ք. Ա. 1785թ.), **Տայոց-Քար**, **Արծվաքար**, **Կորչհայկ** երկրամասը (Ք. Ա. 30թ.), **Կարանլուգ**, **Կարին** (Ք. Ա. 1785թ.), **Կարիրի** (Ք. Ա. 1785թ.), **Կարս**, **Կարկենիշ** (Ք. Ա. 1785թ.), **Քար-Սիպար** (Ք. Ա. 840թ.թ.), **Կարմրաշեն**, **Կորդրիկ**, **Կորդուկ**, **Թեյշեբահնի** (**Կարմիր-Բլուր**), **Արաբկիր**, **Կարակլիս**:

Նարկավոր է նշել, որ բազմաթիվ հնագույն քաղաքների փրվել են անվանումներ, որոնք կազմված են շինարար՝ անվանումից և **ԿԵՐՏ** վերջավորությունից, օրինակ՝ **Մաշկերպ**, **Յուլկերպ**, **Տիգրանակերպ**, **Բակուրակերպ**, **Վարդանակերպ**, **Մախկերպ**, **Արտակարանակերպ**, **Խունարակերպ**, **Նայրկերպ**, **Մանազկերպ**: Այս քաղաքների շրջակա փարածքները հայտնի էին քարի արտահանմամբ, փարբեր շինանյութերի առկայությամբ: Նարկանշական է, որ դրանցից մի քանիսը կառուցվել են գեպերի ափին, օրինակ՝ **Քուռի**, **Արաքսի** և **Եփրատի**:

Ինչպես է հեշտ քաղաքաշինության համար քարերը փեղափոխել երկար փարածություններ: Ակնհայտ է, որ լավագույն փարբերակը՝ դրանք բարձել նավերը կամ լաստանավերը և փեղափոխել գեպերով, լճերով և ծովերով: Ինչ արած, չի բացառվում, որ առաջին նավերը կառուցվել են հենց այդ նպատակով:

Աստվածաշնչում կա մի հեքիասթիքի պատմություն, հիմնված հավասարի փաստերի վրա, որ հնադարում բաբելոնացիները գեպում գոյացած կավը օգտագործում էին, որպես՝ շինանյութ (Է. Կյեր): Միջագեպում համարյա քար չկա: «*Արևելքից շարժվելով, նրանք հասան Սևնասարի հարթավայրը և բնակություն հաստատեցին այդտեղ: Եվ միմյանց ասեցին. աղյուսներ սարքենք և թրծենք /այրենք կրակով/: Եվ նրանց մոտ, քարին փոխարինեցին՝ աղյուսները, իսկ հողային խեժին՝ կիրը*»: Սա թվագրվում է մոտավորապես Ք. Ա. 3000թ.: Այսպիսով, հնադարում բաբելոնացիները գիպեին քարերի /աղյուսների/ շինարարական հարկանիշները և կարողանում էին թրծել: Իսկ նրանք դա որքան էին սովորել: Իսկապես, որպեղից էին նրանք եկել: Միջգեպային երկրի հարևաններից, միայն շար քարեր կային Նայկական լեռնաշխարհում և Եգիպտոսում:

Նայոց լեզվում **ԿԱՌԱՆ** նշանակում է ճոպան, իսկ **ԿԱՌԱՆԱՏԵՂ**: Լափիներեն carina - ընկույզի կեղև, նավ: Սրա հետ կապված բացահայտվում է նաև առագաստանավ (карабелла) հասկացությունը (իտալ. caravella, **ՔԱՐ** արմատով) - ինչպես բարձրակողմ ծովային առագաստանավ մեկ փախարկամածով, 3-4 նավակայմերով, նավաթում և նավախելու /ՄՏԲՎ/ (նորից՝ **ՔՈՐ** ռուսերենում) բարձրադիր վերին կառույցներով: Գրականությունում հայկական նավի հնագույն, եզակի փիպի լուսաբանում կա՝ «վանային նավ» քառանկյուն առագաստով: **ՔՐ** և **ՔՈՐ** արմատներով, հանդիպում են այլ ծովային փերմիներ, օրինակ՝ կողաթեքվածք (крен) և խարիսխ (якорь): Անհավանական է թվում ենթադրությունը, որ հնադարում հայերի նախնիները գրադվել են **ԹԱՆԻ** առևտրով: **ԹԱՆ-ՏԱԻ** գովացուցիչ կաթնային հյութ /շար արժեքավոր է մարսողության համար/: Տակառներում կամ կարասներում՝ **ԹԱՆԸ** փեղափոխվել է նավերով, նավթը՝ (**ՔԱՐՅՈՒՂ**) նույնպես: Սա հիմք է հանդիսացել փանկեր՝ **ԹԱՆ** և **ԿՐԵԼ** /թան փանել/ հասկացության ձևավորման համար: Ննարավոր է, որ Կրեպե /ԽՐՈՅ/ կղզին, որը գտնվում է Էգեյան ծովում, երբևիցե զուգորդվել է մեծ քարի հետ: Կանոնավոր ձևով արհեստական քարին փրվել է աղյուս անվանումը հայերեն **ԿԻՐ** - կավ, կավիճ: Քարի մասին սիմֆոնիան կարելի է շարունակել: Ինչպես նա հայրնվեց ճարտարապետական համալիրների նախագծերում, մասնավորապես, խաչագմբեթային վանքերի, զարդարանքում /կեռախաչ, շրջան և խաչ/, խաչքարերում, վիշապաքարերում և ուրիշ: Ինչպես **ՔԱՌԱԿՈՒՄԻ** երկրաչափական փարրի փեսքով կիրառվեց քաղաքաշինության, թվաբանության, արվեստի, գորգագործության, երաժշտության և այլն: Որպես օրինակ, քննարկենք **ՔԱՌՈՐԻ** բառը, որը կազմված է **ՔԱՐ** և **ՈՐԻ** արմատներից: **ՔԱՐ** սա քարն է, իսկ **ՈՐԻ** - **ՈՐԻԻ** բառն է: Այսպիսով, **ՔԱՌՈՐԻ** - ը կարելի է մեկնաբանել ինչպես քարի «որդի», այսինքն՝ քարի մեկ չորրորդ մասը: Ներկում է նշել **ՔԱՌԱԿՈՒՄԻ** բառի ազգակցական կապերը,

ՔԱՌ-ԱՍՈՒՆՔ - 40 օրեր, **ՔԱՌ-ԱՍՈՒՆ** - բժշկական փերմինով արտահայտված՝ **ԿԱՐԱՆՏԻՆ** /КАРАНТИН/ (իտալերենից՝ quarantela (квадро, квадрат) քառասուն օրեր - quaranta giorni -ից): **ԿԱՐԱՆՏԻՆ** բառի բովանդակության փակ մենք հասկանում ենք, միջոցառումների համակարգ, որոնք հնադարում ձեռնարկվում էին վարակիչ հիվանդությունների կանխարգելման և քառասուն օր նավերի արգելափակման, բնակչությանը՝ խոլերայից և ժանտախտից ապահովելու համար:

Նայերը փառաբանվել են և փառաբանվում են, ինչպես գերազանց ճարտարապետներ, քարափառներ, քար կտրողներ և քանդակագործներ: Այդ են վկայում՝ վանքերն ու պալատները Բյուզանդիայում, Թուրքիայում, Ռուսաստանում և Պարսկաստանում:

Կենդանական աշխարհի ներկայացուցիչների անվանումը, հնուց ի վեր Նայկական լեռնաշխարհում նույնպես կրում են «խաչի» «крест» քարհանվանումը՝ **ԿՐԻԱ**, **ԿԱՐԻՃ**, **ՔԱՐԱՐԾԻՎ**: Ռուսերեն լեզվում ևս՝ կենդանական աշխարհի ոչ քիչ ներկայացուցիչներ նման անվանում ունեն՝ **ՔԱՐ** /ԽԸՆ/ կամ **ԿՐ** /ԽՆ/ արմատներից՝ առնետ /крыса / և խլուրդ /крот/ կրծողների ընթանիքից, դարդառներ /каракары / - բազենների և карбыш-ների ընթանիքի, թռչունների ենթաընթանիքից, մի քանի կրծողների անվանումներ, ծովային սիպե (каракатипа), որը վրանգի պահին բաց է թողնում «սև ռումբ»:

Նագույն ժամանակներում, հիմնականում քարը ծառայել է, որպես արտադրության գործիք՝ ջրաղացաքար, հավանգներ, ջաղացներ, հանքահարսարացնող սարքեր, հավանգակոթեր և ջրանցքներ: Այն ակտիվ կերպով օգտագործվել է հողագործության և գյուղատնտեսության մեջ: Եվ բազմաթիվ բառեր կազմավորվել են **ՔԱՐ** /ԽԸՆ/ արմատի վրա, օրինակ՝ **ԿԱՐՏՈՑԻՆ** (КАРТОФЕЛ):

Նադարում որպես ներկանյութ օգտագործել են **ՈՐԴԱՆ ԿԱՐՄԻՐ**-ը **ԿԱՐՄԻՐ** բառից, ֆրանս. carmin, արաբ. кизмиз-որդան կարմիր և լատ. minium- կարմիր ներկ/: **ՈՐԴԱՆ ԿԱՐՄԻՐԸ**, ինչպես կարմիր ներկիչ, սրացվել է անթև որդերից: Ներկայումս ներկանյութերի և բուժանյութերի արտադրությունում օգտագործվում է карбазол- ջրում չլուծվող անգույն բյուրեղը: Карбазол-ը սրանում են քարածխային խեժից: Карбонид -ը նույն է, ինչ որ միզանյութը: **ՔԱՐ** արմատը ընկած է թվարկված մի քանի փերևաթափվող թփերի անվանումների հիմքում. օրինակ՝ **ՔԱՐԱԳԱՆԱ**, որը լոբազգիների ընթանիքին պատկանող ոչ մեծ ծառ է, այժմ օգտագործում են նաև ժայռերի ամրացման համար: Դրա հետ մեկտեղ Караман-ը աճում է լեռների թեքությունների վրա և ժայռերում:

Մարդը և կենդանին առաջին սնունդը սրացել են քարից: Մամուռը և քարաքոսը (qaramamou5) քերելով պոկել են նույն այդ քարի օգնությամբ, մի գուցե սուր օբսիդիանով: Սրա հետ կապված քարի մակերևույթը և անվանվել է **ՄԱԿԵՐԵՍ** բառով:

Փորձենք խորհել ընկեր հասկացության մասին - **ԸՆԿԵՐ** (ընկ՝ ընդհանուր և կեր՝ կերակուր-փոքր) ընդհանուր կերակուր: Այսինքն՝ ընկեր են համարել նրան, ում հետ համարեսել են կերակուրը:

Անձրև է գալիս: Երբեմն, ցուրտ եղանակին, անձրևի կաթիլները վերածվում են սառցահափիկների և թափվում էին գեղնին ու հնադարյան մարդկանց գլուխներին: Նրանք այդ սառցահափիկներին անվանեցին **ԿԱՐԿՈՒՏ**, **ՔԱՐ** և **ԿՈՒՏ** - հատիկ բառերից/:

Ներաբրքի է նաև, որ գրի և գրականության կազմավորման գործընթացը ամուր կերպով կապված է քար հասկացության հետ՝ **ՔԱՐ** - **ՔԵՐԵԼ** - **ԳՐԵԼ** : Նայոց լեզվում **ՔԵՐ** հիմքով կազմված բազմաթիվ բառեր կան, որոնք իրենց մեջ գուրակցում են գործողության ձևերը՝ քերել, ճանկել: Օրինակ՝ **ՔԵՐԾԵԼ**, **ՔԵՐԾՈՏ** - ժայռուր, **ՔԵՐԹԵԼ**, ինչպես նաև ուրանավոր գրել: **ՔԵՐԹՈՂ** - ուրանավոր գրող, քերականագետ, գրականագետ, իսկ **ՔԵՐԹՈՂՈՒԹՅՈՒՆ** - ուրանավոր գրելով գրադվել, **ՔԵՐԹՎԱԾ** - շարադրություն, գրական սրեղձագործություն, **ՔԵՐԻՉ**, **ՔԵՐԾ** - ժայռ, ուղղաբերձ ապառաժ:

Քարն էր՝ փերեկարվության, գիտության, կենսափորձի առաջին արդյունավետ և ամենաամուր կրողը: Նույնիսկ կրթություն հասկացությունը չորջանցեց քարին: **ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ**, իսկ **ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ**, որպես կանոն քերծվածքների հավաքածու, քարի վրա նախնադարյան մտքի նամակի՝ «նկարչություն»: Այսպիսով, կարելի է

հերևություն անել գրչության փեխնոլոգիայի ծնունդի, զարգացման և փարածման մասին: **ԿԱՐԴԱԼ**, վերծանել հնագույն գրությունները, կազմված են՝ **ԿԱՐ** և **ԴԱԼ** արմատներից: Ամենայն հավանականությամբ, քարը այսօրեղ հանդես է գալիս, որպես՝ հիշող սարք, գիտելիքի և մարդու կենսափորձի պահապան: **ԿՐԹԵԼ** - դաստիարակել, լուսավորել, ուսանել, **ԱՇԱԿԵՐՏ** – սովորող, ուսանող: Մեր նախնիների զավակները նստել են քարերին և սովորել քարերով, դիպելով, ըմբռնելով, ակոս փորելով, «քերելով» ժայռային կերպարներ: **ԱՇԵԼ** - նայել, **ԿԵՐՏ** (k;rt k;rj-ից) - դաստիարակել, ուսանել. ահա և **ԱՇԱԿԵՐՏ** բառի ամբողջ իմաստը: Արդյոք, մենք կարո՞ղ ենք խոսել ուսումնական օջախների, գրադարանների, համալսարանների մասին, որպեսզի գրագիտություն էին սովորում, կարդում էին և գրում քարին, քարսալիկներին և քարեփայտակներին: Իհարկե, այո:

Նոգևոր աշխարհում հաճախ գործածվում է հերևյալ բառը՝ **ՔԱՌԱՍՈՒՆ**, **ՔԱՌԱՍՈՒՆՔ** - **ՍՈՒՆԿ** (sounk - s\oun), քառասունորյա ժամկետ ծննդաբերությունից հետո, քառասունք /հանգուցյալի/, քառասունորյա ժամկետ պաշտոնում ձեռնադրվելուց հետո, նորածնի քառասունորյա փարիքը, **ԽԱՉԱԿԻՐ**, վերակենդանացում (воскрешение), մկրտություն (крещение), խաչ (крест), **ԿՌԱՊԱՇՏ**, **ԿՐԱԿԱՊԱՇՏ**, **ԿՌԱՍՈՒՆ**, **ՄԿՐՏՈՒԹՅՈՒՆ** (крещение), **ԿՐՈՆ**, Ղուրան (Коран): Карма (սանսկրիտ. – գործունեություն, գործողություն, գործողության արդյունք, պարիժ (кара) - աստվածային պարիժ (чакра, сакральность), **ՔՈՐԵՂԻՍԿՈՂՈՍ** - փոխառաջնորդ, **ՔՈՐԵՇ** /КОРЕШ/ - առաջնորդ, կաթողիկոս, ղեկավար: **ԿՐԻՇՆԱ** /ԽՆԼՄԾԸ/ (հին հնդ. krsna, փառացի. «սև», «խավար, մութ»): Արիացիների Ռիգվեդում Կարմարան դա դարբին է, իսկ Վիշվակարմա Вишвакарма - ամեն գործի վարպետ: Կրիշնան՝ իր էությանը, ամենից առաջ, պաշտպան է, փրկիչ: Եպիսկոպոսի օգնական թեմի կառավարման գծով (Викари́й): Քարեփայտակները (այսինքն՝ երկու քարե փայտակներ) օգտագործվել են Եհովա աստծու կողմից անկեղծության խոսքերի գրառումների համար: Մովսեսը դրանք ջարդել է զայրույթի պահին, սակայն նորերն է սրացել:

Նայաստանի փարածքը աչքի է ընկնում պաշտամունքի բեղունությամբ, բազմաթիվ առնանդամի քանդականկարներով՝ իբրև պաշտամունքի առարկաներ (նկ.2): Զանգեզուրում հայտնաբերվել են նույնիսկ մասնագիտացված քարեր՝ **ՊՈՐՏԱՔԱՐ** անվանմամբ, որոնց վրայով կանայք քայլում էին, հույս ունենալով բուժվել անպորտությունից (Գ. Վարդույան): Մարդը ինքն իր կերպարանքով «խաչաձև է»-2 ձեռքեր և 2 ոտքեր /4 վերջավորություններ/: Եկեղեցիների նախագծերը հիմնականում խաչաձև են, շրջանաձև և ուղղանկյունի /քառանկյունի/ կամ շրջանա-ուղղանկյունի:

Ժամանակի և փարածության դաշտում **ՔԱՐ** բառի կառուցենք «փեղափոխման» շարժման պատմական քարտեզը և կստանանք փարածվածության կետերի կուրակումները Նայկական լեռնաշխարհում կենսափորձի, գիտելիքի, ունակությունների և հմտությունների զարգացման պարկերը /քարի մշակման և գործածության, քարածխի, հանքաքարի և այլ օգտակար հանածոների արդյունահանումը երկաթի, ոսկու, պղնձի և ուրիշ./: Եթե արտադրության փեխակերը կապենք նաև հնագույն մշակույթի, բժշկության, գիտության և կրթության փարածման /այդ թվում և սննդամթերքների, կարպեփների, գորգերի, ներկերի, փարագների, դեղանյութի, գրչության, զենքի, անիվային փոխադրամիջոցի, կառքերի, սայլակների, ժայռային պարկերների, համաստեղությունների քարտեզների, ավանդությունների, առասպելների, աստվածների և այլն / հետ, ապա կարող ենք ձևավորել զարգացման պատմության և հնադարյան քաղաքակրթության բանականության փարածման ամփոփված քարտեզը: Որպեսզի, կազմենք այս քարտեզը, անհրաժեշտ է և բավարար օգտագործել փեղեկությունները, որոնք բերված են հավելվածներում (Պեպություններ և ժողովուրդներ, Ծովեր, լճեր և գետեր, Քաղաքներ և բնակավայրեր, Լեռնաշղթաներ և լեռնագագաթներ, Քարանձավներ և գանձարաններ, Մշակույթ, Զինվորական գործ, Մթերքներ, Կենդանական և բուսական աշխարհը, Բժշկագիտություն, Մեփադագործություն):

Ամբողջությամբ քննարկելով տեղեկությունների տվյալները, սինթեզելով այն ժամանակի և տարածության մեջ, մենք կստանանք անհրաժեշտ և ակնառու կերպով վկայությունը՝ Նայկական լեռնաշխարհի բնակիչների ազդեցությունը արտադրության, մշակույթի, գիտության և կրթության զարգացման վրա, ինչպես՝ Արևմուտքում, այնպես էլ՝ Արևելքում:

«Քարի վրա է ծնվել հայր, քարի վրա ապրել, քարը՝քարին դրել, բարձրանալով քարին, քար բարձրացրել: Քարերի մեջ է մեծացել մանուկը, խաղացել քարով, ճանաչել քարը, ամրացել ինչպես քարը»:

Իսկ մեր օրերում յուրաքանչյուր մարդու պարտքն է, որ իր նպաստը բերի քարե մշակույթի թանգարանի՝ Քարեդարանի կառուցմանը. հոգևոր և նյութական արժեքների եզակի գանձարանին, որն իր մեջ արտացոլում է՝ քարի միջոցով մեր նախնիների կողմից շրջապատող աշխարհի ինքնաճանաչմանն ու մոդելավորմանը:

ՆԱԴԱՐՅԱՆ ԽՈՐՆՐԴԱՆԻՇԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մինչև օրս, մեծ հանելուկ է հանդիսանում կեռախաչի /սվաստիկա/ իմաստը, ինչպես անմահության, արևի, կյանքի և իմաստության խորհրդանիշ: Նման պատկեր է կրում իր մարմնի վրա մեդուզան /Aurelia insulinda/:

Սվաստիկան (իմաստաբան.) կազմված է երկու արմատներից **ՍՈՒ-** լավ, բարի և **ԱՍՏԻ** - կյանք, գոյություն: Նայերենում **ԱՍՏ** հանդիպում է մի շարք համընդհանուր նշանակություն ունեցող բառերում, օրինակ՝ **ԱՍՏՎԱԾ** - փվող, կյանք ծնող, **ԱՍՏՂ** - **ԱՍ** և **ՏՂԱ**, **ՍՏԵՂԾԵԼ**, **ԱՍՏԻՃԱՆ**, **ԻՄԱՍՏ**, **ԻՄԱՍՏՈՒՆ**, **ԻՄԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ**:

Բիբլիան հայերեն թարգմանվում է՝ **ԱՍՏՎԱԾԱՇՈՒՆՆԵՐ**: Սվաստիկա - իր կեռ ծայրերով ուղղանկյան մեջ շրջափակված խաչ է, եզակիներից մեկն է՝ վաղ զարդանկարների մոտիվներով, որոնք հանդիպում են Եվրոպայի, Ասիայի /այդ թվում՝ Նոդկասարանը/, հազվադեպ՝ Աֆրիկայի և Ամերիկայի հնագույն մշակույթի արվեստի սպեղծագործություններում: Կեռախաչը պատկերված է միջնադարյան մշակույթի բազմաթիվ հուշարձաններում: Նայաստանում նույնպես հանդիպում են կեռախաչեր, հատկապես՝ փարբեր փիպերի և ձևերի՝ ժայռային և գորգային նկարները (Ա. Մարտիրոսյան, Ս. Պետրոսյան, Մ. Ղազարյան): Եթե քննարկենք կեռախաչը համաչափության տեսանկյունից (հուն. symmetria), ապա այն իր մեջ ընդգրկում 4-րդ կարգի արքիտոնմետրիայի համաչափությունները:

Ննագույն առասպելաբանությունում, կեռախաչի պատկերումը եռանկյան մեջ իմաստավորվում է, ինչպես փիեզերական ներդաշնակության խորհրդանիշ: Ներդաշնակություն /հարմոնիա/ (հուն. harmonia - կապ, կուռ կառուցվածություն) նշանակում է, ամբողջի և մասերի համաչափություն, առարկայի փարբեր բաղադրամասերի միավորումը մեկ ընդհանուր ամբողջության մեջ (ՍՄՆ, հ. 6, էջ 128): Նայերենում կա հասկացություն՝ **ՆԱՄԱԿԱՐԳ** (հուն. systema ամբողջը, կազմված է մասերից, միացություն է հիմնված **ՔԱՐ** /ԿԱՐ/ արմատի վրա, որն անմիջականորեն վերաբերվում է ներդաշնակությանը: **ՆԱՄԱԿԱՐԳ** հասկացությունը նշանակում է համընդհանուր համաձայնություն, համընդհանուր կարգ ու կանոն:

Մենք գտնում ենք, որ **ՆԱՄԱԿԱՐԳ** հասկացությունը համարվում է ելքային, որն առաջացել է **ՆԱՐՄՈՆԻԱ** /**ՆԵՐԴԱՇՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ**, **ՆԱՄԱՉԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ**, անգլ. HARMONY, ռուս. ГАРМОНИЯ/ հասկացությունից: Նայերենում **ՆԱՐ** արմատով ունենք **ՆԱՐՄԱՐ**, **ՆԱՐԿ**, մակարդակ, աստիճան, **ՆԱՐԱԶԱՏ** (բարեկամ), **ՆԱՐԹ** որոնք իրենց մեջ պարունակում են **ՔԱՐ** հասկացությունը, համեմատենք ռուսերեն՝ гарем-հարեմ, гармония, гармоника-հարմոն և ուրիշ.:

Քանի որ մեդուզան (aurelia) իր վրա կրում է պատկեր, որը նման է կեռախաչին, իսկ ՈցԸՈ-ն իր հերթին նշանակում է ոսկի (լատ. aurum), ապա կարող ենք ենթադրել, որ կեռախաչը հանդիսանում է նաև ոսկու խորհրդանիշ: Այրում-ը եռավալենյա ոսկու քիմիական միացությունն է: Ոսկյա իրեր գտնվել են **Ք. Ա. 5-4** հազարամյակներում: **Այրում** (հայերեն՝ այրել, վառել) - Նայաստանի հնագույն քաղաքի անվանումն է: Ննադարում ոսկին պատկերում էին արևի հետ միասին, լույսի ճառագայթներով, շրջանաձև, որի կենտրոնում կեպ էր:

Նին հունական դիցաբանության մեջ արևի աստվածը **Նելիոսն** էր / ռուս. Гелиос/: Helios - հուն. Արեգակ, Helikon - Պարոյր, HEL (:l; ;ln:l) հայերեն նշանակում է բարձրացում, դուրս գալ, ելք, (:5man): Պարբերական աղյուսակի չորրորդ համարի փակ գրնվում է Նելյումը (helium) - միատոմանի իներտ գազ է, օժտված հրաշալի հատկանիշներով:

Արեգակ մոլորակի պարունակությունը /բաղադրություն/ հիմնականում կազմում են հելյումի և ջրածինի էլեմենտները /առաջինը՝ պարբերական աղյուսակում/: Մեր նախնիները Արեգակը պատկերացնում էին 1 և 4 թվանշանների մոդելային «համակեցության»

օգնությամբ: Կեռախաչը, որպես համընդհանուր անմահության խորհրդանիշ /անմիջական կապ ունի 4 թվանշանի հետ/, մոդելավորում է հավերժական շարժումը: Եվ դա բավականին հասկանալի է: Արեգակի վրա կապարվող գործընթացների արդյունքում, այսինքն՝ ջերմամիջուկային ռեակցիաները /հիմնականում՝ ջրածնի և հելիում էլեմենտները/ անընդհար էներգիա են արտադրում, ապահովելով «հավերժական շարժումը»: Նամաձայն Երկրի պարբերական-հավասարաբար մոդելի, չի բացառվում ջերմամիջուկային սինթեզի հոսքի հնարավորությունը դեպի Երկրի միջուկի «սաղմը» և յուվենիլ հելիումի առաջացմանը: Սա հնարավորություն է տալիս ենթադրելու՝ հեղուկ միջավայրում օրգանական աշխարհի ծնունդի, ռեակցիայի ընթացքի արդյունքում (Ս. Այվազյան):

Իր փարածվածությամբ հելիումը՝ ջրածնից հետո փիեգերքում գրավում է երկրորդ տեղը: Սրան բաժին է ընկնում փիեգերական զանգվածի 23%-ը: Բնության մեջ հելիումը հանդես է գալիս իր երկու հասարակուն իզոտոպներով՝ ^3He և ^4He : Այն անգույն է և առանց հոտի: ^4He ատոմի միջուկը կազմված է երկու պրոտոններից և երկու նեյտրոններից /ալֆա-մասնիկներից/: Դրանք ամենահասարակուն են միջուկի կազմում:

Էներգիան կապված ^4He նուկլոններից /պրոտոնների և նեյտրոնների/ ունի մաքսիմալ մեծություն՝ համեմատաբար մյուս էլեմենտների միջուկների հետ: Ընդունված է, որ հիմնականում Արեգակի և մյուս համանման աստղերի համար, որպես էներգիայի աղբյուր ծառայում է միջուկային ռեակցիան:

Տեղյակ էին արդյո՞ք, մեր նախնիները միջուկային ռեակցիաների մասին: Եթե այո, ապա հենց սվաստիկան է միջուկային ռեակցիայի պատկերավոր մոդելը: Վերջերս զանգվածային տեղեկատվական միջոցներից հայտնի դարձավ, որ գիտնականները եկել են ցնցող ենթադրության՝ Պերուի մի քանի ժայռային նկարներ պատկերում են ատոմի կառուցվածքը:

Վերադառնանք նախկինում քննարկված մոդելներին և մի քանի կրոնական տերմինների, որոնց միջոցով փոխկապակցվում են Արեգակի և Երկրի խորհրդանիշները: Կանգ առնենք Ավեյարան (рус. ЕВАНГЕЛИЕ) հասկացության վրա, որը կազմված է **ՆԵԼԻԵ** և **ԵՎԱՆ** արմատներից: Վերհիշենք **ԵՐԵՎԱՆ** բառը, որը նշանակում է երևան գալ, դուրս գալ, ծնվող և f;l (hel) - դուրս արի: Այսպիսով, փորձենք ընթերցողին ներկայացնենք նոր թարգմանություն: «Ավեյարանը» դա ճանապարհ է դեպի Արեգակը, դեպի ճշմարտությունը, դեպի լույսը: Լուսավորիչ հասկացությունը, սուրբ երկինք և սուրբ հոգի, և շատ ուրիշ առասպելական և կրոնական հասկացություններ, անվիճելիորեն վեր են բարձրանում դեպի լույսը, դեպի արևը, դեպի ճշմարտությունը:

Նաջորդ օրինակը՝ «Ադամը և Եվան»: Նրանք լոկ առաջին բիրլիական փղամարդը և կինը չէին: Նրանց մեջ մարմնավորված է առավել խորը իմաստ: **ԱԴԱՄ** (հր. adam - մարդ, հայերեն **ԱՏԱՄ** - արմատ рус. корень, հիմնական, գլխավոր, ռուսերենում կա атаман-փղամարդ բառը՝ արևի որդի, և **ԵՎԱ** /EBA/ (հայ. **ԵՎ** /EB/ և **Ա** /L/ - «և նորից արև»)։ Ադամը սրբեղծվել է /չի ծնվել/ հողը մշակելու համար:

Ա փառը /Ա, ա/- սա հայոց այբուբենի առաջին փառն է և գուգակցվում է **ԱՐԵՎ** /APEB/ - արև և **ԱՐ** - կյանք բառերին: Եվա (հր. Havva) թարգմանվում է, ինչպես կյանք տվող: Նամեմապեք նույնպես **ՆԱՎ**, թուխս, թոջուն, կյանք կրող /ձու/: Ըստ էության նույն է ինչ որ համասպիյուռ ծաղիկը (хаома, рус. хам հայերեն՝ fam - вкуч, հոտ-запах), այսինքն՝ կյանք տվող, կամ կյանքով բուրել: **Գաբրիել** անվան հիմքում նույնպես **Գավ** (faw-ուՉ): Նայերենում արևը ունի այլ անվանում **ԱՐԵԳ**-պարզևող կամ կյանք տվող (**ԱՐ** - կյանք և **ԵԳ** արի):

ԱՐԵՎ (ԱՐԵԳ կամ **ԱՐԵԳԱԿ**) բառին համապատասխանող փարբերից բխում են այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են՝ ռևերս (դարձափոխիչ), **ՌԵՎ** ռևանշ (փոխհատուցում), հեղափոխություն (բնութագրվում են գործընթացներ, բխում են «հակադարձ, հակադիր» ուղղությամբ, դրանց համապատասխանում են կեռախաչի ձևերը, որոնք ունեն ճառագայթներ և պտտվում են հակառակ ուղղությամբ):

Շար իրագեկիչ է համարվում **ԱՐԵԳԱԿ (ԱՅՐ և ԳԱԿ (ՆԱՅԿ))**։ Դիմելով արև բառին, որպես **ԱՐԵԳԱԿ**, մեր նախնիները օգնության են կոչել արևի որդուն՝ **«ԱՐԻ (արի) ՆԱՅԿ»**։ **ԱՐԵԳԱԿ** (արևային Նայկ) կարելի է մեկնաբանել նույնպես, ինչպես՝ **ՆԱՅ**, որդի ծնված արևից, որը մարդկությանը նվիրաբերեց պտուղ (**ՆԱՅ, ՆԱՅԿ**)։ Ժողովուրդը ասում է **ԱՐԵՎԱՄԱՆՈՒԿ** արևային պապանի (**ՄԱՆՈՒԿ**), ինչպես նաև **ՍԱՆԻԿ**։ Անգլերեն son - որդի, իսկ man - մարդ, տղամարդ, sun - արև, sunday - կիրակի, sunny - արևային։

«Աղամը և Եվան» մեկնաբանվում է ինչպես հավերժական կյանքի և զարգացման «բանաձև» (թարգմանությամբ-արևից ծնված և արևից վերարտադրված)։ Կամ լույսից ծնված և լույսից վերարտադրված, լույս կրող /սուրբ/։ Իրականում, բազմաթիվ սրբապատկերներում սրբերի գլուխները երիզված են լուսապսակներով (շրջանակի, գնդի ձևով)։ Աստուծու որդի՝ Քրիստոսի բեղմնավորումը և ծնունդը, նրա հարությունը Աստվածաշնուն ուղեկցվում է լույսային էֆեկտներով։ Ծագեցին արևի ճառագայթները, որից, երկնքից իջավ Տիտու Քրիստոսը՝ լույսի և սիրտ մարմնավորողը։ Նայերը ուրախության առիթով հաճախ դիմում են մեկը մյուսին ասելով. «աչքդ լույս»։

Տիտու Քրիստոսի իմաստաբանությունը կարելի է մեկնաբանել Տիտուսի ձևավորման ճանապարհը՝ Տիտուս, Նայտուս - (Նայկոս) և Քրիստոս - (Քարիստոս), այսինքն՝ սասունցի Նայկ, կրակի աստուծու որդի (սուրբ հոգու)։ Ըստ Աստվածաշնչի սուրբ հոգին «սերմնավորել է» Մարիամին (հայերեն՝ մայր բառից, **ՄԱՅՐ** և **ԱՐԻԱ** հային)։ Բավականին հեղափոխիչ է պատկերվում **ԱՄԵՆ** բառը, **Ա** - առաջին փառից՝ **ԱՐԵՎ** (արև) և **ՄԵՆ** (տոգ, բոլորը, բոլորին, ՄԵՆՔ)։ Այսինքն՝ **ԱՄԵՆ** նշանակում է, արևի ցանկությունը՝ հաջողություն, կյանք և բարություն բոլորին։ **ԱՄԵՆ**-ից է առաջացել ամենը։ Օրհնանքի իմաստը հենց լույսի և բարիքի ցանկության արտահայտումն է բառի միջոցով։ Նին դիցաբանության մեջ Արեգակը բնութագրվում է դրական բնեռով, իսկ Երկիրը՝ բացասական։ Պատահականություն չէ, որ կրոնում մեռնողի հոգին համբարձվում է երկինք։ Դրական բնեռը նրան ձգում է դեպի իրեն, Երկրին մնում է մարմինը, նյութական մարմինը /մարտիրոս/, իսկ հոգին՝ ազատվելով Երկրի ձգողական ուժի ազդեցությունից, սլանում դեպի երկնային բարձունքները։

Առավել բնութագրական են հնաբնականների զարդանկարների շարժառիթները /այդ թվում հայերը, սլավոնները, պարսիկները և ուրիշ ժողովուրդներ/ կապված Արեգակի պաշտամունքի հետ (շրջանագիծ, խաչ, կեռախաչ)։

Նեթանոս-հնդեվրոպացիների համար Արեգակը՝ դա աստված էր, ողջ կենդանի աշխարհի արարիչը մեր մոլորակի վրա։ Ննագույն պաշտամունքին հատուկ կենսունակության, արևին խոնհարվելու մասին են վկայում /և միջին դարերում/ Նայաստանում արևի կրակապաշտ հերետիկոսները՝ **ԱՐԵՎՈՐԴԻՔ** «արևի որդի»։ Սրա հետ կապված հեղափոխություն է ներկայանում հեթանոսական հասկացությունների միջև եղած ծագումնաբանական /գենեթիկական/ հարաբերությունները՝ aʿr;l (airel), frabou. (hrabuch), qar (car), vaʿ (jair), kar (crak), faʿ (hai), faʿ;r (haier), Faʿk (Haik), faʿr (hair), Aʿrarat (Airarat), Մեդուզա Aurelia (ՎաՊոջո), fal;l(halel)։

Քար (ք և այր) սառած, քարացած կրակ (համեմատեք փոփոք, կաթնաքարը, ինչպես հրաբխային սառած ապակիներ, լավա և այլն)։ Եթե հավենք կրակին, ապա կարող ենք այրվել։ **ԱՅՐ** նշանակում է «քարայր» (սառած ապառաժ)։ Այրվել կարելի է, հավելով և մեղուգային։ Նախկին մեթաղը (մասնավորապես՝ պղինձը) նույնպես այրում է։ Նայ-Hai, հելի/ոս/- heli(os) և հալ/ել/- hal(el) համարյա ազգակից բառեր են։

Նայերը փառաբանվել են պղնձի մշակման վարպետությամբ։ Նել- Hel -Նայ- Hai - Waʿi Qar (aʿou.) - hali hale - ;u fogin dar]rou qar. «Բարձրացիր- հայր- արև- վառիք քարը /աժուխ/- հալիր պղինձը և կյանքի հոգին վերածիր քարի-մարմնի»։ Ննադարում /մոլորակաբանական Բ. Ա. IV հազարամյակում/ հանքաքարերի մշակման համար (պղնձի բնակարանների) այն փառացնում էին աժուխի խարույկի վրա և արագ սառեցնում էին /հանքաքարերը ճաքճքում էր/։ Նայերը, որոնց նախահայրը հանդիսանում է **Նայկը** (Նայերը, **ՆԱՅՐ** հայր - և (Q) - k - քարացած, հիմնադրված, ծնող), ներկայացնում են ժողովուրդ, որի ծնողը ծագել է «կրակից /լույսից/»։

Նայկական առասպելի համաձայն, Վահագնի ծնունդին, ամպրոպի և կայծակի ասարծու հետ մասնակից էր նաև կարմիր եղեգնիկը, որի փողից ծուխ և բոց էր դուրս գալիս: Բոցից ծնվեց Վահագնը՝ հրե գանգուրներով պապանին, բոցեղեն մորուքով և, աչքերով՝ նման երկու արեգակների: **ԱՅՐՎԵԼ, ԱՅՐԵԼ** նշանակում է այրել, վառել: Ծնողը այս դեպքում գուգորովում է կրակի՝ Արեգակի հետ /լույսի և այլև/: Այսինքն՝ հայերը /Նայկի սերունդները/ - նրանք «քարացած», «սառած» զավակներ են (ավելի շուրջ նյութական ձև ձեռք բերեցին՝ մարմին/ Արեգակ ասարծու որդիները:

Նայասարանի ժայռապարկերներից մեկում (նկ.3) կարելի է տեսնել նստած կնոջ /մայր - Մայրամին, Եվայի՞ն/, որի ձեռքին մանկիկն է /օրորոցում, «Փոքր Միերը»/ խաչի խորհրդանշական ձևով /կյանքի/: Դրանք վերաբերվում են մեծ խաչին՝ Ասարծո նշանին /Արեգակին/, իրեն «ծնող-հորը» /Մեծ Միերի՞ն, Ադամին/, խրատում է կյանքի մասին իր ճառագայթների միջոցով: Արեգակի պարկերման բոլոր գծերը և կեպերը արտացոլում են հայրական հոգաբարության և բարության այնպիսի մարտչելի խորհրդանիշ, որ դժվար թե կարելի է կրկնօրինակել այս «իմաստուն» պարկերը մեկ այլ եղանակով: Արդյոք այսպեղից չի գալիս «մկրպել»- կնքելու օրորոցում իմաստի ծնունդը:

«Սասունցի Դավիթ» էպոսի զանազան փարբերակների ուսումնասիրությունը հեղինակին թույլ է տալիս հանգել եզրակացության, որ տվյալ ժայռային նկարը անհրաժեշտ է քննարկել, որպես աշխարհի հնագույն (Ք. Ա. IV-III հազարամյակներ) և եզակի ժայռապարկեր՝ «Մկրպումը օրորոցում» (Դավիթի մկրպությունը): Էպոսի հերոսները՝ խաչապաշտներ են: Միերի ասարծուրբայ որդին /նկարում՝ մեր հայրը, համարվում էր ինչպես արևի ասարված մեծ խաչը/, Դավիթը /փոքր խաչը օրորոցում/ աջ ձեռքին կրում է ասարծո նշանը՝ Պարերազմախաչը - (քաջության խաչ): Սա քառաթևի հնադարյան նշան է՝ սվաստիկան (կեռախաչը): Գեղամա և Վարդենիսի լեռների բազմաթիվ ժայռային նկարների հետ կապված, դեռ Ա. Մարտիրոսյանը հնագույն առասպելական և կրոնական գաղափարների բազմաթիվ գուգահեռներ է բերում «Սասունցի Դավիթ» էպոսից: Դավիթը գլխին դնում է հայրական գլխարկը, որի վրա նույնպես կար Պարերազմախաչ նշանը: Սա խորհրդանշում է աշխարհայացքի, համոզմունքների և հոգու ժառանգորդումը: Նայերը այս խաչը անվանել են՝ սուրբ նշան /պարերազմախաչ/, որը հերոսին դարձնում էր անխոցելի և անպարտելի: Կեռախաչը կարող ենք տեսնել /նկ. 5ո/ գլխարկների /թագերի/ վրա տեղադրված: Նայասարանի ժայռերին հայրնաբերված են բազմաթիվ և կեռախաչերի զանազան փարբեր ձևերի պարկերներ /տես՝ նկ.4/: Նամեմարեք դրանք Բիլանի /Զեխուսովակիայի նկ.5ա/, Շվեդիայի, Իռլանդիայի, Պարսկասարանի, Ննդկասարանի և Նունասարանի կեռախաչերի հետ: Սա ոչ միայն պարկերների համանմանություն է, սա՝ վկայում է կրոնական միասնության, հնագույն հավաքներ /ըստ Ասարվածաշնչի մեկ ժողովուրդ, որ խոսում է մեկ լեզվով/ մեկ Ասարծու նկարմամբ, բնության ուժերի ընկալման ու ճանաչման հանդեպը: Այս լավ համաձայնեցված է «Սասունցի Դավիթ» ժողովրդական էպոսում, որպեղ ասվում է, որ աշխարհում /շրջապարված կռապաշտերով/ պահպանվել են դեռ ասարվապաշտների-խաչապաշտների երկու կղզյակներ՝ մի քանի գյուղեր Փամբակում /Նայասարան/ և Երուսաղեմում: Նույնիսկ հենց Մսրայում /Եգիպտոս/ Մենեբերիմ-կռապաշտի իշխանության ընթացքում կային խաչապաշտների մի քանի փներ, որոնք գախարհի ծառայում էին /աղոթում էին/ փներից մեկում:

Կապը խաչի հետ կարարյալ պարանի Քրիստոսը և Մկրպիչը ցույց են տալիս, երբ սայլակի հետ միասին իջնում էին Մասիսի աջ կողմը և իրենց ծնկներին կրում էին խաչ: Ի միջայլոց «առաջին օրենքը» ճանաչվել է Մասիս սարի վրա, «երկրորդ օրենքը» Մովսեսը սրացել է Մինա սարի վրա (Գ. Նարեկացի «Նամբարձման երգը»):

Պեպք է հաշվի առնել, որ Մովսեսը Եհովայից սրացել է քարեղեն փախարակները /սրբազան գրերով/ երկու անգամ: Առաջին անգամ նա դրանք ջարդել է գայրույթի պահին: Ասարվածաշնչում բերված են պարվիրանների փոխանցման այդ փարբերակը: Ըստ Գ. Նարեկացու այլ է: Մկրպիչը՝ Նիսուս Գրիստոսի կնքահայրը, խաչապաշտության -

քրիստոնեության կնքահայրը ծնկներին կրում էր խաչը և սրբազան «օրենքը» ճանաչվել է Մասիս սարի վրա, այլ ոչ թե Սինա սարի վրա:

Նաշվի առնելով վերը շարադրվածը կարելի է գալ եզրակացության, որ հիկսոսները-ասորու հավաքացյալներ և խաչապաշտներ էին: Նիկսոսները եգիպտացիների կողմից պարսվելով, Եգիպտոսից և Պաղեստինից արտաքսվեցին, ոչնչացվեցին խաչապաշտների վերջին օջախները: Խաչը նրանց մոտ հանդես է եկել, որպես ասորու նշան /հնարավոր է, արևի աստված Արան/: Նամենաբեք՝ «թող Աստված քո արևը պահպանի» (աստված քո արև պահի) արտահայտությունը:

«Մասունցի Դավիթ» էպոսում հայտնաբերում ենք այլ գուգահեռներ կապված Ավաճառանցի առասպելների հետ՝ խաչապաշտների և քրիստոնյաների միջև շար ընդհանրություններ կան /մեկ Աստված, մայր աստվածածին, մկրություն, հրեշտակապետեր ու հրեշտակներ, աստվածաբնություն, պարգամներ և երդումներ, թողություն, ասորու պարիժ, պարգամների խախտում /մեղքի գործում/, պղնձի և կաթի գեղեր, պարարագային մեղեդիներ, հաց և գինի, մարգարեություն, խաչ և շար ուրիշ./: Այսինքն՝ խաչապաշտների ուսմունքը, հնարավոր է, ոչ այլ ինչ է, քան՝ առաջին մարդկային ցեղի ուսմունք, որը /ինչպես և մարդկային խոսքը/ բաժանված է: Զրադաշտի բարենորոգումները փորձ են վերադառնալ դեպի «ավերյաց երկիր» կրոնական, աշխարհայացքային իմաստով: Նրեականության ծագումը ի վերջո բերեց ավելի խորը հոգևոր ծնունդի և կրոնի զարգացմանը՝ քրիստոնեության գոյացմանը և փարածմանը /Փրկիչի ուսմունքը/: «Նոր Փրկիչ» հայտնությունը կապված է ամբողջ մարդկային ցեղի միակ կրոնի վերջնական հարության, այսինքն՝ համաշխարհային կրոնի, նոր միավորված աշխարհի կրոնը, իրականում ազատ և արդար, ուրախ և երջանիկ աշխարհի: Բայց սա ամենին այն աշխարհը չէ՝ միասնական համաշխարհային կառավարությամբ և համաշխարհային կրոնի կառավարությամբ:

Նայոց լեզվում Արևելքը անվանվել է f;rawil (հոր ելքը), իսկ Արևմուտք՝ f;ramout (հոր մուտքը): Նկարի են ունեցել, որ հայր-Աստվածը մեկ բարձրացել, մեկ իջեցրել է արևը երկրի վրա: Երուսաղեմը հայերեն ստուգաբանությամբ թարգմանվում է, որպես՝ «հոր սահմանը»: Սա արդյոք չի՞նշանակում, որ միասնական հավաքի հնագույն ընդհանուր փարածքի սահմանը, երբևէ ընդգրկվել է մինչև Երուսաղեմ:

«Երկնային ցուլերը, ունեն կիսալուսնաձև եղջյուրներ, կազմում են բազմաթիվ բարդ կոմպոզիցիաներ: Վերին հարկաշարում դրանց տեղը լուսնի և արևի ճառագայթներն են, և ցուլը՝ միջինում. մնացած սմբակները, ներքևում՝ օձի և կանաչի մարդակերպական պատկերներն են, որն էլ խորհրդանշում է մայր-նախածնողը...»

Ցուլերի պատկերները, համանման ձևով, պատկաստվում է Նարավային Սիրբրից, որոնք հաճախ նույնպես հանդես են գալիս կանաչի պատկերների և ծննդաբեր կնոջ կողքին...Այսպիսով, Մոնոդոլիայի արևմուտքում և հյուսիս-արևմուտքում, Էնեոլիթի դարաշրջանում՝ եվրոպոիդների ցեղերը, մարդաբանական տեսանկյունից, ոչ միայն նման էին Նարավային Սիրբրի և Ցուլայի ցեղերին, այլ նաև մոտ էին միմյանց պաշտանմունքով և մշակութային սովորույթներով» (Է. Նովգորոդովա): Այս հեղուկությունները օգնում են «բացահայտել» հայկական ժայռային նկարների սյուժեն /թեման/ և ցույց տալ գիպելիքի և փորձի փարածման մակարդակը (նկ. 3): Մոնոդոլիայի ժայռերին հանդիպում են բրոնզե դարաշրջանի կուռքերի՝ մոտ 50 պատկերներ: Նարկապես հեղաքրքիր է առասպելական չափերով օձերի նկարը, որը փոխանցում է հերոսական էպոսի հայտնի սյուժեն: Օձը՝ /ավելի ուշ վիշապը/ մարմնավորում է ստորերկրյա աշխարհը և մահը, «մութ ուժերի» խորհրդանիշն է, որի դեմ պայքարում է հերոսը ապացուցելով կյանքը: «Պայքարող օձի» կերպարը՝ առասպելի, էպոսի, բիբլիանյի ունիվերսալ թեման է: Որտե՞ղ է այս կերպարի նախահայրենիքը (ժայռերին պատկերված): Անկասկած՝ Նայկական լեռնաշխարհն է (Ա. Մարտիրոսյան, Ս. Պետրոսյան), տեսնկ. 6 և նկ. 7:

Շարունակենք այս ըստ (Է. Ա. Նովգորոդովայի): Ժայռապարկերներում սնկաձև գլխարկներ են պարկերված /այդպիսի գլխարկով շարերն են հիշում Նապոլեոն Բոնապարտին/, մոնոլոկականին՝ նման, նաև հայտնագործված է Բիչիգրիմսան կիրճում /Մոնոլոկա/, Տուվայում և Չուկոտիայում: Նույնպիսի գլխարկ. հեղափոխողներ (Ռևյու, 1976թ.) համեմատում են սնկի հետ՝ "сома" ("РиГВеда") անմահության աղբյուր հնադարյան խորհրդանշի հետ կամ "хаома" ("Авеста"):

Նայաստանի ժայռային նկարներում նույնպես կարող ենք տեսնել այդ հնդարյական խորհրդանշի պարկերը նկ. 7: Մենք չենք բացառում, որ Գիլգամիշը և անմահության լեռը՝ մշակույթի պարմության այս հռչակավոր հուշարձանը, հիմնվում է նախահայեր- - հնդարիացիների կյանքի, կենսափորձի և ավանդույթների վրա: Նայկը և Քրիստոսը /որպես աստծո որդիներ/ չնայած գործում են փարբեր պարմական ժամանակաշրջաններում, բայց փրկականորեն արտահայտում են միևնույն կերպարը՝ հանդիսանում են մեր փրկիչները, մարդկության փրկիչները: Նայերը պահպանել են Նայկի մասին պարմությունը, հրեաները՝ Քրիստոսի մասին: Նայերի և հրեաների նախնիները մեկ ծնողի ծնունդ են աստվածաշնչյան Նոյի /աստծու ընտրյալը/ և հանդիսանում են (Մեմ ու Նայրապետ) եղբայրները:

Արարապ /ար-ար-ապ կամ այրարապ/- սա ամենաբարձր լեռն է Նայկական լեռնաշխարհում, ներկայումս քնած հրաբուխ է: Արարապ՝ մեկնաբանվում է, ինչպես շապ կրակների, լույսի և կյանքի օջախ /կամ ինչպես առաջին օջախ/: Երբևէ այդ երկգլխանի լեռը եղել է կրակաշունչ հրաբուխ, ժայթելով լավայի ահռելի զանգվածներ կրող «սուկա»: Ննադարում համարում էին, որ Արարապի վրա ապրում են աստվածներ: Առասպելի համաձայն, Վահագնը համարվում է արևի աստված՝ **ԱՐԱՄԱԶԴԻ** որդին: Նիշեցնենք, որ Վահ-Vah իմաստաբանորեն նշանակում է կրել, կրող, իսկ **ԱՐԱԿՆԵՐ** (Րգր. ԸթձԼ) - արև, այսինքն. Վահագն՝ կրակ կրող, արև կրող: Վահագնը կայծակի և ամպրոպի /ինչը բնական է/ օգնությամբ պայքարում և հաղթում է վիշապներին /վիշապներին և դևերին/: Վիշապների /նույնիսկ կրակ արտաշնչող/ հետ պայքարի թեմային հաճախ ենք հանդիպում Նայաստանի ժայռային նկարներում:

Վիշապաբար, **ՎԻՇԱՊ**, ինչպես կերպար մարմնավորվել է քարե դարեշարակների ձևով, լեռներում աղբյուրների մոտ ձկան պարկերելով: Ժողովրդի մոտ ձևավորվել է ավանդույթ մեկնաբանելով վիշապներին, ինչպես պահապան իմաստության և պաշտպանի խորհրդանիշ, դարանել է ջրում /գետերում և լճերում/, ինչպես նաև հրեշ, օժտված ջարտության որակներով՝ մարդկանց խժռող, գեղեցկուհիներ հափշտակող:

Վիշապների բազմաթիվ պարկերներ ներգրավված են միջնադարյան մանրանկարչության կոմպոզիցիաներում, զարդարում են կիրառական արվեստի պարկերներում: Այս պարկերները հաճախ հանդիպում են ճարտարապետական դեկորում: Վիշապաբարերի խորհրդանիշը խիստ կերպով կապված է Վահագնի ծնունդի հետ: Առասպելի համաձայն, երկունքի մեջ նրան ծնել են երկինքը և երկիրը, նաև ծիրանագույն ծովը: Վահագնը /հայերի նախնին/ ծնվելով, պայքարի մեջ է մտնում վիշապների հետ և հաղթում նրանց (նկ. 1գ.):

Վիշապները ապրում էին ջրերի՝ ծովերի մոտ (ջրային միջավայրում): Նայերի նախնին չէր կարող շրջանցել ջուրը, ուստի նրան խանգարում էին այդ հրեշները /որոնք կատարում էին ջրային միջավայրի պահապանի դերը/: Ժամանակի ընթացքում վիշապի կերպարը վերափոխվեց՝ օձի: Քարեպախարակները, հավանաբար, հնադարում դրվել էին մաղկանց սպասվող վրանգների մասին նախազգուշացնելու համար /ինչպես նախազգուշացման նշաններ/: Անհրաժեշտ է նշել, որ վիշապի կերպարները հանդիպում են համարյա բոլոր ժողովուրդների մոտ:

Ըստ հին հայկական առասպելի՝ Արամազդը եղել է բոլոր աստվածների Նայրը, Երկնքի և Երկրի սրբեղծողը, «փիեգերքի» սրբեղծողը: «Սուրբ հայր» **ԱՐԱ-ԱՅՐ**-հայր, **ՄԱԶԴ**-մաբուր, սուրբ /Ս. Այվազյան/: Նա բնակվում էր Արարապ լեռան վրա /այսինքն՝ ԱՐԱ մեկնաբանները/: Արամազդի իմաստաբանությունը ունի մեկ այլ բացատրություն ևս, որը

միասնացնում է ԱՐԱՄ և ԱԶԴ հասկացությունները - ազդարարում, հայարարում /ԱԶԴԵԼ- գործել, ներշնչել/:

«Կառավարման» կենտրոնը՝ հայրը, աստվածը, արմենների /արամ/ ծնողը հանդիսանում է Արամագոր: Խորհրդանշանական է, որ Նայասարանի գերբը (ՆԵՐ-ից - հայր - հիմնադիր) մինչև վերջերս ներգրավել էր Արարապ լեռան պատկերը՝ հայերի աստվածների կացարանը: Սրուգաբանորեն, Արամագորը ներկայացվում է նաև, ինչպես Արամ և աստված/ կամ աստվածային /աստված/ Արամ:

Գորգագործությունը պատկանում է հնադարյան արհեստների թվին, որը հիմնադրվել է հայերի կողմից: Այն հիմնված է ոչխարների բազմացման և խուզի, բրդաթելերի, գործվածքների արտադրության և դրանց ներկման վրա: Նայասարանի փարածքում հայտնաբերվել է իլիկ՝ պարաստված Ք. Ա. III հազարամյակում: «Կարպետ» (խավավորվող գորգ) բացառապես՝ հայերեն բառ է և թարգմանաբար հանդիպում է Աստվածաշնչում, V-րդ դարում (Մ. Ղազարյան): Գործվածքների նմուշներ հայտնաբերվել են Արթիկի դամբարաններում /Ք. Ա. III հազարամյակ/ և Կարմիր Բլուրի թմբում /Ք. Ա. VII դար/: Գորգերի գանազան ձևերի մեջ հայրնի են վիշապագորգերը (Dragon carpet), որոնց վրա պատկերված են վիշապներ, հնադարյան կյանքը, կապույտ /փյունիկ/ թռչուններ, բազմաթիվ եռանկյունիներ, արամնաձև շեղանկյուններ և հավերժության նշաններ: Ճանաչված են նաև՝ ԱՐԾՎԱԳՈՐԳԸ (արծվային) և ՕՉԱԳՈՐԳԸ (կենտրոնում կեռախաչ): Բեռլինյան թանգարանում /Բողեի հավաքածություն/ պահվում է գորգ, որի վրա պատկերված է վիշապի պայքարը կապույտ թռչնի հետ /XVդ./:

Գորգերի այս ձևերը, ըստ ծագման՝ նմանօրինակը չունեն աշխարհի ամբողջ գորգագործության արվեստի մեջ: Բազմաթիվ գորգերի հիմքում զարդանկարում ընկած են ժայռային նկարները և պատկերները: Այս են վկայում մեր կողմից կատարված ժայռային պատկերների և նկարների վերլուծությունները, զարդանկարներով և հայկական գորգերի երկրաչափական նախշերով:

ՕՉԱԳՈՐԳԻ /հաճախակի են հանդիպում արցախյան գորգերի մեջ/ կենտրոնում փեղադրված է սվաստիկա (k;5a.ac, qa5aj;u), որից դուրս են գալիս շառավիղներ և ավարտվում աստղերով: Ութ գալարված օձեր փեղադրված են քառակուսու շուրջը, որի մեջ ընդգրկված է սվաստիկան: Ըստ Մ. Ղազարյանի՝ ամբողջ կոմպոզիցիան խորհրդանշում է աշխարհի արարումը, իսկ ութ օձերը՝ նրա պահապաններն են:

Նայկական ժայռային նկարներում հանդիպում են նաև պարերի փեսարաններ (նկ. 8, 9): Մասնավորապես՝ Կապույտիկ լեռան վրա, Օրդուբադ քաղաքից /Նախիջևան/ 60 կմ դեպի հյուսիս) հայտնաբերվել են հարյուրավոր նկարներ, որոնք Ադրբեջանցի «գիտնականները» վերագրում են իրենց մշակույթին և պարմությանը: Վ. Գ. Ալիևը նշում է, որ նկարներից մեկը հիշեցնում է հնագույն ադրբեջանական խմբակային պար, որտեղ մարդիկ պարում են, ոտքերը և ձեռքերը լայն բաց արած /Միութենական կոնֆերանսի գեկույցների թեզիսները, «Ժայռապատկերների ուսումնասիրության խնդիրները ԽՍՀՄ-ում», Մոսկվա, 1990թ./: Եվ այս բոլորը կատարվում է հայ գիտնականների լուծ «համաձայնության» ներքո:

Բայց, արդյո՞ք հնարավոր են պարեր առանց երաժշտության: Իհարկե, ոչ: Այս առումով դիմենք հնագույն երաժշտության նշաններին: Ի՞նչ է նշանակում **ԽԱԶ**: Տառացիորեն **խազ** նշանակում է գիծ: Սա հին հայկական երաժշտական երգեցողության նշան է: Նիմնական 24 հայրնի փիպերը, ըստ Մարենադարանի խազերի (նկ.10), հանդիպում են Նայասարանի ժայռապատկերներում: Պարահասկանություն չէ, որ հայկական գրերի ստեղծող՝ Մեսրոպ Մաշտոցը, հանդիսանում է նաև՝ հայկական երգարվեստի փեսության առաջին հիմնադիրներից մեկը (Ն. Թահմիզյան): Մեսրոպ Մաշտոցը հորինել է մեղանչման սգո-լիրիկական շարականներ, որոնք մինչ օրս չեն կորցրել իրենց գեղագիտական ազդեցությունը: Նա, ինչպես և Կոմիտասը, հեղափոխություն ցուցաբերեց դեպի լեռները և կարծում ենք ժայռային արվեստին: Բացի դրանից, Կոմիտասը կարողացավ վերձանել խազերը: Բայց այս ուղղությամբ նրա կատարած բոլոր աշխատությունները անհետ կորել են:

Ներաբրբություն է ներկայացնում այն փաստը, որ պարմահայր Մովսես Խորենացին ավանդագրույցները և լեգենդները Նայկի և Բելի, Արամի, Արա Գեղեցիկի, Վահագնի մասին անվանում են մերթ «երգեր», մերթ «գուսանական» /գրույցներ/: Էպիկական պոեմ-գրույցները /հնագույն հայկական երաժշտա-պոեզիական ձևերի/ կատարվել են գուսանների կողմից, որոնք փրակապել են սանսկրիտական արվեստի բոլոր միջոցներին՝ արքայազնությանը՝ մեջընդմիջվող երգերով, պարերին, դիմաշարժությանը և նվագակցումը հնագույն երաժշտական գործիքներին և այլն: Խազային կերպարները, հնագույն էպիկական գրույցները և ձայների առկայությունը /մեղեդու փոփոխությունները, որը կազմում է հնչեղ երաժշտության հիմքը, մեղեդային մոդելները/ հիմք են փայլա ենթադրելու, որ հայկական ժայռաքարերը պարկերավոր կերպով պահպանում են մեզ անհայտ երաժշտական մոդելների կառույցները:

Ն. Թահմիզյանը նշում է, որ որոշ ձայներ առաջացել են առանձին ժամանակաշրջաններում՝ խոնհարվելով բնության փոփոխություններին, փոփոխվելով և պաշտամունքի երկնային լուսատու մարմիններին: Նախագրագրության ժամանակաշրջանում հայկական երաժշտության մեջ փոփոխություններ են չորս հիմնական ձայներ, իսկ Մեսրոպ Մաշտոցը և Սահակ Պարթևը, խորացնելով այս համակարգը, կարգավորել են ութ ձայները և երկու, այսպես ասած, շավիղները /բազմաճյուղ մեղեդիներ/, կապակցելով դրանք, գլխավորապես ութ կանոններով /աղմուսների յուրօրինակ խմբերով/ հին հայկական սաղմոսագիրքը՝ ժամագիրքով և աստվածաշնչյան օրհներգերով: Նա նաև նշում է, որ այն ամբողջական հնագույն հին ձեռագրեր խազերի հետ միասին չհասան մեր օրերը, այլ՝ պարառիկներ պահպանվեցին:

Կարելի է ենթադրել, որ խազային ձեռագրերը ծագել են հիկսոսների ժամանակաշրջանում, երբ սրբազան էին այբուբենի առաջին նշանները: Նկարագրող ձեռագրերը ելանյութ հանդիսացան հիկսոսային այբուբենի սրբազան համար: Նիկսոսները չէին կարող հորինել նույնիսկ այբուբենի մեկ նշան, եթե ծանոթ չլինեին լավ զարգացած գրերի համակարգին: Այբբենական նշանների և ժայռային նկարների նույնականությունը վկայում են, որ հիկսոսները, իսկապես, ապրել են Նայասարանի լեռներում: Նմանապես գուգորդելով հասարակ նկարները և խորհրդանիշները նախախազերի հետ միասին, արքայազնները որոշակի ձայներ, հին ժողովուրդները կազմել են երաժշտա-պոեզիական առաջարկություն: Անկարելի է, չգարմանալ «քարացած» երաժշտության պարկերների ներդաշնակությամբ և համադաշնակությամբ, որոնցով մեր նախնիները շրջապարել են իրենց: Ժամանակի ընթացքում ձայները գուգակցվել են՝ համապարասխան հասկացություն և առարկաներ պարկերող նշանների հետ:

Անմեղսագիրական երաժշտական ձեռագրերի վերծանման համակարգերի ունիվերսալ մեթոդների հեղինակ Ն. Արոյանը օգտագործեց վերացական փիլոզոֆիական թվային կարգը և հաշվետու օրացույցները: Այս մեթոդների կիրառմամբ, նրա կողմից վերծանվել են հայկական խազերը: Ներագործողներին է ներկայանում՝ բացահայտել նկարների և երաժշտական հասկացությունների փոխհարաբերությունների զարգացման ամբողջ պարմությունը և վերծանել պարկերներից՝ ձայնին անցնելու օրինաչափությունները:

Նկ.11-ում ներկայացված են պնակները, որոնք երկրաչափավորված են նախշում, սկզբում պարզ, այնուհետև բավականին բարդացված պարկերում են աշխարհի մոդելը, փիլոզոֆիա: Կենդանիների ոճավորված մոդելները այնպես են ձևափոխված, որ դրանք, իրենց հերթին, ձեռք են բերում երկրաչափական զարդանկարների ձևեր: Նկարիչները /ավելի շուրջ փիլիսոփաները/, հնադարյան, զարդանկարի ձևերի օգնությամբ ցույց են փայլա, թե ինչպես է առաջանում ներդաշնակ ռիթմը, ինչպես է զարգանում աշխարհը, ինչպիսի օրենքներով են փոփոխվում և փոխազդում հոգին և մարմնի (մարմինը):

«Շրջանագծով պարմում են եղջերավոր այծերի ոճավորված պարկերները, ներված մեկ ուղղությամբ պարմահողմը մի կողմ է հրում թափված մազերով մի կնոջ, կոր վզերով թռչուններ, կրուցներում ձկներ, կրկնում են կեռասխաշի էսթիզը

կենսաբանություն, որը նույնպես որոշում է շարժման ուղղությունը» ("Памятники мирового искусства", Москва, 1976г.):

Սակայն այս «էսթիզների» առավել ուշադիր գնումը ցույց է տալիս, որ դրանք լույս են սփռում մի քանի աստվածաշնչյան դրվագների վրա: Մասնավորապես, արարման առասպելը: Սկզբում ստեղծվել են երկինքը և երկիրը: Ամենասկզբում, մինչև բոլոր իրերի ստեղծումը, Տիեզերքը անսահման ջրային քառու էր: Նրանից ծնվեցին առաջին աստվածային գոյերը: Ժամանակներ անցան: Նրանցից՝ մեկը որոշեց կարգավորել քառուր...

Այժմ նկարագրենք պնակներից մեկը, որը բերված է Է. Արար(Երևան, 1992) գրքում:

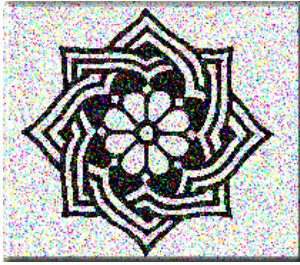
Սվաստիկան=կենսաբան՝ 12 ձկներ, 4 ծովեր, 4 գետեր: Կենաց ծառի ճյուղավորումը՝ կենսաբանից: պնակի մեծ եզրագծերի քանակը՝ 12, ընդամենը՝ 24: Ձկները ունեն 7 լողակներ, 4 մարդ խաչաձևաձև ձեռքերով, ձգվում են դեպի կենսաբան: Յուրաքանչյուրն ունի երեք մարդ՝ $4 \times 3 = 12$: «Մազերը» կազմված են երեք գծերից՝ 3 և 4 (մարդ) = 12: Աջ ձեռքը ուղղված է դեպի կենսաբան: Ձախը ուղղված է շարժման ուղղությամբ: Սվաստիկան կենսաբանում ուղղված է շարժմանը ձախից աջ, իսկ չորս մարդուց բաղկացած սվաստիկան, ուղղված է աջից ձախ: Կենսաբանից հոսում են չորս գետեր:

Եթե հաշվի առնենք, որ Երկիր մոլորակի միջուկում ընթանում է ջերմամիջուկային սինթեզ՝ միացնում է ջրածնի երկու ատոմները և հեյլումի առաջացումը, ինչպես նաև այն, որ քարացած Երկիրը պարզվում է, ապա կարելի է ենթադրել, որ ինքը միջուկը պարզվում է հակառակ ուղղությամբ /ապահովելով Երկրի կայունությունը/: Սա պարկերված է պնակի վրա, Զ. Ա. 4-րդ հազարամյակի վերջում (նկ.11): Մի՞ թե և իրոք ամբողջ նորը՝ լավ մոռացված հինն է, և հնադարյան ժողովուրդները գիտեին, որ Երկրի ներսում միջուկը պարզվում է հակադիր ուղղությամբ:

Ըննարկենք ժայռային նկար շրջանագիծը՝ երկրագունդը, 4 մարդ, կենսաբանում խաչ (նկ. 12): Աստվածը «ստեղծում է» Երկիրը /առաջանում է արևային մասերիայի նեփում, որը հանգեցնում է Երկրի և երկնքի առաջացմանը/: Աստված Երկրի վրա /որի միջուկը համանման է Արեգակին/, միջուկում ընթացող գործընթացների շնորհիվ /հեյլումի նեփումը ծովային միջավայր և կյանքի ձևավորումը/, ստեղծում է մարդուն: Ադամը՝ «պարբաստված» է կալից, նկարում նա ավելի խոշոր է և ուրբերով հավում է հողին: Այնուհետև մարդիկ բնակվում են աշխարհի չորս ծագերում /նկարում նրանք ցուցադրված են հողից վեր/: Գիծը, գնդից խաչի ճառագայթի դուրս գալը, նկարագրում է հեյլումի նեփումը, ուղղված դեպի պարկերի կողմը, նման երկու միաձուլված ութերի: Ննարավոր է, որ սա Երկրի արբայնակ՝ սառած, անկենդան Լուսին է, որը առաջացել է Երկրից կամ Արևից (Երկրի ներսում գործում է փոքր «Արևը») ներվածքի արդյունքում:

Սրա հետ կապված հեփաքրքրություն է հանդիսանում հայկական հանելուկը, որում արբահայրված է «արև-լուսին» յուրահատուկ հասկացությունը՝ «Եղբայր և քույր նավակով լողում են /տառաջիորեն՝ քայլում են/ ծովի վրայով»: Այսպես եղբայրը և քույրը ներկայացնում են արևի և լուսնու աստվածներին, իսկ ծովը՝ ծիրանագույն երկնականարը (Ս. Նարությունյան):

Երկրի արբայնակի՝ Լուսնի ծագման գաղափարը, Երկրից՝ նեփման արդյունքում, առաջադրվել է վերջերս Ս. Այվազյանի կողմից: Նարցին, թե ինչու՞ հնադարյան մարդկանց կողմից ցույց է տրված կյոթ, կարելի է պարբաստանել այսպես: Արբայնակի ներսում խաչ է պարկերված: Նրա սահմաններում՝ չորս շրջանագծեր: Բայց նրանք չեն միավորվում /էներգիայի անբավարարության պարբաստով/, չեն միաձուլվել մեկ ամբողջության մեջ, այսինքն՝ Լուսինը քարացել է: Այն անկենդան է: Լուսնի տակի նշանը, նման է հայերեն (Ա) տառին: Արդյո՞ք սա չի նշանակում՝ **Ա /ԲԱՐՈՒՄ/**, այսինքն՝ արարումը: Մեր նախնիները հստակ պարկերացնում էին, որ Երկիրը ունի գնդի ձև /շրջանագիծը իրենից ներկայացնում է հարթության վրա գնդի պրոեկցիան/: Այս են վկայում նաև գրավոր աղբյուրները: Օրինակ, Շիրակացին շարադրելով իր պարկերացումը Երկրի ձևի մասին, գրում է. «... հեթանոս փիլիսոփաներից ոմանք ասում են, որ նա /Երկիրը/ ունի գնդի ձև» (Космография, стр. 42-43):

ԻՄԱՍՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐՎԵՍՏԸ, ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱՆ ԵՎ ԱՍՏՂԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տին Նայաստանում, ինչպես և Նունաստանում այբուբենի փառերը ծառայել են, որպես թվային նշաններ: Ա. Շիրակացին /մ. թ. VIIդ./, «Թվաբանության դասագիրք»-ից բերված հարվածներում նշում է. *«Իմ նպատակը, իմաստություն սիրողների և ինձ մոտ սովորելի ցանկացողներին. ներկայացնել մեր նախնիների սրեղծագործությունները՝ իմաստավորության արվեստը, ինչպես բարի ուսուցիչ կենդանի ձայն: Սովորել՝ իմ աղյուսակներով, չնայած ևս դրանք շարադրել են կարճ, ներկայացնելով շարից՝ թիչը»:*

Նանելիս սկզբից գրվել է հանելին, իսկ այնուհետև նվագելին: Տին բաբելացիները, սեպագիր թվերով նշելով հանման գործողությունը, նույնպես հանելին դրել են նվագելիից առաջ (Ա. Գ. Աբրահամյան, Գ. Բ. Պետրոսյան):

Մասնագետները խոստովանում են, որ թվաբանության հնագույն դասագիրքը և հանման ու բաժանման հնագույն աղյուսակները հանդիսանում են նշված աշխատությունը և Շիրակացու ուսումնական աղյուսակները: Նենց նրա բաժանման աղյուսակները յոթ հարյուր փարվա հնություն ունեն, քան՝ համանման բոլոր աղյուսակները, որոնք մինչ օրս հայտնի են մաթեմատիկայի պատմության մեջ:

Նենց «վեցհազարյակի» գոյության փաստը Նայաստանում VIIդ. ցույց է տալիս հայերի և իրենց նախնիների կողմից՝ հակադիր մեծության վեց փասնյակների համակարգի աղյուսակների գործածությունը: Այս աղյուսակները, ինչպես օգնականներ, հնարավորություն ընձեռնեցին կարարել բաժանման գործողությունը: Քննարկված աղյուսակներից կարելի է ստանալ թվաբանական և երկրաչափական պրոգրեսիաները: Վեց փասնյակների համակարգի նմանափայ աղյուսակներ գոյություն են ունեցել նաև Բաբելոնում:

Անանյա Շիրակացին թվաբանական չորս գործողությունների շարադրումից հետո, գրում է, որ նա փորձել է... *«ինչպես նախաբան, համառոտ շարադրել հնադարյան մարդկանց սրեղծագործությունները, թողնելով բարդը և չափավոր կերպով շոշափում է ինդրին և փարրակասին»:*

Իսկ իրականում ինչպիսի՞ն է եղել հնադարյան մարդկանց գիտելիքների մակարդակը, եթե գիտնականը հասցնում է մեզ միայն փարրական խնդիրները:

Եթե մոլորակները դասավորենք կարգով, սկսած Արեգակից, ապա Երկիրը գրավում է չորրորդ փեղը: Երկիրի. հնագույն աստղագիտական համընդհանուր ընդունված նշանը՝ շրջանաձևն է /շրջան/ կենտրոնում խաչով: Շրջանը դիփարկվում է, որպես՝ փիեզերքի /երկնքի/ մոդել: Շրջանը համարվում էր կարարյալ մարմին և խորհրդանշում էր սահմանափակման և անսահմանության միասնական կերպարը: Շրջանաձև շարժումը, ձևավորում է գնդի հերպազիձը, անվերջությունը: Շրջանը հաճախ հանդես է եկել, ինչպես իզականի նախասկիզբ: Զ. Ա. Լոդ. հնագույն փիլիսոփաները հապուկ նշանակություն են տվել շրջանին, ինչպես կարարյալ մարմնի: Ըստ նրանց կարծիքի, աստվածների կացարանը՝ երկինքը, պետք է ունենա շրջանի ձև:

Աստղագիտության մեջ եռանկյունին խորհրդանշում է հոգևորի սկիզբը, իսկ քառակուսին՝ նյութականի: Դրանց միացումը հանդիսանում է կյանքի ծննդյան, աստվածայինի և մարդկայինի, երկնայինի և երկրայինի, հոգևորի և մարմնականի խորհրդանիշը: Մեր նախնիները եռանկյունով են պարկերել Երկրի պտղաբերության ուժը, ամուսնությունը, բոցը, գլխավորին՝ աստծուն, սարին /հայերեն՝ սար-կազմված է երեք փառից/, բուրգը, 3 թիվը, ֆիզիկական կայունությունը, ինչպես նաև սուրբ երրորդությունը՝

*ծնունդ-կյանք-մահ,
կյանք-մահ-ևոր կյանք /վերածնունդ/
մարմին-բանականություն-հոգի,
հայր-մայր-գաղթ,*

*հայր-սուրբ հոգի-որդի, ինչպես նաև Նոյի որդիները՝
(Մեմը, Քամը, Նարեթը),
երկինք-երկիր-ստորգետնյա աշխարհ:*

Շրջանակում փեղադրված եռանկյունին՝ եռյակությունը միասնության մեջ: Սառա անունը արտացոլում է պարկեր, որը կազմված է եռանկյունուց՝ (սար) և շրջանից (արև): Երեք եռանկյունի՝ բացարձակության խորհրդանիշը, առողջության՝ պյութագորեսյան խորհրդանիշը: Եռանկյունին, գագաթով՝ ներքև. խորհրդանշում է իգականի սկիզբը, ջուրը, լուսինը, ստորգետնյա թագավորության ուժերը, իսկ գագաթով՝ վեր. արականի սկիզբը, կրակ և երկնային ուժեր: Երկու եռանկյունիների գագաթների միացումը ներկայացնում են ջրի և կրակի միացումը, որը արտացոլում է հոգու հաղթանակը մարերիայի /նյութականի/ նկատմամբ, այսպեղից էլ ծագում են 8 թվանշանը և անսահմանության նշանը:

Եռանկյունին կեռախաչով՝ փիեզերական ներդաշնակության խորհրդանիշն է: Չորս եռանկյունի՝ սա կեռախաչի յուրօրինակ ձև է, որը հիշեցնում է հունական խաչը:

Ծածուկ փիլիսոփայության մեջ համարվում է, որ ակտիվ և կյանքը հասարակորդ հոգու ուժը, ինչպես սպեղնագործական սկիզբ. դրդում է մարերիային գործողության, շարժման և այսպիսով դրա մեջ ներ է դրվում կյանքի սպեղնման ձգտումը: Մարերիան, սրանալով հոգու սպեղնագործական դրդիչ, բեղմնավորվում է և, սրանալով հզորություն և էներգիա, ծնում է կյանքի ամբողջ բազմազանության ձևերը:

Նոգու աշխարհը /բանականություն, կամք, նպատակամղվածություն, նպատակաուղղվածություն/ այս հայեցակարգը՝ բացարձակ ազատության ոլորտն է: Միտքը ազատ է, իսկ նյութական աշխարհը, ենթարկվելով օրենքների՝ սահմանափակ է: Այդ պարճառով, եռանկյունին և 3 թվանշանը գերբնական ավանդություն խորհրդանշում է՝ ակտիվություն և անսահման հնարավորություններ (համեմատենք, հրեական վեցանկյուն աստղի հետ/, այն դեպքում, երբ քառակուսին և 4 թիվը՝ սահմանափակումներ են և ջանքեր: Պարահականություն չէ, որ հենց չորս փարերքները /կրակը, օդը, ջուրը և հողը/ հնադարյան փիլիսոփաները դիտարկել են, ինչպես մարերիայի բաղկացուցիչներ: Նարաբերությունը հոգու և մարմնի միջև արտացոլվել են աշխարհայացքում՝ մարերիայի բաղկացուցիչները և դրանց ազդեցությունը անհարի որակների վրա /մարդու բնավորությունը/: Դրա հետ մեկտեղ կրակ-ОГОНЬ (կ) արտացոլում է գիտակցական կամքը, օդ (o) - մտքերը և խոսքերը, ջուր (ջու) - զգացմունքները և կապերը, հող (h) - արարքները:

Ա. Շիրակացին, հեղինակված հին աշխարհի գիտնականներին, համարեց, որ զգացմունքային աշխարհը, կենդանիները, մարդը, բույսերը և այլն, և ողջ նյութական աշխարհը կազմված են չորս փարերից՝ հողից, ջրից, օդից և կրակից: Ի դեպ, ասվածային երրորդության յուրաքանչյուր բառ՝ հայր, որդի և սուրբ հոգի հայերեն լեզվում կազմված են չորս փառերից: Նայելը խոցում է Բելին եռաթև նեղով:

Ննագույն փիլիսոփաները մարդը և իր բնավորությունը դիտարկում էին, ինչպես մեկ ամբողջություն, իր ցանկությունների (կ), մտքերի (o), զգացմունքների (ջու), արարքների (h) համակեցություն: Այսինքն՝ բնա-կլիմայական, աշխարհագրական, սեյսմիկ և արտաքին միջավայրի այլ պայմանների փոփոխությունը, որոշակի ձևով անդրադառնում է հասարակական հարաբերությունների վիճակի, սոցիալական բնույթի, մարդկանց վարվելակերպի խթանման վրա: Ննադարյան մարդկանց կողմից սերը մեկնաբանվել է, ինչպես երկու հոգիների սպեղնագործական կապ:

Մանդալա (рус. МАНДАЛА) - բուդդայական դիցաբանության հիմնական սրբազան խորհրդանիշներից մեկն է (հին.-հնդ. mandala շրջան, սկավառակ), որի գծապարկերը (փեմ՝ Աշխարհի ժողովուրդների առասպելները) ներկայացնում է արտաքին շրջանագիծ, որի մեջ փեղադրված է քառակուսի և, որի մեջ էլ՝ ներքին շրջան: Ներքին շրջանի մակերեսամերձ մասը նշվում է լոպոսի ութ պսակաթերթերով կամ ութ մասնատումների փեմքով, որը հարվածավորում է այդ շրջանը:

Քառակուսին կողմնորոշված է երկրագնդի կողմերով, կապակցված համապարասխան գույնով ներկված իր ներքին փարածությունից /լամայականության մեջ հյուսիսը՝ կանաչ, արևելքը՝ սպիտակ, հարավը՝ դեղին, արևմուտքը՝ կարմիր/: Բուշնիկների դրոշը կարմիր է, մուսուլմանների մոտ՝ կանաչ, ռուսների, հայերի և այլ ժողովուրդների դրոշները եռագույն են: Կենտրոնը՝ հարաբերակցվում է երկնագույնով: Քառակուսու յուրաքանչյուր կողմի կենտրոնում գտնվում է Ձ-ձև դարպաս, որը շարունակվում է արդեն քառակուսուց դուրս վերածվելով խաչաձև պարկերների: Մանդալայի առավել ունիվերսալ մեկնաբանությունը Տիեզերքի մոդելն է, «փիեզերքի քարտեզները»:

Դրա փիեզերական մեկնաբանությունը ենթադրում է, որ արտաքին շրջանագիծը նշանակում է ամբողջ Տիեզերքը իր ամբողջականությամբ, գծագրում է Տիեզերքի սահմանները փարածության մեջ, ինչպես նաև մոդելավորում է Տիեզերքի ժամանակային կառուցվածքը /12 էլեմենտների միջոցով/: Մանդալայի այդ 12 փարթերը մոդելավորում են անսահմանությունը և ժամանակի ցիկլայնությունը, «ժամանակի շրջանը»: Քառակուսու կողմերը, արտաքինից ներգծված շրջանագծով, մոդելավորում են Տիեզերքի փարածական կոորդինատների հիմնական ուղղությունները, կենդանի աշխարհի մուտքի կետերը, որոնք արժանի են հատուկ ուշադրության և պահպանության (Ձ-ձև դարպասներ): Քառակուսում ներգրված ութ պակասթերթանի շրջանը (янтра) խորհրդանշում են իգականի սկիզբը, մանկածին ծոցը, որի ներսում հաճախ փեղադրված է արական սկզբի նշանը՝ ваджра: Աստվածային կանչը երկնքից իջնում է ուղիղ Մանդալայի կենտրոնը, լուրսով նախարեսված, որտեղ նա կարարում է գործողություն, որը բերում է պարզաբերություն, լիություն և հաջողություն: Ուղղահայաց շարժումը, ինչպես և դրա վերջին, ավարտում փուլը՝ աստվածությունը Մանդալայի կենտրոնում, կապված է համաշխարհային սոնակի, համաշխարհային բռնակոթի, լեռան և ծիսակարարությունների կառույցների հետ:

Սոցիալական հիերարխիական կառույցը հաճախ նկարագրվել և կառուցվել է Մանդալայի սկզբունքով: Մի շարք հեղափոխողներ (X.Хуммель, М.Аргульес) համարում են, որ Տիբեթի մեզալիթյան կառույցը, Անգլիայում Стоунхедж-ի նշանավոր մեզալիթյան հուշարձանը և ուրիշ. իրենց հիմքում կրում են Մանդալայի սկզբունքը:

Նամենարենք՝ վերը նշվածը Աստվածաշնչի և Գ. Նարեկացու փիլիսոփայության հետ, որտեղ ասվում է այն մասին, թե ինչպես և ինչ սկզբունքով է Աստված Տաճար կառուցում: Այդ փաճարի անկյունաքարը (աշխարհի Նոզևոր մոդելները) համարվում է Քրիստոսը: Նայերեն՝ **ԺԱՄ** նշանակում է **ժամանակ ԺԱՄԱՅՈՒՅՑ**:

Նա, ով որ փրվում է մեղիքացիայի, իրեն փեղադրում է Մանդալայի կենտրոնում և սպասում է աստվածությանը, աստվածային հոգուն, որը պետք է իջնի իր վրա:

Կ. Յունգը ընդգծել է Մանդալայի ունիվերսալ բնույթը, ինչպես հոգեփիեզերական համակարգեր, հատուկ փիեզերական ռիթմ փոփոխ և մակրո և միկրոհամակարգերի միավորող:

Ներաբրբություն է ներկայացնում համեմատությունը՝ հին հայկական քառաձև և շուրջպարերի գուգակցումը համապարասխան ռիթմների միացությամբ: Այս պարերի մի քանի նկարներ դրոշմված են Վարդենիսի և Գեղամա լեռների ժայռերին: Նրանց հիմքում նույնպես նկարվում է Մանդալայի սկզբունքը:

Պյութագորացիները համարում են, որ աստվածը դա միասնությունն է, աշխարհը՝ բազմաթիվ հակադրություններ: Այն, որը բերում է հակադրություններ՝ միասնությանը, և ամեն բանի սրբեղմանը փիեզերքում, հենց սա է ներդաշնակությունը: *«Ներդաշնակությունը /հարմոնիան/ դա փարաձև և փարաբնույթ բաղադրությունների համաձայնությունն է»* (Филолай, Բ. Ա. Մդ.):

Լեոնարդո դա Վինչին նշել է, որ՝ *«գեղանկարչության արդյունքը... հանդիսանում է ներդաշնակ համաչափությունները... Այդ համաչափությունների արդյունքում ստացվում է այն միասնական ներդաշնակությունը, որը ծառայում է աչքին այնպես, ինչպես երաժշտությունը՝ ականջին»*:

Միաբարրության, համաչափության, ներդաշնակության իմաստը փառացիորեն արտահայտվում է մեկ բառով՝ համաչափություն /սիմետրիա/: Նամաչափությունը բնութագրվում է առանձին մասերի միջև եղած համաձայնությամբ, որոնք միավորված են մեկ ընդհանուր ամբողջականության մեջ: Նաշվի առնելով վերը շարադրվածը, համոզվում ենք, որ քառակուսի խաչ-քարը դա սիմետրիայի, ներդաշնակության և համաչափության հրաշալի մոդել է:

Նայաստանի փարածքում հայտնաբերված են «մոլորակների» շարժմանը հետևելու բազմաթիվ փաճարային և աստղագիտական համալիրներ: Առաջին անգամ այսպեղ են կառուցվել քարե «արևացույցերը»՝ արևի ժամացույցները արևուղու և հասարակածի հարթությունների անկյան չափման համար: Մեծամորի, Վարդենիսի և Գեղամա լեռների ժայռապարկերներում հանդիպում են բազմաթիվ համաստեղություններ, արևային և լույսային օրացույցներ, լուսնի քարտեզի դրվագներ և շար ուրիշ. (Ա. Մարտիրոսյան, Բ. Թումանյան, Ս. Այվազյան, Ս. Պեպրոսյան), օրինակ. փես՝ նկ.13:

1967թվին Սևանա լճի ավազանի լեռներում հայտնաբերվել են աստղային քարտեզներ, համաստեղությունների պարկերներ՝ թվագրված Զ. Ա. V-III հազ.: Դրանցում ընդգծված են համաստեղությունների պարկերները, լուսնային օրացույցը: 1963 թվին Մեծամորում հայտնաբերվել է աշխարհի հնագույն աստղադիտարաններից մեկը՝ թվագրված Զ. Ա. III-II հազ.: Այն հնարավորություն է տվել դիտել Արեգակը, Լուսինը և մյուս մոլորակները, մինչև Կենդանակերպի գոտին: Աստղադիտարանի շրջակայքում նույնպես հայտնաբերվել են պարկերագրական բնույթի հիերոգլիֆային գրություններ, գաղափարագրեր և առանձին նշաններ /Զ. Ա. XIXդ./, եզակի հիերոգլիֆ /աստղագետագիտական նշան աստղերի տեսքով, ներառված զարդարախաչի մեջ/:

Մեծամորում հնագետ Է. Խանգադյանի կողմից /1966թ./ պեղվել է յոթ աստվածությունների մի փաճար իր օվալաձև զոհասեղանով /արրուշանով/ և յոթ զոհաբերության սյուներով /երկնային սրբերի քանակին համապատասխան, որոնք երևում են անգեն աչքով/, թվագրվում է Զ. Ա. II հազարամյակի կեսերին: Բազմաթիվ հեթանոսական զոհաբերության համաձայն, աստղագիտության պատմության մեջ բացահայտվել է, որ Կենդանակերպի փասնետրևո նշանների հայրենիքն է համարվում Նայաստանը և Փոքր Ասիան, «հավանաբար, Եփրատի հովիտը, ինչպես նաև Արարատ լեռան շրջակայքը» /անգլիացի աստղագետ Վ. Օլկոտ/: Ս. Այվազյանի կողմից բացահայտվել է Կենդանակերպի նշանների և հայկական հիերոգլիֆական համակարգերի լիարժեք նույնական և գենետիկական ազգակցությունը: Կենդանակերպի նշանները հանդիպում են նաև Նայաստանի ժայռային նկարներում:

Մեր նախնիների գիտելիքների բարձր մակարդակի մասին է վկայում Ա. Շիրակացին: «Եթե ինչ որ մեկը ցանկանում է հեթանոսական փիլիսոփաներից ստանալ Երկրի վերածնունդի ակնառու օրինակը, ապա իմ կարծիքով փեղին է ձվի օրինակը՝ դա նման է՝ ինչպես կենսաբանում /ձվի/ գնդաձև դեղնուցն է, որի շուրջը սպիտակուցն է, իսկ կճեպը այդ բոլորը ներառում է իր մեջ, ճիշտ այդպես և Երկիրն է գտնվում կենսաբանում, իսկ օդը շրջափակում է և երկինքը եզրափակում է ամբողջը» (Антология мировой философии, т.І, часть II, М., Мысль, 1969, с. 642.):

Իրանական փիեզերածնության առասպելները՝ աշխարհի առաջացումը նույնպես ներկայացրել են ձվի կազմության ձևով, որտեղ հողը նույնացվում է դեղնուցի հետ, երկինքը՝ կճեպի ("Бундахишн"):

Նկ. 2 պարկերված է Մեծամորից բերված ֆալուսաձև քարե «կուռքը», որը դեռ Զ. Ա. IV-III հազ. արտադրության և մշակույթի ծաղկուն օջախ էր: «Կուռքի» կողապարկերին կեռախաչն է շրջանակի մեջ, ավելի ներքև իր ուղեծրի շուրջը պարվող ինչ որ մոլորակ է:

ՔԵՐՔԵԶ այսպես է անվանվում Նայկ համաստեղությանը մոտ գտնվող մի աստղ: Նայանի է «Մերկուրի» մոլորակը: Գտնվել են Кромлехи-ի «շրջանաձև» օրացույցները: **ԿԻՐԱԿԻ** հասկացությունը կապված է կրակ բառի հետ:

Մինչև XIIIդ. ասորագիտությունում օգտագործվել է Կվադրանտ /քառորդակ/ անկյունաչափական գործիքը՝ հորիզոնից երկնային լուսաբաշխի քարձրության և դրանց միջև անկյունային փարածությունների չափման համար: Այն կազմված էր չորս շրջանակներից, որի աղեղը բաժանված է ասփիճանների և սովորաբար փեղագրվում էր ուղղահայաց հարթության վրա:

Թվանշան 4 (**ՔԱՌ**) հանդիսանում է վիճակագրական ամբողջության կարարյալ-հասարակության կառուցվածքների պարկեր: **Ք**-փառը երեսունվեցերորդն է հին հայկական այբուբենում (4x9) և ավարտում է չորրորդ սյունակը: Ներագայում ավելացվել են ևս երեք փառեր: 4 թվանշանը հին լեզենդներում օգտագործվում է Տիեզերքի արարման և նրանում կողմնորոշումների համար: Չորս գլխավոր ուղղությունները /Նյուսիս-Վարավ-Արևելք-Արևմուտք/, աստվածների քառյակը կամ քառադիրք աստվածները (աշխարհի չորս ծագերի պահապանները/, փարվա չորս եղանակները, օրվա չորս մասերը, վեղիական չորս դարաշրջանները, աշխարհի երկրների չորս ծառերը /մայրի, նոճի, ձիթենի, արմավենի/, չորս մարդկային փարիքները, չորս սոցիալական դասերը, չորս ասփիճանը, չորս ամուսնական դասերը:

Պյութագորացիների մոտ քառանկյունը համարվում էր ամենակարարյալ երկրաչափական մարմինը: Արիստոտելին է պատկանում հետևյալ արտահայտությունը. «Բարոյապես վեր կանգնած մարդը քառանկյունանի է»: Նին Նունասարանում գերադասում էին չորս գլխավոր առաքինություններ՝ խելք, համարձակություն, չափավորություն, արդարություն: Ներագայում ավելացվեցին հավաքը, հույսը և սերը:

Այժմ քննարկենք **ՔԱՌ-ԱԿՈՒՄԻ** և **ՔԱՌ-ՈՐԴ** հասկացությունները: Քառակուսին սահմանագծում է ներքին և արտաքին փարածությունները և կապակցվում է այնպիսի գաղափարների հետ, ինչպիսիք են՝ բացարձակ հավասարությունը, հանգստի վիճակը, հավասարակշռությունը, սովորականությունը, անմիջականությունը, միօրինակությունը, կարգ ու կանոնը, իրավացիությունը, ճշմարտությունը, արդարությունը, իմաստությունը, պարիվը, սերը, հավաքը, հողը: Քառակուսի /քառանկյունանի/ գծապարկերը իր մեջ ներգրավում է հակադրությունների երկակիության դասակարգող համակարգը, աշխարհը նկարագրող /վերև-ներքև, աջ-ձախ և այլն/, կամ աշխարհի հիմնական փարերը /կրակ, ջուր, հող, օդ/:

Քառակուսին, որպես մոդել է ծառայել բազմաթիվ փաճարների կառույցների /բուրգեր, եկեղեցիներ և այլն/, որոնք, իրենց հերթին հորիզոնական փեսանկյունից դիրարկվում են ինչպես աշխարհի կերպար, մոդել: Ի դեպ, քառակուսի ձև ունեն փաճարային գոհասեղանները: Նայքնի է քառանկյուն պարը: Քառակուսին նույնպես հանդիսանում է հնադարյան փիպի գարդապարկերի հիմնական մասը:

Եթե քառակուսու ձևով քարը բաժանենք չորս հավասար մասերի, ապա կստանանք պարկեր, որից կարող ենք առանձնացնել՝

- խաչ,
- խաչմերուկ (**ՔԱՌ-ՈՒՂԻ**),
- փաճարի, եկեղեցու կամ հիմքի պրոտեկցիայի քառասյունային հիմնադրման նախագիծը (**ՔԱՌ-ԱՍՅՈՒՆ**)
- խաչ-քար:

Խաչ-քարը հանդիսանում է թվերի /1-ից մինչև 10/ և այբուբենի փառերի քառակուսի գրության կոորդինատային համակարգի ինքնափիպ ձև, օրինակ՝ արամական կամ հին հրեական: Նայկական լեռնեցիները կամ հիկսոսները օգտագործել են հիերոգլիֆային այբուբեն, որի նշանները նույնական են մեծամորյան հիերոգլիֆներին: Նկարագարող գրությունը փալիս էին ընդարձակ և բարդ փեղեկափություն: Այն շար հարմար էր և կապված չէ ինչ-որ լեզվի հետ ու հասկանալի էր մարդկանց, ովքեր խոսում էին առավել փարբեր լեզուներով: Մի քանի խորհրդանիշներ ընթերցվում են ինչպես հասարակ իդիոգրամները /օրինակ. սովորական թվեր/: Նկարագարող գրությունը՝ սա մեր նախնիների բարձրագույն նվաճումներից մեկն է, որի շնորհիվ վաղ սերունդների

գիպելիքները փոխանցվել են հաջորդ սերունդներին և հնարավոր է դարձել քաղաքակրթության բուն գոյություն ու զարգացումը: Ավելի մանրամասն տեսնել «Դպրություն» գլխում:

ՔԱՌԱՍՈՒՆ (qaṣasoun - 40): Այս թիվը կարելի է սրանալ, եթե ճշգրտորեն հաշվարկվի քառակուսու հինգ զագաթների /4 փոքր և մեծագույնի եզրափակումը/: Բազմապարկելով 5-ով և 8-ով, կստանանք՝ 40: 8-սա քառակուսու չորս զագաթների կամ անկյունների ընդհանուր գումարն է. ըստ հաշվեհամարի՝ 4 ժամացույցի սլաքի և 4 ժամացույցի սլաքին հակառակ: 1 թվանշանը, ինչպես ավելի վաղ նշված էր, արտացոլում էր տիեզերքը, ամբողջականությունը, միասնությունը (հայերեն՝ **ՄԵԿ**): 2 թվանշանը (**ԵՐԿՈՒԷ**, որից առաջացել է **ԵՐԿԻՆԷ** բառը) արտացոլում է **Երկիրը**: 3 թվանշանը (**ԵՐԵԶ**) սինթեզում է **ԵՐԿՈՒԷ** և **ՄԵԿ**, այսինքն՝ $3 = 2 + 1$ հասկացությունը: Այնուամենայնիվ բացարձակ կարարելիության, ամբողջականության դինամիկ պարկերը, առավելությունը /Տիեզերքի 3 ոլորտները, 3 բարձրագույն արժեքները, 3 հերոսները, Նոյի 3 որդիները, եզրիսանի վիշապները և օձերը, փրիլօգիաները, փրիպարիս և ուրիշ./:

$3 + 4 = 7$; Տվյալ պահին «+» նշանը խորհրդանշում է՝ **ՔԱՌԱԹԵՎ** խաչը, այսինքն՝ բացարձակ կարարելիությունը պրոյեկտում է 4 ուղղություններով, որպեսզի զարգացումը ձեռք բերի կայունություն:

7 թվանշանը՝ մոզական է, բնութագրում է Տիեզերքի ընդհանուր գաղափարը, նրա փրիլստփայությունն ու մոդելը՝ ամբողջականության դինամիկ և սրտափիկ միասնությունը, ինչպես նաև համաշխարհային ծառի նկարագրման հաստատումը, պանթեոնի ամբողջ կազմը / յոթ եղբայրները, շաբաթվա և փոն օրերի քանակը, սպեկտրի գույների քանակը, երաժշտության փոները և հիմնական հոսերը, մարդկային հիշողության ծավալը որոշող հաստատումը/: $3 \times 4 = 12$ /տարվա 12 մասերը, Կենդանակերպի նշաններով/:

«x» բազմապարկման նշանը՝ սա նույն այն խաչն է, բայց 45 աստիճանով շրջված: $1+4$ կամ $2+3 = 5$ — կանոնավորված թվանշան է, մակրո- և միկրոտիեզերքի բնութագրերի նկարագրման առավել կարևոր էրալոնը /հինգ զգայարանները և ներքին օրգանները, կենդանիների դասերը, հակումները, երաժշտական նոտաները և հիմնական թվերը, ինչպես նաև հնգաչափ կոնստիտուցիոն հնգաթև աստղը/:

Եթե մասսան նշանակենք քառակուսով, իսկ փարածությունը՝ /կոորդինատների և ժամանակի առանցքների երեք ուղղությունները/ խաչով, ապա կստանանք Երկրի Մոդելի պրոեկցիան: Երկրի Մոդելը՝ արտացոլում է եռաչափ փարածությունը, ժամանակը և մասսան, այլ կերպ ասած, հինգ կոնստիտուցիոնների ամբողջական /միասնական/ պարկերը:

Խաչը քառակուսու մեջ պարտենք 45 աստիճանով, ապա պրոեկցիաների հորիզոնական հարթության վրա կստանանք Եգիպտական բուրգերի երկրաչափական պարկերները:

Նադարյան մարդիկ բուրգերը /փարավոնների դամբարանները/ կառուցել են առաջնորդների հոգիները Երկրի Մոդելի հեղ միասնության պահպանման նպատակով: Բուրգի ձևը ապահովում էր խնդիրների հաջող լուծումը:

Նայկական առաջին խաչ-բարերը՝ եգիպտական բուրգերի նման, նույնպես հանդիսանում են Երկրի Մոդելներ: Կասկած չի հարուցում, որ որոշակի կապ կա նրանց մեջ, ինչպես ժամանակի, այնպես էլ փարածության հեղ:

Նայաստանի ժայռապարկերներում (նկ. 4) հանդիպում են համարյա բոլոր փիլիպի հայրնի խաչաձև պարկերները (նկ. 14): Խաչը հանդիսանում է առավել փարածված խորհրդանիշներից՝ առասպելապոետական և կրոնական համակարգերում: Ոչ հազվադեպ, խաչը հանդես է եկել, ինչպես բարձրագույն քողարկված արժեքների խորհրդանիշ: Այն ընդգծում է կենտրոնի և, կենտրոնից սկիզբ առնող հիմնական ուղղությունների գաղափարը: Խաչը ստորակարգում է փարածությունը և հանդես է գալիս ինչպես մարդու մոդելը կամ հոգևոր ասպեկտը՝ հոգու վերելքը, ձգտումը առ աստված, դեպի հավերժությունը (Աշխարհի ժողովուրդների առասպելները): Արդյունքում Խաչը հանդես է գալիս, ինչպես համաշխարհային փոհմածառի երկրաչափական փարբերակ:

Նեոլիթյան դարաշրջանից հետո Խաչը դառնում է համարյա միասնական կյանքի և մահվան, հոգու և մարմնի, արական և իգական կապի, ուղղահայացության և հորիզոնականության, դրականի /+/-/ և բացասականի /-/-/ ունիվերսալ խորհրդանիշը:

Չինաստանում խաչը կրել է 10 թվի իմաստը, խորհրդանշելով ճշմարիտ ուսմունքի ուժը: Մաթեմատիկայում այն օգտագործվել է, ինչպես գումարման «+» նշան: Անցքով խաչը /կախիչով/ եգիպտական աստվածների համար ծառայել է խորհրդանշան, անմահության խորհրդանիշ /համեմատել եգիպտական բուրգերի մոդելի հետ/: Խաչը պատկերել է խաչմերուկ, ճանապարհների ճյուղավորում, երջանկության և դժբախտության, կյանքի և մահվան, ծաղկման և անկման ընկերությունը: Խաչի պատկերումը շրջանագծի մեջ, ընդունվել է ինչպես արականի և իգականի միացումը /համեմատել, ինչպես մենք նախկինում մեկնաբանեցինք Երկիր բառը/: Խաչը գնդի հետ - գերագույն իշխանության խորհրդանիշը, հոգևորի լիակատար հաղթանակը:

Նայոց լեզվում խաչակնքողը կոչվում է՝ **ՄԿՐՏԻՉ**, իսկ կնքել՝ **ՄԿՐՏՈՒԹՅՈՒՆ**: Նավաբացյալները, մարտով խաչելով ձեռքերը, առաջացնում էին խաչի պատկերը: Բազմաթիվ սրբապատկերներում մեծ մաքի /միջնամաք/, միացումը անանունի /չորրորդի/ հետ: Սա Արեգակի և Երկրի միջև աստվածային կապի խորհրդանշական արտացոլումն է /գումարման և հանման/ կամ կյանքի բանաձևն է: 14 թիվը՝ կյանքի և հողի ծածկագիրն է, որի օգնությամբ բացահայտվում է եգիպտական բուրգերի մաթեմատիկական էությունը, փիեզերքի մոդելի պատկերը (Պ. Պեպրոսյան):

Նախաքրիստոնեական պաշտամունքի կառույցները հայրնի են քառակուսի սրբավայրի տեսքով և քարե քառակուսի աշտարակի տեսքով սուրբ կրակի պահպանման համար:

Իրանական պաշտամունքային կառույցները, օրինակ՝ նախաքրիստոնեական փաճար, քառակուսի են՝ գմբեթավոր փաղավարի տեսքով 4 կամարներով հենված անկյունային կանգնակներին:

Գրերի զարգացումը և հաշվարկի առաջացումը վկայում են մաթեմատիկայի մակարդակի զարգացումը և գործածումը նույնիսկ այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք՝ կրոնական ծիսակատարություններն են և փաճարների շինարարությունը:

Ջոհասեդանները փեղորոշվել են ըստ աշխարհի կողմերի և ունեին նման /ամբողջական թվերով/ կամ հավասարամեծ ըստ մակերեսի հիմքի /նույնիսկ, եթե հիմքը ունեցել են բազմանկյան ձև/:

Նադարյան մարդիկ կարողացել են կառուցել շրջան, հավասարամեծ քառակուսու, և քառակուսի, հավասարամեծ շրջանին:

Ննագույն օրացույցներից մեկը՝ բուլղարականը /ենթադրվում է, որ այն ստեղծվել է Զ. Ա. 2824թ./, արևային է: Տարին սկսվում էր դեկտեմբերի 22-ից /ժամանակակից թվականության/ երկրային օրվա գիշերահավասարով: Այդ օրը համարվել է գրոյական և չի ընդգրկվել և, ոչ մի ամսում: Մնացած 364 օրը բաշխվել են 4 եղանակների միջև, յուրաքանչյուրին՝ 91օր /13 լրիվ շաբաթ/: Յուրաքանչյուր եղանակ կազմված էին երեք ամիսներից, ամեն մեկը կրում էր կենդանու անուն՝ Խոզ, Մուկ, Եզ, Նապաստակ, Վիշապ, Օձ, Ձի, Կապիկ, Ոչխար, Աքաղաղ, Շուն: Օրացույցում արտացոլվել է մարդկանց գիտելիքները լուսաստիկների շարժման և Տիեզերքի օրենքների մասին: Կենտրոնում պատկերված էր երկակի խաչը՝ այսպես կոչված մոզական քառակուսին իր իննը թվերով: Այն ցույց էր տալիս աշխարհի կողմերը, բայց գլխավորը՝ «*վկայում էր*» աշխարհի ստեղծման ներդաշնակությունը (Н. Зайцева):

Քառակուսու այս ներդաշնակությունը եզրագծված է թվերի գումարների հավասարությամբ, փեղադրված հորիզոնական, ուղղահայաց և անկյունագծով: Բոլոր եղանակները այս քառակուսու սկսվում էին կիրակիից:

Նաշվի առնելով բուլղարական օրացույցի հնագույն ու կատարյալ լինելը, այն հարկավոր է դիտել /մյուս ժողովուրդների օրացույցների շարքում/, ինչպես նոր և միասնական օրացույցի մոդել ողջ աշխարհի համար:

Նայասպանի հնագույն օրացուցային համակարգի բարձր մակարդակի մասին վկայակոչված են եգիպտական քուրմերի հիշողություններում, պարմաբան Մենեֆոնը (Ք. Ա. IV դ.), հիկսոսների կողմից սահմանված Ք. Ա. XVIII դ. և կայուն արևային փարին և եգիպտական օրացույցի կատարելագործումը: Չափազանց մեծ է Նայկական լեռնաշխարհի բնիկների այս նվաճումը: Տոնակատարությունը, կրոնական գործունեության բնույթի, հողի և բերքի մշակումը հին Նայասպանում, խիստ կերպով կապված էր փարվա օրերի որոշմամբ, լուսաբանների հայտնվելու, գիշերահավասարի սկզբի և այլ գործոնների հետ: Կայուն փարվա գալուստը համընկնում էր Արեգակի ամսի սկզբի հետ և համապատասխանում էր գարնանային գիշերահավասարի (9 (21) մարտի), իսկ գլխավոր փուն Նավասարդը՝ օգոստոսի 11 (23):

Մինչև հայկական թվականության սկիզբը, ընդունված է եղել Ք. Ա. 2492 թվականը, կապված Նայկի հաղթանակով, ընդդեմ՝ Բելի: Այս թիվը, ինչպես ցույց է տալիս Ս. Այվազյանը՝ սրացվում է, եթե 428 թվականը համարենք՝ Նայասպանում Արշակունիների թագավորական դինաստիայի կործանման փարին, ապա $2 + 1460, 1460$ թիվը հայերի փեղաշարժվող փարվա սկիզբ (բաղկացած 365 օրերից, այլ ոչ 365 և $1/4$ օրերից), համընկնում է օգոստոսի 11-ի հետ ($1460 + 1/4 = 365$ օրեր = 1 փարվա):

Անվա յուրաքանչյուր օր ուներ իր անվանումը, իսկ լրացուցիչ հինգ օրերը, ավելացված փարվան փեղաշարժվող հայկական օրացույցում կրում էին հինգ մոլորակների անունները՝ Մերկուրիի, Վեներայի, Մարսի, Յուպիտերի և Սատուրնի: Օրը բաժանվում էր 24 ժամերի, յուրաքանչյուր ժամ ուներ իր անվանումը, նաև երկու՝ 12 ժամյա կեսերի /կեսօրյա և գիշերային ժամերի/:

Նայասպանի փարածքում հայտնաբերվել են բազմաժամային գոբլիններ /օրինակ՝ Մեծամորյան գոբլին, ինչպես նաև Բրոնզային գոբլին՝ Սանահինի մոտ, Ք. Ա. II հազ., որոնք ծառայել են, որպես լուսնա-արևային օրացույցներ (Բ. Ե. Թումանյան, Ա. Օ. Մնացականյան): Շաբաթը՝ յոթնօրյա էր, շաբաթվա օրերի անունները ծագել էին յոթ փեսաների մոլորակների անվանումներից: Երկնականարում Արեգակը պարկերված էր քառափորոսի ձևերով լծված արշավող կառքում:

Ըստ Ն. Տոնականյանի կարծիքի՝ ուրարտական թագավորների վահանները, Բ. Պիտրովսկու կողմից ("Искусство Урарту") նկարագրված ինչպես դեկորատիվներ, իրականում իրենցից ներկայացնում են օրացուցային համակարգեր, որոնցում ընդգրկված էին աստղագուշակության և աստղագիտության գիպելիքները:

Բացահայտվել է կապը դրանց և հնագույն ժայռային օրացույցների /Գեղամա լեռներում/ միջև: Նայ հետազոտողները հայտնաբերել են քարեգրություններ, որոնք գուցե գործել են երկնային մարմինների կամ դրանց բաղկացուցիչ մասերի, այնպիսի որակական համամասնությունները, որոնք կապված են երկնականարում լուսաբանների շարժման անփոփոխ ցիկլերի ժամանակի ավարտի հետ:

Նկ. 15 ներկայացված է քարեգրություն հաշվարկ կատարելու համար /լուսնա-արևային օրացույց/, հնագույն «քարե հաշվողական մեքենայի» համապատասխան աղյուսակներով հանդերձ:

Ամբողջ հնագույն մշակույթում եզակի է համարվում Սևսարի հուշարձանը /Վարդենիսի լեռներ, ծովի մակերևույթից 3000մ բարձրությամբ, Սևանա լճից հարավ/, որը առնչվում է Ք.Ա. II հազ.: Այն կերպով է հսկա բազալտի բեկորից՝ $6մ^2$ մակերեսով: Սևսարի «երկնային քարեգրների» աղյուսակները ունիվերսալ են և թույլ են տալիս կատարել թվերի ցանկացած գուցակցության հաշվարկ, ելակերպային ցանկացած քանակից:

Նկ. 16 սկավառակի ձևով, խաչաձև միջուկում պարկերված է արևի խորհրդանիշը և կենդանակերպային հիերոգլիֆային Խոյի նշանը, որը լայնորեն օգտագործված է Նայասպանի քարեգրություններում և պահպանված է նույնիսկ հայկական միջնադարյան ձեռագրերում. Խոյի համաստեղության իմաստով:

Գիտակցելով Արեգակի, Լուսնի և համաստեղությունների շարժման ժամային օրինաչափությունները, մեր նախնիները հասարակ թվաբանական գործողությունների

օգնությամբ, կարգավորել են ոչ միայն հողագործա-անասնապահական փոներն ու ծխասկափարությունների հաջորդականությունը, այլ նաև նախօրոք հաշվարկել են փարվա եղանակները, ամիսները, շաբաթները և օրերը նույնպես: Սա շար կարևոր նշանակություն ուներ գոյարևման պայքարում, հողագործա-անասնապահական փոներության կազմակերպման գործում (Ա. Ա. Մարտիրոսյան):

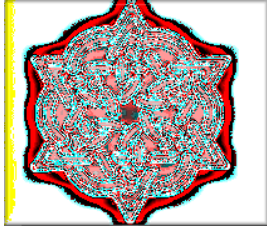
Նին Նայասարանում լուսավորների աստղագիտական նշանները, ինչպես նաև շաբաթվա օրերը ըստ օրացույցի համապատասխանում էին Արեգակից կարարված հաշվարկի: Սևսարի «երկնային քարտեզների» երկու ունիվերսալ աղյուսակներ վկայում են Նայասարանում զանազան օրացույցների գոյությունը: Ա. Մարտիրոսյանը բացի դրանից, նշում են, որ հիմնական թվային փվյալները հայկական «աղյուսակներում» համընկնում են հայրնի քարե աստղադիտարանի՝ Բրիտանիայի Սփոուհենջ գուշակատեղի /Ք. Ա. Ս. Ս. II հազ./ ելակերպային փվյալների հետ:

Եթե հնադարյան մարդկանց հաջողվեց ըմբռնել շրջանագծի /շրջանի/, քառակուսու, քառակուսու քառորդի, խաչի /չորս թևերի/ էությունը և դրանք ներկայացնել ժայռային նկարների օգնությամբ, ապա նրանց համար մակերեսի կրկնապարկումը չէր պահանջի հատուկ մտավոր լարվածություն: Կյանքը սփիլի է չափել ցանքատարածության մակերեսը, քարտեզներ գծել, որոշել ամենակարճ առևտրական ճանապարհները, կառուցել ամրոցներ և կացարաններ /փոքրագույն ծախսելով, այդ թվում՝ շինարարական քարի և այլն/: Եվ մեր նախնիները արժանավայնս ընդունեցին այդ հրավերը:

Նամենավերլով այլ երկրաչափական պարկերների հետ, որոնք ունեն միևնույն մակերեսը, քառակուսին կայանում է փոքրագույնի օրինակ: Նկատելով այս հրաշալի յուրահատկությունը, Նայկական լեռնաշխարհի բնակիչները համարել են օգտագործել այն:

Բերենք հայոց լեզվում «չորս» թվանշանի հիմքով կազմված բառերի շարքը, որոնք բնութագրում են դրա մաթեմատիկական և փեղեկատվական էությունը՝

- ՆԱԿԱՌԱԿ**
- ՔԱՌԱՆԱՏՈՐ**
- ՔԱՌԱՎԱՆՔ**
- ՔԱՌԱԴԱՇՏ**
- ՔԱՌԱԺԱՄ**
- ՔԱՌԱԿԱՐԳ**
- ՔԱՌԱԿԱՏԱՐ**
- ՔԱՌԱԿԵՐՊ**
- ՔԱՌԱԿԻ**
- ՔԱՌԱԿՈՂ**
- ՔԱՌԱԿՈՒՄԻ ԱՐՄԱՏ**
- ՔԱՌԱՄԱՏ**
- ՔԱՌԱՊԱՏԿԵՐ**
- ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐՈՐԴ**
- ՔԱՌԱՍՏԻՃԱՆ**
- ՔԱՌԱՍՅՈՒՆ**
- ՔԱՌԱՏԱՌ**
- ՔԱՌԱԹԵՐԹ**
- ՔԱՌԱՏՈՂ**
- ՔԱՌՆԱՏՈՒՄ**
- ՔԱՌԱԽՈՒԻԿ**
- ՔԱՌԱԾԱ**
- ՔԱՌՕՐՅԱ**

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՆԵՐՈՍՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՍԽՐԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ք. Ա. III հազ. ծագեցին և մինչև մեր օրերը հասան շումերական էպիկական երգերը Գիլգամեշի մասին (շումերական կիսալեգենդար փիրակալ): Դրանցում նկարագրված են Գիլգամեշի բարեկամությունը Էնկիդու վայրենի մարդու հետ, Գիլգամեշի հուսահատությունը իր բարեկամի մահից հետո, նրա ձգարումները և անմահության գաղտնիքի որոնման փորձերը, այցելությունը Ութ-Նապիշտի նախնուն, ով վերապրել էր ջրհեղեղից հետո և այլն: Մասնավորապես, հայրնի է Գիլգամեշի պայքարը երկնային ցուլի և նրա փանջալից թափառումներով առյուծի հետ:

Գիլգամեշի մասին լեգենդը փարածված է եղել խեթերի և հուրրիթների, ինչպես նաև Պաղեստինում: Նավանաբար, փվյալ էպիկական պոեմի սյուժեն կամ հենց իր՝ հերոսի կերպարը փոխ է առնված առավել վաղ հին հայկական էպոսից, մասնավորապես՝ Նայկի և Բելի պայքարը: Այս միտքը հանգեցնում է Գիլգամեշ անվանման վերլուծությանը (**ԳԻԼ**, **ԳԼ** շրջանաձև ու **ԳԼՈՒԽ**, լեռան գագաթ, առաջնորդ, մարդ, գլխապել, Բցր. չՌԱՖՏՅՈՎՈ (Ֆրանս. guillotine) - դափապարփյալների գլխաքման գենթ, ինչպես նաև **ԳՈՄԵՇ**: Այսինքն՝ Գիլգամեշը մեկնաբանվում է, ինչպես՝ առաջնորդ, գլխաքված գոմեշ, ցուլ: Նայաստանում հայտնաբերված են՝ ցուլին, ինչպես նաև՝ առյուծին հնագանդեցնող մշակութային հերոսների ժայռապարկերներ, ինչպես՝ Գիլգամեշը (նկ. 1, 17):

Նաշվի առնելով, որ Նայկը թաղեց Բելին /նույնացվում է ցուլի հետ/ սեմիփական համադամբանում, այդ վայրը անվանելով՝ «**Գերեզմանկ**» (**ՆԵՐ** - հայր, եզ և **ՄԱՆ**, մարդ): «Գերեզմանկ» բառի փակ Նայկը կարող էր նկարի ունենալ այն փեղը, որտեղ թաղված է մարդացուկերի /կենսավրերի/ նախահայրը:

Գերդաստան, հարազատություն, hieros (հուն.) սուրբ, **ՆԵՐՈՍ**, **ՆԵՐ** (ակլ) մշակութային հերոս, սրբություններ կարարող, հերոսական արարքներ, գործողություն, ակեր: Այսպեղից էլ, հավանական է. **ՆԻԵՐ** (արխիա) բառի ծագումը:

Քննարկելով, հին ժողովուրդների դիցաբանության մեջ, մշակութային հերոսներին և նրանց սխրանքները, կարելի է հնդեվրոպական նախալեզու կրողների շփումների՝ հնագույն վկայություններ հայտնաբերել: Օրինակ՝ խեթական ծովային աստված՝ Արունան (խեթերեն՝ Aruna — ծով, օվկիանոս), ուրիշ-հնդ. Aruna — կարմնավուն, արևածագի աստվածություն, հայերեն՝ **ԱՐՅՈՒՆ**):

Շումերա-աքքադական դիցաբանությունում Արուրու աստվածամայրը կալից սրեղծեց Էնկիդու վայրենի մարդուն, որն էլ դարձավ Գիլգամեշի բարեկամը: Բայց Արուրուն՝ հայկական փեղեղածնությունում ունի իր նմանօրինակը՝ Արարիչ (մարդկանց, կենդանական և բուսական աշխարհի, այսինքն՝ աստված, սրեղծող): Արուրուն մինչ շումերական ծագում ունի:

Շումերները, Ք. Ա. IV հազ. վերջին լուսավորել են Տիգրիսի և Եփրատի հովիտը և Միջագետքում առաջինը հիմնադրել քաղաք-պետություն: Ըստ լեզվաբանական և փեղանվանական աղբյուրիկ փվյալների, գիտնականները և մասնագետները համարում են, որ շումերները չեն հանդիսացել այդ երկրի բնիկ՝ փեղացիները, սակայն նրանք բնակեցրել են այն, արդեն Ք. Ա. V հազ.: Շումերները ծագել են անհայտ ցեղերից: Ենթադրենք, որ նրանք գաղթել են Նայկական լեռնաշխարհից: Եթե սա հավաստի է, ապա իրենց դիցաբանությունում, առանց այլապայության, պետք է պահպանված լինի վկայություն, որը կարող է մեկնաբանվել ընդհանուր Նայկական լեռնաշխարհի բոլոր ժողովուրդների համար:

Նարկավոր է նշել, որ շումերների լեզուն մահացել է մինչև Ք. Ա. III հազ. վերջը, որի ազգակցությունը մյուս լեզուների հետ պարզաբանված չէ: Սեպագիր արձանագրությամբ հայրնի է Ք. Ա. 29-28 դ.դ. մինչև 3-1դդ.: Միջագետքում, շումերներն են հանդիսանում հնագույն գրությունների՝ սեպագրերի սրեղծողները: Մինչ սեպագրությունը՝ հայրնի էին

նախշագարդ գրությունները: Դրանց վերձանումը օգնում է շումերների ծագման բացահայտմանը:

Էնկիդուի մահից հետո շումերական և աքքադական առասպելաէպիկական հերոս Գիլգամեշը անցնում է ստորգերնյա արևի աստված Շամաշի ճանապարհով /արդյոք, ներքին արևը՝ Երկրի միջուկը չէ՞/ ստորգերնյա աշխարհը շրջապատված լեռնաշղթաներով, այցելում հրաշալի այգին /արդյոք, Եդեմականը՝ չէ՞/ և մահվան ջրերի միջով հասնում այն կղզին, որպեղ բնակվում է Ութ-Նապիշտին, միակ մարդը, որ ձեռք է բերել անմահություն, և ջրհեղեղի՝ ականապես:

Ըստ Աստվածաշնչի, Նոյի փապանը կանգ է առել Արարաբյան լեռներում: Տին աշխարհում Արարաբա երկիրը հայրնի էր, ինչպես անմահների երկիր: Գիլգամեշը ուզում է իմանալ, ինչպես է Ութ-Նապիշտին ձեռք բերել անմահություն: Նա, որպես ականապես՝ նրան պարմում է համաշխարհային ջրհեղեղի պարմությունը, որից հետո, աստվածների ձեռքերից հավիտենական կյանք է ստացել: Ի դեպ, **ՈՒԹ** հայերենում նշանակում է ութ թիվը (8): Եթե այս թիվը շրջենք, ապա կստանանք հավերժության ժամանակակից մաթեմատիկական խորհրդանիշը կամ հավերժության նշանը: Տերաքորթիր է, որ Նոյը, նրա կինը, երեք որդիները իրենց կանանց հետ միասին, կազմում էին ութ մարդ:

Ութ-Նապիշտիի կինը, խղճալով Գիլգամեշին, համոզում է ամուսնուն հրաժեշտի պահին, նրան ինչ-որ բան նվիրել, և նա բաց է անում հավերժական երիտասարդության ծաղկի գաղտնիքը հերոսին: Գիլգամեշը դժվարությամբ ձեռք է բերում ծաղիկը, սակայն չի հասցնում օգտվել նրանից՝ մինչ նա լողանում էր, օձը գողացավ ծաղիկը և անմիջապես կաշին նետելով, երիտասարդացավ: Պոեմի լեյբմոտիվը՝ աստվածների գործունեությանը, մարդու մասնակցության անհասանելիությունն է, անմահություն ձեռք բերելու մարդկային ջանքերի ասարդյունությունը /համանման գաղափար հեղանույր է լինում և Աստվածաշնչում/: Էպոսի վերջաբանը ընդգծում է այն միտքը, որ մարդու համար միակ մարչելի անմահությունը՝ դա նրա կարարած փառավոր գործերի հիշատակումն է (И. Н. Дьяконов):

Ըստ հայկական ավանդության, ականավոր գիտնական Անանյա Շիրակացին գտնում է համասփյուռ ծաղիկը, որը միջնադարյան Տայաստանում համարվում էր գիտության և իմաստության խորհրդանիշ: Այս ծաղիկը բաղկացած է 12 ճյուղերից, յուրաքանչյուր ճյուղի վրա մեկ երանգի, մեկ ծաղիկ, որոնցով բուժում են կույրերին, խուլերին, հոգեկան հիվանդներին և այլն, դրանց բուրմունքը ուժ է փալիս մարդուն (Ա. Մնացականյան):

Նարկ է նշել, որ Տայաստանի ժայռապարկերներում հանդիպում է «համասփյուռ» ծաղկի պարկերը (նկ. 18): Նամեմարեք **ՆԱՄԱՍՓՅՈՒՌ**, այնուհետև համբույր, համբարձվել (авест., hav-ից — քամել - выжимать կամ рус. Хаома, хауна) - աստվածացրած բույս հին պարսկական դիցաբանությունում:

(Havriil) անվան հիմքում նույնպես՝ hav-հավ: Եվա (հր. **Նավվա**, թուխս (havva, hav)), ըստ իր իմաստի նույն է նշանակում, ինչ որ fam (хаома), այսինքն՝ կյանք փվող կամ կյանքով բուրել: Այս բույսի ցողունները թրջել են ջրում, քամել են ճգմող քարերի օգնությամբ, ոչխարի բրդից պարրաստված մաղի միջով մզել են, ջուր են ավելացրել, խառնել են կաթի կամ գարու հետ և լցրել են փայտե ամանեղենի մեջ: Այդ լուծույթի ումպը /որոշ մասնագետներ այն համարում են զգայախաբության ըմպելիք, ի փարբերություն՝ ոգելիցի/ առաջացնում էր զմայլվածության հոգեվիճակ:

«Ռիզվեդա» - ում հաղորդվում է, որ համանման բույս ռուս. кома (հին-հնդ. Soma, su-ից — մզել) ծագում է երկնքից, բայց աճում է հողում, լեռներում, այն ունի առաք կաթով, հյութալի ցողուն: Նամարում են, որ լուսնի լույսը նպաստում է բույսերի աճին, ինքը՝ լուսինը կապված է ցողի, խոնավության և այլ երևույթների հետ: Գոյություն ունի մեկնակերպ՝ ըստ, որի. Շումեր անվանումը ծագել է հին-հնդ. Soma, su (առաջանում է երկնքից): Շումեր, սումեր **ՍՈՒ** և **ՄԵՐ**, **ՄԱՅՐ**:

Կարիք չկա, անվարահությամբ վերաբերվել, առաջին հայացքից համարյա անհավանական Շամիրամ անվան ծագման մեկնակերպին: Շամիրամ (soma - su և ԲՈ) այն

«ասարծու», արևի ծնունդ է: Արևից ծնված «Սիրո» պարմությունը՝ Արային /արևին, մայրը՝ որդուն կամ հայրը՝ դուստրին-շար փարածված է աշխարհի ժողովուրդների դիցաբանությունում/:

Շումերերեն՝ ստորգերնյա թագավորությունը անվանվում է **ԿՈՒՐՆՈՒԳԻ**: Նամաձայնվեք, շար նման է հայերեն՝ **ՔԱՌՈՒՂԻ** բառին: Ստորգերնյա թագավորության փրակալուհու անունը՝ Էրեշկիգալ **Эрешкигаль** նման է հայերեն **ԷՐԵՍԿՈՒԳԱ** բառակապակցությանը (երես դուրս գալ, երևան գալ, դուրս գալ), իսկ ստորգերնյա թագավորության կին-գրագիրը՝ ռուս. Гештианна (մայր, մայրիկ, նանա): Նայերեն **ԳԵՇ** նշանակում է փղեղ, այլանդակ: Այսինքն՝ Գեշտինաննա հնարավոր է, որ արտահայտել է անճոռնի մոր, փղեղի կերպարը: Իր հերթին, ռուս. Инанна – պարերազմի և պողաբեր սիրո աստվածուհին, կամ երկնքի փրուուհին /համ. հայկական աստվածուհի Անահիտի կամ Աննա անունին/:

Իշտար աստվածուհին, մերժված լինելով՝ իր սերը կիսելու Գիլգամեշին արված առաջարկությունից, նրա դեմ է ուղարկում հրեշավոր երկնային ցուլին: Նամարյա այնպես, ինչպես Արա Գեղեցիկ և Շամիրամ առասպելում: Իշտար - Աստար հայերենում՝ **ԱՍՏՂ** և **ԱՍՏՎԱԾ**: Բացի դրանից, Աստար սեմիտական աստղային աստվածությունը, մարմնավորում է Վեներա մոլորակը:

Շումերի հնագույն մշակութային կենտրոնն է եղել Էրեղուգ քաղաքը: Նամեմարեք, հայկական քաղաք Էրեբունու իմաստաբանության հետ: Էրեղուգը, ինչպես և Էրեբունին՝ մեկնաբանվում է, ինչպես երևան եկող բույն, օջախ: **ԷՐԵ** և **ԴՈՒԳ** (հոգի, հոգյակ, կամար), որքան մեծ իմաստ կա այս բառերում:

Թվականություն – (լատ. aera) առանձին թվանշան, ելքային թիվ, ժամանակաբանությունում՝ թվագրության համակարգի առաջին պահը, ինչպես և, հենց ինքը՝ թվագրության համակարգը: Էրեղուգը մեկնաբանվում է նույնպես, ինչպես (Էրեղ և ուգ, ուղ, ուղի) ճանապարհ, ուղղություն:

Ան երկնքի աստված: **ԱՄՊ** երկինք: **ԴՄ**- ռուս. ДЕМОН, Хумут, հայերեն՝ **ՄՈՒԹ**, **ՈՒԹ**: Լախար և Աշնան անասունի և ցորենի աստված: **ԱՇՈՒՆ** նշանակում է փարվա աշուն եղանակը: Էկուր փաճարը լեռների փուն: Էնմերկար հայերեն նշանակում է «մեր քարը»:

Բաբելոնյան թագավորությունում (Ք. Ա. 18- 16 դդ.) խոշոր քաղաքների թվին էին պարկանում Կարխեմիշ և Ուրուկ: Էլան հնագույն պետությունում /իր Մուգի մայրաքաղաքով/ հայրնի են Կարուն և Կերխե գետերը, ինչպես նաև քաղաքներ՝ Կերմանշակ և Կուրանգան (Ք. Ա. III հազ.-6 դարի կեսերը):

Կասսիտների փրակալության ընթացքում /Ք. Ա. 1518 – 1204թ.թ./, Բաբելոնում, Ուրուկե քաղաքում կառուցվեց Կարահնդաշ թագավորի փաճարը:

Ք. Ա. 13 դ. Ասորեստանում հայրնի էր Կար-Տուկուլտի-Նինուրպա քաղաքը: Եվ այդ բոլոր անվանումներում ընկած են՝ **ՔԱՐ**, **ՔՈՒՐ** կամ **ՔԵՐ** արմաքները:

Վեդիական դիցաբանությունում փիեգերական ծառի կերպարը փրվում է **ԱՇՎԱՏՆԻ**/ համարյա ինչպես **ԱՍՏՎԱԾ** հայերեն՝ աստված/ բառի ձևով: Տիեզերական ծառը սրեղծվել է ասարծու կողմից (**ԱՍՏՈՆ ՏՎԱԾ**), ինչպես և, երկնքից փրված սոմա բույսը: Տիեզերական ծառը և համասփյուռ ծաղիկը մոտ են հասկացության իմաստաբանությանը: Vedia համ. ռուսերեն՝ «գիպենալ» - “ведать”, «հմայություն» - “ведовство” նշանակել է գիտության ամբողջ ոլորտը: Նին Նայաստանում հայրնի էր Վեդի քաղաքը, որը՝ գիտության և մշակույթի, գիպելիքի և կենսափորձի հնագույն կենտրոններից է:

Վարունա (հայերեն՝ **ՎԱՐԵԼ**, **ԿԱՌԱՎԱՐԵԼ**, **ՎԱՐԻՉ**), - Varuna – հին հնդկական դիցաբանությունում՝ աստված, կապված փիեգերական ջրերի հետ, պահապանը՝ ճշմարտության և արդարության: Վեդիական պանթեոնի աստվածներից մեծագույններից, նա նույնպես ինքնակալ միապետ է, թագավոր /աշխարհի վրա, աստվածների և մարդկանց վրա, բոլորի վրա/, խրատում էր աստվածներին, և նրանք հետևում էին նրա հրամաններին և խորհուրդներին: Երկինքը և երկիրը նրա իշխանության ներքո են գտնվում: Գիշերը և ցերեկը՝ Վարունաի հագուստն են:

Նին Բաբելոնի դիցաբանության մեջ, ավագ ասրվածները /օրինակ՝ առասպելական հրեշ Տիամատը /ծովի/ - համ. հայերեն՝ փիար, պարոն, ավագ) ճակատամարտ են փայխ փոքր ասրվածների հետ, ի դեմս՝ Մարդուկի. (հայերեն՝ **ՄԱՐԴ**): Մարդուկը սպանում է Տիամատին (համ. ռուսերեն՝ մուժ, խավար - тьма,) և սրեղծում՝ երկինքը, երկիրը և այլն: Շատ է հիշեցնում՝ Վահագնի մասին առասպելը, որտեղ հերոսը սպանում է վիշապին՝ ծովերի, գետերի, ջրային միջավայրերի պահապանին:

Վահ (vah) հին հնդկերենում նշանակում է փանել, կրել, կրող, իսկ կրակ - (agni), արև, այսինքն՝ Վահագն. նշանակում է՝ կրակ կրող:

Շումերում և Աքքադում պատերազմի ասրվածը՝ Սին (հայերեն՝ **ԼՈՒՄԻՆ**) հանդես է գալիս երկնագույն ցլի փեսքով: Յուրը /շումերական, եգիպտական, հին պարսկական, հին հնդկական դիցաբանություններում/, նախ և առաջ, լուսնային ասրվածության կերպարն է: «Գիլգամեշը և երկնային ցուլը» շումերական երգում ասրվածուհի Իննին գայրանում է, որ Գիլգամեշը մերժում է նրա սիրո առաջարկը, և որպեսզի իր փոխարեն վրեժխնդիր լինեն, հասնում է նրան, որ ասրվածները սրեղծեն երկնային ցուլին: Յուրը, երկնքից իջնելով դեպի Եփրատը, խմում է գետը: Գիլգամեշը հաղթում է ցուլին /շումերական դրոշմներում պատկերված են դրվագներ՝ հերոսի մենամարտը հրեշ-մարդացուկի հետ/ (նկ. 6բ):

Նամանման պոեմներ կան իրանական դիցաբանությունում՝ Արիմանի կողմից նախացլի սպանությունը, հունական առասպելում Տեսեյը սպանում է կրեպական մինոտավրին: Ուզարիտի Բաալ (Բալու) հանդիպում է մի արարածի, որի եղջյուրը նման էր ցուլի եղջյուրի, իսկ սապարները, ինչպես՝ գոմեշներինը:

Ոսկե Նորթը ըստ հնադարյան ավանդության. ցուլի՝ կուռքն էր: Ննարավոր է, որ Ոսկե Նորթին երկրպագել են կամ, ինչպես հենց մարմնավորված ասրծու, կամ էլ որպես պաշտանմունքի կենդանու, որը ասրծո համար ծառայում էր որպես ինքնաբերական մի գահ /համանման ավանդույթուն հայրնի է հուրերթա-ուրարտական աղբյուրներից/: Պարմվածք Եհովայի գայրույթի և Մովսեսի կողմից Ոսկե Նորթի փառալուծման մասին /«և վերցրեց հորթին, որին պատրաստել էին, և այրեց կրակում, ոչնչացնելով փոշի դարձրեց, լցրեց ջուրը, և փակեց խմելու հրեաների որդիներին», Լու. 32, 20) արագացում է իրական պատկերը ցուլի պաշտանմունքի հետ:

Իսրայել (Israel) ըստ իմաստաբանության ինտերպոլում է երեք բառերից՝ **ԵԶ** (գոմեշ), **ՌԱ** (արև) և **ԵԼ** (ելիթ), համեմ. լուս. ծիածան - pa(дуга), արևային աղեղ - солнечная дуга: Իսրայելը կարող է մեկնաբանվել, ինչպես գոմեշի հոր /նախացուլի/ ծննդավայր:

Յլի խորհրդանիշը, ինչպես փեզերական սկզբի մարմնավորում, բնորոշ է նեոլիթյան մշակույթին Չափալ Նյույուկին (Փոքր Ասիա, Ք. Ա. VII-VI հազ.), որտեղ վաղ շերտերում հայտնաբերվել են ցուլի քանդակապատկերներ, որոնցում օգրագործված են իսկական ցլի եղջյուր և ծնոտի որոշ մասեր, որը հիշեցնում է, վաղ քարանձավային արվեստի՝ գազանի «բնական փորձաքար»: Որոշ գիտնականների կարծիքով, վայրի ցուլի պաշտանմունքը որոշիչ դեր է խաղացել, դրա ընթացման գործընթացում:

ԲԵԼ - հունական դիցաբանությունում Եգիպտոսի թագավոր: Բել (աքքադ. ընդհանուր սեմիտական Բալուից - «փիրակալ», «պարոն», «տեր») կարող է լինել ցանկացած ցուլի մակդիր: Յլի գլխով Բելի պատկերը, վկայում է պողոտայի վայրի մասին:

Բալուն կոչվում է դյուցազուն, հերոսներից՝ ամենաուժեղը, սուրում է ամպի վրա, իշխանը, բարձրյալը: Նայրնի է, ցլի կերպարանքով նրա պատկերը /պողոտայի վայրի խորհրդանիշ/ կամ ռազմիկի՝ կայծակ-նիզակներով երկրին հարվածող: Նա ապրում է Յապանու լեռան վրա:

ԱՐՑԱՅ (ars) - «երկիր», ասրծո երկիր (համեմ. հայերեն՝ Արցախ, **ԱՐԻԱԿԱՆ ՅԵՂ**): Բացի դրանից, hars հայերեն նշանակում է հարս: Վերհիշե՛ք, առասպելը՝ Երկնքի և Երկրի մասին, որտեղ Երկիրը հանդես էր գալիս, ինչպես հարս, կյանքով հղիացած: Մասիս լեռը հանդիսանում է նրա կուրծքը /պարահական չէ այնուամենայնիվ, որ Նոյան փապանը կանգ է առել այս ասրվածաշնչյան լեռան վրա/: Մասիս = մայր և կուրծք:

ԿԵԿՐՈՊ - հունական դիցաբանությունում աթենական թագավոր, բնիկ փեղացի, հողից ծնված (**ՈՐՊԻ**): Նրա արքայքին փեսքը՝ կիսամարդ-կիսասօձ, ցույց է փալիս պարկերի պարկանելիությունը ուշ հնադարին (նկ.):

ԿԵՆՏԱՎՐԵՐ - հունական դիցաբանությունում վայրի արարածներ, կիսամարդիկ-կիսաձիեր (համեմ. ձիերի ընթացանունը), լեռների և անտառի թավուրների բնակիչներ: Փորձում են հափշտակել լապիֆների /մարդանմանների/ կանանց: Աչքի են ընկնում վայրագ և անզուսպ բնույթով:

ԱՅԾ - պողպատի խորհրդանիշ (Այծեղջյուր՝ Կենդանակերպի նշաններից):

ՄԻՆՈՏԱՎՐ - հունական դիցաբանությունում՝ հրեշ-մարդացույ Կրեպեում՝ ապրող. /առաջացել է կին-ցուլից՝ Նեիոսի դուստրից և ցուլից:

ՈՒՏՈ - եգիպտական դիցաբանությունում՝ աստվածուհի /արևի և փարավոնի պահապանը/, մարմնավորվել է կոբրայի կերպարում: Ուրտ խորհրդանիշը՝ պապիրոսի ցողունն է:

ՈՒՏՈՒ - շումերական լուսապայծառ, պայծառ օր, արևային աստված, լուսնի աստծու որդի:

Աստվածաշնչյան պատմության համաձայն, երբ ամուսնություններից՝ «աստվածների որդիները» /այսինքն՝ ընկած հրեշտակները/ «մարդկային դուստրերի» հետ ծագեց հսկաների նոր սերունդը, Աստված գրավ բոլոր մարդկանց բարոյագրված և չարին նվիրված: Տեղ գրան կամ գեների մութացիա, կամ էլ խառնարյունների ներկայացուցիչներ «ոչ երկրային» (?) քաղաքակրթությունների «մարդկային դուստրերի» հետ:

Աստված որոշելով, մարդկանց իրենց, իսկ կարարած անառակությունների համար, ջրհեղեղի ենթարկել, նախագուշացնում է Նոյին՝ ով «քայլում էր աստծու առաջ», եղել էր «անմեղ և անապական մարդ իր սերնդում»: Նրա հրամանով. 40 օր ու գիշեր անդադար անձրև է գալիս, բարձր լեռները ծածկվում են ջրով, և երկրի ողջ կենդանի աշխարհը ոչնչանում է: Ջուրը 150 օր ավելանում է, որից հետո սկսում է պակասել, և փապանը կանգ է առնում «Արարապյան լեռներում»:

Ջրհեղեղի գծապարկերի հնադարյան մարմնավորումը, պահպանվում է շումերական մեկնակերպում, որը հանդիսացավ առավել ուշ բաբելոնյան և աստվածաշնչյան աղբյուր: Այն պահպանվել է, նաև՝ հունարեն լեզվով գրող, պարմիչ Բերոսա (Ք. Ա. 4 – 3 դ.դ.) աշխատանքներում: Այսպեղ, ջրհեղեղի առասպելի հերոսին, սպասվող աղետի մասին փեղեկացնում է Կրոնոս աստվածը: Բերոսը նշում է, որ Կրոնոսը պարծում է հերոսին, մինչև ջրհեղեղը, բոլոր առարկաների և երևույթների անվանումները հաշվեգրելու և այդ հաշվեգիրը «արևի քաղաք» Սիպպարում թողելու, որպեսզի ջրհեղեղից հետո, գիտելիքները ամեն բաների մասին փոխանցվեին մարդկանց (B. Афанасьев):

Լեռների առասպելական գործառույթը /մասնավորապես, Մասիս-Արարապ բիբլիական լեռը/ հանդես է գալիս, որպես համաշխարհային ծառ, ինչպես աշխարհի կերպար, Տիեզերքի մոդել, որում արքայացու էր փեղեղեղական կառուցվածքի բոլոր հիմնական փարրերը և պարամետրերը: Լամայականական դիցաբանությունում բուրգաձև լեռը շրջապատված է յոթ լեռնաշղթաներով, որոնց միջև գտնվում է ծովը: Բուրգի յուրաքանչյուր կողմ, գունային բնութագիր ունի. հարավայինը՝ կապույտ, արևմտյանը՝ կարմիր, հյուսիսայինը՝ դեղին, արևելյանը՝ սպիտակ:

Նիշենք, թե ինչպիսի գույներ ունի Նայասպանի ազգային դրոշը: Որոնման փեսանկյունից, քննարկենք եությամբ միմյանց մոտ գտնվող Արարապ, Արունա, Արուրու, Արյավարա, Ուրարու, Արյաման, Արև բառերը:

ԱՐԱՐԱՍ - բիբլիական լեռ, որը գտնվում է Նայական լեռնաշխարհում, Նոյան փապանի կանգառի և ջրհեղեղից հետո, կյանքի վերածննդի փեղը:

ԱՐՈՒՆԱ - (խեթ. Aruna — ծով, օվկիանոս, ազգակից է հին.-հնդ. arava, ծով, իսկ հայերենում. նաև՝ **ԱՐՅՈՒՆ**):

ԱՐՈՒՐՈՒ - (արքադ. մայր աստվածուհի, Էնկիդուին կավից սրեղծողը) – ծովերի արարիչը /նախաշումերական ծագում ունի/: Նամեն. հայերեն՝ **ԱՐԱՐԻՉ** հասկացողության հետ:

ԱՐՅԱՎԱՐՏԱ -

(հին.-հնդ. Aryavarta) գրեր: «ճանապարհ, ազնվագարմերի երկիր» (արիացիներ), այդ երկրի բնակիչները, կոչվել են հոգնակի թվով:

ՈՒՐԱՐՏՈՒ - հնադարյան պետություն, որն ընդգրկել է Նայկական լեռնաշխարհի մի մասը: Ուր-ար-պու («ուր» բառը՝ հնադարում նշանակել է «ուժեղ, հզոր», համեն. ռազմական գրոհի ժամանակ «հուռա» բացականչության հետ):

ԱՐՅԱՄԱՆ - (հին.-հնդ. Aryaman) – ըստ էության բարեկամություն, հյուրընկալություն, վեղիական դիցաբանությունում՝ աստվածություն, նույնացումը Կրակի (հիշատակվում է կապը արևի, կրակի), համեն. կապը արիացիների անվանման հետ: Արև, Արեգակ (արև, փոխաբերական իմաստով կյանք):

Լեհերի մոտ կա՝ «Գանձարան, ռուս. հՄՈՐովՌՍ» երևակայական պարկերը, գանձարան - skarb, գանձ - сокровище բառից: Եվ ամենուր հիմքում՝ ար, ար, ար...

Վերհիշենք «քար» բառը (մարմին, քարացած, կյանքի նյութականացված ձև), առաջին անգամ Երկիր մոլորակի վրա, լեռան վրա, Արարարի հողին ծնված:

Բազմաթիվ ժողովուրդների հիշողությունում գոյություն ունի լեռան՝ առասպելական գործառույթի նույնականությունը, ինչպես՝ կենաց ծառ: Լեռը գտնվում է երկրագնդի կենտրոնում, այնպեղ, որպեղով անցնում է նրա առանցքը: Լեռների հիմնադրումը սկիզբ է առնում «երկրի պորտից»: Ճապոնացիների մոտ լեռը հանդիսանում է կյանքի և սննդի աղբյուր: Բազմաթիվ ժողովուրդների մոտ լեռը՝ աստվածների ապրելավայրն է:

Մասնագետները գտնում են, որ բուրգը, զիկուրաբը, եղանակը, փաճարը, հավանգը և կամարը կարող են դիփարկվել, ինչպես Լեռան ճարպարապետական ձևը, դրա նմանօրինակը: Ըստ երևույթին, եզիպտական բուրգերը՝ լեռների մոդելներ են /մեկնաբանվում են՝ աստվածների կացարաններ/, աստվածացրած փարավոնների հանգստարանները:

Նաշվի առեք վերը շարադրվածը. Արարարյան լեռներից առաջին մարդկանց՝ «աստվածների» /կամ կիսաստվածների/ հայտնվելու և իջնելու իսկությունը, նրանց բնակեցումը Նայկական լեռնաշխարհով մեկ: Այնուհետև պարկերացնենք, որ բնական աղետների հետևանքով /երկրաշարժներ և ջրհեղեղներ/, նրանք վերադառնում են Արարարյան լեռներ, կյանքը նորից վերածնելու համար:

Մեր մոլորակում ինչ որ ժամանակ՝ ծովանդունդից րեղի է ունեցել հողի նեփում, որից և, ձևավորվել է լեռ /Արարար/, շրջապարված ծովերով և լեռնաշղթաներով և այլն, և այլն: Արարար /լեռ/-Արունա /ծով/-Արուրու /մայր/-Արյավարա /արյացիների երկիր կամ Արարար/-Ուրարպու: Լեռ-ծով-մայր-արիացիների երկիր: Նամասփյուռը /ալ ծաղիկ/ ծաղկում է հենց Արարար լեռան վրա: Եվ պարահական չէ, որ այս լեռը հանդիսանում է Նայասարանի ազգային խորհրդանիշը: Այսպեղ է ծնվել առաջին մարդը: Արարարյան երկիրը՝ քաղաքակրթության բնօրրան է: Լեռը՝ դրա խորհրդանիշը: Մենք պետք է այս խորհրդանիշը պահպանենք:

Նոյը սկսում է գրադվել հողագործությամբ, որոշ գիտնականներ ենթադրում են, որ առաջին անգամ հողում րնկել է խաղողի այգի, պարասպել և խմել է գինի, «հիմնեց» սրբկության իմաստիպուրը, առաջինը պարասպելեց գութանն ու մանգաղը, գործնականում փրկեց կենդանական աշխարհի ներկայացուցիչներին:

Աստվածաշնչի համաձայն, հողագործությունը, գինեգործությունը, կենդանիների ընթելացումը առաջացան և րեղ գրան Արարարյան լեռներում, այսինքն՝ Նայկական լեռնաշխարհի րարածքում:

Նայոմարպի և հետևապես, ամբողջ մարդկության նախածնողը եղել են երկինքը և երկիրը. ավելի ուշ համարվեցին՝ Աուրամագղը և երկրի աստվածուհի Սպանդարմարը (հայերեն՝ **ԱՐՄԱՏ**): Սպանարմարը համարվում էր Աուրամագղի դուստրը, դրա համար

նրանց միությունը ընկալվեց, որպես՝ սուրբ խառնարյունային ամուսնության կապարյալ նախապիպ վաղ զարադուստրային ավանդույթում (տես՝ Վահագնի ծնունդը, երկինք ու երկիր):

ԱՆՈՒՐԱ և ՄԱԶԴԱ, ԱՆՈՒՐԱՄԱԶԴԱ (հին պարսկ.), **ՕՐՄԱԶԴ** (պահը) պարսկական դիցաբանությունում, գերագույն աստվածությունն է: Տառացի թարգմանությունը՝ «գերինաստրոն աստված»: Աուրամագըր առավել հնագույն աստվածություն է և նրա հայկական իմաստաբանությունը որոշվում է հեթանոսական կերպ՝ Աուրա /արև, արևային, վառ, լուսավոր/ և **ՄԱԶ** /մազեր կամ **ՄԱՍ**, մասնիկ/: Այսինքն՝ **ԱՈՒՐԱՄԱԶԴ** սա արևային աստվածություն է արևային մազերով, ճառագայթներով /արևի աստված կամ արևի մաս, արևի որդի/: Աուրամագրի պատվին փրվող սովորական գոհաբերության ձևերից թույլատրվում էր. կյանքով բուրդ բույսի խառնուրդի հեղեղումը կաթին: Նրա տեսանելի դրսևորումը, փառացիորեն՝ «մարմնով», կոչվել է կրակ (Ատար; 36, 6):

Այս ամենը թույլ է փախի ենթադրել, որ հիմնականը հնդիրանական ընդհանրության պանթեոններում, ինչպես նաև՝ շումերա-աքքադականում, ընկած են Նայկական լեռնաշխարհի բնակիչների առասպելական պարկերացումներում, ամենայն հավանականությամբ, հիմքային են համարվում նախահայկական մշակույթի հերոսները: Օրինակ՝ բարձրագույն աստվածություն Արամասը (արա-արև, **ՄԱՍ** /q/-մազ կամ մաս, փարթ) վերափոխվում է Աուրամագրի, որպեսզի՝ Աուրա և Արա նույնական են (աուրա-ն առաջացել է արա-ից): Ասվածի հաստատումն է հանդիսանում բիրիական Արարաթ լեռը (Մասիս մաս և սիս):

Մասիս լեռը, **ՄԱՍ** և **ՍԻՍ**, **ՍՈՒՍ**, **ՍՈՒՍԱՆ**, **ՍԱՍՆԱ ԾՈՒԵՐ**, **ՍԱՍՈՒՆ**: **ՄԱՍ** բառից առաջացել է **ՄԱՍՆԻԿ**, մասսա:

Նեղինակը, իհարկե, նպատակ չունի բացահայտել՝ հնագույն ժողովուրդների դիցաբանությունների բոլոր կապերը: Նրա խնդիրն է. երևան բերել և ցուցադրել մի քանի լեզվաբանական, իմաստաբանական, կրոնական և պատմական ընդհանրություններ, ներկայացնել նոր վարկածներ, կասկածի ենթարկել որոշ ավանդական մոտեցումներ և ապագա մասնագետներին առաջարկել հնարավոր ուղղություններ. առաջադրված հարցերի պատասխանների որոնման համար:

ԱՇՎԱՏՏԱ (հին հնդ. asvattha – փառացիորեն «ձիերի կայանապեղ» վեդիական դիցաբանությունում, ինչպես վերևում արդեն նշել ենք, սրբազան թզենին՝ կենաց ծառի ավելի հաճախակի և պարկերավոր փարբերակն է:

Asvattha համարյա նույնական է հայերեն՝ **ԱՍՏՎԱԾ** - ԱՏԵԱԼԻ բառի հետ- աստված կամ կենաց ծառ, **ԱՍՏ** և **ՏՎԱԾ**, վերևից փրված, աստծուց եկող:

Փորձենք, հայերեն մեկնաբանել՝ Նայոմարդի անվանումը: Նայոմարդ նշանակում է մարդու հայր (**ՆԱՅՐ** և **ՄԱՐԴ**):

ՆԱՅՈՒՄԱՐԴ, ՆԱՅԱ և ՄԱՐՏ (ՈՉարՅ. «կենդանի մահկանացու») – պարսկական դիցաբանությունում մարդկության ցեղապետը, առաջին մահկանացուն, երբեմն առաջին անմեղ մարդը, ում ուղղված էր Աուրամագրի խոսքը: Նայոմարդի կերպարը առաջ է գալիս հնդիրանական դարաշրջանի ընդհանրություններում համանման կերպար կա վեդիական դիցաբանության մեջ՝ Մարտանդա (**ՄԱՐԴ** կամ մարտ արմափից):

ԶԱՐԱՏՈՒՇՏՐԱ, ԶԱՐԴՈՒՇՏ (պարսկ.), **ԶՈՐՈԱՍՏՐ** (հին հուն.): Փորձենք որոշել այս անվանման իմաստը, հեթանոսական հայերեն բառերի օգնությամբ. **ԶԱՐԹՈՆՔ**, **ԶԱՐԴԱՐԵԼ** (**ԶԱՐԴ** - նախշ, զարդանկար, ներկ), **ԶԱՐԳԱՅՈՒՄ**, առաջընթաց, **ԶԱՐՄԱՆՔ**, հրաշք, **ԶԱՐԲ** - ուժ, հզորություն, թափ, **ՆՉՈՐ**: Ռուսերենում, նույնպես կան ոչ քիչ հեթանոսաբան բառեր՝ зара-արշավույս, зарница-փայլակ, заразиться-վարակվել, узор-նախշ, зарад-լիցք, зарево-հրացուլք և այլն: Մեկնաբանությունները թողնենք ընթերցողին:

ԿԱՄԱ (հին հնդ. kama, «ցանկություն», զգայական հակում, սեր): Նայերեն՝ ի՞նչ ես կամենում, **ԿԱՄՔ**: Նին հնդկական դիցաբանությունում՝ Կամա սիրո աստվածը:

Նամենապարար վերջերս, ամերիկյան գիտնականները մարդու գլխուղեղում հայտնաբերել են բնական մագնիս: Երբևէ մարդիկ կարող էին թռչունների նման

կողմնորոշվել Երկրի վրա, «օգրագործելով» մագնիսի հարկությունը (ինքնապիպ բնական մագնիսական կողմնացույց): Երկրի երկրաշարժական քարտեզի վրա նշենք հայերի արտագաղթի գոտիները: Որքան էլ փարօրինակ է, սակայն հայկական համայնքները գտնվում են այն փարածքներում, որտեղ նկատվում է բարձր սեյսմիկություն, որտեղ համեմատաբար հաճախ են տեղի ունենում երկրաշարժեր: Այդ փարածքները, ինչպես կանոն, փառաբանվում են օգրակար հանածոների հանքավայրերով:

Բերենք՝ աշխարհագրագետ - գիտնական Վ. Խալապովի խոսքը՝ «*Իրենց ողջ պատմության ընթացքում հայերը չհավանանեցին հարազատ լանդշաֆտին, իրենց «լանդշաֆտագմանը»*»: Սրիպոդաբար թողնելով իրենց օջախները, նրանք իրենց Նայրենիքի սահմաններից դուրս սրտեղծեցին բազմաքանակ գաղութներ այնպիսի տեղերում, որոնք մոտ էին իրենց բնաբնասարաններին, լինելով վերջինները, համարյա հավասարակշռության վիճակում: Սրանք փափաստանային /հիմնականում չոր փափաստանային/ և անփառային /նոսր անփառների գերակշռությամբ/ բնաբնասարաններ են: Այդպիսի արիալներ են հանդիսանում Բեսարաբիան և Մոլդովան, Նունգարիան և Трансилвания, Ռուսաստանի հարավը և այլն: Նույնիսկ ԱՄՆ-ում հայերի «վերաբնակեցման յուրացումները» առավել ինտենսիվ ընթացան Կալիֆոռնիայի մերձարևադարձային նոսր անփառների և փափաստանային լանդշաֆտներում:

Նայկական լեռնաշխարհի բնական առանձնահատկությունները նպաստեցին հայկական էթնոսի «երիտասարդացմանը», «ծերացմանը». դանդաղեցմանը: Նախ և առաջ դա նրա բարձր տեկտոնիկական ակտիվություն է, արտահայտված փոթորկալի հրաբխային գործունեությամբ և ավերիչ երկրաշարժներով: Տարածաշրջանի բարձր էներգետիկ պոտենցիալը ակտիվացնում է տեղի բնակիչներին, օգնելով նրանց պահպանել իրենց գոյաբնական պայքարում: Նայերի կայունությունը և ինքնակազմակերպումը նպաստում է զանազան լանդշաֆտների պայմաններին նրանց հարմարվելուն: Այն օգնում է հայերին ունենալ լայն արժեքականություն, այսինքն՝ արտաքին միջավայրի պայմաններին հարմարվելու ունակություն:

Այսինքն՝ հայերի մոտ պահպանվել են կողմնորոշման բնական ունակությունը ըստ բնական «կողմնացույցի»: Սրիպոդաբար գաղթելով իրենց պատմական Նայրենիքից, նրանք բնակություն են հաստատել այնտեղ, որտեղ գրել են կենսական փարածքներ, որոնք առավելագույնս հիշեցնում էին նրանց իրենց Նայրենիքը:

Ըստ այդ երթուղիով էլ, հազարամյակներ առաջ. անցել են քարավանների ճանապարհները, կառուցվել են նոր քաղաքներ և բնակավայրեր, գրավել են փարածքներ և ցեղեր հպարակեցվել, փարածվել է գիտությունը, զարգացել են արտադրությունն ու առևտուրը:

Ըստ հեղինակի հեղափոխությունների արդյունքների, Նանրապետական Նեոսահարդրակցման «Որոնում» Կենտրոնում նախագծված է քարտեզ, որտեղ նշված են գիտության և կենսափորձի փարածման ճանապարհներն ու փարածքները, մեր մոլորակում քաղաքակրթության ձևավորման և զարգացման դիագրամները և բացահայտումները: Քարտեզի վրա ընդգծված են գործընթացների զարգացման պարույրաձև ցիկլային բնութագրերը: Տվյալ քարտեզը համոզիչ կերպով պարկերագարդել է «բոլոր սկիզբների նախասկիզբը». Նայկական լեռնաշխարհի փարածքում գտնվելու հիպոթեզը:

Անանիա Շիրակացին հիշատակում է (նրա «Կենսագրությանը» հավելված), յոթ առևտրային մայրուղիներ Նայաստանում / VII դ./, որոնք անցնում էին աշխույժ առևտրային կենտրոններով՝

- 1) Դվին- Կարին-Կոլոնիա-Կոստանդինուպոլիս,
- 2) Դվին- Խլապ - Ուրֆա - Երուսաղեմ,
- 3) Դվին- Բերդկունկ- Պարսավ-Կասպյան ծով,
- 4) Դվին- Նախիջևան- Գանձակ- Շախաստան,
- 5) Դվին- Գանձակ- Սիզիբին- Ուրֆա,
- 6) Նախիջևան- Արդիբեյլ- Վարդանակերպ- Պայրակարան- Կասպյան ծով,

7) Դվին- Կողբ- Կոստանուկ- Թիֆլիս:

Առևտրի կենտրոններից հարկապես առանձնանում էր Դվինը: Այն հիշարարկվում է 6 առևտրային մայրուղիներում: Բյուզանդական պարսիչը, միջազգային առևտրում, քաղաքի կարևոր դերը ընդգծելով, նշում է. «Դվինը՝ շար պարզաբեր երկիր է, ունի բարելուծ օդ և լավ ջուր, Ֆեոդոսիպոլից՝ ութ օրվա ճանապարհ է: Այսպես դաշտերը հարթ են, հարկապես նժույգների արշավի համար, բնակչությունը՝ բազմամարդ է, բնակվում են միմյանց մոտ, զբաղեցված են առևտրականների կողմից, որովհետև Նոդկասարանից, հարևան երկրից և համարյա բոլոր ժողովուրդները՝ պարսիկների և նույնիսկ հռոմացիների իշխանության փակ գտնվող, բերում են այսպես ապրանքներ, որոնցով առևտուր են անում» (Прокопий Кесарийский):

Դվին քաղաքը, մեր կարծիքով. հնագույն առևտրի կենտրոն է եղել: Սա այն փեղն է, որ փեղից իրենց ճանապարհին են սկսել մեր նախնիների ռազմական և առևտրային քարավանները: Դրա հաղորդակցման հնարավորությունները այնքան մեծ են եղել, որ քաղաքի նշանակությունը պահպանվել է նաև քրիստոնեության ընթացքում:

Այս գլխի համար, որպես ամփոփում, փեղին է անվանի ռուս պրոֆեսոր Ա. Չիժևսկու խոսքը. «*Վաղուց անհետացած ժողովուրդների հանձարների կողմից սրբեցված անհաշվելի առասպելներում, մենք տեսնում ենք ոչ միայն «պարզունակ հեթանոսներ, որոնցում մարդու միտքը ձգվում է եղևիտության ժամանակներով», այլ նաև՝ արքայացույցներն է բազմադարյա կոլեկտիվ կենսամիտքի, իմացասեր, անդու, երբեմն էլ բնությանը հանձարեղորեն հերոսող սերունդների փրամարանակալան աշխարհների արդյունքի, ում անունները մեծամասամբ կորուսյալ են:*

Ժամանակակից գիտության տեսանկյունից. վերլուծելով այս անցյալի ժառանգությունը, հաջողվում է քիչ քիչ առասպելական նստվածքներից ազատել հնագույն մրածոդների՝ խորհմաստ, փրամարանոսներն կերպով բնագրային գրուցործոցները, որոնք երբեմն կարող են մրցել ժամանակակից արվեստի լարորատոր փորձարարության հետ:

Նադարցիների փիլիսոփայական ուսմունքներում քիչ չեն մարերիային և բնությանը կառուցվածքներին նվիրված մրահադացումները, որոնք համահունչ են ժամանակակից վարկածներին:

Նեոստոր ժամանակների մրածոդները գիտակցել են Արեգակի յուրահարուկ դերը, Երկրի վրա՝ կենդանության սրբեցման գործում:

Միջ բնդունելով հարաբերակցության տեսությունը, կարելի է համարել, որ եթե երկու թեթությունների պարկերները նման են, ապա դրանցից որևէ մեկը արքայացում է պարճատը, մյուսը՝ հերևանքը, կամ երկուսն էլ միասին արքայացում են՝ մեկ պարճատի հերևանքը»:

1958 – 1963 թ.թ.-ին Ն. Ա. Շուլցը ցույց է տվել, որ արեգակնային ակտիվության բարձրացումը, որ պայթյունների և ժայթքալեզուների քանակության ավելացումը կրերի արյան պարկերի հարուկ փոփոխության. արյան սպիտակ գնդիկների՝ լեյկոցիտների քանակի կրճատման, միաժամանակ, արյան մեջ՝ լիմֆոցիտների քանակի աճի: Բացի դրանից, նա հաստատեց, որ արեգակնային ժայթքումների ընթացքում արյան պարկերի փոփոխության առանձնահատկությունը հիշեցնում է այն, որը նկատվում է ռադիոակտիվ կամ միջուկային ճառագայթման ժամանակ: Որքան /Երկրի/ բևեռներին մոտ, այնքան ցայտուն է դրսևորվում փեզերական, մանրամասնիկային ռադիացիայի և մագնիսական փոթորիկների ազդեցությունը: Մրա հետ մեկտեղ բացահայտվել է, որ թեք արեգակնային գործունեությունը և մկանային հիվանդությունների բնութագրերը արքակարգ նման են:

Նեղինակը հուսով է, որ աշխարհը շուտով կստանա բարձր կազմակերպված կենդանի մարերիայի զարգացման և էվոլյուցիայի նոր բժշկա-կենսաբանական և ֆիզիոլոգիական հաստատումների ձևեր՝ Երկրի վրա հնագույն քաղաքակրթության, Նայկական լեռնաշխարհի փրածքից:

Չէ որ Նայասարանը ոչ միայն «քարերի» երկիր է, այլ նաև՝ «արևի»: Քարը ընդամենը միայն արևի քարացած մասնիկ է: **ՔԱՐԸ, ԱՐԵՎԸ, ԱՐՅՈՒՆԸ** խորհրդանշում են կյանքի փիլիսոփայությունը:

ԱՄՆ-ում՝ միաձվանի երկվորյակների հեղափոխությունները ցույց տվեցին, որ ժառանգականությունը ավելի մեծ ազդեցություն ունի բնավորության ձևավորման վրա, քան՝ դաստիարակությունը: Բնավորության գծերի փոփոխությունը առավել պայմանավորված է ժառանգականությամբ և ավելի քիչ ծնողների ազդեցությամբ, քան այն միջավայրով և այլ կյանքի իրավիճակներով:

Ընտանիքը, իհարկե, անհարի մտք ձևավորում է բազմաթիվ գծեր, բայց միայն բնության կողմից հասարակված սահմաններում: Մինեսոտայի համալսարանի գիտնականները պարզել են, որ բնավորության գծերի մեջ, ժառանգականությամբ առավել ակնհայտ պայմանավորված, առանձնանում են՝ ձգվումը դեպի առաջնորդությունը և, որքան էլ փարփոխակ է, ավանդապահությունը, կամ հեղինակությանը ենթարկվելը /հակվածություն ավանդական արժեքներին և կարգ ու կանոնի խիստ կարարմանը/:

Առավել քան, 50%-ով ժառանգականությամբ են պայմանավորված բնավորության այնպիսի գծեր, ինչպիսին՝ բարօրության գագաթումը, կենսասիրությունը, խոցելիությունը կամ դիմացկունությունը նյարդային լարվածությունների նկատմամբ, երկչությունը կամ պարասպակամությունը դեպի ռիսկը:

Նայ գիտնական Վ. Գեյդոկայանի կողմից առաջարկված է յուրօրինակ վարկած՝ փղամարդկանց և կանանց սեռերի ծագման վերաբերյալ: Արտաքին միջավայրի պայմանների փոփոխմամբ /միջավայրի էվոլյուցիան, բնական, կլիմայական և այլն/ մարդու գենետիկական և մյուս բնութագրերի փոփոխման արագությունը ձեռք են բերում կարևոր նշանակություն նրա գոյարևման և զարգացման համար: Ընդհանուր առմամբ իգական սեռը ապահովում է տեսակի կայունությունը բնության պայմանական զարգացման գործընթացում, իսկ արականը՝ ապահովում է նրա դիմամիկան:

Այսպիսով, փղամարդը պարասպակամություն է տեսակի զարգացման /մարդկային որակներ կամ մարդու բնութագրերը/, կինը՝ նրա պահպանման համար: Նասարակությունում արական և իգական կեսերի բնութագրերի հեղափոխության փոփոխման շարժման հեղափոխությունները թույլ են տալիս որոշել էվոլյուցիայի ուղղությունը և, գլխավորը, կանխատեսել դրա հեղափոխ զարգացումը, այսինքն՝ քաղաքակրթության ապագան:

Նամարեքսում՝ վերը շարադրվածը ձեռք է բերում կարևոր նշանակություն պարզաբանելու կնոջ դերը հասարակությունում, կրոնական գիտակցության մեջ, առասպելներում, լեգենդներում և պատմագրություններում:

Նեդիակի կողմից մշակված են գիտական գործիքակազմ, հասարակության հեղափոխության համար պիտանի, մարդու բնութագրերի ուսումնասիրումը գրաֆիկական դիմանկարների մոդելների օգնությամբ: Կառուցված մոդելների համեմատական վերլուծությունը, որը ստացվել է հարցումների և համակարգչային փոխարկերի մշակմամբ, բազմաթիվ սոցիալական և էթնիկական խմբերում, հաշվի առնելով սեռահասակային առանձնահատկությունները թույլ են տալիս կանխատեսել սոցիալ-տնտեսական գործընթացների զարգացումը, ներդաշնակել ազգային հարաբերությունները, կանխել կոնֆլիկտները, փոքրագույնի հասցնել աշխարհի կառավարման գիներ:

«Առանձին առասպելական կամ լեզվաբանական համընկնումները կարող են լինել պարահականություններ՝ երևույթների զարգացման կամ փիլաբանական բնույթի զուգամեք /հարամեք/ կարողությամբ, սակայն առանձին մոտիվների ամբողջությունը ներքուստ փոխկապակցված չեն և չեն կարող պարահականորեն դրսևորվել»
Ա. Մեյլե

ԱՍՏՎԱԾՆԵՐԸ ԵՎ ԱՌԱՍՊԵԼԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

ԱԿԵՐ - եգիպտական դիցաբանությունում՝ հողի ասրվածը, ննջեցյալների պաշտպանը, հնագույն ասրվածություններից՝ մեկը: Երբեմն արքահայրվել է առյուծի պարկերով: Անվանվել է նաև՝ Ակերու /Ակեր-ից՝ հոգն. թվով/ և համարվել է «հողի հոգիների» - վիշապների մարմնավորումը:

ՎԻՇՎԱԿԱՐՄԱՆ - (հին հնդ. Visvakarman, փառացիորեն՝ ամեն ինչի արարիչը) - վեդիական և Ննդկաստանի դիցաբանությունում փիեզերական ասրվածային արարիչը, ստեղծողը, բանաստեղծը:

ՆՐԵԱ ԻՍԿԱՐԻՈՏ - հր. «մարդը Կերիոսից», որպես Կերիոս - բնակավայրի քաղաքում, նույնական է Կիրիաֆու քաղաքիկի հետ: Գոյություն ունի քեսակետ, որ Իսկարիոս = «ներկարար», հր. - հայկական sqg արմատից՝ ներկել:

ՆՈՎՆԱՆՆԵՍ ՄԿՐՏԻՉ - նախակարապետ, Քրիստոսի նախորդը, մկրտել է բազմաթիվ հրեաների:

ԿԱԼՈՒՆԳԱ, ԿԱՐՈՒՆԳԱ - գործող անձինք, լայն փարածված են Արևմտյան Մերձարևադարձային Աֆրիկայի ժողովուրդների դիցաբանությունում: Կարունգան միավորում է նախանախնու գծերը: Նա հանդիսանում է աշխարհի և առաջին մարդկանց ստեղծողը, ում նա «կանչում է» հողից, ապառաժներից, սուրբ ծառից, մրջնանոցից և այլն:

ՔԱՐ - քարե դանակներ: Նոր կրակարանում՝ Քրիստոս (Qristos) - համեմատվում է անկյունաքարի հետ, որովհետև՝

ա/ անկյունաքարը դրվում է հիմքում, կապում է և փալիս փանը ամրություն (նախաստեղծված է քարերի հիմքերի կապի և երկու կից պարերի ծայրակցման համար: Գտնված է անկյունաքար՝ 28 քայլ երկարությամբ, 6.5 քայլ լայնությամբ և 4 քայլ բարձրությամբ),

բ/ փանը՝ անկյունաքարը զբաղեցնում է գլխավոր, կարևոր և անվանի փեղ, գ/ մարդիկ փանից դուրս գալիս, դեմ են առնում անկյունաքարին:

Քրիստոսը՝ քրիստոնեական կրոնի գլխավոր դեմքը, «անկյունային» գլուխ է: Ասրվածը, որպես՝ փրկիչ և ուսուցիչ մարդկանց մոտ ուղարկեց իր որդուն: «Եվ կլինեն մեղադրված, ծանր և դաժան դատապարտված նրանք, ովքեր կհանդգնեն հերքել այդ՝ դեմ կառնեն քարի»: (Словарь святой писаницы. "АПОЛЛОН", Ереван, 1992).

ԿԱՐԱԿՈՒՄ - «դյուցազուն- սև թռչուն», բազեյի, արծվի այլաբանական անվանումը, դազախների, կիրգիզների (Ոստ. ՍՈՐՈ - ՍԳԶ), կազակական թաթարների (կարակոչ) անվանումը դիցաբանություններում, որը պահպանում և օգնում է հերոսին:

ԿԱՐԱՆՉՈ - հնդկացիների դիցաբանությունում, (Չակո - երկրամասը), մշակութային հերոսը, ճուռակը, կասիկ գյուղում, որպես ապրում են մարդիկ-կենդանիները: Նա կործանում է հրեշներին և ձեռք է բերում կրակը:

ԿԱՐԱՊԵՏ - հայկական դիցաբանությունում գործող անձ, որ ընդօրինակել է հնագույն ասրվածների գործառույթները: Նա նման է շանթարձակ ասրծուն, ամպերի մեջ

որոպացող երկարահեր փղամարդ է, ծիրանագույն թագը՝ խաչով գլխին, կրակի պես փայլաբերակող հագուստով: Նա՝ հայերի պահապանն է:

ԿԱՐԱՏՈՒ, ԿԵՐԵՏ - արևմտասեմիական դիցաբանությունում՝ ուգարիական ավանդության հերոսն է:

ԿԱՐԱՉՈՒՆ, ԿՈՐՈՉՈՒՆ - սլավոնական դիցաբանությունում երկրային արևադարձի և դրա հետ կապված փոնակապարտության անվանումն է:

ԿԱՐԵՆ - սեմանների դիցաբանությունում որոշ ցեղերի, Մալանկա թերակղզու, ամպրոպի աստվածությունը: Երբեմն /մարբում/ պարկերացվել է արարիչը աշխարհի:

ԿԱՐՄԵՆՏԱ - ծննդախնամակալն է: Կարմենպայի անունը առաջացել է նույնպես carmen (երգ) բառից:

ԿԱՐՆԱ - /KAPHA/- հռոմեական դիցաբանությունում ստորգետնյա աշխարհի աստվածուհին է: Նամարվել է նույնպես երեխաների և մարդու ներքին օրգանների պահապանը:

ԿԱՐՆԱ - հին հնդկական էպոսի՝ հերոսը, մայր Կունյի արևի աստվածը՝ Սուրի արքամուսնական որդին:

ԿԱՐՆԱ - արևելալավոնական դիցաբանությունում լացի անձնավորումն է: Տին ռուսական ՍՈՐՈՅՈՒ /ողբալ/ բայից: Տիրության՝ սլավոնական աստվածուհին է:

ԿԱՌՆԱՎԱԼ - Եվրոպայի ժողովուրդների ցածրագույն առասպելներում. ձմռան հրաժեշտների օրացուցային փոնախմբության մարդակերպային մարմնավորումները: Ձգվում էին մինչև մեծ պատեր /40 օր առաջ մինչև քրիստոնեական պատեր/: Կառնավալ անվանումը կապում են պաշտանմունքային սայլակի հետ՝ անվավոր նավի (լատ. carrus-navalis, «կառք-նավ», օգրագործվել է ծխակապարտություններում բրոնզե դարից սկսած): Ժողովրդական ստուգաբանությունը արտացոլում է մսի car արմարը, մարմնի անվանումով (լատ. caro, իտալ. carne: մսակեր- carnevale, կեցցե՛, մարմինը - carne - vale!):

Սլավոնական դիցաբանությունում կառնավալի պարկերին համապատասխանում է բարեկենդանը: Կառնավալի Տոնը, ինչ որ ձևով վերականգնում է առաքության, համընդհանուր հավասարության և ազատության՝ դիցաբանական ոսկե դարը:

ԿԱՐՏԱ - լատիշական դիցաբանությունում՝ ճակատագրի աստվածուհին է:

ԿԱՐՈՒՆ - իսլամական դիցաբանությունում՝ Մուսի կեղեքիչն ու թշնամին է: Եգիպտոսում առավել հին ժամանակաշրջանի աստվածություն, կապված՝ մի քանի բնական և արհեստական ջրամբարների հետ:

ԿԱՐՈՒՍԿԱՅԲԵ - հնդկացիների /Բրազիլիա/ դիցաբանությունում՝ աստված-արարիչը և պաշտանմունքային հերոսը:

ԿԱՐԽՈՒԽՈՒՍ - պանթեոնի աստվածը:

ԿԱՐՉԻԿԱԼՈՅ - օսերական դիցաբանությունում՝ թռչունների պահապան է:

ԿԱՐՇԻՊՏԱՐ - (авест., «արագաթռիչ», հայերեն՝ ԶԱՐ (qar - камень), իսկ ՇՊՏԻՐ - (prtir)) - իրանական դիցաբանությունում՝ թևավոր արարած է, ջրային փարերքի փիրակալը:

ԿԵԿՐՈՊ - աթենական թագավոր, բնիկ /հողից ծնված/: Նրա արտաքին փեսքը՝ կեսմարդ-կեսվիշապ է: Դառնալով առաջին թագավորը, Կեկրոպը երկիրը անվանեց իր անվամբ՝ Կեկրոպիա:

ԿԻՐԻՐԻՇԱ - հուն. մեծ աստվածուհի, կախարհուհի:

ԿԻՏԱ - (փառ. «քար») - Պողոս առաքյալի անվան հայերեն փառադարձությունը:

ԿՐԱԿ - արևմտալավոնական դիցաբանությունում. վիշապաբաղ հերոս, Կրակով քաղաքի հիմնադիրը: Կարպարները կոչվել են՝ «կրակոլյան լեռներ»:

ԿՐԱՆԱՅ - հունական դիցաբանությունում՝ առաջին արքաներից մեկն է, փեղացի /հողից ծնված/: Ջրհեղեղը եղել է նրա թագավորության օրոք:

ԿՐԵՈՆՏ - կորնթոսյան արքա՝ Յասոնին և Մեդեին ապաստան փոխողը:

ԿՐԵՈՆՏ - թագուհի:

ԿՈՒՐ - շումեր., փառաց. «լեռ», լեռնային երկիր, «օտարերկրյա թշնամական երկիր»: Շումերա-աքքադական դիցաբանությունում ստորգետնյա անվանումներից մեկն է:

ԿՈՒՐՂԱԼԿՈՆ - («դարբին», քս. "алаи") – օտարական դիցաբանությունում դարբինների աստվածությունը, պահապանը:

ԿՈՒՐԵՏԻ - հունական դիցաբանությունում դիվային արարած Կրեպեում: Կուրեպները մարդկանց պարզել են օգտակար հմություններ՝ կենդանիների ընկերացումը, մեղվաբուծությունը, րների կառուցումը: Նրանք պատրաստվել են մշակութային գործառույթներով /ինչպես Աթենքի երեխաները/, ինչպես նաև՝ պողաբերության աստվածության գործառույթներով:

ԿՈՒՐԻԿԱՎԵՐԻ - («մեծ կրակ») – արևի և կրակի աստված: Նա ամենագոր է և շռայլ, նրա կամոք է, որ մարդիկ ապրում են և ունեն ամեն անհրաժեշտը՝ գոյությունը պահպանելու համար:

ԿՈՒՐԿԵ - (curche) – պռուսական դիցաբանությունում հոգի:

ԿՈՒՐՈՆԻ - կորեական դիցաբանությունում մեծ օձ:

ԿՈՒՐՈՒԿՇԵՏՐԱ - հնդկական դիցաբանությունում սուրբ հարթավայր Ամբալա և Դելի քաղաքների միջև:

ԿՈՒՐՅՈՒԿՈ - ինգուշական դիցաբանությունում մշակութային հերոս, աստվածամարտի:

ՄԵԼԻԿԵՐՏ - հունական դիցաբանությունում նավաբեկության ենթարկված նավաստիների աստվածային օգնականը:

ՄԵԼԿԱՐՏ - (փյունիկ. mlqrt, «քաղաքի արքա») - արևմտասեմիական դիցաբանությունում Տիր քաղաքի գերագույն աստվածը (Ք. Ա. I հազ.), երկրպագվել է Փյունիկյայում ամենուր և դրա սահմաններից դուրս, ինչպես նաև՝ Դամասկոսում: Գոյություն ունի վարկած, ըստ որի Մելկարը արեգակնային աստվածություն է: Նույնացվում է Ներակիլիի հեպ, հաճախ պարկերվել է առյուծի մորթով: Գոյություն ունի վարկած, որ Մարա-Մելիքը («Սասունցի Դավիթ» էպոսից) նույն, ինքը՝ Մելկարն է:

ՄԵՐԿՈՒՐԻ - («ապրանք» merx-ից, «առևտուր անել» mercare) – հռոմեական դիցաբանությունում առևտրի աստվածը, նույնացվել է Ներմեսի հեպ:

ՄԵՐԿՈՒՐԻ - հին հռոմեական դիցաբանությունում առևտրի աստվածը, ճանապարհորդների պահապանը, համապարասխանում է հունական Ներմես աստծու հեպ:

ՄՈՒՇԿԱՐ և **ՆԱԿԻՐ** - մահվան հրեշտակները, ննջեցյալին՝ մինչև Ահեղ դատաստանի օրը՝ նախնական հարցաքննության ենթարկողները:

ՄԵՔՈՒՆՄԵԿԵՐ - (sbwjmk) - դեմիուրգ-աստված. Եգիպտական երրորդությունում:

ՄԻՄՈՆ ԿԻՐԻՆԵՅԱՆԻՆ - ավերարանական լեգենդի համաձայն, հողագործ, խաչը Գողգոթա բարձրացնողը, որը չկարողացավ փանել ուժասպառ Տիտու Քրիստոսը:

ՄԿԱՐՔՆԻԿ - ֆանտաստիկ կերպար լեհերի մոտ (գանձ, գանձարան- skarb բառից):

ՄՈՒԿԱՐ - եգիպտական դիցաբանությունում պողաբերության աստվածը և հանգուցյալների պահապանը: Պարկերվում է բազեյի փեսքով, հազվադեպ՝ նստած բլուրին, մեռելաստանում:

ԽԱՐԱ, ԽՈՒԿԱՐԻԱ - Նամաշխարհային լեռ /ըստ իրանական դիցաբանության/, որոշ փեքսներում փեղադրված է աշխարհի կենտրոնում, մյուսներում՝ հյուսիսում /հնարավոր է, սա հենց Արարաթ՝ բիրլիական լեռն է/: Նամաշխարհային լեռից հոսել են երկու գետեր, շրջապարելով ցամաքը, լեռան ստորոպում՝ մեծ լիճն է, որտեղ՝ աղբյուրի մոտ աճում է համասփյուռ /կյանքով բուրող բույս/ համաշխարհային ծառը:

Նամաձայն առասպելի մեկ այլ փարբերակի, համասփյուռ ծառը, гаокерепа կամ ամենաբուժիչ ծառը աճում է լճի մեջփեղում և պաշտպանվում է «դողդուներից և այլ սողուններից» Կարա սքանչելի ձկան կողմից ("Менор и Храт"): Նամաշխարհային լեռան գագաթին՝ աստվածների կացարան Նարոնմանա (համեմ. ներդաշնակություն-հարմոնիա բառի հեպ): Նարոնմանա (ավեստ. «ժամերգության փեղ», համեմ. լուս. հարմոն, հարմոնիկա) - աստվածների կացարան Արարաթ լեռներում:

Այսպեղ, անդադար բխում է հզոր աղբյուրը և սկիզբ են առնում զորեղ ջրերը, հոսելով լեռան գագաթներից դեպի ստորոտ, որպեղ՝ ալեկոծվում և փոթորկվում է վիթխարի լիճ (ծով): Նենց այսպեղ, աղբյուրի մոտ աճում է կենաց ծառը:

ԽԱՐԱ ՍՈՒՐՈՒՆ - (անկոտրում, սև արջնագռավ) – յակուփական դիցաբանությունում պահապան-հոգի:

ԽԱՐԻԲԳԱ - հունական դիցաբանությունում՝ հրեշ:

ԽԱՐԻՏԻ - հին հունական դիցաբանությունում՝ երեք բարեգործ աստվածուհիներ, երբեմն համարեղում են լեռների հեղ (մարմնավորում են կանացի թովչանքը, գեղեցկությունը և նրբագեղությունը):

ԽԱՐԻՒՄԱՐԱ - (հին. հնդ. **Harihara**):

ԽԱՐՈՆ - հին հունական դիցաբանությունում. մահացածներին՝ ստորգեղնյա թագավորության ջրերով անցկացնողը, մինչև Աիդայի դարպասը:

ԽԵՐՈՒՎԻՄԻ - (հր. Kerubim) – հրեական և քրիստոնեական դիցաբանությունում՝ հրեշտականման պահապան-արարածներ: Աստու կողմից Ադամին և Եվային դրախտից վեղեղուց հեղո, Խերուվիմը պահապան է կարգվել, դեպի կյանքի ծառը փանող ճանապարհին: Խերուվիմ բառից, հավանաբար ծագել են՝ պաշտպանություն, պահպանել, ողնաշար և այլ ռուսերեն հասկացություններ:

ԽՈՐ, ԳՈՐ (հր. բարձրություն, երկինք) - եգիպտական դիցաբանությունում՝ բազեղի փեսքով մարմնավորված աստվածություն, մարդ՝ բազեղի գլխով, թևավոր արև:

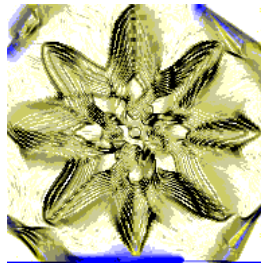
ՇՈՒԿՐԱ - (հին հնդ. Sukra, «Լուսավոր») – հնդկաստանյան դիցաբանությունում աստրաների քուրմը և խրատաբան: Աստվածները մինչև աստրաների հեղ պարերագմում, աշխարհին փրեղու համար, պարտություն են կրել, քանի որ Շուկրան փրատպեղում էր սպանվածներին վերակենդանացնեղու արվեստին:

ԷՆՄԵՐԿԱՐ - հանրաճանաչ շումերական հերոսը՝ երեք հերոսներից (թագավորը, վեճեր-պարերագմներ էր վարում Արատրա փրատկաղի հեղ):

Եղ թարև լեզվով ևս ասում. «Այ Բեն»:

Այսինքն. «Արև», կամ «Եղիցի լույս»:

(Պ. Սևակ. Վաղ առավորյան:1967թ.)

ԴՊՐՈՒԹՅՈՒՆ

(օգտագործվել են Ս. Այվազյանի և Ս. Բաբայանի աշխատությունները)

Նայաստանում, հայրենի են հնադարյան հիերոգլիֆական գրության չորս տեսակներ՝

Էժագրեր (այժագրեր, Ք. Ա. X - V հազ.),
մեծամորյան հիերոգլիֆներ (Ք. Ա. XIX դ.),
հիերոգլիֆներ՝ Մարենադարանի ձեռագրերից (Ք. Ա. II հազ. առաջին կեսը),
հիկսոսական (Ք. Ա. XVII դ.):

Տիկսոսների այբբենական նշանների մեծամասնությունը հանդիպում են հայկական ժայռային նկարներում, որոնք պատկերում են ինքնապիպ քարե «հուշամատյաններ» (համ. Եհովայի քարեղեն պախարակների հետ): Տիերոգլիֆական գրությունների համակարգերը հիմք են ծառայել առաջին այբբենական գրության /հիկսոսների այբուբենի/ սրբեղծման համար:

Նայաստանում, առաջին անգամ հիերոգլիֆական գրությունները առաջնաստիճան ձևով հայրենաբերվել են 1963 թվին, Մեծամորում: Սրանք, փոփի հարթ մակերեսին փորագրված, ժայռային նախշային նշաններ էին՝ պատկերագրեր, միանգամայն նման. միջնադարյան հայկական ձեռագրերում պահպանված նշաններին:

Նայկական հիերոգլիֆական համակարգը մի շարք գծերով նման է խեթական և եգիպտական համակարգերին, սակայն փարբերվում է դրանցից, կազմելով ինքնուրույն համակարգ: Ինչպես եգիպտական հիերոգլիֆներում, այնպես էլ այստեղ հանդիպում են զարդարախարակի գիծը ձվաձև, որը շրջափակում է աստվածների և արքաների անունները, սակայն Մեծամորում զարդարախարակը ունի ինչպես ձվաձև /օվալաձև/, այնպես էլ քառանկյան:

Մեծամորյան հիերոգլիֆները ընթերցվեցին համեմատական ճանապարհով, դրանք համեմատելով միջնադարյան հայկական ձեռագրերում եղած հիերոգլիֆների հետ, որտեղ պահպանվել են նաև նշանների նշանակությունը:

Նայերի հին կազմով սեպագիր ձեռագիրը, նման է ասորա-բաբելոնյան սեպագրին, սակայն ունի մի շարք փարբերիչ գծեր, որոնցից կարևորը հանդիսանում է այբբենական սկզբունքը՝ հայերի սեպագրի նշանների խմբերը հաճախակի են, քան մյուս ժողովուրդների մոտ, արտահայտել է ոչ թե վանկ, այլ մեկ առանձին հնչյուն:

Նայաստանի փարածքում, առաջին անգամ սեպագիր է հայրենաբերվել 1862թ., այդ ժամանակից ի վեր հայրենի են դարձել մի քանի հարյուր արձանագրություններ: Մեծ մասամբ փեքստերը փորագրված են բազալտե կամ փոփե մենաքարերի վրա ուղիղ փողերով կամ դրոշմվել պղնձե և բրոնզե վահաններին, սաղավարներին և ամանեղեններին:

1959 թ. Ս. Այվազյանը համապարասխանելիության հնչյունակազմական մեթոդի օգնությամբ, վերականգնեց հայկական սեպագրի նշանների ստույգ արտասանությունը և ցույց տվեց, որ սեպագիր փեքստերի ողջ արմատական կազմը ունի հնդեվրոպական ծագում և բոլորը գրված են լեզվի հնադարյան /արխաիկ/ գրաբարով:

Ներագրվելով հնագույն այբուբենների փառային նշանների ծագման խնդիրը, Ս. Բաբայանին հաջողվեց դուրս բերել նրանց սրբեղծման միասնական սկզբունքը: Նայկական, հին հունական և հին հնդկական (թրահմա) այբուբենների համար ընդհանուր և հիմնական է հանդիսանում աշխարհայացքային տեսակետը: Աշխարհում առաջին այբուբենը սրբեղծվել է. հոգու, մակրոփեզերքի ու միկրոփեզերքի փոխկապակցվածության մասին հնադարյանների ունեցած պատկերացումների՝ սինթեզի և վերլուծության արդյունքում: Այն արտացոլում է մարդու դերը և տեղը փեզերքում:

Ս. Բաբայանը ցույց տվեց, որ հիկսոսական այբուբենը (ռուս. Древнесинайские письмена) ձևավորվել է Կենդանակերպի 12 նշաններով, զգացմունքների նշաններով /համբերան, շոշափելիություն- ձեռքի ասի, լսողություն-ալիք, տեսողություն-աչք, հոսքառություն-քիթ /, նաև երեք նշաններ, որոնք խորհրդանշում են հավերժական աստվածային հասկացություններ՝ Բանականություն, Շնչառություն, Ժամանակ: Նին հունական և հին հնդկական այբուբենները, Կենդանակերպի նշանների փոխարեն, իրենց մեջ ներառել են առաջին փարբերը, հայկականը՝ բացի առաջին փարբերից, նաև՝ ընդհանրացրած իմացաբանական հասկացությունը՝ կատեգորիաներ /շոշափելիության փոխարեն/:

Այս բոլորը արտացոլում է դարաշրջանների աշխարհայացքներին, ծնունդ տալով նրանց: Վերջին երեք նշանները ներկայացնում են պատվանդանը, որի վրա պահվում է ցամաքը: Նին մրաժողները շնչառությանը տվել են հատուկ նշանակություն, այն համարելով կենդանի հոգու հիմնական առանձնահատկություններից մեկը: Բազմաթիվ ժողովուրդներ համարել են, որ հոգին անմահ է, առանց շնչառության չկա կյանք (համ. յոգի՝ շնչառության համար կատարվող վարժությունների համակարգի հետ, հայերեն՝ հոգի:

Անկյան և սերմի նշանները նշանակում են մրաժողություն և աճ: Ըստ հին փիլիսոփաների, մարդու ներքնաշխարհը (միկրոփիզերք) հանդիսանում է արտաքին աշխարհի (մակրոփիզերքի) հայելային արտացոլումը և նրանց միջև գոյություն ունի փոխադարձ կապ: Նիկսոսների այբուբենում հենց այս փոխադարձ կապն է հայտնաբերված՝ Կենդանակերպի նշանները /մակրոփիզերք/, զգացմունքային նշանները, մրաժողությունը և աճը /միկրոփիզերք/ կողողինարային «բանականություն, շնչառություն, ժամանակ» համակարգում: Պարահական չէ, որ հնադարցիները փիզերական համակարգի հետ են կապել նաև երաժշտությունը:

Այսպիսով, ըստ Ս. Բաբայանի, այբուբենը իրենից ներկայացնում է հոգու մոդելավորման համակարգ /նրա մոդելը/, հոգու հիմնական առանձնահատկությունները, ինչպես հին փիլիսոփաներն են համարել, եղել են՝ շարժումը, զգայությունը, մրաժողությունը և աճը:

Շարժումը բնութագրում են Կենդանակերպի նշանները: Մնացած նշանները արտացոլում են զգայությունը, մրաժողությունը և աճը:

Քննարկենք Կենդանակերպի նշանները, իր օրացուցային շրջանակում: Նիկսոսները իրենց փիրապետության ընթացքում բարեփոխել են եգիպտական օրացուցային համակարգը: Արտաքին շրջանի մեկ պտույտը ցույց է տալիս փարին, ներքին շրջանակի մեկ պտույտը՝ շաբաթը: Երկնային լուսատուները իշխել են շաբաթվա օրերի վրա: Դրանց համապատասխանել են նաև՝ հնադարցիներին հայտնի փարբեր մեփաղներ:

Շաբաթը սկսվել է Լուսնի օրով և ավարտվել՝ Արեգակի օրով: 3 թվանշանը, ինչպես և ցուլի գլուխը, գեղարվեստա-պատկերային ձևով խորհրդանշում են Լուսինը (Ճ. դավՅՓայ): Նին ժողովուրդների դիցաբանությունում մրաժողությունը կապվել է Լուսնի, իսկ ժամանակը՝ Արեգակի հետ: Նիկսոսական այբուբենը սկսվում է, ցուլի նշանով /Լուսնի խորհրդանիշը/ և ավարտվում է խաչով /հին հայերի մոտ, Արեգակի խորհրդանիշը/, այսինքն՝ այս երկու նշանները խորհրդանշում են երկու /միասնական/ հակադրություններ՝ գիշեր և ցերեկ /ինչպես և, բարին և չարը, կրակ և ջուր և այլն/:

Ս. Բաբայանը այբուբենի նշանները բաժանում է եռյակի, որոնք ըստ իր կարծիքի, խորհրդանշում են շաբաթվա օրերը /և համապատասխանաբար արտացոլում են երկնային մարմինների առանձնահատկությունները ամբողջությամբ/: Յոթ եռյակ /ուղղություն/ ներկայացնում են շաբաթվա մոդելը: Պարվելով, նրանք հավաքում են ամիս (Կենդանակերպի մեկ նշանը), այնուհետև երկրորդը և այլն, մինչև օրացուցային պտույտի ավարտը: Այս բոլորը անընդհատորեն ներգործում են աճի, զգայության և մրաժողության վրա /հաշվի առնելով բանականությունը, շնչառությունը և ժամանակը/:

Աստվածաշնչյան խոսքերը «սկզբում եղել է խոսքը և խոսքը եղել է Աստուծոց և խոսքը եղել է Աստված»... իմաստավորվում են նորովի, ձեռք են բերում կոնկրետություն ժամանակի և փարածության մեջ:

Վ. Իվանովը նշում է, որ հնագույն արարչությունները եղել են ոչ միայն նյութական փարրեր, նրանց համար սրեղծված է եղել «խոսքը» և այնուհետև «արարումը ուղարկվել և ուղեկցվել է խոսքով, արտահայտվել ինչ որ ասվածայինի նման, որպեսզի գիտակցվի սրեղծված փարրերը»: Ննադարցիների պատկերացմամբ, խոսքերը բխել են սրտից /հոգուց, առօրյաում և այժմ գործածում են «խոսքը, սրտից բխող, հոգուց կամ ամբողջ սրտով, ամբողջ հոգով»/, հեղինակաբար, ձայները, իրենց խորհրդանիշների /փառերի/ արտացոլումների օգնությամբ, ներկայացնում են նույնպես հոգու, փիեզերքի մոդելներ (համ. Ն. Արոյանի աշխատությունները հին հայկական խազերը վերծանելիս):

Պլատոնը իր ժամանակին, արտահայտել է աստղագիտության և երաժշտության խիստ միահյուսվածության միտքը: *«Թերևս ինչպես մեր աչքերն են սևեռված դեպի աստղագիտությունը, այնպես էլ ականջները՝ ներդաշնակ համահնչյուն շարժմանը. այդ երկու գիտությունները՝ ասես հարազատ բույրեր են»:* Արիստոտելը նշում է. *«Ինչու են բոլորը ուրախանում ռիթմից, երգեցողությունից և ընդհանրապես համահնչյունությունից: Որովհետև մենք, բնությունից օժտված ենք՝ ուրախանալ շարժումով, բնությանը համապատասխան»:* Նազվի առելով վերը շարադրվածը կարելի է ավելացնել, որ երեք գիտություններ՝ աստղագիտությունը, դպրությունը և երաժշտությունը. ասես հարազատ բույրեր են:

Մ. Խորենացին փառահեղ ու հզոր նախահայր Արամի գործունեության և արշավանքների մասին պարմությունում ցույց է փայլիս, որ նա *«գրավոր հրաման է փայլիս երկրի բնակիչներին սովորել հայերեն լեզուն և խոսքը»:* Կեսարիա բնակավայրը /դասարաններ/, կառուցել և իր անունով է կոչել փոխարքա Արամ Մշակը: Այս երկրի հիմնական բնակիչները (չկարողանալով ճիշտ արտասանել, բնակավայրը Մշակ-ի փոխարեն անվանել են՝ «Մաժակ»): Ներկայումս, այդ ժամանակ հայերեն խոսքի արտասանության մեջ գործածված փառերը բավարար չէին ձայների ճիշտ արտահայտման համար:

Մ. Խորենացին այնուհետև, «Դանիելյան դպրության մասին» բաժնում գրում է, որ Միջագետքում ապրել է ոմն Դանիել եպիսկոպոս, ում մոտ եղել են գրեր (հինավուրց ժամանակներում գծագրված փառերը, փեղադրված էին հունական այբուբենի կարգով): Մեսրոպ Մաշտոցը և Սահակ Պարթևը հանգեցին այն եզրակացությանը, որ *«այս գրերով, դրանցից սրացված, ինչպես փառերի ողորմություն, բավական չեն հայերեն խոսքում ձայների արտահայտման սրույզ արտասանության համար»:*

Այնուհետև Մեսրոպը ճանապարհվեց դեպի Էդեսսի, Պլատոնի մոտ (հեթանոս, գրապահոցի պետը): Վերջինս փորապետում էր գիտելիքներին հայերենով /իր նախկին ուսուցչի օգնությամբ, որը գրապահոցից առավ փարավ Էդեսսի իմաստունների աշխատությունները և առանձնանալով, ընդունեց քրիստոնեություն/: Պլատոնը, գիտակցելով իր անգորությունը, դիմում է Մաշտոցին. *«Գոհիր նրան, և քո ցանկությունը կիրականանա»:* Մաշտոցը գրնում է մահացած ուսուցչի աշակերտին, սակայն դարձյալ ոչնչի չի հասնում: Այնուհետև դիմում է աղոթքներին. *«Եվ փեսնում է նա ոչ գիշերային երազ և ոչ փեսիք հարթմնի, սակայն նրա բարբախող սրտում հոգու աչքերով բացված. քարին գրող՝ աջը: Քարը հո, նման է ձյանը, պահպանում է գծագրական հետքերը»:* Եվ ոչ միայն այդ թվաց նրան, այլ նաև ողջ մանրամասնություններով փայլորկեց Մեսրոպի ուղեղում, ասես ինչ-որ ծալքում /անոթում/: Եվ աղոթքներից ոգեշնչված, նա սրեղծեց մեր գրերը, մահացած ուսուցչի աշակերտի հեղինակաբար, փայլով դրանց՝ մեսրոպյան պարբաստի փառերին վերջնական ձև, հայկական նշանների միջոցով սահուն կերպով կարգի բերելով հելլենիզմի այբուբենին համապատասխան:

«Եվ երբ /Աստվածը/ դարձրեց խոսել Մովսեսի հետ, Սինա լեռան վրա, փվեց նրան խոստովանության երկու բարեղեն փախարակներ /սրբազան գրերով/, որոնց վրա գրված էր Աստծո նախասահմանումը» (ԼրԻՏՊ 20: 1 - 18, 31: 18):

«Եվ դիմեց և սարից իջավ Մովսեսը, նրա ձեռքին կային երկու խոստովանության բարեղեն փախարակներ, որոնց վրա երկու կողմից գրված էին, բարեղեն

տախտակները Աստուծո սրբեղծած գործերն էին, և գրերը, զծագրված քարեղեն տախտակների վրա, Աստուծո գրերն էին» (ԼուՏՊ 32: 1 - 7, 15 - 19):

Երբ Մովսեսը տեսնում է պարվանդանին մարդկանց, եզան և պարի կուռքերին խոնարհվելիս, բռնկվում է գայրույթով իր ձեռքերից նետելով քարեղեն տախտակները ջարդում է դրանք լեռան վրա: «Եվ Աստվածը Մովսեսին ասաց. քեզանից դուրս քաշիր քարեղեն տախտակները, նման նախկիններին /և բարձրացիր Ինձ մոտ լեռան վրա/ և Ես կգրեմ *Ու* քարասալիկներին, որոնք դու կտրեցիր»... (ԼուՏՊ 34: 1 - 8, 28 - 32):

Մ. Խորենացու պարմությունը, սա՝ կառուցվածքի և արարչական գործընթացի գյուրարարի գեղարվեստա-պատկերային բնութագրումն է, ով ոչ միայն կարողացավ վերասրբեղծել հնագույն այբուբենը /հնադարցիների աշխարհայացքի համակարգը. « նրա բաբախող սրտում հոգու աչքերով բացված. քարին գրող՝ աջը»/, այլ նաև կարարելագործել այն հաշվի առնելով հայերեն խոսքի զարգացման մակարդակը, ավելացնելով նոր նշաններ, այդ թվում ձայնավորներ: Նա չի մրսածում նոր ձևեր, այլ, օգտագործելով հնագույն խորհրդանիշը /հայկական նշանները/, տալիս է դրանց վերջնական տեսք:

Մ. Բաբայանին հաջողվեց նաև բացահայտել մեսրոպյան գրերի կառուցման սկզբունքը, որը կայանում է հետևյալում, որ բոլոր 36 տառերը կազմվում են երկու տարատեսակ տարրերի միացումով, որտեղ առաջին տիպը /հիմնական/ պատկանում է ութ միատեսակ խմբերից մեկին, որը խորհրդանշում է Արիստոտելի փիլիսոփայական կարեգործիաները, իսկ երկրորդը՝ /երկրորդական/ փիլիսոփայական տարրերը՝ հողը, ջուրը, օդը, կրակը և եթերանյութը խորհրդանշող խմբին: Միատարր խմբերի հիմնական տարրերի միջև քանակական հարաբերությունները կազմում են 1:2:3:4:5:6:7:8, իսկ երկրորդական՝ տարրերի միջև. համամասնորեն, որոնց մասին գրել է հանրաճանաչ Պլատոնը: Մաշտոցը չէր կարող վերցնել տարրերի այս կամ այլ կամայական քանակություն, քանի որ իր դարաշրջանում ամենուր իշխում էին՝ գեղեցիկի և ներդաշնակի պատկերացումները, որոնք էլ իրենց հերթին, կապված էին համաչափորեն և համամասնորեն (համ. Ն. Արոյանի կողմից առաջարկված խազերի վերծանման մեթոդի հետ):

Նամանման մոդել հայերնաբերվել է և հին հունական, և հին հնդկական այբուբենում, միայն վերջինիս հայեցակարգը համապատասխանում է հին հնդկական փիլիսոփայությանը:

Այսպիսով, հիկսոսական /հին հայկական/ աշխարհայացքը, հիմք է հանդիսացել, աշխարհում առաջին այբուբենի սրբեղծման համար: Այն հիմք ընդունելով, սրբեղծվեց փյունիկական, ինչպես նաև հունական այբուբենները: Նավանաբար, հենց հիկսոսական այբուբենից են օգտվել (Արամի կողմից գրավված) երկրի բնակիչները հայերեն խոսքը և լեզուն ուսանելիս: Մեսրոպյան գրերը հո կարգավորված են եղել, արդեն, հունական այբուբենին համապատասխան սահուն կերպով:

Դպրությունը, այսպիսով, արտացոլում է հնադարցիների քաղաքակրթության փիլիսոփայության և մշակույթի փոխազդեցության արդյունքը, հանդիսանում է մրսածողության զարգացման արգասիք /հատկապես, աստղագիտության զարգացումը/:

ԽԱՉԱՊԱՇՏՈՒԹՅՈՒՆ - ԵՐԿՐՊԱԳՈՒՄ ԽԱՉԻՆ

Նամաշխարհային կրոնի սկզբնաղբյուր,
«Պատու Քրիստոսի մկրտիչ նախակարապետը:
Խաչապաշտություն-քրիստոնեություն»:

Աստվածաշնչում ասվում է, որ մինչև ջրհեղեղը երկրի վրա ապրում էին ժողովուրդներ, ովքեր խոսում էին մեկ միասնական լեզվով: Ակներև է, որ նրանք ունեին մեկ միասնական հավատ, մեկ միասնական Աստված: Նա և իր ընտրության մեջ կանգ առավ Նոյի վրա և օգնեց նրան փրկվել ջրհեղեղից Տապանով և լողալ դեպի Մասիս /Արարատ/ լեռը:

Փորձենք վերականգնել նախաջրհեղեղյան կրոնի /նախակրոնի/ մի քանի խորհրդանիշներ: Ինչպես աշխարհի բոլոր այբուբենները ծնունդ են առել հիմնվելով մեկի՝ սինայական (հիկսոսյան), այնպես էլ բոլոր կրոնները, ինչպես ծառի ճյուղերը, ունեն ընդհանուր, հիմնական արմար:

«Քաղաքակրթության քարե տարեգրությունը» թեմատիկայով հեղափոխությունները թույլ տվեցին «քար - գար, խաչ- քառաթև» լեզվաբանական համակարգում կառուցել նախակրոնում քննարկված հիմնարար հասկացություն և կատեգորիաներ /բանալի բառեր/: Նարցերը մշակելիս մեթոդաբանական հիմք հանդիսացան հեթանոսական հիմնական կանխադրությունները՝

- քար և քառաթև հասկացությունը (և դրանց ածանցյալները) բավական հաճախ հանդիպում են աստվածաբանական խորհրդանիշներում: Նույնիսկ Քրիստոսը, Աստվածաշնչում, նույնացվում է անկյունային քարի հետ (անկյունաքար),

- քառաթևի պարկերը հայրնի է բազմաթիվ ժայռային նկարներից և ժայռապարկերներից աշխարհի շար երկրներում (քրիստոնեության ծագումից շար առաջ): Նարկապես իրենց բազմաթիվ տարատեսակությամբ և ձևով հանդիպում են Նայաստանի լեռներում:

- աշխարհի ժողովուրդների առասպելների հիմնական սյուժեները, իրենց մշակութային հերոսները ոչ միայն նման են միմյանց, այլ նաև, ինչպես համարում են բազմաթիվ մասնագետներ, ունեն ընդհանուր արմարներ:

- բազմաթիվ լեզվական ընթանիքներում (սեմիտական, հնդեվրոպական և ուրիշ.) ընդհանուր արմարային երրորդության և երկրորդության առկայությունը կր-ՍՐ, քեր-ՍպՐ, քոր-ՍՏՐ, քար-ՍՈՐ, քիր-ՍՈՐ, քուր-ՍցՐ, քր-ԻՐ, գր-ՀՐ, գեր-չպՐ, գոր-չՏՐ, գիր-չՌՐ, գուր-չցՐ, գար-չՈՐ հիմքերի վրա: Ընդ որում հայոց լեզվում այս տառերի հիմքերի վրա պահպանվել են բոլոր հնարավոր բառակապակցությունները:

- աշխարհի ժողովուրդների այբուբենների առաջացման համար հիմք է ծառայել հիկսոսական այբուբենը (ի դեպ, դրա վերջին տառը ունի խաչի ձև),

- Նայկական լեռնաշխարհը՝ աշխարհի հնագույն քաղաքակրթության բնօրրան է: Նախակրոնի ընդհանուր մոդելի վերականգնումը հաջողվեց իրականացնել ականավոր հայ գիտնական-փիլիսոփա և բանաստեղծ Գրիգոր Նարեկացու, հայոց պատմության նահապետ Մովսես Խորենացու աշխատությունների շնորհիվ, ինչպես նաև հիմք ընդունելով մինչև մեր օրերը հասած. «Մասունցի Դավիթ» հայկական էպոսի հարվածներից բխող պատմությունները: Ընդհանրացնելով և սինթեզելով քննարկվող նյութը, հեղինակի համար, եզրակացություն արվեց, որ էպոսի կրոնական տարրերը վերաբերվում են ոչ թե հեթանոսական ժամանակաշրջանին /ինչպես համարվել է մինչ օրս/, այլ առավել վաղ ժամանակաշրջանի՝ մինչջրհեղեղյան, որը բնորոշվում է ինչպես

խաչապաշտության (խաչապաշտություն-крестопоклонства, խաչին երկրպագել-крестопоклонения, աստվածապաշտություն-богопоклонения, աստծու որդուն երկրպագել-поклонения сыну божьему, աստվածապաշտություն, աստղապաշտություն) ժամանակաշրջան:

Մինչև հեթանոսությունը և կռապաշտությունը աշխարհում գոյություն ուներ ընդհանուր կրոն՝ խաչապաշտությունը: Այն ազար և երջանիկ մարդկանց կրոնն էր, կրոնը համաշխարհային հնագույն քաղաքակրթության, ժողովուրդների, ովքեր խոսել են միասնական լեզվով: Սա եղել է մինչև մարդկային խոսքի բաժանումը:

Ժողովուրդների հեռանալը միասնական հավատի պարզության անկասկած և որոշակի դեր խաղաց այն բանում, որ Աստված գայրացավ և «անհավարարիմներին» պարժեց ջրհեղեղով:

Նոյը և իր որդիները մնացին հավատարիմ աստվածահավատներ-խաչապաշտներ, և դրա համար էլ Աստված նրանց «ընտրեց», օրհնեց կյանքը և բնակեցումը երկրի վրա: Նոյի սերունդների (համապարասխանաբար՝ Սեմի, Նաբեթի և Քամի) հեղափոխությունը հեռանալը նախահայրերի կրոնից վերջ ի վերջո բերեց. Բաբելոնյան աշտարակաշինությանը, երբ Աստված «բարկացավ», բաժանեց մարդկային խոսքը...

Սակայն, ի փարբերություն մնացածի (Սեմի և Քամի) Նաբեթի սերունդները ներառյալ Սիրի երկու որդիները, ապրելով Նայկական լեռնաշխարհում, պահպանել են խաչապաշտության ավանդույթները և միասնական խոսքի արմատները: Քամի և Սեմի սերունդներում հեթանոսության և կռապաշտության ծագումն ու զարգացումը /օրինակ. Ոսկե հորթի պաշտանմունքը, ըստ Աստվածաշնչի/ և ամեն ինչի վրա գերիշխելու պայքարը ուղեկցվել է խաչապաշտության մնացորդների ոչնչացմամբ: Ի վերջո, կռապաշտերով շրջապարված աշխարհում մնացին խաչապաշտների միայն երկու կղզիներ՝ մի քանի գյուղեր Փամբակում /Նայասարան/ և Երուսաղեմում /«Սասունցի Դավիթ»/:

Տին Եգիպտոսում, կռապաշտների հզոր պեղությունում, Մարա Մելիքի փրակապետության ընթացքում, կային մի քանի փոքր, որտեղ գաղտնի շարունակում էին ծառայել և երկրպագել աստծուն: Նենց այս խաչապաշտներն էին, որ թաքուն նամակ ուղարկեցին Սասուն, հայրներով, մայր-խաչապաշտից ծնված՝ Էպոսի մանկահասակ հերոսին սպառնացող վրանգի մասին:

Մի քանի աստվածաշնչյան բաղադրիչ փարբեր բերենք «Սասունցի Դավիթ» Էպոսից՝

1. Քառաթև՝ Պարբերագնա խաչ (քաջության խորհրդանիշ) Սասունցի Դավիթի աջ թևին: Ճակարագրական պահերին նա երդվում է քառաթևով և դիմում Մարութա աստվածածնին:
2. Մարութա աստվածածինը, սուրբ կույսը, աստվածամայր: Մարութա անվան ստուգաբանությունը նույնական է աստվածաշնչյան Մարիամ անվան հետ:
3. Աստվածածնի փառարի կառուցումը և դրա կործանումը կռապաշտների կողմից: Այն վերականգնելու փորձը: Վարդապետների /հոգևոր սրբերի/ դավաճանությունը:
4. Էպոսում Եգիպտոսը, Նայասարանն ու Սիրիան բաժանված չեն ազգությունների /լեզուների/: Առաջին հերթին նրանք փարբերվում են հավատով. օրինակ՝ ամուսինը կռապաշտ էր /Եգիպտոսի փրակապետ Մարան/, կինը՝ խաչապաշտ:
5. Միասնական աստված, ծնված՝ Մարութայից:
6. Աստվածաընտրությունը, պարզությանը, հրեշտակները /աստծու օգնականներ/, ճակարամարտ հրեշտակների հետ, օգնություն և նախազգուշացում հրեշտակապետին, գահակալումը, պարիժ պարվիրանը խախտելու համար, կռապաշտների և նրանց սրբությունների ոչնչացումը, վերադարձը ավելոյաց երկրում, լույսի ճառագայթը լեռան վրա, Նրա աստղը արևելքում:
7. Պղնձե քաղաքը: Մկրտումը բնօրրանում: Ոսկի և կրակ: Պղնձ և կաթ, կաթնային աղբյուր, հաց և գինի և ուրիշ.:

8. Մեսիան մարգարեությունն ու ժամերգությունը, անմահության անեծքի գաղափարը, փրկչի գալուստը:

Տիկտոսների (սասունցի հայքերի hiksos), խաչապաշտների ներխուժումը Եգիպտոս /կռապաշտների կենտրոն/, և նրանց կողմից այդ երկրի նվաճումը բնութագրվում է, որպես՝ երկու փարբեր աշխարհայացքների, մահացու պայքարի պարմական ժամանակաշրջան: Խաչապաշտները՝ համոզիչ հաղթանակ փարան: Սակայն այն կրեց ժամանակավոր բնույթ: Եգիպտացիներին հաջողվեց /Էպոսի փարբերակներից մեկում, Սենեքերիմի հեպ՝ գլխում/ ոչնչացնել խաչապաշտության վերջին օջախներից մեկը՝ Երուսաղեմում:

Եգիպտոսում հիկտոսների փիրապետությունը ուղեկցվում է այբուբենի բարեփոխումներով, օրացուցային նոր համակարգի ներդրման և ուրիշ. եգիպտացիները առաջին անգամ ծանոթացան կառքի, ձիու, մանածագործական հասարակության հետ: Նոյ էր նախապարրասվում նորարարական բեկում մրցնել՝ բարենորոգիչ- փարավոն Ամենհոտեպ IV- Էխնաթոնի թագավորության ընթացքում /Ք. Ա. 14 դարի սկզբի/: «Այն, ինչ կատարեց Էխնաթոնը՝ արքայատոկոր էր. հարկապես արքայատոկոր էր՝ Եգիպտոսի հազարամյա ճահճացած հասարակական հարաբերությունների ֆոնի վրա: Նա մեկ ակտով չեղյալ համարեց հնագույն աստվածների ողջ համադամբանը, առգրավեց փանարների ունեցվածքը և, առաջին անգամ պարմության մեջ /Եգիպտոսի/, մտքրեց միաստվածությունը՝ երկրպագումը արևի աստծուն /ողջ մարդկության հորը/, միայն նրան և ոչ մեկ ուրիշին» (Н. А. Дмитриева, Н. А. Виноградова).

Տիկտոսական խաչի փոխարեն, ԸՅՏվ աստծու խորհրդանիշը դարձավ արևի պարկերը /ավանդական Ռա արևի աստվածը/, որի ճառագայթները ավարվում էին մարդկային ձեռքերով:

Սակայն Էխնաթոնի կրոնա-պարմական բարեփոխումները ամրապնդվեցին ոչ երկար ժամանակ: Նրա մահից հետո /թագավորեց 17 փարի/, նախկին պաշտանմունքները սկսեցին վերականգնվել:

Խաչապաշտությունը կարևոր դեր խաղաց նաև՝ միաստվածային կրոնի իՈՐՈՊրՅՐօ ձևավորման գործում: Նրա ուսմունքը նույնպես արքայացու է. Արեգակը, որպես՝ աստվածություն: Նոր պարմական պայմաններում, Зарадустры ուսմունքը և Էխնաթոնի բարեփոխումները՝ խաչապաշտության արմարներից «կենաց ծառի» վերածնման և զարգացման փորձեր էին, այն է, այսինքն՝ հավար մեկ հայր-աստվածի հանդեպ:

Պարահական չէ зороастризм-ի գլխավոր աստվածություն՝ Արամագըր, վերածնվել է հինք ընդունելով հայկական Արամասր (Արամ և աստված, որպես՝ Արամ նշանակում է՝ հայր, նախածնող): Նրա որդին՝ հայերեն Մհեր-Мер (մ(հեր)- м(ер) րер, այսինքն՝ մեր հայր): Մհերը (Սասունցի Դավիթի հայրը) միաժամանակ հանդիսանում է և Մարա Մելիքի՝ Եգիպտոսի փիրակալի հայրը.: Էպոսում այս ազգակցությունը, իսկապես խոր կրոնա-փիլիսոփայական միտք է արքայացում: Չէ որ Մհերը՝ խաչապաշտ է, Ծովասար լեռան վրա Մարութա Վանքի կառուցողն է, իսկ նրա ավագ որդի Մարա Մելիքը՝ կռապաշտ է: Խաչապաշտ հորից ծնվում է՝ կռապաշտ:

Պարթևական myhr(=mihr) - «արև-րՏավՓայ»: Մհեր, Միրրա, Митра, Mihr – հակական դիցաբանությունում երկնային լույսի և արևի աստված: Արամ (Արամ/ասր/ = արա/մ/, որպես՝ մ=մ/արդ/, այսինքն՝ Արամ սա արևի մարդ է կամ արևից /արա/: Եգիպտոսում արևի աստվածը ՌԱ-ն էր: Եգիպտոս բառը վերծանվում է ինչպես «արեկագնային էությանը օժտված Պրա-ի աստվածային փուն է»: Դեռևս Ք. Ա. 4000-5000 փարի առաջ, հին Եգիպտոսում Արեգակը համարվում էր գլխավոր աստվածությունը: Ի դեպ ռուսերեն «հավար – вера» բառը ունի հեղափոխիչ «արեգակնային» մեկնաբանություն՝ ճանապարհ դեպի արևը (համ. վեդի - वेद, քամի - ветер, քամահարել- вейть, ճյուղ- ветвь, ամառ- весна և արև-ра, արևի /աղեղ/- ծիածան- ра(дуга): Նայերեն հավար (hawar). ստուգաբանորեն կապված է հավ բառի հետ (համ. хаома), (ինչպես նաև հրեեր. хавва, այսինքն՝ Եվա) – կյանք փոխ, ձու ածող /կամ հավ/, նմանապես՝ ար/ամ/ ат(ам)(atam) -

(արմար, համ. Ադամ - առաջին փղամարդը, մարդ և եգիպտական պաշտամունք Արոնը՝ արևի աստվածը): Ներևաբար «հավար» հասկացությունում ընկած է արմարի իմաստը (կյանքի հիմքը), նրա բազիսը, ֆունդամենտալ յուրահասկությունը: Նայկական լեռնաշխարհում հայրնի էր Արարիս երկիրը, արևի երկիրը:

Սասունցի Դավիթը հագնում է հոր հագուստը և կապում նրա զենքն ու գրահը, նստում է հայրական ձին: Այս բոլոր խորհրդանիշները, ժողովրդական կերպարներ են՝ հայրական հավարի վերածննդի և զարգացման մոդելներ: Դավիթը վարվում է այնպես, ինչպես կվարվեր իսկական խաչապաշտը: Դրա համար էլ նա վերականգնում է Ծովասար լեռան վրա գտնվող Մարութա սուրբ փաճարը /Սասուն/: Սա նույնպես խորհրդանիշ է: Սակայն, կռապաշտները կործանում են փաճարը:

Էխնաթոնի կրոնական օրհներգներից մեկում ասվում է, որ միասնական Աստվածը «գերեվարել է բոլոր ժողովուրդներին և իր սիրո հանգույցներով կապել նրանց»: Մի՞թե սա չի վկայում, հնադարում, բարեպաշտ և միասնական հավարի գոյության մասին: Մովսեսի բարեփոխումները կարարվել են ոչ առանց խաչապաշտների ուսմունքի վրա ազդեցության գործելու: Տիկտոսների արտաբնույնը Եգիպտոսից և նրանց բնակեցումը Պաղեստինում, մեծ ազդեցություն ունեցավ հրեա-կռապաշտների վրա:

Աբրահամի նախնիները «ապրել են գետի այն կողմում /Եփրատ/ և հեթանոսներ են եղել» (Иис. Нав. 24, 2 - 3): Նազիվ ծնված, Աբրահամը գոհ դարձավ Նիմվրոդին, Քամի թորը (Եգիպտական փիրակարը, Բելի հայրը, վառ կռապաշտ, Բաբելոնյան աշտարակի շինարարության ղեկավարը, համ. Նայկի մենամարտը Բելի հետ):

Մեմի սերունդ՝ Աբրահամը (հրեեր. abraham), բնիկ Ուրա քաղաքից, Նարավային Միջագետքում, Եհովայի հետ կազմել է «պարզամ» /միություն/,-հրեա հովվապետներից և ցեղապետներից մեկը և, Իզմաիլի միջոցով՝ արարների: Նազիվ ծնված, նա հալածանքի գոհ է դառնում Նիմվրոդի կողմից: Արդյունքում՝ վերջինս պահանջում է Աբրահամից երկրպագել կուռքերին կամ հենց իրեն, սակայն մերժում ստանալով, նրան նետում է շիկացած վառարանի մեջ, որից Աբրահամը ազատվում է աստծու օգնությամբ: Աբրահամին համարում են աստվածապաշտության և մաթեմատիկայի առաջին ուսուցիչը, այբուբենի հորինողը և այլն:

Առաջին անգամ հրեաների մասին արձանագրվել է Եգիպտոսում հիկտոսների գալստյան հետ: Մ. Խորենացին Նայոց Պարսությունում գրում է, որ Նայկին /Բաբելոնից վերադառնալով հայրական հողը, աշտարակաշինությունից հետո/ կամովին միացան նախնիներում այնպեղ բնակվող մարդիկ /աննշան քանակությամբ/: Վերջիններս. Մեմի կրթությունը որդիներից մեկի՝ Տարբանի սերունդներն էին: Ընդ որում այս երկրամասը, որպեղ նրանք բնակվում էին, հարևանում էր Սասունի հետ: Ներևաբար, հիկտոսների՝ սասունցի հայկերի հաջող արշավանքներին կարող էին մասնակցել և մասնակցում էին Տարբանի սերունդները, ովքեր հետագայում բնակություն հաստատեցին Եգիպտոսում:

Եգիպտոսում, հին հրեական ցեղերի միավորումը. նոր հավարի՝ միասնական աստծու հիմքի վրա և վերադարձը դեպի «ավելայաց երկիր» /, որպեղ հոսում են կաթի և մեղրե գետեր՝ կաթի աղբյուրներ և պղնձով հարուստ շրջանները լավ հայրնի էին հին Նայաստանում, քեն «Սասունցի Դավիթ», որպեղ էպոսի հերոսները լողանում էին կաթի աղբյուրներում և ուժ էին առնում, իսկ Դավիթին, Եգիպտոսում, կերակրում էին մեղրով, որը հարույկ բերում էին Նայաստանից/ քեղի ունեցավ, հավանաբար, հրեական ցեղերից մեկի ուժեղացման արդյունքում, հարկապես Տարբանի սերունդների, ծագումով Նայկական լեռնաշխարհից /Տարոնի երկրամասից/:

Վերջիններս, իրենց գիտակցության մեջ պահպանելով խաչապաշտության փարրերը, նպաստեցին երբայական կրոնի ծնմանը և քարոզմանը: Սակայն այս փարրերը առարկայորեն ենթարկվեցին նշանակալից փոփոխությունների, ինչպես ձևի, այնպես էլ բովանդակության առումով: Չէ որ դրված էր միանգամայն այլ խնդիր՝ հիկտոսները և իրենց դաշնակիցները խորպակված են, աշխարհը շրջապարված էր կռապաշտներով: Նույնիսկ հին հրեական ցեղերի մեծամասնությունը /Մեմի սերունդները/ երկրպագեցին կուռքերին: Անհրաժեշտ էր նրանց միավորել և շարժվել դեպի Պաղեստին, այն գրավելու համար: Այդ

հաջողվեց իրականացնել բիրիական Մովսեսի կողմից: Նրա մեծությունը, որպես՝ ցեղավարի և առաջնորդի կայանում էր նրանում, որ միասնական Ասործու ուսմունքը՝ բոլոր ժողովուրդների հայրը. նա ձևափոխեց մեկ ժողովրդի /դաշնակից ցեղերի/ ուսմունքի, կրոնի՝ Մեմի որդիների սերունդները: Ծագեց «ընտրյալ լինելու» գաղափարը. դրանից բխող հեթանոսներով հանդերձ: Այսինքն՝ կենսականորեն անհրաժեշտ «ընտրյալ լինելու» համախմբման գաղափարը թույլ տվեց հին հրեաներին իրենց ուժերը միավորել, հաղթահարել արգելքները, կործանել կռապաշարներին և արդյունքում կռվով ետ նվաճել փարածքը, «Ասործու կողմից կրակված ժառանգությունը»:

Բոլոր ժողովուրդներին յուրահատուկ է՝ հավարն առ միասնական ասորված, արքայաքին պայմանների ազդեցության ներքո, վերափոխել հավարը՝ միասնական ասործու հավարի, մեկ «ընտրյալ ժողովրդի» համար:

Տիտուս Քրիստոսի գալուստը՝ Փրկիչը հայտնվել Իսրայելական հողին և քրիստոնեության ծագումը սկզբում ինչպես աղանդներ եբրայական /հրեական/ կրոնում նույնպես օրինաչափ էին: Նասարակությունը և աշխարհը այդ ժամանակ կանգնած էին բարոյական, հոգևոր, գաղափարական, եթե կհաճեք, աշխարհայացքային աղետի եզրին:

Եբրայական /հրեական/ կրոնը ինչպես ուսմունք կատարյալ նախորդող կրոն էր և արտացոլում էր հոգևոր ոլորտի կուրակված փորձը, սակայն ներփակված էր մեկ ժողովրդի շրջանակներում: Անհրաժեշտ էր այդ սահմանը խախտել, կտրել, որպեսզի աշխարհը և մարդկությունը փրկվի հոգևոր կործանումից: Ահա թե ինչու քրիստոնեությունը օբյեկտիվ կերպով սաղմեր արձակեց հրեական միջավայրում: Տիտուսը ասել է. «*Ես ուղարկված եմ միայն դեպի Իսրայելի, ինչպես զոհված ոչխարներ*»: Այլ կերպ և չէր կարող լինել: Առավել նախապարաստական և պրոգրեսիվ էր հարկապես այս հողը: Սակայն հրեացիները դաժանաբար «վրեժ լուծեցին» Քրիստոսից /խաչ հանելով խաչին», ով մարդկությանը բերեց նոր ուսմունք: Այն նշանակալից դեր խաղաց ժողովուրդների հոգևոր կյանքի զարգացման համար, նպաստեց վերածննդի առավել բարձր մակարդակ միասնական Ասործու հնագույն հավարքները բոլոր ժողովուրդների համար, առանց բացառության: Ներթափանցեք Տիտուս Քրիստոս բառի մեջ, և դուք կրեսներ, որ նա փարբերակում չի դրել ժողովուրդների և նրանց իրավունքների միջև:

Առավել խորհրդանշական է Քրիստոսի «մահը»: Նրան սրիպել են խաչը մեջքին փանել, որպեսզի դրա վրա էլ խաչեն նրան վերջապես: Այս բոլորի իմաստը կայանում է հետևյալում՝ «Դու ցանկանում էիր մարդկանց խաչ բերել՝ ահա և խաչի վրա կմեռնես»: Խաչի համար և նրա անունով Քրիստոսը ինքնակամ գնում է դեպի փառապանքը, խոշորագույնը և զոհվում, սակայն նրա ուսմունքը իր աշակերտների միջոցով փարածվում է ամբողջ աշխարհով մեկ: Նայական պետությունը առաջինն էր, որ պետականորեն ընդունեց քրիստոնեությունը:

Խաչապաշտ-հիկսոսների /ասսուրացի հայերի/ սերունդները չէին կարող չընդունել առաջինը այդքան «ժագումնաբանորեն /գենեթիկորեն/» իրենց հոգուն և ավանդույթներին նոր ուսմունքը:

Նովիաննես Մկրտիչը Քրիստոսի նախակարապետն էր: Նա ընդունեց Քրիստոսին և կարարեց մկրտելու գործողությունը: Մկրտիչի մահից /մահապարժից/ հետո նրա աշակերտները անցան Քրիստոսի կողմը: Այսպիսին է ուսմունքի զարգացման փիլիսոփայությունը: Այսպիսով, խաչապաշտությունը կարելի է համարել քրիստոնեության նախակարապետը:

Եվս մեկ դիտողություն: Որոշ մասնագետներ համարում են, որ Քրիստոսին մահապարժի են ենթարկել հեթանոսական ձևով /հիշեք ապստամբած սպարապետների մահապարժը/, և որ խաչին խաչելը կապված չէ խաչի խորհրդանշի հետ: Սակայն պարժի փվյալ ձևը, մեր կարծիքով, կիրառվել է դեռ սկսած կռապաշարների և խաչապաշարների պայքարի ժամանակ: Վերջիններիս պարժի են ենթարկել իրենց հավարի խորհրդանշների վրա: Եվ խաչին երկրպագողները մահը դիմավորել են խաչված խաչին:

Գ. Նարեկացին «Երգ հարության»- ում մեզ է հասցնում վերը շարադրվածի սքանչելի հասարակումը: Նա գրում է, որ Մովսեսի պարվիրանները, նրա կողմից փրված Մինա լեռան

վրա՝ սա երկրորդ օրենքն է: Ներկաբար, առաջին օրենքը Աստու կողմից փրվել է Մասիս լեռան վրա: Չէ որ արաբան իջել է Մասիսից: Նա գրում է, որ արքայի որդու ծնկներին /այսինքն՝ ապագա Նիսուս Քրիստոսի/ և գեղեցիկ փղամարդ պարանյակին /Նովիաննես Մկրտիչի/ դրված էր աստվածային խաչը: Նա գրում է, որ արաբան փանում էր Քրիստոնեության Ավետարանը: Այնուամենայնիվ, ընթերցեք ինքներդ:

ՓԱՌՔ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՆԱՐՈՒԹՅԱՆԸ

Վ. Բրյուսովի և այլ մասնագետների թարգմանություններում Գ. Նարեկացու սրբազանության կրոնական հիմնական փեսակետները բաց են թողնված (°): Մեկնաբանների կարծիքները չեն համընկնում: Զառանիվ սայի պարկերում, օրինակ՝ մի քանիսը փեսնում են Նայասարանի արտապարկերումը, թաթախված հեթանոսության մեջ, որին ճիշտ ճանապարհին է կանգնեցնում քրիստոնեությունը: Մյուսները այն կարծիքին են, որ մեծ երգիչը՝ այլաբանորեն ցույց է փայլիս հավաքացյալների փրկությունը, Քրիստոսի Նարության միջոցով, իր բանաստեղծություններում նկարագրելով բնության հասարակ երևույթները. այն մենասարանը, որտեղ ապրել է Նարեկացին, Մեծ Արջի համաստեղծությունը պարկերվում է կառքի ձևով, Արարապից /Մասիսից/ իջնելիս, համեմատեք նկ.19-ի հետ:

Սայլն այն իջնում էր Մասիս լեռն ի վայր,
Եվ նրա վրա աթոռներ կային կարգով շարեշար,
Եվ նրա վրա գահույք ոսկեղեն,
Եվ նրա վրա բահեզ* ծիրանի,
Եվ նրա վրա որդին արքայի.
Աջից վեցթևյան սերովբեններն են,
Չախից՝ բազմաչյա քերովբեններն են,
Առջևում նրա՝ մակունք գեղեցիկ,
Գրկերում նրանց՝ խաչ փերունական,
Չեռքերում քնար ու սաղմոսարան,
Որ երգելով ասում էին.
Փա՛ռք Քրիստոսի ամենագոր հարության:
Բերել են, բերել են սայլիկը,
Բերել են կանգնեցրել.
Եվ ահա չէր շարժվում սայլիկն այն,
Եվ ահա չէր խաղում անիվն այն:
Վրան հարյուր բարդ խոլրձան, վեց՝ կորնկան,
Մի՛ մանուշակ խրձադիգած՝
Սայլիկը աջ կողմից Մասյաց
Բերել են ու կանգնեցրել.
Եվ ահա չէր շարժվում սայլիկն այն,
Եվ ահա չէր խաղում անիվն այն:
Սամիները* արձաթից են, լուծը ոսկուց,
Սամոփիներն՝ ապրշումից.

Շարանման վրան շարված
Փոկերն են հույլ մարգարփահուռ,
Խարազանը՝ փնջված ծաղիկ.
Եվ ահա չէր շարժվում սայլիկն այն,
Եվ ահա չէր խաղում անիվն այն:
Ճկուն էր ճորպն այն ու ճապուկ,
Դալարամեջք, հասփաբազուկ,
Լայնաթիկունք, խարփիշագեղ, ահեղագոչ.
Նա ձայնում էր եզնամոլին,
Խայտում, ցնծում ու կանչում էր այթռակին:
Եզներն էին սաթ ու սպիտակ,
Ծաղկախայթուց, քաջընթացիկ, արագաքայլ,
Եղջյուրները՝ խաչանման,

Իսկ մագերը՝ հույլ մարգարփի.
Եվ ահա չէր շարժվում սայլիկն այն,
Եվ ահա չէր խաղում անիվն այն:
Օրորելով կուրծն առեղին՝
Ընթանում էր անուշ բուրմամբ:
Սայլն Մովսեսի* երկրորդ օրենքն էր Սինայում.
Այն հարյուր բարդ խոլրձանը՝
Նահապետներ, մարգարեններ,
Կորնկանը վեցը բարդոց՝
Տիրոջ գործերը վեցօրյա,
Մանուշակն այն մի բարդոցով՝
Միավորյալ Երրորդություն*,
Այն մանուկը խարփիշագեղ
Սուրբ Նովհաննեսն էր Մկրտիչ*, Իսկ սայլիկը չորս կրծերը՝
Ավետարանը Քրիստոսի:
Գիլ գալիս էր գլգլալեն սայլիկն ի գիլ,
Գալիս էր աջ կողմից Մասյաց,
Սայլիկն ի գիլ գալիս էր գիլ գլգլալեն
Ու մտնում էր ճոնչալով Երուսաղեմ*
Իսկ որդիները Սիոնի
Երգում էին այս ասելով.
Փա~ռք Քրիստոսի ամենագոր հարություն:

Երկրորդ օրենքին, որպես փաստարկ ավելացնենք, Աստվածաշնչից այն պարմությունը, որպեղ Մովսեսը Եհովայից երկու անգամ սրանում է քարասալիկները, Սինայ լեռան վրա: Առաջին քարասալիկները, գայրույթի պահին նա ջարդեց, սարից իջնելիս, երբ փեսավ, թե մարդիկ ինչպես են երկրպագում Ոսկե հորթին: Այսպիսով, աստծու փրկած առաջին պարվիրանները փշրված են /այսինքն՝ առաջին ուսմունքը մահացավ/ այն բանի արդյունքում, որ ժողովուրդները սկսեցին երկրպագել կուռքերին: Գ. Նարեկացին, հավանաբար, նկատի է ունեցել այս հանգամանքը: Առաջին քարասալիկները պարվիրաններով հանդերձ փրվել են Մասիս լեռան վրա:

Նայաստանի ժայռային նկարների հեղափոխության աշխատանքների ընդհանրացումը, հեղափոխությունների պարզաբանումը գուզընթացաբար հին հայկական առասպելներում և էպոսներում ժայռային սյուժեներով և կոմպոզիցիաներով, ինչպես նաև նոր նյութերի վերլուծությունը, թույլ են փալիս հանգել՝ Աստվածաշնչի քարե նախածնողի գոյություն

ունենալու եզրակացությանը, ժայռային լուսաբանող պարկերների ինքնաբերական կառուցումը, մեզ ժառանգված խաչապաշտների սերունդների կողմից:

Քարե քանդակների և ժայռային նկարների նոր համակարգերի որոնումը և հայրնաբերումը, մասնավորապես, Վանա լճի շրջակայքում, Մասնա լեռներում և դրանց վերձանումը, կույս Մարութա փամարի մնացորդների, հիկսոսական հին ամրացված բնակավայրի ավերակապեղի և փամարների /Պաղեստինում և Մասունում/ հայրնաբերումը, /դպրության հուշարձանների ընթերցումը, հիկսոսական այբուբենի վերձանող նշանների գործածման օգնությամբ/ թույլ կտան գիտական հիմնավորմամբ հաստատել կամ հերքել առաջադրված ենթադրությունները: Չափազանց կարևոր է, որոնում կազմակերպել Խաչապաշտության հեղինակ Փամբակում /Նայասարան/: Մի գուցե, կհաջողվի ստանալ ժամանակակից մարդկությանը հուզող հարցի պարասխանը՝ արդյոք կմիաձուլվեն աշխարհում գործող կրոնները միասնական ուսմունքի մեջ, ուսմունք, որը կրկին պետք է փրկի աշխարհը: Իսկապես, ճշմարիտ է նա, ով ասել է. «Ողջ նորը, դա լավ մոռացված հինն է»: Մեկ անգամ ևս համեմատել նկ. 4, 5 և 12:

«Մկրտությունը օրորոցում» պարկերը (նկ.3) մարդկային հանճարի եզակի դրսևորում է հանդիսանում: Ամենայն հավանականությամբ, այն ամենա հնագույն է: Մեր նախնին, մրաձողը և նկարիչը քարին անջնջելի փափակել է աշխարհի երևակայական պարկերը. հայր-Մատվածի կապը /արևի-Մատվածը, կյանքի, արարիչը (ձախից մեծ խաչը) /իր որդու հետ, երկիր ուղարկված /փոքրիկ խաչը օրորոցում/: Նկարներում նստած կնոջ պարկերը, որը ձեռքին պահում է օրորոց: Արդյոք, սուրբ չէ՞ Մարութան, աստվածամայրը օրորոցային է երգում որդու համար: Ըստ հին ավանդության, խաչապաշտները երեխաներին մկրտում էին օրորոցում: Ըստ «Մասունցի Դավիթ» էպոսի. Մեծ Խաչը՝ Միերն է, իսկ Փոքրը՝ Դավիթը: Կովը աջից՝ սա կյանքի խորհրդանիշն է (լիքը կաթնային գեղձերը խորհրդանշում են կերակուրի՝ կաթի և յուղի լիություն): Նայասարանից Դավիթին կաթ ու մեղր էին փանում: Աջից՝ քնար՝ Դավիթը երգասաց էր:

Իսկ կողքը Դավթի աստղն է պլպլում:

Պարմական փեղեկանք

ՆԻԿՍՈՍՆԵՐ - ասիական ցեղախումբ է, Ք. Ա. մոտավորապես 1700թ. Առաջավոր Ասիայից, Սուեզի ջրանցքով անցել ու ներխուժել են Եգիպտոս և փրկել: «Նիկոս» բառով եգիպտացիները սկզբում նշել են օտարերկրյա թագավորներին /հովիվների փիրակալներին/, իսկ հետագայում՝ ողջ ցեղախմբին:

Նիկոսների բնագրային էպիկական անվանումը հայրնի չէ, էպիկական կազմը բավական խայրաբեր է, դարելով նրանց թե՛ սեմիտական թե՛ հուրիտաթական անվանումների քանակից: Առաջինն էին, որ Եգիպտոս բերեցին ձիաբուծությունը և անվավոր փոխադրամիջոցը: Նրանք պարզեցրեցին եգիպտական դպրությունը, սպեղծելով, այբենական գրություն (Լ. Ը. խՈւրՈւր): Նիկոսների մնացորդները նահանջեցին Պաղեստին, և հետագայում նրանց ճակատագրի մասին ոչ մի փեղեկություն չկա:

ԿԱՍՍԻՆՆԵՐ- ռուս. КАССИТЫ, коссеи, киссии (արքայ. кашити) – հին լեռնեցի ցեղեր են, բնակվում էին Ք. Ա. II-I հազ. Չագրոսի լեռներում (ժամանակակից Լուրիստանի Իրան): Նրանց էթնիկական պարկանելիության հարցը. մինչ օրս վիճելի է: Կասիները առաջին անգամ Բաբելոն ներխուժեցին XVIII դ. կեսերին, իսկ XVI դարում փրեցին երկրին ամբողջությամբ (1518 մինչև 1204թ.թ. փրկել է այսպես կոչված կասիական դինաստիան): Բաբելոնի պարմությունում «Կասիական ժամանակաշրջանը» քիչ է ուսումնասիրված: Պահպանվել են նամակներ և գործնական փաստաթղթեր: Առավել հայրնի ճարտարապետական հուշարձանը՝ ԿԱՐԱԲՆԱՇԹ թագավորի փամարն է Ուրուկում (Ք. Ա. XVդ.): Караидаши-ի մասին վերջին անգամ հիշարակվում է Ք. Ա. 324 թ. (Ալեքսանդր Մակեդոնացու ժամանակ): Կասիական ժամանակաշրջանի կնիքը բնութագրող հարկանիշներից են հանդիսանում խաչը և շեղանկյունը (ՄՄՆ հ. 11):

Ջարմանալի գուգադիպություն ժամանակի րեսակերից՝ երկու լեռնային ցեղախմբերի նվաճումներ (հավանաբար, խաչապաշտների և էթնիկ ազգակիցների): Նրանցից մեկը նվաճում է Եգիպտոսը: Նամարյա միևնույն ժամանակ մյուսը՝ Բաբելոնը: Շապ մեծ հերաքրքրություն է սպասվում հերագրություններին՝ համալիր հերագրության և կասիտական և հիկսոսական ժամանակաշրջանների հուշարձանների համեմատական վերլուծություն գործընթացում:

Կասիտական դինաստիայի (1518-1204թ.թ.) ժամանակավոր հերադիմությունից հերոս րնտեսական վերելք է նկատվում Բաբելոնում (ձիաբուծության զարգացում, կանոնավոր կապերի հաստատում Եգիպտոսի հեր (!), որտեղից բերվում էր ոսկի և այլն): Ինչպես ասում են, մեկնաբանություններն ավելնորդ են:

ՄԱՐՈՒԹ-Ա (ԿԱՄ ՄԱՐԻԱՄ) - ԱՌ-ԱԶԻՆ ԱՍՏՎԱԾԱՄԱՅԻՐ

«Ծնելով նրան՝ երրորդությանը»
(Գ. Նարեկացի)

Ըստ քրիստոնեության ուսմունքի՝ Աստվածը երեք անձանց մեջ էլ միասնական է հանդես գալիս՝ աստված-հայր, աստված-որդի, աստված-սուրբ հոգի: Նայելը սպանում է Բելին եռաթև նետով: Նայելը (դեռ պարզված չեն նրա կրոնական հակվածությունները) հայրական հող վերադառնալուց հետո հոգու ուժով (հավաքով դեպի մեկ միասնական աստվածը) հաղթում է Բելին (կռապաշտին, կուռքերին երկրպագողին):

«Մասունցի Դավիթ» ժողովրդական էպոսում առաջին անգամ հանդիպում ենք Մարության կերպարին՝ սուրբ աստվածածնին: Նրա պարվին Միերը, հեքազայում և Դավիթը, վերակառուցում են եգալի փաճարը (Մարության վանքը): Մրուգաբանությամբ Մարության անունը մեկնաբանվում է ինչպես Մար (մայր) գումարած Ութ (ութ կամ անմահության, հավերժության նշանը): Այսինքն՝ աստվածածինը դա ծնողն է (մայրը) հավերժության, անմահության, աստված-արարիչի:

Տաճարը բազմիցս քանդել են՝ Եգիպտոսի փրակալ, վառ կռապաշտ Մարա-Մելիքի ցուցումով: Նա ձգտում էր միապետական իշխանության՝ ամբողջ երկրի վրա և իր ճանապարհին ոչնչացնում էր միասնական աստվածի /խաչապաշտության/ հավաքի բոլոր հետքերը:

Նամենաբության մեջ, դիտարկենք հին առասպելների մի քանի մշակությանին հերոսների և հերոսուհիների անունները, ովքեր իմաստաբանությամբ մոտ են, կամ ազգակից են մեր Մարությանին:

ՄԱՐԴՈՒԿ - բաբելոնյան համադամբանի կենտրոնական աստվածությունը, Բաբելոն քաղաքի գլխավոր աստվածը: Նիշարակվում է Ք. Ա. 20 դ., երբեմն անունը սրուգաբանվում է ինչպես Մար-դուկու «Դուկուի որդին»: Մարդուկը նույնպես սպանում է ջրի և բուսականության աստվածությունների գործառույթներ: Նա բնութագրվում է ինչպես «արևի մանուկ», աստվածային զավակ, նախորդող աստվածների սերնդում ընթացող ամեն ինչում: Կենտրոնական աստվածություն է հիշարակվում I Բաբելոնյան դինաստիայի ժամանակաշրջանում Ք. Ա. 19 - 16 դարերում Մարդուկը գերիշխանության իրավունք է սպանում բոլոր հին աստվածների, հնադարյան փեզերական ուժերին հաղթողների վրա: Ք. Ա. 14 դարից սկսած Մարդուկի պաշտանունքը փարսավում է Ասորիքում:

ՄԱՐԻՉԻ - (հին հնդ. marici, փառացի «առկայծող կրակ, լույսի ճառագայթ») - փասը իմաստուններից՝ առաջինը, մարդկային ցեղի նախահայրը, մարությանների առաջնորդը: Նոդկացիները այս անվամբ են կոչել, Մեծ Արջի համաստեղության՝ աստղերից մեկը:

ՄԱՐՏՈՒ - (շումերա-աքքադական Amurru; "amoreh", փառացի. «արևմտյան»). Илѣ Амуррим (արքադ. "бог амореев") – շումերա-աքքադական քոչվորների աստծու անվանումը (փափաստաններում ապրող), շանթաձիգ, փոթորիկ ուղարկող, քոչվոր, բարբարոս:

ՄԱՐՈՒԹ-Ա - (հին հնդ. Marut) – վեդիական դիցաբանությունում փոթորիկի, քամու, ամպրոպի և կայծակի աստվածություն, ում համեմատում են արևի, կրակի և ջրային հոսանքների հետ: Մարության անվան բացատրությունները փարբեր են: Ոմանք ելնում են marut/vat զուգակցությունից, - «ծովից քամահարված», մյուսները Մարությանին համեմատում են աստվածի հետ. լատ. Mars, Mart, Mavort և սլավոնական դիցաբանական արարածների, ասենք՝ Ma(r) murienda և ուրիշ., երրորդները՝ հին հնդ. marya - «պապանի» և այլն:

ՄԱՏԵՐ ՄԱՏՈՒՏԱ - (Mater, Matuta) – հռոմեական դիցաբանությունում կանանց աստվածուհին: Կապված է առավոտյան ծեփի հետ: Որդի Մելիկերպը նույնացված է Մարեր Մարուրա որդու հետ:

ՄԱՏՐԻ - (հին հնդ. matr, «մայր-ՎՈՅՖ») հնդկական դիցաբանությունում աստվածային մայրեր, մարմնավորում են բնության սրեղծագործական և կործանարար ուժերը:

ՄԱՐԻԱՄ - (արամ. marjam հրեեր. mirjam – նույն անուն է, ինչ որ Մարիամ Առաքելուհու, Մովսեսի և Ահարոնի քույրերը), կույս Մարիամ. աստվածածին, աստվածամայր, մայր աստված, փրկամայր (իտալ. madonna, կրճարված mia «իմ փրկուհի», համեմ. ֆրանս. Notre Dame և անգլ. Our Lady): Քրիստոնեությունում. կույս Մարիամը՝ Տիտու Քրիստոսի երկրային մայրն է, կույս է, հրաշալի կերպով Աստուծու որդու ծնողը: Ինչպես մասնագետներն են նշում, «Մարիամ» անվան ստուգաբանությունը պարզաբանված չէ (հնարավոր է mrrh արմարից, լինել պողաբեր, վերախմաստավորված՝ ուժեղ, գեղեցիկ. համ. mrr արմարի հետ՝ լինել դառը): Մարիամի ծագման և մանկության մասին ավերարանում ոչինչ չի ասվում: Ընդհանրապես Մարիամի մասին պեղեկությունները չափազանց սուղ են:

Ավանդույթի համաձայն, Մարիամը ծագումով Նուդայի (Լեվիի ցեղի հետ խառնվածները) Դավթի թագավորական ցեղից է: Տիշարակվում է նաև, որ Մարիամը աշխարհ է ծիրանագույն մանվածքի վրա. փաճարային ծածկոցների համար (սպասվող մոտավորապես «մանարանը» Տիտու Քրիստոսի մանկական մարմնի «ծիրանագույն» մայրական արյունը Մարիամի արգանդում, համ. Վահագնի ծնունդի հետ՝ ծովը նույնպես ծիրանագույն էր դարձել):

Գրիգոր Նարեկացին Նարության Երգում նշում է՝

Սայլն այն իջնում էր Մասիս լեռն ի վայր,
Եվ նրա վրա աթոռներ կային կարգով շարեշար,
Եվ նրա վրա գահույք ոսկեղեն,
Եվ նրա վրա բահեզ* ծիրանի,
Եվ նրա վրա որդին արքայի.

Մարիամը ծնել է Տիտուսին Բեթլեհեմ փոքրիկ քաղաքում, Դավիթական դինաստիայի հայրենիքում: Այնուհետև Մարիամը, թագավորից փրկելով մանկանը, նրա և Նակոթի հետ փախչում է Եգիպտոս, իսկ թագավորի մահից հետո վերադառնում է Նազարեթ: Կաթոլիկ եկեղեցին Մարիամին հայտարարեց՝ «եկեղեցու մայր»:

Աստվածաշնչյան Դավիթը և Սասունցի Դավիթը ներկայացված մենագրության գլխում ցույց է տրված, որ երկու Դավիթներն էլ ունեն ընդհանուր արմարներ: Նրանց հիմքը մեկն է: Նամենապելով Մարիամին կարելի է նշել, որ եթե Աստվածաշնչում աստվածածինը կապված է թագավորական ցեղի Դավթի հետ, ապա հայկական էպոսում հենց հերոսը՝ Սասունցի Դավիթը կապված է աստվածածնի հետ (և նրա պարվին վերակառուցում է փաճարը, արտասանում է նրա անունը վրանգի պահին և այլն):

*«Այդ պահին Դավիթը Աստուծու անունը տվեց՝
Ու՛վ Մարութա Աստվածածին,
Պարերսագնա Խոսչ պարրաստի իմ աջ բազկի,
Չեզ ևս կանչել էս նեղ ժամին...»
Դավիթը միայն մի անգամ զարկեց..
Եվ մեջից կորրեց ժանր հրեշին՝ Մըսրա-Մելիթին:*

Մարիամի մասին Տիտու կրակարանի բոլոր նախանշանների գագաթնակետը համարվում է մարգարեի խոսքը. «Աստված ինքը ձեզ կրա նախանշանները, և կույսը արգանդում հաշվի կառնի և կծնի որդուն, և կանվանի նրա անունը. «Աստված մեզ հետ է» (Լր. 714):

ՄԱՐԻԱՄ - (Maryam) մահմեդական դիցաբանությունում՝ Յեսայի մայրը: Գլխավոր մանրամասնություններում և հիմնավորումներում վեր է բարձրանում քրիստոնեական ավանդությունը՝ կույս Մարիամի մասին: Մեկնաբանները դուրանական հիմնավորումներում դիտարկում են ակնարկը Մարիամի և Եսայի ճանապարհորդությունը Եգիպտոսում /նույնպես ելնելով քրիստոնեական համապատասխան ավանդույթներից/: «Եվ մենք Մարիամին պարզենցինք որդի և նախանշաններով մայր դարձրինք և Կոլենցինք ասարելու ասաստան՝ աղբյուրով. խաղաղ բլրում»:

(23: 52): Արքայական փոխանց սերված հայոց կույսը՝ գեղեցկուհի Ծովինարը աստուծու կամքով, ջրից ծնուն է որդիներ՝ Բաղդասարին և Սանասարին /Դավիթի պապը/, իր կամքին հակառակ կնության էր փրվել եգիպտական փիրակալին: Նա դասփրակել է իր որդիներին Եգիպտոսում: Դավիթը նույնպես իր մանկությունն անց է կացրել «ապաստանում»: Եգիպտոսում: Մարութա վանքը կառուցվել է Ծովասար լեռան վրա (ծովային լեռ): Այդ անվանումը լեռանը փրվել է խաչապաշտ Ծովինարի պապվին:

Ներաբրբություն է ներկայացնում բիբլիական լեռ Արարարի /Մասիս/ անվան համեմատությունը Մերու Mery (հին հնդ. Meru) լեռան հետ, որը հին հնդկական դիցաբանությունում նշանակում է վիթխարի ոսկե լեռ, Երկրի և Տիեզերքի կենտրոն /որպես ոսկի են արտահանում/: Նրա վրա աստուծոն են բարձրագույն աստվածները: Ոսկու արտահանման վկայություններ կան նաև Մասիս /Արարար/ լեռան մերձակայքում: Ըստ հին հավաքալիքների լեռան վրա աստուծոն են բարձրագույն աստվածները: Քրիստոնեության մեջ ոսկին՝ աստվածային ոգու, հաղթական հավաքի, սիրո փառքի խորհրդանիշն է /Եգիպտոսում՝ Մասունցի Դավիթը, դեռ մանուկ հասակում, ձեռքը պարզել է դեպի ոսկին, սակայն հրեշտակը փարել է այն դեպի կրակը, երբ Դավիթը փորձության էր ենթարկվում կռապաշտների կողմից/: Գուշակները Նիսուս Քրիստոսի ծննդյան ժամանակ նվեր են բերում ոսկի, աստվածամոր մագերը ոսկեգույն են:

Մա/սիս/ = մայր (մա, մամա - մայրիկ, մարտ (mart) ամիս) թարգմանվում է, ինչպես՝ մայր-լեռ, գլխավոր, աստվածներ ծնող լեռ: Միս (սիս – սասունցի) նշանակում է լեռ (ռուսերենում сись – կուրծք, հիշեցնում է լեռան ձևը): Նամ. բարեկենդան ռուս. ма(сленица) – պարզաբերության մարմնավորումը: Մարտ- Март գարնան առաջին ամիսը, ծննդյան, սիրո ժամանակը, անձրևների ժամանակահատվածը, գեղերի վարարելը և այլն: Սուրբ Մարութան հանդիսանում է բիբլիական Մարիամի և աշխարհում առաջին աստվածամոր նախակերպարը: Այս համապատասխանում քննարկենք Մարութայի և Ծովինարի կերպարները: Սկզբում հիշեցնենք Ծովասարի մասին պատմությունը (թագուհի, աստվածային գեղեցկության փեր խաչապաշտ): Տեսնելով նրան, կռապաշտները, Մարա - Մելիքի ծառաները ուշաթափվեցին, չկարողանալով դիմանալ Ծովինարի կուրացնող հմայքի ուժի ազդեցությանը: Իմանալով Ծովինարի գեղեցկության մասին, Մարա - Մելիքը որոշեց, որ ինչ էլ լինի նրան կնության վերցնի... Տեսնելով ժողովրդի փառապանքը, գորքերի կորուստը և հոր փանջանքը (մերժելով աղջկան կնության փալ կռապաշտին), Ծովինարը զոհաբերում է իրեն և խնդրում է իրեն կնության փալ թշնամուն, որպեսզի փրկի ժողովրդին: Իր ուզածին հասնելուց հետո, Մարա - Մելիքը հեքազայում սպանվում է Ծովինարի՝ խաչապաշտական դասփրակություն սրացած որդու ձեռքով: Քննարկված սյուժեն հետք է թողել՝ Նայաստանում քրիստոնեության փարածման պատմության մեջ: Կոմիտասի շարականում (VII դար), սուրբ քրիստոնյա նահապակ Նոբիսիմեի մասին, ասվում է՝

*«Արբան, որ գոռոզանում էր ուժով և փառքով,
Պարտված լինելով դեռափի կույսից,
Ամոթահար էր եղած:
Բազմաթիվ ժողովուրդներ և ցեղեր, միասին հավաքված,
Չկարողացան հաղթել մի ճգնավորուհու,
Քանի որ օգնությունը, աննկատ կկամ,
Ալևերևարար ջախջախեց գորավարին, գաղտնի գործող:*

Կարծում եմ, մեկնաբանությունները ավելորդ են, հեղինակությունները՝ թողնենք ընթերցողներին: Ծովինարի արարքը համադրորեն արգաստանում է և «Ընդօրինակում» բանաստեղծությունում՝ սուրբ կույսերի կանոնից, սուրբ Նոբիսիմեի ճամփորդակիցների (Վ. Բրյուսով թարգմանությունը), որը նույնպես վերագրվում է կաթողիկոս Կոմիտասին:

ԸՆԴՕՐԻՆԱԿՈՒՄ

*“Наполнили землю голоса с небес,
Ибо вы пред Христом - пролитой аромат;
Как жертву на алтарь вы себя принесли,
Беспорочные агницы, посвященные Творцу.
Красотой блистающей царь ослеплен,
Ею все язычники изумлены;
Но при зрелище дневной благодатной красы,
Святые силы ликуют с людьми.
Жива, как в начале, сила Творца,
Украшается вновь благодатный Эдем,
Ибо древо жизни, что возрастало в Раю,
Свой плод принесло - блаженную Рипсимэ.”*

Նայոց Տրդապ թագավորը՝ հեթանոս /սերված պարթևական Արշակիդներից, ներկայացնում է Աբրահամի ճյուղերից մեկը. ըստ Մ. Խորենացու/ Նոբիսիմեի կուրացուցիչ գեղեցկությամբ փարված, վերջ ի վերջո, ընդունում է քրիստոնեությունը: Նախկին Տրդապի օրոք է, որ Նայասպանում քրիստոնեությունը դառնում է պեղական կրոն:

Տրդապը փորձում էր փիրանալ Նոբիսիմեին, սակայն մերժում ստացավ, որի համար էլ նա ենթարկվեց ծեծի և հալածանքների ու ընդունեց փանջանքներով մահը:

Նոբիսիմեի ծագումը դեռ պարզաբանված չէ, սակայն շարերը կարծում են, որ նա քրիստոնեություն ընդունած հրեուհի է: Բայց Նայոց պարմությունում (Մ. Խորենացի) կա հեղափոխություն, թե ինչպես իսկական հայոց առաջնորդ Արա Գեղեցիկը ոչ միայն մերժում է ցանկությունը ոչ պակաս հմայիչ և գեղեցիկ հեթանոսուհի Շամիրամի /ասորական թագուհու/, այլ նաև հրաժարվում է համարյա ամբողջ աշխարհի վրա իշխանություն ունենալուց, որը առաջարկում էր նրան Շամիրամը: Շամիրամի հրոսակների հետ ճակատամարտում Արան սպանվում է: Նավարի համար սպանվում է և որդին: Սակայն հավաքը դեպի Արարիչը հաջողվեց պահպանել... Ըստ խաչապաշտության ավանդույթների, ճշմարիտ ուժը ոչ թե իշխանություն ունենալն է ամբողջ աշխարհի վրա, այլ իշխանություն ունենալ սեփական անձի վրա, սեփական ցանկություններով և արարքներով, այսինքն՝ հոգու ուժով:

Նեղինակը հուսով է, որ սերունդներին կհաջողվի պահպանել այս ոգին, բարոյականությունը, պարվիրանները, հայրերի ճշմարտացի հավաքը՝ հավերժ կրակված մեզ: Ոգու այս գեղը մեր էության մեջ է, այն դժվար է փոխել: Գեն (հուներենից. genos – ցեղ, ծագում, genes – ծնող, ծնված), ժառանգականության փարթևական մասնիկը (համեմատենք գերմաներեն՝ genosse-ընկեր, գեներալ, գլխավոր, գեներալոր (լատ. generato), արտադրող): Գենոցիդ, ցեղասպանություն՝ բնակչության առանձին խմբերի բնաջնջում ըստ ռասայի, ցեղի, ազգային կամ կրոնական դրդապարճառներով և ծանրագույն հանցագործություններից մեկն է մարդկության դեմ: Նայերեն հենարան, հենք, իսկ հենա բացականչություն, ցույց է փայլա ինչ-որ բանի, ինչ-որ մեկի հայրությունը:

Յեղասպանության հասկացությունը հեղինակում է վերախմաստավորել: Եվ ներկայացնել «Նայ դավար» ինչպես ցեղասպանության վերախմաստավորում՝ մարդկության պարմության մեջ՝ ցեղասպանություն հոգու և կյանքի իրավունքի, հավաքի և ժառանգության, հայրերի (մեր նախնիների), նախահայրերի և աստվածամոր պարվիրանների:

ՆԱՏԱՊԵՏ - ՆՈՅԻ ՍԵՐՈՒՆԴԸ՝

Nafap;t: Այս բառը կազմվել է Նոյ կամ Նավ /Նա/ արմարից և պեպ վերջավորությունից: Նոյ անունը կապված է աստվածաշնչյան նավաշինարարության, Աստու կողմից կարարված ընթացության, Արարար լեռից՝ մարդկային ցեղի շարունակության հետ: Նայերեն՝ Նավ, իսկ պեպ /պապ/, հիմք բառերից: Պապ — ից առաջացել են՝ պապրիարք, պապերագմ հասկացությունները, պեպ — ից՝ պեպություն, պեպ (ղեկավար, գլխավոր) և ուրիշ: Սառայի թաղման համար Աբրահամը «խեթական» որդիներից գնում է Մահպեպա (հայերեն՝ maf - mah) քարանձավը, այսինքն՝ պապը (քարանձավը) մահվան, համ. Եգի /պպոս/, որը նշանակում է՝ արև (կյանք պարզևող), հայերեն՝ քոս[:

Նահապեպը մարմնավորում է նաև Նոյի որդու (Նաբեթի) անունը: Նայերեն՝ Fap;t: Ավելի շուր Fարap;t, այսինքն՝ հայրից սերված, նրա սերունդը, շարունակությունը, պապ, այսինքն՝ Fարap;t, (հեպագայում Fa\p;t): Նահապեպը, այսպիսով, կարելի է թարգմանել ինչպես՝ նոյացի Նայրապեպը՝ Նոյի կամ ցեղապեպի իրանի հիմնադիրը: Նկարի ունենք, որպես՝ աշխարհայացքի, ուսմունքի, հավաքի և աստվածային ավանդույթների ժառանգորդ: Նապեպը հանդիսանում է հայրական փան /փաճարի/, նավի, ուսմունքի, ավանդույթների և հավաքի պահապանը /պահապան պապը/:

Կիրեռնեթիկան (գիպություն կառավարման մասին) թարգմանվում է հունարենից ինչպես ղեկակալ (նավավար):

Նայերեն p;tou\ouտ կազմված է p;t և ouj (ութ թվանշանը կամ անվերջության նշանը): Ներևարար, հնադարցիների համար պեպություն նշանակել է՝ ապաստան (պապ) փրկված փրոջ /աստու/ կողմից, փուն՝ հավերժական ժամանակի համար:

Նայաստան և Նայրաստան առաջին բառը՝ հայերի երկիր, երկրորդը՝ հայրերի երկիր: Բագիսը համարվում է Նայրաստանը, իսկ Նայաստանը՝ վերակառուցված ձևն է: Նապեպը մնում է հոր հետ: Դրա համար էլ նրա սերունդ Նայկը վերադառնում է հայրական օջախ և այդ փարածքը անվանում այդ անունով՝ Նայրք (հայրեր), այսինքն՝ Նայրաստան: Իմաստով չի փարբերվում մեկ այլ թարգմանություն ևս՝ Նայր/աստ/ Տան, այսինքն՝ փուն (փուն-ից, փան-ից) հայկական աստվածներ և աստվածահայրեր, հայր և աստված/:

Նայրապեպը ունի մեկ այլ ստուգաբանական մեկնաբանություն՝ Նայրա /պեպ/ և պեպ: YHWH այս չորս փառերը կան (Եհովա) աստու անվան մեջ: Արդյոք, այս անվանումները ինչ որ ձևով կապված չեն միմյանց հետ: Եհովա = ես եմ ցամաքը, ռուս. շիշպ = “ պրՎՖ րցքՌ-ռ” , ես երկնային աստվածն եմ: Փյունիկական արմար (yw), (yhw - ՌՉՐՌՑ (նշանակում է կյանք փվող): Վերհիշենք հայերեն Եվա անունը՝ «Եվ նորից արև, կյանք»:

YHWH քառագրամման ծագում է hyh (hwh) բայից՝ լինել կամ ապրել և քերականական կառուցվածքով նշանակում է կամ «մշրական ցամաք», կամ էլ «ողջ ցամաքի արարիչ» (բնագրային նշանակությունը վիճելի է): Քառագրամմայի ճիշտ արտասանությունը մինչ օրս անհայտ է: Եհովա անվան արտասանությունը թաքու է արված /կախարդախոսված է/: Սակայն գիտնականները գտնում են , որ նրա անունը արտասանվել է, նախաջրհեղեղյան ժամանակներում: Ինչու՞ էր նրա անվան արտասանության վրա արգելք դրվել: Ինչու՞ է անունը կազմված չորս փառերից: Փորձենք շարժվել այս և մյուս հարցերի լուծման ուղղությամբ:

Քննարկենք՝ HYH և HAY երրորդությունների ազգակցությունը: Սիրիաերեն Mani նշանակում է մարգարե և ճշմարտության կողմից ուղարկված (կամ ճշմարտության կրող), իսկ «կենդանի Մանի» - Mani hayya: Ընթերցում ենք Hayer բառը, ինչպես «կենդանի, ճշմարտություն կրող» մարդիկ հոգով և մարմնով: Բացի դրանից, եթե Hai-ը հայերի ինքնանավանումն է (հայ-hai), իսկ հայր-hair (հայի ծնողը), ապա հայրենիք - hairenik: Հին հայկական լեզվում Արևելք և Արևմուտք հասկացությունները զուգակցվել են հոր գալուստով և հեռանալով, համապարասխանաբար՝ f;rawil և f;ramout - արևածագը և արևամուտը:

Ժամանակակից բանասիրությունը՝ հայ - hai (հոգնակի թվում՝ հայկ haik) խոսքում քրեանում է արեական արմաքից ծագած peti, հունարեն՝ քվոդ peter: Լատիներենում՝ pater (հայր): Նայերենում՝ թարգմանությամբ pat նշանակում է պապ, Nafap;t (p;t) նահապետ, ցեղապետ: Այսպեղ՝ պապը և պետը արտացոլում են արմաք, հասկացություն, հիմք. հայր կամ արարիչ իմաստները: Այսպեղից Պեպրոս (Պեպրոս Առաքյալ) նշանակում է քար, իսկ քարե քանդակ՝ քարի վրա գծագրված նկար:

Մրա հետ կապված քրեղին ենք համարում նորից անրադառնալ հայերի երկրի՝ Նայաստանի - Haiastan ստրուգաբանական անվանմանը, այսինքն՝ «հայկերի քուն»: Մի շարք գիտնականներ մեկնաբանում են այս անվանումը. ելնելով իրանական ծագում ունեցող՝ քուն, քարածաշրջան /stan/ արմաքից: Սակայն կա և այլ պարկերացում՝ Նայաստան (Haiast-tan) — կենդանի ասքծու քուն (որը հիմնադրել է հայերի ասքվածը, հայրը) հայերեն Նայ (Hai), ասքված (ast) և քան՝ քուն (tan) — քուն (ռուսերեն՝ тын — тынхель թունել, ՑցվՊՐՈ քունդրա): Այսինքն՝ Նայաստան թարգմանվում է, ինչպես՝ ասքվածածին, ասքծու կողմից քրված քուն: Իսկ **Նայկը** հենց նա է, ով այդ քունը վերասքեղծեց, նորից հիմնադրեց, քար դրեց և գծեց սահմանը՝ **Նայք**:

Ըստ Մ. Խորենացու Ասքղիկը՝ Նոյի որդիներ. Մեմի, Քամի և Նաքեթի քույրն է: Ասքղիկը դա՝ ասքղ բառն է (ասք և քեղ) բառից, որքեղ ասք/քեղ/ նշանակում է Ասքծու քեղ: Ներևաքար, ասքղը սա և կա, որպես Ասքծու քեղ:

Քննարկենք w;f բառը, w;fáá5, վերև, պարան, քվեց: **Տվեց** նշանակում է tal, այսքեղից էլ արարիչ, սքեղծող, հիմնադիր: Տալ բառից առաջացել է թալիսման բառը, նախագգուշացում (պահպանող, գերծպահող, գգուշացող): Նամարյա միանման են հնչում՝ քվեց և արարիչ: Չէ որ Ասքվածն է արարիչը և սքեղծողը: Ասքվածը վերևում է (համ. վերև, պարան և այլն): **Վերև** հայերեն նշանակում է նաև՝ գագաթ): Այսպիսով, Եհովա անունը մենք կարող ենք բաժանել երկու արմաքների՝ իա և վե: Փորձենք երևան բերել Նայրապետ - Եհովա նմանության որոշիչ գծերը՝ Նայրապետ/ք/ - ԼՈ(հ)we: Այժմ քննարկենք Եհովա = ասքված, ասքվածություն, սքեղծող: Նայերենում այս անունը կարելի է թարգմանել ինչպես արի ;k, արի ինձ մոք և qows ինձ մոք, այսինքն՝ սքեղծող, արարող, կենդանացնող, պայծառացնող, լուսավորող, որոնք համապարասխանում են Եհովայի իսկական իմաստին:

Նավաքը ձևավոլում է վե և րա (համ. քամի, ամառ, լուր և րա = արա - արև) և խորհրդանշում է հոգևոր բարձրյալը «արևը» (հնարավոր է՝ երջանկությունը, լուսավորումը): Ուրեմն, առանց հավաքի չկա՝ երջանկություն: Կա՝ արդյոք մեկը, որ վիճաբանի այս հարցում: Նին դիցաբանությունում Վեներան՝ սկզբում գարնան ասքվածը, հետագայում, հին հունական ասքվածուհի Աֆրոդիտի նման՝ սիրո և գեղեցկության ասքվածը:

Լուրեր, քանող, արևելք, հավասարիացնող, հավաքում են, վեղի, դար, երակ, հայերենում aw;taran, t;r;u, w;f, w;r, վեր կաց, արթնանալ: Որքան մեծ փիլիսոփայություն կա այս խոսքերի մեջ:

Եհովան քալիս է իր պարգամները Մովսեսին Մինա լեռան վրա: «Եվ ասքված ասաց Մովսեսին,- կարողում ենք գրքում, - Արի Ինձ մոք, բարձրացիր լեռան վրա և եղիր այնպեղ. և կրամ թեգ...» Գ. Նարեկացին գրում է, որ սա և կա երկրորդ օրենքը Մովսեսի, առաջինը քրվել էր Արարաք լեռան վրա (քես՝ «Երգ Նարության): Վերջապես. ո՞վ է առաջին անգամ սքացել այդ պարգամները: Մի գուցե, Նայրապետը:

Ըստ Ասքվածաշնչի Նոյը ասքել է 900 քարի: Որդիներին նա ունեցել է 500 քարեկան հասակում: Ներևաքար, ծայրահեղ դեպքում, նրանցից մեկի հետ /Նաքեթի հետ/ նա կարող էր ասքել մոքավորապես 400 քարի և նրան փոխանցել իր կենսափորձը, գիտելիքները, հավաքը և Ասքծու պարվիրանները:

Ժողովուրդները հեռանում են Ասքծո պարվիրաններից, հավաքանահանջից հետո հեքում է պարիժը: Որից հետո սկսվում է գարթոնքը, և «ուսմունքը» Մաիս /Արարաք/ լեռից «անցնում է» Մինալեռին՝ «անիվը պարվեց»:

Եհովայի անունը բացվել է Մովսեսի կողմից Նորիվ (այսինքն՝ horiv hor), լեռան վրա, որը հայերեն նշանակում է հայրական (for):

ԾԻՐԱՆԱԳՈՒՅՆ

ԾԻՐԱՆԱԳՈՒՅՆ - (լատ. purpura) – ծիրանագույն խխունջ, ծիրանի գույն) – կարմրամանուշակագույն նյութ է. պարունակվում է ծովային կակղամորթերի ծիրանագույն գեղձերում: Կիրառվել է ներկելիս /դրա հայրնագործումը վերագրվում է փյունիկացիներին/ արդեն **Ք. Ա. 1600** փարում: Ծիրանագույնի օգտագործման մասին հիշատակում են հին եգիպտական պապիրուսները: Նին Նոմում ծիրանագույն ներկված հագուստը ծառայում էր, որպես բարձր պաշտոնների փարբերանշան:

ԽԱՆԱՆ - (ասավաճ. Kanaan, հուն. Chanaan), Պաղեստինի, Սիրիայի և Փյունիկյաի փարածքների հին, նախահրեական անվանումը: Անվան ճիշտ ստուգաբանությունը պարզված չէ, ենթադրում են, որ Խանան նշանակում է «ծիրանագույն» և սկզբնական շրջանում վերաբերվում էր Փյունիկիային, որպես արդյունահանում էին ծիրանագույն ներկը: Նայերեն k;naz 6a5 – կյանքի ծառ: Խանանում հնարավոր է «սկզբնական լինել» «կյանքի ծառը»: Մինչև ջրհեղեղյան ժամանակաշրջանը, Ադամից և Եվայից հետո այդ փարածքը բնակեցրել են ժողովուրդներ, ովքեր խոսել են մեկ լեզվով: Բացի սեմիտական ժողովուրդներից, այդ փարածքը զբաղեցրել են հուրիեպները և խեթերը, ինչպես նաև հիկսոսները (սասունցի հայկերը): Դեպի Եգիպտոս հիկսոսների արշավանքների ժամանակ այդ փարածքը գրավում էր նրանց ազդեցության փակ:

Ք. Ա. 16-15 դ.դ. Խանանը գրավել է Եգիպտոսի քաղաքական և փնտեսական փրապետության փակ: **Ք. Ա. 14** դարում սկսում է եգիպտական ազդեցության թուլացումը: Եգիպտոսի և Խեթական թագավորության պարերազմից հետո /13 դ./, այդ փրությունները Խանանայի փարածքը բաժանեցին միմյանց միջև: **Ք. Ա. 13** դարում սկսվեց Խանանայի նվաճումը հրեական ցեղախմբերի կողմից (ՄՄՆ, հ. 28, 184 էջ):

Նրեաների մոտ գոյություն ունի ազգային փոն՝ “pur” բառից, որը նշանակում է վիճակ, ճակատագիր: Աստվածաշնչյան լեզունդի համաձայն, պարսից արքա Արտակսերկսի գահակալության ժամանակ, Սուգայում նրա թագավորական պալատը Ամանը սկսում է խարդավանքներ հյուսել հրեական ժողովրդի հանդեպ: Ժողովրդին կործանումից փրկում է գեղեցկուհի Էսֆիրը, արքայի սիրելի ամուսինը: Այդ օրվանից հրեաները նշում են իրենց թագուհի-փրկչի օրը...

Ծիրանագույն բառին մենք հանդիպում ենք «Քրիստոսի հարությունը» (Գրիգոր Նարեկացի) փաղում: Բացի դրանից, ծիրանագույնի մասին հիշատակվում է Վահագնի ծննդյան պատմության մեջ: Նին հայերը բանաստեղծական ձևով նկարագրում են ծովը, որը գրավում է ծնելու իրավիճակում, ինչպես ծիրանագույն: Նայոց լեզվում ‘ou5 (pur) նշանակում է վառարան (համ. հացի փուռի հետ): Նացի փուռը գուգակցվում է կրակի հետ (դրա կարմրամանուշակագույն արտացոլանքը): Բացի դրանից, ‘kic նշանակում է ազափիչ, ազափարար (այսինքն՝ Քրիստոս), իսկ **փրկուր** թարգմանվում է, ինչպես **սպիտակ**:

«Երկնում էր Երկինքը,
երկնում էր Երկիրը,
Երկնում էր և ծովն ծիրանի,
Երկունք ուներ ծովում Եվ կարմրիկ եղեգնիկը:
Եղեգան փողից ծուխ էր ելնում,
Եղեգան փողից բոց էր ելնում,
Եվ բոցից վազում էր Խարստաշ պափանեկիկ:
Նա հուր հեր ուներ,
Ուներ բոց մորուս,
Աչկունքն էին արեգակունք»

(Թարգմ. Ն. Էմինի):

Ծիրանագույն բառի քննարկման օրինակով, ստանում ենք՝ մշակույթի վրա հայկական լեռնաշխարհի բնիկների ազդեցության և ս նեկ վկայություն:

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐ

1. **ԲԱՇԿԻՐԻԱ:**
2. **ԲՈՒԼՂԱՐԻԱ (ԿԱՐԻԱ - ից):**
3. **ԿԱԲԱՐԴԻՆՈ - ԲԱԼԿԱՐԻԱ :**
4. **ՔԱՐԱՎԱՆՆԵՐ (ՔՈՐՎԱ) —** վերաբերվում է մունդա ժողովուրդների խմբին և ապրում են Ննդկասպանում:
5. **ԿԱՐԱԳԱՍԻ —** քոֆալարների կամրոֆների նախնական անվանումը: Նրանց ծագումը կապված է թուրքական ցեղերի հետ: Ապրում են Ռուսաստանի Իրկուտսկի երկրամասում:
6. **ԿԱՐԱԿԱՍ —** հնդկական ցեղ:
7. **ԿԱՐԱԿԱԼՊԱԿԻ - (ազգ):**
8. **ԿԱՐԱԿԱԼՊԱԿԻԱ :**
9. **ԿԱՐԱԿԻՏԱԵՎ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ —** ֆեոդալական պետություն Միջին և Կենտրոնական Ասիայում (մոտավորապես 1140 - 1213 թ.թ.):
10. **ԿԱՐԱԿԻՏԱՆ —** մոնղոլական խմբերի ազգություն (կիդանեյ ՍՈՊՈՎԱԿ):
11. **ԿԱՐԱ-ԿՈՅՈՒՆԼՈՒՒ —** թուրք-օգուզ ցեղերի քոչվոր խումբ, պետության անվանում:
12. **ԿԱՐԱՆՏԱՆԻԱ -(Karantanija) —** սլավոնների վաղ ֆեոդալական պետություն VII - XI դ.դ.:
13. **ԿԱՐԱՊԱՊԱՍԻ -** ադրբեջանցիների ազգագրական խումբ:
14. **ԿԱՐԱՏԻՆՅԻ —** ժողովուրդ Դաղստանում:
15. **ԿԱՐԱԽԱՆԻԴԻ —** վաղ ֆեոդալական պետություն Թուրքեստանի փարաձքում (10դ.):
16. **ԿԱՐԱՉԱԵՎՈ-ՉԵՐԿԵՍՍԿ:**
17. **ԿԱՐԱՉԱԵՎԱՅԻՆԵՐ —** ժողովուրդ (կարաչայլի ինքնաանվանումը):
18. **ԿԱՐԵԼԻԱ:**
19. **ԿԱՐԵԼԻ —** Կարելիիում ապրող ժողովուրդ, (կարյալայի ինքնաանվանումը):
21. **ԿԱՐԻԲԻ —** ցեղ (ռազմասեր), բնակվել են Փոքր Անթիյան կղզիները և Նարավային Ամերիկայի մի մասը:
22. **ԿԱՐԻՏՅԻՆԵՐ —** հնագույն ցեղեր՝ Նարավ-Արևմտյան Փոքր Ասիայում, ժամանակակից Թուրքիայում: Նրանք բնակվել են Ք. Ա. II հազարամյակում, Էգեյան ծովի առափնյա փարաձքի նշանակալից մասը, նրանց անունով է կոչված հնագույն երկրամասը՝ Կարիա:
23. **ԿԱՐԼՈՒԿԻ —** թուրքական ցեղ:
24. **ՔԱՐՏՎԵԼԻ -(վրացիները):**
25. **ՔԱՐՏԼ —** Վրաստան, վրացական թագավորություն:
26. **ԿՈՐԵԱ:**
27. **ԿՐԻՎԻՉԻ -** արևելասլավոնական ցեղ:
28. **ԿՐՈՄԱՆՈՆԵՅ —** մարդու նախնին:
29. **ՔՐԴԵՐ —** ժողովուրդ (լեռնեցիներ):
30. **ՔՈՒՐԴԻՍՏԱՆ —** քրդերի երկիրը:
31. **ԿԻՐԳԻՉՍՏԱՆ (ԿԻՐԳԻՉԻ):**
32. **ՄԱԿԱԳԱՍԿԱՐ:**
33. **ԼԵՆՆԱՅԻՆ - ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԵՐԿՐԱՄԱՍ (Նայաստան):**
34. **ՆԻԿԱՐԱԳՈՒԿԱ:**
35. **ԽԵՐՈՒՄԿԻ (սՈՅ. Cherusci) -** գերմանական ցեղ: Ապսպամբ խերուսկիները /ուպրցրՍՈ/ Նայաստանի ղեկավարությամբ մյուս գերմանական ցեղերի հետ միասին ջարդում են

հռոմայեցիներին:

36. **ԽՈՐՎԱԹԻԱ** - (Hrvatska) — հանրապետություն նախկին Հարավսլավիայում:

37. **ԽՈՐԵԶՄ** — հնագույն պետություն Միջին Ասիայում:

38. **ՉԵՉՆԻԱ** — ժամանակակից Իջկերիան:

ԿՂԶԻՆԵՐ

1. **ԻԿԱՐԻԱ** - կղզի /Նունասարան/:

2. **ԿՈՐՍԻԿԱ** - կղզի:

3. **ԿՐԵՏԵ** - կղզի:

4. **ՂՐԻՄ** - թերակղզի:

5. **ԿՈՒՐԻՒՅԱՆ ԿՂԶԻՆԵՐ:**

6. **ԿԱՐԴԱԳՈՍ - ԿԱՐԱԽՈՍ ԿՂԶԻՆԵՐ** - /Մավրիկիա/:

7. **ՍԱՆՏԱ - ԿՌՈՒՄ** - կղզի Վեսպ – Ննդկասարանում:

8. **ՍԱԿԱՐՈՍ** - կղզի (Նունասարան):

9. **ՍԿԻՐՈՍ** - կղզի Էգեյան ծովում (Նունասարան), երկաթի հանքաքարերի հանքավայրերը:

ԾՈՎԵՐ, ԼՃԵՐ ԵՎ ԳԵՏԵՐ

1. **ԱԿԵՌԱ** - գետ Փոքր Կովկասի (Ղարաբաղ) հարավային մասում:

2. **ԿԱՌԱ** - գետ Ռուսաստանում, թափվում է Կարային ծովը:

3. **ԿԱՐԱԴԱՐՅԱ** - Սիրդարյա գետի ձախ բաղկացուցիչը:

4. **ԿԱՐԱՅ** - գետ Ռուսաստանում, (Սարաբովյան երկրամաս):

5. **ՔԱՐԱՔԱՇ** - (մի գուցե ՔԱՐ – քար և ՔԱՇԵԼ – քաշել):

6. **ԿԱՐԱ - ԿՈՇՈՒՆ** - լիճ Չինաստանում:

7. **ԿԱՐԱԿՈՒԼ** - լիճ Պամիրի հյուսիսային մասում, շրջապարված բարձր լեռներով:

Կարաարար և Կարաջիլգա վարակներով:

8. **ԿԱՐԱՍԻՇ** - գետ Սարաբովի երկրամասում:

9. **ԿԱՐԱՍՈՐ** - լիճ Ղազախստանում:

10. **ԿԱՐԱՍՈՒ** - գետ Թուրքիայի արևելքում, Եփրատ գետի հյուսիսային բաղկացուցիչը:

Առավելապես հոսում է խոր կիրճերով. հովիտը ընդարձակվում է միայն ք. Էրզերումի

(հայերեն Կարին) Արևմտյան Հայաստանի տարածքում:

11. **ԿԱՌԱՍՈՒԿ** - գետ Նովոսիբիրյան երկրամասում:

12. **ԿԱՐԱՏԱԼ** - գետ Ղազախստանում:

13. **ԿԱՐԳԱՏ** - գետ Նովոսիբիրյան երկրամասում:

14. **ԿԱՐԴԻԳԱՆ** - Իռլանդական ծովի ծովածոց, Մեծ Բրիտանիայի (Ուելս) արևելյան ափին:

20. **ԿԱՐԵՆԳԱ** - գետ Չիլիիական երկրամասում:

21. **ՔԱՐԻ** - լիճ Արագած լեռան վրա:

22. **ԿԱՐԻԲՅԱՆ ԾՈՎ** - (թուրքերեն ՔԱՐ - ԽԸՆ – սև):

23. **ԿԱՐԿԱՐ** - գետ Փոքր Կովկասի (Ղարաբաղ) հարավային մասում:

24. **ԿԱՐՆԱԼԻ** - գետ Ննդկաստանում, Նեպալում:

25. **ԿԱՐՈՆԻ** - գետ Հարավային Ամերիկայում, Վենեսուելայում:

26. **ԿԱՐՍՅԱՆ ԾՈՎ:**

27. **ԿԱՐՈՒՆ** - գետ Իրանում:

28. **ՍԱԿԱՐՅԱ** - գետ Թուրքիայում:

29. **ՍԱՆՏԱ - ԿՌՈՒՄ** - գետ (և նահանգ) Արգենտինայում. նավթի և գազի

արդյունահանում:

30. ՄԿՈՐՍԲԻ - (Scoresby) - Գրելանդական ծովի ծովածոց (տեկտոնական իջվածք խորքակված ծովով), Գրելանդիայի արևելյան ափերին:

ՔԱՂԱՔՆԵՐ ԵՎ ԲՆԱԿԱՎԱՅՐԵՐ

Նայկական քաղաքների և մարզերի որոշ անվանումներ բերված են գրքի այլ մասերում:

1. **ԱԿԿՐԱ** - քաղաք, որի պատերի փակ նապոլեոնական գործերը կրեցին առաջին պարսությունը:
2. **ԱԿԿՐԱ** - Գանա հանրապետության մայրաքաղաքը, շրջկենտրոնը Ակկրա (նավահանգիստ):
3. **ԱԿՐԻ** (Acre) — նահանգ, գտնվում է Բրազիլիայի Նյուսիս - Արևմուտքում, Ժուրուս և Պուրուս գետերի բարձրություններում:
4. **ԱԿՐՈՆ** (Էկրոն, Akron) — քաղաք ԱՄՆ – ի հյուսիսում, Օհայո նահանգում:
5. **ԱԿՐԱԳԱՆՏ** (Ագրիգենտ, հուն. Akragas, լատ. Agrigentum) — իտալական ք. Ագրիջենտոյի հնագույն անվանումը:
6. **ԱՆԿԱՐԱ** - քաղաք Թուրքիայում (հնագույն անվանումը Անկիրա):
7. **ԱՍԿԵՐԱՆ** - քաղաք Ադրբեջանում:
8. **ԱՐՈՆ – ԿԱՐԱԽԻՍԱՐ** - քաղաք Թուրքիայում:
9. **ԲՈՒԿԱՐԱՆԱՆԳԱ** - քաղաք Կոլումբիայում:
10. **ԲՈՒԽԱՐԵՍՏ** -(բուկար -ից) — քաղաք Ռումինիայում:
11. **ԴԱԿԱՐ** - քաղաք Սենեգալում:
12. **ԴԱԿԱՐՏ** - քաղաք Նեդերլանդներում:
13. **ԶԱԿԱՐՏԱ** - քաղաք Ինդոնեզիայում:
14. **ԴԻԱՐԲԱԿԻՐ** - քաղաք Թուրքիայում:
15. **ՅՈՇԿԱՐ – ՕԼԱ** - Ռուսաստանի Մարիական երկրամասի մայրաքաղաքը:
16. **ԿԱՐԱԲԱԳԼՅԱՐ** - գյուղ Նախիջևանի կողքին:
17. **ԿԱՐԱԲԱՍԻ** - ավան Կիրգիզիայում:
18. **ԿԱՐԱԲԱՆՈՎՈ** - քաղաք՝ Ռուսաստանի Վլադիմիրյան երկրամասում:
19. **ԿԱՐԱԲԱՇ** - քաղաք Չեյաբինսկյան երկրամասում պղնձապարման գործարան, լեռնա - մեքանիզացիոնական համալիր:
20. **ԿԱՐԱԲԱՇ** - ավան՝ նավթի արդյունահանում
21. **ԿԱՐԱԲՅՈՒԿ** - քաղաք Թուրքիայում:
22. **ԿԱՐԱԲԵԿԱՌԻԼ** - ավան Թուրքմենստանում:
23. **ԿԱՐԱԲՅՈՒԿ** - քաղաք Թուրքիայի հյուսիսում. մեքանիզացիոնական կոմբինատ, կոկասաբիմիական գործարան:
24. **ԿԱՐԱՎԱԵՎՈ** - ավան. Ռուսաստանի Կոստրոմայի երկրամասում:
25. **ԿԱՐԱՎԱՉԱՐ** - վարչական շրջկենտրոն Ղարաբաղում:
26. **ԿԱՐԱԳԱՅԼԻՆՍԿԻՅ** - ավան. Ռուսաստանի Կենտրոնական երկրամասում՝ քարածխի արդյունահանման և բեյոնի գործարան:
27. **ԿԱՐԱԳԱՆԴԱ** - քաղաք Ղազախստանում. խոշոր ածխային ավազան և մեքանիզացիոնական կոմբինատ:
28. **ԿԱՐԱԿԱԼ** - քաղաք Ռումինիայում:
29. **ԿԱՐԱԿԱՍ** - Վենետուելայի մայրաքաղաքը, տեղադրված է լեռնային հովտում:
30. **ԿԱՐԱԿԵՍԵ** - քաղաք Թուրքիայում
31. **ԿԱՐԱԿՈՐՈՒՄ** - հին մոնղոլական պետության մայրաքաղաք, հիմնադրված Չինգիզ խանի կողմից
32. **ԿԱՐԱՄԱՆ** - քաղաք Չինաստանում, նավթային շրջանի կարևոր կենտրոն:

33. **ԿԱՐԱՄԱՆ** - քաղաք Նարավային Թուրքիայում:
34. **ԿԱՐԱՆՈՎՈ** - հնագույն բնակավայր Նարավային Բուլղարիայում (Ք. Ա. 6 – 5 հազ.):
35. **ԿԱՐԱ - ՏԵՊԵ** (Karatepe) - բնակատեղի Սեյխան գետի ափին Կիլիկիայում (Նարավային Թուրքիա), բնակության համար բաց քաղաք Ք. Ա. 9 – 7 դ.դ.:
36. **ԿԱՐԱՉԱԵՎՍԿ** - քաղաք Կարաչայևո – Չերքեզիայի ինքնավար մարզում:
37. **ԿԱՐԱՉԱԵՎ** - քաղաք Ռուսաստանում
38. **ԿԱՐԱՉԻ** - քաղաք Պակիստանում:
39. **ԿԱՐԲՈՒՆԱ** - գյուղ Մոլդովիայում:
40. **ԿԱՐՎԻՆԱ** (Karvina) – քաղաք Չեխիայում. ածխի արտահանման կենտրոն:
41. **ԿԱՐԳԱՆԱ** - քաղաքափիլ ավան Օրենբուրգյան երկրամասում. խոշոր գազախարացված հանքավայր:
42. **ԿԱՐԳԱՍՈԿ** - ավան Տոմսկի երկրամասում:
43. **ԿԱՐԳԱՅՈՒԿ** - նավամատուց Օրի ձախ ափին և քաղաքափիլ ավան Տոմսկի երկրամասում. նավթի և գազի հանքավայր:
44. **ԿԱՐԳՈՂՈՒ** - քաղաք՝ Ռուսաստանի Արխանգելսկի երկրամասում, գտնվում է Օնեգա գետի ձախ ափին (հայտնի է Կարգապոյան մշակույթը):
45. **ԿԱՐԳԵՆԱՍ** - քաղաք և նավահանգիստ Կուբայում. շաքարի արտադրություն:
46. **ԿԱՐԴԻԳԱՆՇԻՐ** - կոմսություն Մեծ Բրիտանիայում, Ուելսում:
47. **ԿԱՐԴԻՖՖ** (Cardiff) – քաղաք, կոմսություն Մեծ Բրիտանիայում, Ուելսի մայրաքաղաքը, ծով դուրս գալ համար, շահավետ դիրք է գրավում. ածխային ավազան և մետաղագործություն:
48. **ԿԱՐԻՍ – ՇԱԽԻՐ** - բնակավայր բլուրի վրա՝ Նյուսիսային Իրաքի Կիրկուկայի մոտակայքում:
49. **ՔԱՐԻՆՏԱԿ** - գյուղ Ղարաբաղում:
50. **ԿԱՐԻՆՏԻԱ** - նահանգ Ավստրիայի հարավում:
51. **ԿԱՐԻԱ** (հուն. Karia) – հնագույն երկրամաս Փոքր Ասիայի հարավ - արևելքում, ժամանակակից Թուրքիայում:
52. **ԿԱՐ - ՏՈՒԿՈՒԼՏԻ** (Նինուրպա) – քաղաք Ասորեստանում, Ք. Ա. 13 դ.:
53. **ԿԱՐՄԱԴՈՆ** - առողջարան Նյուսիսային Օսեթիայում:
54. **ԿԱՐՄԱՐՏԵՆՇԻՐ** - կոմսություն Մեծ Բրիտանիայում, Նարավային Ուելսում (ք. **ԿԱՐՄԱՐՏԵՆ՝** վարչական կենտրոն). ածխի արդյունահանում, սև մետաղագործություն:
55. **ԿԱՐՆԱՐՎՈՆՇԻՐ** - կոմսություն Մեծ Բրիտանիայում (ք. **ԿԱՐՆԱՐՎՈՆ՝** վարչական կենտրոն). գրանիտի մշակման
56. **ԿԱՐՍՈՒՆ** - ավան՝ Ռուսաստանի Ուլյանովսկի երկրամասի, Կարսունսկյան շրջկենտրոնը:
57. **ԿԱՐՆԱԿ** - փանդերների համալիր (Ք. Ա. 20 դ. – Ք. Ա. I հազ. վերջը), անվանված արաբական բնակավայրի համանման անվանումով հին Ֆիլ - ի (Եգիպտոս) փարածքում:
58. **ԿԱՐՆԱԿ** (Carnac) - բնակավայր Բրիտանիայի հարավում, Մորբիան (Ֆրանսիա) դեպարտամենտում, որի շրջակայքում գտնվում են, նեոլիտի վերջի և բրոնզե դարի սկզբին պարկանող մեգալիթյան հուշարձաններ՝ մենհիրների (պարկերներով դաջված քարեր) ծառուղի:
59. **ԿԱՐՆԱՏԻԿ** - երկրամաս Նեդկաստանում:
60. **ԿԱՐՆՈՒԼՈՒ** - քաղաք Նեդկաստանում:
61. **ԿԱՐՆՈՒՏ** (լատ. Carnuntum) – հնագույն կելտական բնակավայր Դանուբի աջ ափին, Նայնբուրգի մոտակայքում, Ավստրիայում:
62. **ԿԱՐՊԻՆՍԿ** - քաղաք Սվերդլովսկի երկրամասում, գորշածխի արդյունահանում բաց եղանակով:
63. **ԿԱՐՐԱՐԱ** - քաղաք Իտալիայում. սալիքակ մարմարի կարիերաներ:
64. **ԿԱՐՐԻ** - հնագույն քաղաք Միջագետքի հյուսիս - արևմուտքում (այժմ Խարան քաղաքն է, Թուրքիա), որտեղ հռոմայեցի զորավար Կրասսը ջախջախվեց պարթևականների

կողմից:

65. **ԿԱՐՏԱԳՈ** - քաղաք Կոլումբիայի արևմուտքում:
66. **ԿԱՐՏԱԼԻ** - քաղաք Ռուսաստանի Չելյաբինսկի երկրամասում:
67. **ԿԱՐՈՒԱՐՈՒ** - քաղաք Բրազիլիայի հյուսիս - արևմուտքում:
68. **ԿԱՐՈՒՊԱՆՈ** - քաղաք Վենեսուելայում:
69. **ԿԱՐՓԱԳԵՆ** (Կարթակենա - Carthage) — հիմնադրվել է Ջ. Ա. 814 թ., նավահանգիստ՝ նավթաքիմիա և մետաղագործություն:
70. **ԿԱՐԽԵՄԻՇ** (ասորերեն Կարկամիշ) — հնագույն քաղաք, Ջ. Ա. 605 թ. որպեսզ փեղի է ունեցել ճակարամարտ, որի ծամանակ բաբելոնյան Նավուխոդոնոսը II թագավորը ջախջախեց եգիպտական Նեխո II փարավոնին և ասորեական Աշշուրուբալիսա II թագավորին, որը բերեց ասորեական պետության վերացմանը: Գտնվում է Եփրատ գետի ափին, ժամանակակից Թուրքիայի և Սիրիայի սահմաններում: Խեթական փերության ժամանակաշրջանում այս վիթխարի բնակավայրը կարևոր նշանակության հասավ:
71. **ԿԱՐՅԱԳ** - քաղաք Նունգարիայում. բնական գազի արդյունահանում:
72. **ԿԱՐՇԻ** - քաղաք Ուզբեկստանում, հիմնադրվել է XIV դ. առաջին կեսին, հնագույն քարավանային ճանապարհի կողքին:
73. **ԿԱՐՇՈՒՏՈՆ** - նախկին քաղաք Մեծ Բրիտանիայում:
74. **ԿԵՐԲՈՆ** - հնագույն քաղաք Պաղեստինում (սկզբում անվանվել է ԿԱՐԻԱՏ - Աբրահամի սիրելի քաղաքը): Ներկայումս անվանվում է Էլ – Խուլիլ:
75. **ԿԵՐՄԱՆ** - քաղաք Իրանում:
76. **ԿԵՐԿ – ԻՆԻՏԻԴԱ** - գաղութ, հիմնադրված հույների կողմից Ջ. Ա. VI – V դ.դ. (ժամանակակից Եվպատորիա քաղաքի փեղում, Ղրիմում):
77. **ԿԵՐՉ** - քաղաք Ռուսաստանում:
78. **ԿԻՐԿԵՆԵՍ** (Kirkenes) — քաղաք և նավահանգիստ Նորվեգիայի հյուսիսում:
79. **ԿԻՐԿՈՒԿ** - քաղաք Իրաքի հյուսիս - արևելքում (Քուրդիստանում). նավթի արդյունահանման խոշոր շրջկենտրոն:
80. **ԿԻՐՍ** - քաղաք Կիրովի մարզում, գտնվում է Կիրս գետի ափին. մետաղագործական գործարան:
81. **ԿԻՐՈՒԿԻՏԻԱ** - քաղաք Կիպրոս կղզում:
82. **ԿԻՐՈՒՆԱ** (Kiruna) — քաղաք Շվեդիայի հյուսիսում. Արևմտյան Եվրոպայում հանքաքարի արդյունահանման խոշոր կենտրոն:
83. **ԿՈՐԱԲԻԱ** - քաղաք Ռումինիայում:
84. **ԿՈՐԳԱ** - քաղաք Ալբանիայում:
85. **ԿՈՐԴՈՎԱ** - քաղաք Արգենտինայում:
86. **ԿՈՐԿՈՒՏԵԼԻ** - քաղաք Թուրքիայում:
87. **ԿՈՐՏԱՅՈ** - բնակավայր լճի ափին, Շվեյցարիայում: Նագույն նեոլիթյան մշակույթի հուշարձաններից է:
88. **ԿՈՐՏԵՍ ԴԵ ՆԱՎԱՐՐԱ** - ուշ բրոնզի և երկաթի դարի բնակավայր Սարագոնի մոտակայքում, Էբրոյի (Իսպանիա) հովտում:
89. **ԿՐԱՅՈՎԱ** - քաղաք Ռումինիայում:
90. **ԿՐԵՆՍ** - քաղաք Ավստրիա:
91. **ԿՐԻՉԵՎ** - քաղաք Ռուսաստանում:
92. **ԿՈՒՐԳԱՆ** - քաղաք և մարզ Ռուսաստանում:
93. **ԿՈՒՐՍԿ** - քաղաք Ռուսաստանում:
94. **ԿԻՐՋԱԼԻ** - քաղաք Բուլղարիայում:
95. **ԿԻՐԿԼԱՐԵՐԻ** - քաղաք Թուրքիայում:
96. **ԿԻՐԻԿԿԱԼԵ** - քաղաք Թուրքիայում:
97. **ԼԵՆԿԱՐԱՆ** - քաղաք Ադրբեջանում:
98. **ՄԱՐՏԱԿԵՐՏ** - քաղաք Ղարաբաղում:
99. **ՊԱՅՏԱԿԱՐԱՆ** - քաղաք և երկրամաս հին Նայաստանում Արաքս և Քուռ գետերի

միախառնման հարվածում:

100. ՍԱԿԿԱՌԱ - հնագույն քաղաք Եգիպտոսում:

101. ՍԱՆՏԱ - ԿՐՈՒՄ - քաղաք և նավահանգիստ Տեներիֆե կղզում, Կանարյան կղզիների արշիպելագոմ:

102. ՍԱՆՏԱ - ԿՐՈՒՄ - քաղաք Բոլիվիայի Արևելքում:

103. ՍԿԱՐԱ - ԲՐԵՅ (Skara Brae) – ուշ նեոլիթի դարաշրջանի բնակավայր (Ք. Ա. II հազարամյակի առաջին կեսերին) Օրկնեյսկյան կղզիներում (Շոտլանդիա):

Բնակավայրերը ունեին կավաշեն հարակներով, կենտրոնում օջախներով: Կառույցների պարերը, քնադարակները, սնդուկները, սեղանները կազմված են քարե սալերից:

104. ՍԿԱՐԺԻՍԿՈ – ԿԱՄԵՆՆԱ (Scarzysko-Kamienna) – քաղաք Լեհաստանում:

105. ՍԿԵՐՆԵՎԻՅԵ - քաղաք Լեհաստանում:

106. ՍԻԿՏԻՎԿԱՐ - քաղաք Միջին Ասիայում:

107. ՏԵԿԻՐԴԱԳ - քաղաք Թուրքիայում:

108. ԽԱՐԱ - ԲԱԼԳԱՍ (Կարաբալգասուն) – Ուլգուրսկյան կազանարի մայրաքաղաքի ավերակները (VIII - IX դ.դ.):

109. ԽԱՐԱՐ (Խարեր) – քաղաք Եթովպիայի Արևելքում, վարչական կենտրոն Խարար նահանգում:

110. ԽԱՐՏՈՒՄ - Սուդանի մայրաքաղաքը:

111. ԽԵՐՍՈՆԵՍ (միջին դարերում Խերսոն, Կորսուն) – հնագույն քաղաք Ղրիմում:

112. ԽՈՐԱՍԱՆ (միջապարսկ. փառ. - արևածագ, արևելք) – մարզ Մերձավոր Արևելքում:

113. ՑԻՑԻԿԱՐ - քաղաք Չինաստանում. գետային նավակայան, մետաղագործական կենտրոն:

ԼԵՌՆԱՇՂԹԱՆԵՐ ԵՎ ԳԱԳԱԹՆԵՐ

1. ԶՈՒԼՏԱԿԱՐ - Գերիբուդ գետի հովտի կիրճ Իրանական լեռնաշխարհի հյուսսային լեռների ծայրամասերում. բաժանում է Թուրքմենա - Խորասանսկյան լեռները:

2. ԿԱՐԱՎԱՆԿԵ (պլավոներեն Karavanke, գերմաներեն Karawanken) – լեռնաշղթա Արևելյան Ալպերում, Ավստրայում և Նարավալպիայում:

3. ԿԱՐԱԴԱԳ - լեռ Ղրիմում:

4. ԿԱՐԱԴՈՒՐԱՆ - կիրճ Կիլիկիայում:

5. ԿԱՐԱԿԱՐՈՒՄ - երկրագնդի ամենաբարձր լեռնային համակարգերից է (Կարակաշ գետի հովտում. թուրք. – սև քարե լեռներ):

6. ԿԱՐԱԿՈՐՈՒՄ - լեռնային համակարգ Կենտրոնական Ասիայում:

7. ԿԱՐԱՏԱՌ - լեռնաշղթա Նարավալպի Ուրալի արևմտյան թեքությունում, ինչպես նաև՝ լեռնաշղթա Ղազախստանում. ֆոսֆորաբեր ավազան՝ խոշորագույններից մեկն է աշխարհում:

8. ԿԱՐԴՈՄՈՆՈՎԻ ԼԵՌՆԵՐ - Ննդկաստանի հարավում:

9. ԿԱՐԻՔՅԱՆ ԱՆԴԻ - լեռներ Վենեսուելայում:

10. ԿԱՐԻՔՈՒ - լեռնային զանգված Կանադայում:

11. ԿԱՐԿԵ - լեռան անվանումը Տարոնում:

12. ԿԱՐԼԻԳԱՆ - լեռնային կիրճ Արևմտյան Սայաններում Կրասնոյարսկի երկրամասում:

13. ԿԱՐՄԵԼ - լեռ Պաղեստինի (Իսրայել) հյուսիսային մասում, արևմտյան թեքության վրա, որի Տարուն և Սկուլ քարանձավներում հայտնաբերվել են մարդկանց կմախքի մնացորդներ, քարե գործիքներով և բրածո կենդանիների ոսկորներ (40 – 50 հազ. տարի առաջ):

14. ԿԱՐՄԵԼ - լեռ Պաղեստինում (Իսրայել), հայտնաբերված են քարե գործիքներ: Քարանձավի բնակչությունը՝ նեանդերտալյան և ժամանակակից մարկանց խառնուրդի

արդյունք է (40 հազ. տարի առաջ):

15. ԿԱՐՆԻՅԱՆ ԱՂՊԵՐ - Արևելյան Ալպերում:

16. ԿԱՐՐՈՒ - Նարավային Աֆրիկայում կիսաանապատային սարահարթի և միջլեռնային իջվածքների ընդհանուր անվանումը:

18. ԿԱՐՊԱՏՆԵՐ - լեռնային համակարգ Միջին Եվրոպայում:

19. ԿԱՐՏԱԽՆՅԱՆ ՇՂԹԱ - Մեծ Կովկաս:

20. ԿԻՐՏԽԱՐ - լեռնաշղթա Իրանական լեռնաշխարհի հարավ - արևելյան ծայրամասում, Պակիստանում:

21. ԿՈՐԻՈ - լեռ Իսրայիլայում:

22. ԿՈՐԴԻԼԵՐԻ:

23. ԿՈՐՏԵՍ ԴԵ ՆԱՎԱՐՐԻ - Իբերական լեռներ:

24. ԿՐՈ – ՄԱՆՈՆ (Cro-Magnon) – ժայռային կիսաձածկ Դորդոնում (Նարավ - Արևմտյան Ֆրանսիա), որպեսզի հայտնաբերվել է բանական մարդու (Homo Sapiens – ի) մնացորդները:

25. ԽԱՐ – ԽԱԴ - լեռ Մոնղոլիայում (զինվորական գրահներով և սաղավարպներով հեծյալների ժայռապարկերներ):

ՔԱՐԱՆՁԱՎՆԵՐ, ԳԱՆՁԵՐ

1. ԶՈՐԱՔԱՐԵՐ (Միսիանից հյուսիսում, Նայասպան) - «քարե գործեր», բնակավայր, բաղկացած քարե մեծաքեկորներից, որի կենտրոնում գտնվում է հսկա քար, որն հիշեցնում է ռուսերեն Ղ փառը: Մասնագետները ենթադրում են, որ բնակավայրը աստղագիտական նշանակություն է ունեցել (Ք. Ա. III հազարամյակի վերջը):

2. ԿԱՐԱԻՆ (Karain) – պալեոլիթյան քարանձավ Անտալյա լեռան մոտակայքում, Թուրքիայում: Նայտնաբերված են քարե գործիքներ, բրածո մարդու երկու արամ, որոնցից մեկը պարկանում է նեանդերթալցու:

3. ԿԱՐԲՈՒՆՅԱՆ ԳԱՆՁԱՐԱՆ - փրիպոլյան մշակույթի վաղ փուլի առարկաների համալիր, հայտնաբերվել է Կարբունա գյուղի մոտ (Մոլդովա): Մա նման գանձարանի միակ գտնված օրինակն է Արևելյան Եվրոպայում:

4. ԿԱՐԳԱԽՆՅԱՆ ԳԱՆՁԱՐԱՆ - Կարգալա գետի կիրճում, Ալմա - Աթա լեռների մոտակայքում: Նայտնաբերված են կանացի թաղման փեղեր (Ք. Ա. II դ.), ոսկյա ադամանդե թագ - բուսական զարդաքանդակի ֆոնի վրա պարկերված են մարդիկ և կենդանիներ, այդ թվում երևակայական վիշապ և թևավոր նժույգներ:

5. ԿԱՐԱԳՈՂԵՈՒԱՇԽ - դամբանաթումբ, Պրիկուբանիայում (Կրասնոդարի երկրամասում) ամենահարուստ , 2 քարե խուց, ոսկե զարդեր, զենքեր, թաղման կառք: Վերջերս «Զարիկի» կղզում հայտնաբերվել են եգական քարե իրեր (հրաբխային փուֆ) – մարդու կերպարանքով: Գիտնականները գտնում են, որ դրանք Ասիայի եկվորների գործերն են:

ՌԱԶՄԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱԿԱՌԱԿՈՐԴ - հակառակորդ:

ԱԿՐՈԲԱՏԻԿԱ - (հուն. akrobates - ակրոբատ, ՏՅ akrobateo – քայլում եմ շղթաների վրայով, մագլցում եմ վեր):

ԱՍԿՅԱՐ - զինվոր (թուրք.):

ԳԵՆԵՐԱԼ - ԶՈՐԱԲՆԱԿԱՐԱՆԱՊԵՏ (լատ. quarta – քառորդ):

ԿԱՐԱԲԻՆ (ֆրանս. carabine) – հրացան

ԿԱՐԱՏԷ - փառացիորեն. դարարկ ձեռքերով (ճապոն.), ինքնապաշտպանության անգեն համակարգ (հարված կողով, ափով, բռունցքով, արմունկով, ոտքով): Կարատեի

ժողովրդական ձևերը Ասիայում հայրնի էին դեռ հնագույն ժամանակներից:

ԶԻՆՎԱԾ ՊԱՏԱԿ - թուրք. պահագոր:

ԿԱՐԱԽ - համարձակ, ընտրյալ:

ԿԱՐԵ (ֆրանս. carre, տառացի – քառակուսի) – գորքերի մարտական կարգ ու կանոն մեկ կամ մի քանի քառակուսիների կամ հավասարակողմ եռանկյունիների տեսքով:

ԾԱԾԱՆԱԼԵԶՎԱՅԻՆ ԹՈՒՐ (անգլ. carps tonque sword) – ծակող – կտրող զենք, ուշ բրոնզե դարում տարածված է եղել Արևմտյան Եվրոպայում:

ԿԱՐՏԱՎԱՏԵԼ - բաժանել:

ԿԱՐՏԱԿԱՏԵԼ - կացինով սպանել, կոտրել (հնադարում քարե կացինով):

ԿԱՐՏԵԶ (կոտորոկ):

ՔԵՐՔԵՐ - կյանքից զրկել (հնադարում քարի հարվածով):

ԿԻՐԱՍԱ - ասպազենքի վերին հարվածը:

ԿՈՐՊՈՒՄ:

ԿՈՐԾԱՆԵԼ - կոտրել, կործանել:

ԿՐԱԿ - կրակ:

ԿՐԱԿԵԼ - կրակել:

ԿՐԱԽ - ՄՆԱՆԿԱՅՈՒՄ:

ԿՈՎԵԼ - կռվել, պայքարել:

ԽՈՐՏԱԿՈՒՄ - (նավի):

ՊԱՅՔԱՐ - պայքար:

ՊԱՅՔԱՐԵԼ - պայքարել:

ՏԱՊԱՐ - սակր:

ԱՄՐԱՅՈՒՄ:

ՆԱՐԱԿԻՐԻ - որովայնի պաշտում (սամուրայների ինքնասպանության ձևը, ճապոնիայում):

ՄՆՆԴԱՄԹԵՐՔ

ԿԱՐԱԳ:

ԿԱՐԿԱՆԴԱԿ:

ԿԱՐՈՍ:

ՔԱՐԹՈՒ - անվանում, որը տրվել է հնացած սննդամթերքներին, օրինակ՝ քարթու հաց:

ԿԵՐԱԿՐԵԼ - կերակրել, կերակրել կրծքով:

ԿԵՐԱԿՈՒՐ:

ԿԵՐԱՆՈՐ - սիլոսի հոր:

ԿԵՐԱՏԱՇՏ - տաշտ:

ԿՈՐԵԿ - կորեկ:

ԿՈՐԵԿԱԶԱՎԱՐ - կորեկաձավար:

ԿՈՐԿՈՓ - ցորենի կորկոտ:

ԿՐԾԱՄԻՍ - կրծքի միս:

ԿԱՐԱՎԱՅ - բրքոն, արևելա - սլավոնական դիցաբանությունում ծիսական, զարդարված կլոր հաց (բերրիության խորհրդանիշ):

ԿԱՐԱԲՈՒՐՆՈՒ - խաղողի սորտ:

ԿԱՐԱՄԵԼ (ֆրանս. caramel):

ԿԱՐՈՏԱԼ (լատ. carota - զազար):

ԾԱՌԱԿԵՂԵՎ:

ՕՍԼԱ:

ԿՐԵՄ – բուրբ:

ԿՈՐԿՈՏ, ՉԱՎԱՐ:

ԿԵՐ:
ԽԱՌՆԱԲՐԴՈՇ:
ՍԱՄԻԹ:

ԿԵՆԴԱՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՆ

ԱԿԱՐ - աքար:
ԱԿԱՐԻ (հուն. akari):
ԱՐԽԱՐ - վայրի ոչխար:
ԽԱՎԻԱՐ:
ԿԱՐԱԴՐ (լատ. caradrius) – թռչուն. հնադարում դրան վերագրվում էր մահվան կանխապեսման և հիվանդությունների բուժման ընդունակություն:
ՔԱՐԱՅԾԱՄ - այծյամ:
ԿԱՐԱՍ:
ԿԱՐԱՊ:
ԿԱՐԱՊ - գանգ, գլուխ:
ՔԱՐԲ - օձ:
ՔԱՐՃԻԿ - թռչունների սպամոքսը:
ԿԱՐԿԱՉ - թռչունների ճովողյունը:
ԿԱՐՄՐԱԽԱՅԹ - իշխան (գետի):
ԿՈՐԻԻՆ – ձագ (վիշապի, շան, գայլի):
ԿՈՐՅՈՒՆ – կորյուն /առյուծաձագ/, վագրի ձագ, կապի ձագ:
ԿՈՐՆԱԿ – ձագ (լակոս) բորենիներ (kornak)
ԿՈՐՃ:
ԿՐԵՏ:
ԿՐԻԱ:
ԿՈՌԻՆԿ:
ՔՈՒՌԱԿ – ձիու կամ էշի ձագ:
ՉԻԵՐԻ ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՅԵՂ:
ԿԱՐԱԴՐԻՆԱ – թիթեռ:
ԿԱՐԱԿԱՆ – կարվազգիների ընտանիքի գիշարիչ:
ՂԱՐՂԱՐՆԵՐ – թռչունների ենթաընտանիք, բազենների ընտանիք:
ԿԱՐԱԿԱՏԻՅԱ - ՍԻՊԵ:
ՈՉԽԱՐՆԵՐԻ ԿԱՐԱԿՈՒՅԱՆ ՅԵՂ:
ԿԱՐԱԿՈՒՐՏ – թունավոր սարդ, ապրում է նախալեռներում և անապատներում:
ԿԱՐԱՍՆԵՐ – ծածանազգիների ընտանիքի ձկան ցեղ (երկու տեսակ՝ ոսկե և արծաթե):
ԿԱՐԲԻՇ – կրծողների ցեղ:
ԿԱՐԴԻՈՒՄ – (cardium) – ուրեկի կակղամորթի լարինական անվանումը:
ԿԱՐԲԵՏԱ – կրիա:
ԾԱԾԱՆ – ձուկ:
ԾՈՎԱԽԵՅԳԵՏԻՆ:
ՄԱՆՐ ԾՈՎԱԽԵՅԳԵՏԻՆ:
ԿՈԿՈՐԴԻՆՈՍ:
ՃԱԳԱՐ:
ԽԼՈՒՐԴ:
ՇԻԿԱՄՈՒԿ - ԱՌՆԵՏ:
ՆԱՎ:
ՍԱՐԴ - ԽԱՉԱՍԱՐԴ:

ՔԱՐԱՔՉԵՁ - (scarabaeus) – սարդերի ցեղ: Առավել հայտնի են սրբազան բզեզները - (S. sacer), մարմնի երկարությունը մինչև 4 սմ, հարթ, սև: Տարածված է Եվրոպայի Նարավում, Նյուսիսային Աֆրիկայում, Առաջավոր և Միջին Ասիայում: Մնվում է կենդանիների թրիքով, որից նախօրոք գնդեր է կոլուում: Նին Եգիպտոսում գոմաղբի գնդի գլորումը փեսնում էին ինչպես Արեգակի շարժումը երկնականարում, իսկ բզեզի գլխի կտրիչներում՝ նման են արևային ճառագայթների, դրա համար էլ բզեզին աստվածացրել են, նրան պատիվներ են փրվել (ավանդույթը եկել է հիկսոսների հետ միասին): Սրբազան բզեզի պատկերումները, քարից կերտված, ծառայել են պաշտամունքի առարկաներ, համայնիներ և զարդարանքներ:

ՍԿՈՐՈՊԵՆՆԵՐ – (scorpaenidae) – ձկների ընտանիք (ոսկրային):

ԿԱՐԻՃՆԵՐ – (scorpionida) – սարդակերպերի խումբ:

ԲՈՒՍԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀ

ԿԱՐԲ – ծառ:

ԿԱՐԿԱՐ – բույս:

ԿԱՐՃԻՆ – բույսի արմար:

ԿԵՐԱՏ – եղջերվի պտուղ:

ԿԵՐԿԵՐՏ - (լատ. silphium, assa foefida) – դեղաբույս:

ՔԱՐԴՈՍ – կծու արմար, առաջացնում է փռչոց:

ԿՈՐԵԱԿ – (լատ. milium) – ցորենի փեսակ:

ԿՈՐԻՁ – պտուղի կորիզ:

ԿՈՐԿ – կաչող ցեխ (այսպետից էլ՝ ծառի կեղևը):

ԿՐԵԿ - (լատ. tithymalus) – դեղաբույս:

ԿՈՉԵՆԻ – կակտուս:

ԿՐԻՏ – բուժիչ խոտաբույս:

ԿԱՐԱԳԱՆԱ – թփերի կամ ոչ մեծ ծառերի (մեղրափու) փեսակ:

ԿԱՐԱՄԵԼ - (ֆրանս. caramel, ուշ լատ. carramela) – շաքարեղեգ:

ՆԻԼ – խոտաբույսեր են, որի սերմերը օգտագործում են խոհարարության մեջ, որպես համեմունք:

ԿԱՐԻՈ – (հուն. karion) – ընկույզ, միջուկ:

ԿԱՐԿԱՍ – հիմնականապես, քարե ծառ, թեղու ընտանիքի բույս:

ԿԱՐՆԵԳԻԱ – հնագույն ձևի կռզենիների (կակտուսների) փեսակ:

ԿԱՐԱԳԵՆ – իռլանդական մամուռ:

ԱՐՄԱՏ (ծառի):

ԵՂԻՆՁ - խոտաբույս:

ՄԱՏՈՒՏԱԿ – ՄԱՏՈՒՏԱԿ, (Glycyrrhiza) – դեղաբույսերի փեսակ լոբազգիների ընտանիքից: Առավելապես աճում են գետերի հովիտներում, լեռների թեքություններին: Մաքուրակի արմարը պարունակում է գլյուկոզիդներ, սախարոզա, ֆլավոնոիդներ, եթերային յուղ, վիտամին հ, դեղին պիգմենտ, հանքային աղեր, պեկտինային նյութեր և ուրիշ:

ՍԵՐՄԵՐԻ ՓՈՐՓՐՈՒՄ (լատ. scarifico - ճանկում են, երեսանց կտրում են) – առվույրի, իշառվույրի, լեռպինի և այլ բույսերի սերմերի արտաքին ամուր մակերեսի վերնամաշկի վնասումը. սերմերը ցանքի նախապատրաստելու ձևերից մեկը (ավելի լավ է ներծծում ջուրը, ավելի արագ են ուռչում և ծիլ արձակում): Սերմերի փորփրումը կարելի է կատարել, շփելով այն ավազով, երկաթյա խարտուքով և այլ նյութերով:

ՍԿԵՐԴԱ - (crepis) – բույսերի փեսակ բարդաձաղկավորների ընտանիքից:

ԴԵԶ – խոսքի կամ ծղոսքի խիստ կերպով դասավորված զանգված, որը ունի երկարավուն ձև:
ՍԿՈՐՅՈՆՆԵՐԱ – բարդաձաղկավորների ընդհանրիկ բույս:

ԲԺՇԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱԿՐԱՆԻՈՆ (հուն. Ω – ժխտական մասնիկից, kranion - գանգ) – մարդու ներարգանդային զարգացման անոմալիա:

ԱԿՐԻԽԻՆ – սինթետիկ բուսական պարարտանյութ մալարիայի զանազան ձևերի բուժման, ինչպես նաև՝ մաշկային լեյշմանոզայի և կարմիր գայլախտի համար:

ԱԿՐՈՆ (հուն. akron) – վերջավորություն, գագաթ, ծայրամաս):

ԱԿՐՈՆԵԳԱԼԻԱ:

ԱԿՐՈՆԵԻԱԼԻԶՄ – հիվանդություններ (akros – վերին, հուն. միջնաբերդ (polis – ից – քաղաք) – հին հունական քաղաքի բարձրադիր և ամրապինդ մասը, հանդիսանում է ամրոց):

ԱՍԿՈՐԲԻՆԱՅԻՆ ԹԹՈՒ - ասալիրին:

ՆԵՔԻՄ:

ՍՐՏԱՅԻՆ ԵՐԱԿՆԵՐ - սրտին արյուն մատակարարող, գլխավոր գույգ երակներ:

ՍԻՐՏ – (հուն. kardia - սիրտ):

ՍՐՏԱԳՐԱՌՈՒՄ:

ՈՍԿՐԱՓՈՒԹ (աբամների):

ԿԱՐԿԱՍ – կմախք, հենք:

ԿԱՐԿԱՄԱԽՏ:

ԿԱՐՄՐԱՔԱՐ – դեղամիջոց:

ԿԱՐՄՐԱԽՏ:

ԿԱՐՄՐՈՒԿ:

ԿԱՐԾՐԱԽՏ:

ԿԵՐԿԵՇ – վերք երեսի կամ գլխի վրա:

ԿԵՐՅԱՎ – փրախտ, քաղցկեղ, քաղցկեղի ուռուցք, ժանտախտ:

ԿԱՐՄՐՈՒԿ:

ՔՈՒԹԵՇ (իտալ. scarlattina, ուշ լատ. scarlatum – վառ – կարմիր գույն), սուր վարակիչ հիվանդություն:

ՓՈԽԱԳԻՐԱՄԻՋՈՑՆԵՐ, ՏՐԱՆՍՊՈՐՏ

Բազմաթիվ փողադրամիջոցների անվանումների հիմքում ընկած է **ՔԱՌ** – չորս (անգլ. car – մեքենա):

ՔԱՌԱԳՆԱՅ – հեծվոր, ձիակառքի հեծվոր ուղևոր:

ՔԱՌԱՁԻ:

ՔԱՌԱՆԻՎ:

ԿԱՌԱՊԱՆ – սայլորդ, կառապան, փոստակառապան:

ՔԱՌԱՏՐՈՓ – արշավակի սլանալ:

ԿԱՌՔ – կառք, սայլակ, ծածկակառք:

ՓՈՔՐԻԿ ԿԱՌՔ – (իտալ. carreta – սայլակ):

ՔԱՌՈՒՂԻ – խաչներուկ (ՔԱՌ – 4, ուղի - ճանապարհ), այսինքն՝ ճանապարհների կամ չորս ճանապարհների հատում:

ՔԱՐՇԱԿ – քարշիչ, բուքսիր:

ՔԱՐՇԵԼ – քարշ փալ:

ՔԱՌԱՁԻ ՄԱՐՏԱԿԱՐԳ – (լատ. quadriga) - անտիկ (հին հռոմեական) երկանիվանի կառք,

լծված չորս ձիերով, փեղավորված մեկ շարքում. կառապանը նրանց վարում էր կանգնած:

ԱՄՐԱՅՈՒՄ:

ԲԱԶԿԱԹՈՒ:

ՄԱՐՏԱԿԱՆՔ – մարտական կառք (երկու անիվներով):

ԾԱԾԿԱԿԱՆՔ – ծածկակառք (լատ. carrus – սայլակ, սայլակառք): Կարիերա - առաջխաղացում՝ ըստ ծառայողական աստիճանի:

Կառքի երևան գալը, (Եգիպտոս է փարվել հիկսոսների կողմից), զինեցործության մեջ, հեղաշրջում առաջացրեց, քանի որ զինվորները կարող էին արագ փեղաշարվել ճակատամարտի մի թևից, մյուսը: Ծաղերով անիվը նպաստեց թեթև մարտակառքերի սրբեղմանը: Անիվը՝ հնագույն ժամանակների կարևորագույն հայտնագործություններից մեկն է, որի մասին փեղեկություններ կան Նայասպանի ժայռապատկերներում (Ք. Ա. 6-5 հազ.): Մոփավորապես նույն այդ ժամանակ երևան եկավ բրուտագործական շրջանը:

ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱԿՐ (acre) – հողային չափման միավոր, 1 ակր = 4046,86 մ²:

ԱԿՐԱՏՈՓՈՐ (հուն. akrotophoros) - աման մաքուր գինու համար:

ԱԿՐՈՏԵՐԻՈՆ (հուն. akroterion) – քանդակագործական զարդարանք (արձան, արմավագարդ):

ԱԿՐՈՍՏԻՔՈՍ (հուն. akros – ծայրամասային և stichos - փող) - բանաստեղծություն, որի յուրաքանչյուր փողերի սկզբնաբառերը, վերևից ներքև կարդալիս, կազմում են որևէ բառ կամ արտահայտություն:

ՈՍԿԵՐԻՉ – ոսկերիչ, ոսկու վարպետ:

ՆՐԵԱԿԱՆ ՔԱՐ – գրային գրանիտ, գրանիտի փարափեշակ, որի վրա դաշտային սպաթը և կվարցը, մեկը մյուսի մեջ «անելով», ձևավորում են մի կառույց, որն հիշեցնում է հին հրեական նամակ:

ԶԻԿԱՌԻԱՏ (աբքադական) – պաշտամունքային կառույց է հին Միջագետքում, միմյանց վրա դրված զուգահեռանիստերից կամ հարված բուրգերից (3 – ից 7):

ՔԱՆՔԱՐ – փաղանդ, պարզև, շնորհալիություն (բացի դրանից, փաղանդը՝ զանգվածի և դրամական միավոր է), սանսկրիտերեն KR - ՔՐ - գործել:

ՔԱՐԱՅՐ – քարայր, հայտնի է քարանձավային քաղաք Անին:

ՔԱՐԱԿԱՄԱՐ – քարե կամար, կամար:

ՔԱՐԱԿԵՐՏ – քարե, քարից կառուցված:

ՔԱՐԱԿՈՒՈՂ – քարե հուշարձան:

ԿԱՐԱՍ – էլիպսաձև կավե կուժ՝ գինու պահպանման և խմորման համար:

ՔԱՐԱՂԱՅ – քարաղաց:

ՔԱՐԱՇԵՆ – քարից շինված, կառուցված:

ԿԱՐԿԱՍ – կարկաս:

ՔԱՐՔԱՇԵԼ – մեջք կոտրել, կուզ, ողնաշար:

ԿԱՐԿԻՆ – կարկին:

ԿԱՐՄԻՐ – գեղեցիկ:

ՔԱՐՏԱՐ – շինված, կառուցված:

ՔԱՐՏԱՇ – քարփաշ:

ԿԱՌՈՒՅՅ – կառույց, շինություն, կառուցում:

ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔ – շինություն, կառույց, կառուցվածք, շինարարություն:

ԿԱՌՈՒՅԵԼ – շինել, սրբեղծել, կառուցել:

ԿԱՐԾՐԱՔԱՐ – կարծրաքարային:

ԿԱՐԾՐԱՆԱԼ – կարծրանալ, կոշտանալ:

ԿԱՐԾՐԱՆՈՂ – կարծրացած գեպին:

ՔԱՂԱՔ – քաղաք:
ԿԵՐԱՄԻԿԱ – խեցեգործություն:
ԿԵՐՈՒՐ – գարդ:
ԿԵՐՊ – եղանակ, միջոց, մեթոդ, ձև, տեսք, ճանապարհ:
ԿԵՐՊԱՐԱԿԵՐՏԵԼ – պարկերել, կերպար սրեղծել:
ԿԵՐՊԱՐՎԵՍՏ – կերպարվեստ:
ԿԵՐԾՎԱԾՔ – կառուցում, արարում:
ԿՐԱԾԵՓ – ծեփում, սվաղում:
ԿՈՎԱՆ – հենարան, հիմք:
ԿՐԻՊՏԵ – մութ սենյակ տաճարի տակ:
ԿԱՐԽԱՆԵ (պարսկ. - աշխատանքային տուն, ֆաբրիկա, գործարան) – զենքի, գործվածքի, հագուստի արտադրության խոշոր արհեստանոց, Իրանում:
ԿՎԱՐՏԱԼ – թաղամաս, եռամսյակ:
ԿՎԱՐՏԻՐԱ – բնակարան:
ԿԵՐԱՄԻԿԱ - խեցեգործություն:
ԿԵՐԲԻՆԻՏ (անգլ. chip carving, գերմ. kerbschnitt) – ակոսավոր զարդաքանդակի ձև:
ԿԵՐՆՈՍ (kernos) – գավաթիկներով աման փոքրիկ պսակի վրա:
ՔԼՈՒՆԳ – քլունգ, սրածայր երկարավուն մուրճի ձև, մեկ կամ երկծայրանի, աշխատանքային մակերեսայնությամբ: Նինավուրց հողային և լեռնային գործիք:
ՄԻՋԱՆՅՔ:
ԿՈՐՊՈՒՄ – (մասնաշենք):
ՓՇՐՈՒՄ:
ԿՏՈՒՐ:
ՆԻՆ ՉԵՌԱԳԻՐ:
ՆԿԱՐԱԿԵՐՊ – կերպարային, նկարային:
ՍԱՐԴԻՈՆ (անգլ. carmelian կամ cornelian, գերմ. karneol) – կարմիր կիսաթանկարժեք քար, օգտագործվում է ուլունքների և կնիքի համար:
ՔԱՐՆԱՏԻՉ (իտալ. scarpello, լատ. scalper – հարիչ) – քարի հարթ մշակման գործիք, քանդակագործության մեջ:
ՍԿՐԵԲԱՏ:
ՔԵՐԻՉ (անգլ. scaper) – քարե գործիք կամ սիլիցիում փայտամշակման կամ կաշվի քերելով հղկումը:
ԶԱՐԴ:
ԱՄՐԱՅՆԵԼ:

ՄԵՏԱՂԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ

ԿԱՅԾ:
ԿԱՅԾ – կայծ (առաջանում է. քարը քարին հարվածելիս):
ՔԱՐԱՉՈՒԼՈՒՄ – քարի հալումը:
ԿԱՐՄԻՐ – ոսկի, ոսկե դրամ:
ԿՈՐՈՎ – ֆիզիկական և մտավոր հզորություն, ուժ, էներգիա:
ԿՈՌՈՉԻԱ – քայքայում:
ԿՈՐՈՒՆԴ – ալյումինի կարծր հանքաքար:
ԿՐԱԲԵՐ – կրաքարային:
ԿՐԱՉՈՒՐ – կրաչուր:
ԿՐԱԿԱՆԱՆ – կրակային:

ԿՐԱՔԱՐ – կրաքար:

ԿՐԱԿԱՏԵՂ – օջախ:

ԿՌԱՆ – կռան, մուրճ:

ԿՌԱՆՎԱԾՔ – կռածո մեքաղ, կռում:

ԿՐԱԾԻՆ – կրածին:

ԿՌԵԼ – կռել, կռփել, թրծել:

ԹՈՒՋԵՐԿԱԹ – խարամաձև նյութ, երկաթի հանքաքարի հալման արտադրանքը:

ՍԿԱՐՆԵՐ (շվեդ. scarn, փառացի. – ցեխ, մնացորդներ) – մեքամարմնական լեռնային ցեղեր, որոնք բաղկացած են կրա - մագնեզիա - երկաթախառն սիլիկատներից և ալյումինասիլիկատներից, առաջանում են մագմայական լեռնային ցեղերի բարձր ջերմային կոնտակտային ճաճանչապսակի գոտում: Արմատական հանքավայրերը ունեն կարևոր արդյունաբերական նշանակություն:

ՏԱՓՈՆԵԼ – (հուն. skordon – սխորո. ըստ բուրմունքի, առաջանում է հարվածի ժամանակ) – հանք:

ԽՐԻՉՈՔԵՐԻԼ (հուն. chrysos – ոսկի և բերիլ) – հանք:

ՔՐՈՄ (լատ. cromium) – քիմիական տարր, պողպատա - երկնագույն մեքաղ:

ՄՇԱԿՈՒՅԹ

ԿԱՅԾ:

ԿԱՅԾ – կայծ (առաջանում է քարը քարին հարվածելիս):

ՔԱՐԱՉՈՒՆՈՒՄ – քարի հալումը:

ԿԱՐՄԻՐ – ոսկի, ոսկե դրամ:

ԿՈՐՈՎ – ֆիզիկական և մտավոր հզորություն, ուժ, էներգիա:

ԿՈՌՈՋԻԱ – քայքայում:

ԿՈՐՈՒՆԴ – ալյումինի կարծր հանքաքար:

ԿՐԱՔԵՐ – կրաքարային:

ԿՐԱՉՈՒՐ – կրաչուր:

ԿՐԱԿԱՆՍԱՆ – կրակային:

ԿՐԱՔԱՐ – կրաքար:

ԿՐԱԿԱՏԵՂ – օջախ:

ԿՌԱՆ – կռան, մուրճ:

ԿՌԱՆՎԱԾՔ – կռածո մեքաղ, կռում:

ԿՐԱԾԻՆ – կրածին:

ԿՌԵԼ – կռել, կռփել, թրծել:

ԹՈՒՋԵՐԿԱԹ – խարամաձև նյութ, երկաթի հանքաքարի հալման արտադրանքը:

ՍԿԱՐՆԵՐ (շվեդ. scarn, փառացի. – ցեխ, մնացորդներ) – մեքամարմնական լեռնային ցեղեր, որոնք բաղկացած են կրա - մագնեզիա - երկաթախառն սիլիկատներից և ալյումինասիլիկատներից, առաջանում են մագմայական լեռնային ցեղերի բարձր ջերմային կոնտակտային ճաճանչապսակի գոտում: Արմատական հանքավայրերը ունեն կարևոր արդյունաբերական նշանակություն:

ՏԱՓՈՆԵԼ (հուն. skordon – սխորո. ըստ բուրմունքի, առաջանում է հարվածի ժամանակ) – հանք:

ԽՐԻՉՈՔԵՐԻԼ (հուն. chrysos – ոսկի և բերիլ) – հանք:

ՔՐՈՄ (լատ. cromium) – քիմիական տարր, պողպատա - երկնագույն մեքաղ:

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԱԿՈՐԴ (իտալ. *accordo* – համաձայնություն) - զանազան բարձրության մի քանի ձայների զուգակցումը, լսողության կողմից ընկալվում է ինչպես ձայնային միասնություն:

ԱԿՈՐԴԵՈՆ - երաժշտական գործիք (ֆրանս. *accordeon*):

ԵՐԿԱՐ – խազային նշան:

ՔԱՌԱՉԱՅՆ – քառաձայն:

ՔԱՌԱՎԱՐ – քառավար:

ՔԱՐՔԱՇ – երաժշտական խազային նշան:

ՔԱՐՇ – խազային նշան:

ԿԱՐՆԱՅ – փողավոր երաժշտական գործիք. արույրե փող (անցյալում փարածված էր Միջին Ասիայում և Իրանում, ինչպես ռազմական ազդանշանային գործիք):

ԿԱՐՅԱՆԱԳ – օսական հարվածային երաժշտական գործիք (կարկաչաների խմբի):

ԿՎԱՐՏ (լատ. *quarta*) – քառորդ, կվարտը՝ երաժշտության ինտերվալներից և ասփինճաններից մեկն է:

ԿՎԱՐՏԵՏ – չորս կարարողներից կազմված երաժշտական անսամբլ, ինչպես նաև՝ երաժշտական սպեղձագործություն այս անսամբլի համար:

ԿՎԱՐՏՈՒ – երաժշտության մեջ՝ ռիթմիկ դարձվածք:

ՄԿՈՐԴԱՏՈՒՐԱ (իտալ. *scordatura, scordare* – ից՝ երաժշտական գործիքը լարից գցել) – լարային երաժշտական գործիքների սովորական կարգավորումը ժամանակավոր փոփոխել:

ՋՈՒԹԱԿ:

ՄԱՆԱԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ

ԱԿՐԻԴԻՆԱՅԻՆ ՆԵՐԿԻՉՆԵՐ - ակրիդինի ածանցյալ (օրգանական միացություն, բաց դեղնավուն փշեր):

ԿԱՐ – թել:

ԿԱՐԺ – թելի կծիկ:

ԿԱՐԿԱՏԱՆ – կտորփանքներով եզրակարել:

ԿԱՐՊԵՏ – գորգ առանց մազախավի:

ԿԵՐՊԱՍ – մեփաքս, մեփաքսե թել:

ԿՐԵՊ – սև աքող:

ԿՐԵՊԻՇԻՆ – մեփաքսե կտորեղեն:

ՄԱԿՐԱՄԵ:

ԿՐՈՆ

ԱՊՈԿՐԻՖ (հուն. *apokryphos* - գաղտնի, ծածուկ) - եկեղեցու կողմից չճանաչված հրեական և նախաքրիստոնեական գրական սպեղձագործություն:

ՎԵՐԱԿԵՆԴԱՆԱՅՈՒՄ:

ՆԱՐՈՒԹՅՈՒՆ:

ԱՍՏՎԱԾ (հուն. *Kyrios*). - Աստված բառի գաղափարագիրը՝ քրեարագրի քրեքով՝ YHWH (կազմված է չորս փառից): Եբրայական կրոնում՝ Եհովա շԻՉպ, ԼՈւՉպ, ԼպՏՉՈ - աստված **ԿԱՐԱՆՏԻ** (կարահիններ - «բիրլիացիներ») – հրեական աղանդ է, ծագել է VIII դարում,

Առաջավոր Ասիայում, ընդունել են Աստվածաշունչը և մերժելով Թալմուդը: Ներապնդվել է պաշտոնական հրեականության կողմից:

ԿԱՐԴԻՆԱԼ (լատ. cardinalus - գլխավոր) – կաթոլիկ եկեղեցու՝ երկրորդ դեմքն է, հռոմի պապից հետո:

ՔԱՐՈԶԵԼ – հորդորել, համոզել: Ննագույն ժամանակներում այս բառը արտացոլել է հաղորդակցական հարկություն, որպես՝ գործիք. արտահայտված քարի օգնությամբ: Մարդիկ ապրել են լեռներում: Եվ, որպեսզի փեղեկություն փոխանցեն (վրանգի մասին, փազնապի և այլն), մեկը մյուսին ներել են քարեր: Նամեմարեք. «քար մի՛ ներիր, սեփական բանջարանոցը» արտահայտության հետ: Ներագայում այս արտահայտությունը նոր գործածություն ստացավ մարդկանց հարաբերություններում:

ՔԵՐՈՎԲԷ – հրեշտակ:

ՂՈՒՐԱՆ (արաբ. "القرآن" - ասմունք) – մահմեդականների գլխավոր սուրբ գիրքը

ԿՈՒՊՊՇՏ – կռապաշտ:

ԽԱԶ:

ՄԿՐՏՈՒԹՅՈՒՆ – քրիստոնեական գլխավոր ծիսակարարություններից մեկն է, կոչված է, այսպես ասած՝ «հանել» մարդու նախածին մեղքը:

ԿՈՒՌՔ – կուռք:

ՆԻՆ ԶԵՌԱԳԻՐ – ձեռքով պատրաստված հնագույն գիրք (հաճախ հանդիպում են նկարներ, զարդանկարներ, որոնք իրենց մոտիվներով նման են ժայռապարկերներին):

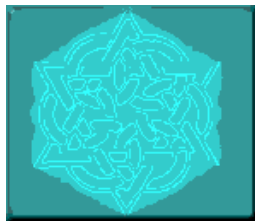
ՄԻՆԿՐԵՏԻԶՄ (հուն. synkretismos – միացում) – չարաբերակվածություն – կրոնում՝ զանազան պաշտամունքների, դավանաբանությունների փեղաշարժը:

ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ:

ՔՐԻՍՏՈՍ:

ԵԿԵՂԵՑԻ (հուն. kyriake – փառացի. «աստծո փուն»):

ԷՆԿՐԱՏԻԶՄ (հուն. egrates - առաքինի) - ողջախոհ – հոսանք նախաքրիստոնեությունում (քարոզում էին խուսափել մսի և զինու օգտագործումից, ամուսնությունը համարում էին անպարկեշտություն):

ՆԱՅԵՐԵՆ ԲԱՌԵՐԸ

A^QAR - zaw4 wi,t
 AKRAS - na.aya,
 ANKIRO{ - angro[, a5anz gro[i (fog;a5i)
 ANKIRO{ A%N:L - span;l (fogin angro[a5n;l)
 A<QARA - bazafalt
 ASQAR - gor64 xinwor
 ACQ:R
 GRQ:R
 DIMANKAR
 DIRQ:R
 :RKRPAQ:L
 :RKRORD
 XARKIR
 JAKARD
 >ACAQIR
 >ARAMQIR - pi[6;r
 KAXMAK:RPOUJ|OUN
 KA%
 KA% - qa54 .oul
 KA%AN
 KA%ANC
 KA%:L - alr;l4 wa5;l
 KA%OU|Z
 KA%Q
 KARAKIN
 KARA{OUL - pafak4 pafpan
 KARAP:T (ka5ap;t kam karawanap;t) - fordic yanaparfi ibr8 a5a=nord4 yam'a bazof
 KARAWA< - spasoufi
 KARG - dasaworouni 7r;nq
 KARGADROUJ|OUN
 KARD
 KAR:KZO{
 KAR:WOR
 KARJ
 KARIY
 KARIQ
 KARIQ - carcaranq
 KAR^IQ
 KAR^R
 KAR^OUN
 KARKAM
 KARKAR - ka5ou\z4 qaranz
 KARK:L - 'ak;l4 amrazn;l (dou54 s;n\ak)
 KARKIN - krkin
 KARKOUT
 KARNA - karo[ana4 kar;na
 KAR<N:{
 KAROGIN
 KARO{
 KARO{ANAL
 KAROT
 KARQ:L - amousnazn;l
 K:RAKOUR
 K:RDAS

K:R:ZOUJOUN - ,atak;roujoun
 K:R:Q - karo[;q
 K:RI - g;ri
 KIRI - karo[(cem k;ri)
 K:RMOS - dram4 'o[
 K:RP - ;[anak4 7rinak4]84 t;sak
 K:RPAS - m;taqs\la b;f;x
 K:RPARANQ - patk;r
 K:RT:L - gor6;l4 a5n;l4 kaxm;l
 K|% - thr4 tiroufi
 KIRAKI
 KIRIZ - gr;z
 KIRJ
 K<%AQAR
 KOKORDILOS
 KONKR:T
 KO% - koraglou.];5na'a\4 gawaxan
 KO%:L - k5azn;l4 yk;l
 KO%OUK " :T - 65a6 'alt
 KORANGAS
 KORBAN
 KORD - .opan4 anwar
 KOR:L
 KORIX
 KOR^AN:L
 KOR^ANW:L
 KOR^:L - ,r=;l
 KORY4 KARY (k;[;)
 KOR<N:L
 KORZN:L
 KOROUJOUN
 KOROUST
 K%AF:L
 K%A% - jagawor
 K%:T - fo[ako,t
 K%IW
 K%^:L
 K%K%AL
 K%NAK
 K%NAT
 K%N:N - k5nakiz4 m;=qiz
 K%OT - g5ot4 'osot
 K%OUNK
 K%OU"
 KRAKAPA<T - anfawat 8 f;janos krakapa,t
 KRAKAT
 KRAKAZEZ:L - karmrazn;l4 ,ikazn;l4 fra,;k dar]n;l
 KRAS -]a\4n ag5awi
 KRAWORAKAN
 KRAR TAL - dadar a5n;l4 fangstanal4 fama]a\4n;l
 KRGIL - grk;l
 KR:SK:S
 KRJARAN - warvaran4 ousoumnaran
 KRJOUJOUN
 KRKIN
 KRKN:L
 KROF - grof (ibr axg4 z;|)
 KRON

KRONQ
KRPAK - .anouj4 arf;stanoz
KRTS:R
KROUNK
KRQOT
KOUR - ta,t4 nawak ta,ta]8
KOURBAN - mata[
KOUR^ - gor6
KOUR^Q - sirt (kardia)
KOURj
KOUROUJ|OUN
KOUROUSIS - korc;s
KTAKARAN
KTORQIR - ktorn;r, ktortanq
FAKA%AK
FAKA%AKORD
FAKIRY
FANKAR^
F:TAQRQIR
F:TAQRQRW:L
FIMNAQAR
MAKARD - ma6ouni m;ran
MAKARI - ;ran;li4 ;r=anik
MATAKARAR:L
M:+Q:R - nranz m;=4 m;=n;re
NKARAGIR
N|OQAR
OSKO% -(CP. oski)
OSKOR
ORKAR
SAR (i;5) - (հնդեվրոպ. ker)
W:RNAQAR
WNASAKAR
TI:X:RQ
TKAR
"OQR
QAJ:AM
QAND - qari wra 'oragrouj\oun
QAX
QA%
QA%AVANI
QA%AK T:TRAK
QA%AK:RP
QA%AM|AK
QA%ANQ - barkouj\oun
QA%A+I
QA%A+IK
QA%ATRTO"
QA%AR<AW
QA%AM - cor tari4 vamanak
QA%:ZIK
QA%OTANI S:{AN
QA%SA"
QA%QA%
QARAK
QARAKTO{
QARA{
QARAMAN - gor6iq

QARA|R
QARAWIA
QARAT:L - ta,;l, ko';l
QARAQA{:L
QARB
QARGAF - gor6wa6q4];5agor6
QARENK:^
QARJ:L
QARKAP
QARKO^:L
QARKTIK
QARKTIR
QARKTOZ
QARFANQ
QAR<ANQ
QARSIRT
QART:X
QARTRDAN
QARTOU
QAROUQAND
QARQA<AM
QARQA<AN
QAR OU QARA"
QARQ:L
Q:%l
Q:RDA - gragir
Q:R:JIN
Q:RIMAN
Q:RINOS
Q:ROWBH - fr,;takn;r
Q:RSON - zamaq k[xi
Q:QRTAL
QE%>:L - fa\fo\;l4 n;[anal
QIR: - qoura4 krak
QIRTN (QRTINQ)
Q|A%l - q;5i
Q|AR AN;L - 7gout an;l4 ,af;l
QO% (fogn. qo5;l) - ti[m4 z;.
QORAR - 6alr
QORJ:L - a[ac;l
Q%J:L - w;r i w;ro kar;l
Q%OUZ ENKN:L - .5oz4 fog;warq enkn;l
QRA:L - war];l
QR:AKAN
QRISTOS - 76;al
QRJMN+AL
QRWER:L - gourgour;l
QRQR:L
QRQOUM
QRTINQ
QR` :L
QOU%IK
QOURM
QOURM - .a[o]i orj
QOURM - k5apa,ti qafana
>AKAR

ՌՌԻՍԵՐԵՆ ԲԱՌԵՐԸ

АККУРАТНО

АКРОБАТ

АНКЕР

АПОКРИФ

АРИСТОКРАТ

АРХАР - дикий баран

БЕЛОКУРЫЙ

БУНКЕР (от арм. бун и кер)

БЮРОКРАТ

ДЕКОРАЦИЯ

ДЕКРЕТ

ДИКАРЬ

ЗНАХАРЬ

ИКРА

ИСКРА

ИСКРЕННИЙ

КАИРИ (англ. cairn) - груда камней, насыпанная над погребеньем. Синоним слова "курган"

КАРАБКАТЬСЯ

КАРАКУЛИ

КАРАНДАШ (на арм. КАР и ТАШЕЛ) - точить камень

КАРАПУЗ

КАРАТЬ - наказывать

КАРДОКС - способ беспламенного взрывания

КАРИЕ (глаза)

КАРИТЬ - оплакивать

КАРИКАТУРА (от итал. caricare) - нагружать, преувеличивать

КАРИОКИНЕЗ (от карио... и греч. kinesis - движение) - устаревшее название митоза или непрямого деления клетки

КАРЛИК (возможно от армянского карчик - короткий, низкий)

КАРМАН

КАРНЕОЛ - разновидность материала

КАРНИЗ

КАРТЕЛЬ

КАРТЕР (двигателя)

КАРТОН

КАРЦЕР

КАРЭ

КИРКА - вид удлиненного молотка с заостренной, с одного или двух концов, рабочей поверхностью. Устаревший земляной и горный инструмент

КОНКРЕТНО

КОНКУРЕНЦИЯ

КОНКУРС

КОРЕНЬ

КОРЕНАСТЫЙ

КОРИЧНЕВЫЙ

КОРИТЬ - упрекать

КОРМ, КОРМИТЬ

КОРОБКА

КОРОБЕЙНИК
КОРПУС
КОРПУСКУЛА
КОРПОРАЦИЯ
КОРРУПЦИЯ
КОРЫСТЬ
КОРЫТО
КРАЙ
КРАЙНИЙ
КРАН
КРАТЕР
КРАТКИЙ
КРЕДИТ
КРЕДО
КРЕМ
КРЕПКИЙ
КРЕПИТЬ
КРЕСТЬЯНИН
КРЕТИН
КРИВОЙ
КРИЗИС
КРИК
КРИПТЕ - темное помещение под храмом
КРИСТАЛЛ
КРИТЕРИЙ
КРОВАТЬ
КРОВЛЯ
КРОКОДИЛ
КРОНА (дерева)
КРОСС
КРОССВОРД
КРОШКА
КРУТИТЬ
КРУТО
КРУТОЙ
КРЫЛО
КРЫТЬ
КРЫТЫЙ (рынок)
КРЯЖА (горная)
КРЯХТИ
КУРАТОР
КУРГАН
КУРДЮК
КУРЕВО
КУРЬЕЗ
КУРЬЕР
КУРИТЬ
КУРС (морской термин)
КУРС (валюты)
КУРЬЕР
ЛИНКОР

МАНКУРТ
НАКРЫВАТЬ
ОКУРОК
ОКРАИНА
ОКРЕСТНОСТЬ
ОСКОРБИТЬ
ОТКРЫВАТЬ
ОТКРЫТИЕ
ПАХАРЬ
ПОКОРЕНИЕ
ПОКРЫВАЛО
ПОКРОВ
ПОКРЫШКА
ПРЕКРАТИТЬ
ПРОКУРОР
РАКУРС
САНСКРИТ - один из основных древнеиндийских языков индоевропейской языковой группы
СВЕКОР и СВЕКРОВЬ
СЕКРЕТ
СКАРАБЕЙ
СКАРБ
СКОРБЬ
СКОРОСТЬ, СКОРО
СКРИП
СКРУПУЛЕЗНО
СКРЯГА
СОКРОВИЩЕ
СПИКЕР
ТОКАРЬ
ТРАНСКРИПЦИЯ
УКОР
УКРАСТЬ
УКРАШЕНИЕ
ХАРАКТЕР (от греч. charakter) - отпечаток, признак, отличительная черта, char = КАР, akt = действие, в результате действия на камне образуется черта, которая и отличает его от других камней
ХАРАКТРОН (от греч. charakter) - изображение, начертание
ХАРТИЯ (лат. charta, от греч. chartes - бумага, грамота) - название ряда документов, конституций и др. актов
ХИРАЛЬНОСТЬ (англ. chirality от греч. cheir - рука)
ХИРУРГИЯ (от греч. cheir - рука и ergon - действие, работа)
ХОР
ХОРОВОД
ХОРОШИЙ
ХРАМ
ХРАП, ХРИПОТА
ХРЕБЕТ (горный)
ХРЕН
ХРЕСТОМАТИЯ (от греч. chrestomatheia от chrestos - полезный) - учебная книга
ХРИЗАНТЕМА

ХРИСТИАНСТВО (от греч. Christos - букв. помазанник)
ХРОНИКА (греч. chronos - время, chronika - летопись)
ХРУПКОСТЬ - свойство материала разрушаться
ХРУСТАЛЬ (греч. krystallos) - кристалл, вид стекла
ХРЮЩА
ХРЯЩ
ШКУРА
ЭКРАН

ՆԻՆ ԱՌԻՍԵՐԵՆ ԲԱՌԵՐԸ

КЕРАМИДА - плита, строительный материал
КЕРАСТЬ - вид змеи
КЕРЕМИДА - глиняная плитка, черепица
КОРВАНЬ - священное приношение в храм, жертва богу
КОРЕНИЕ - осуждение
КОРЕНОВАНЬ - укрепленный, укорененный
КОРИВАНТЬ - жрец фригийской богини Кибелы
КОРИДА - древесный жук
КОРИЗНА - поношение, посрамление
КОРИСТЬ - добыча, приобретение, достояние
КОРИТИ - корить, хулить, осуждать
КОРОБЬ - мера объема
КОРОМОЛА (КРАМОЛА) - заговор, мятеж, бунт
КОРОСТА - гнойные струпья, сыпь на коже
КОРОЧОУНЬ - название дня зимнего солнцеворота
КОРОУНА - корона, знак королевской власти
КОРЫТО - деревянный или каменный выдолбленный продолговатый сосуд
КОРЬ - участок земли, поросший кустарником
КОРЬЦЬ - ковш
КОУРСОР - гонец
КОУРЬ - петух (морской, коур - павлин)
КОУРА - курица
КРА - крик вороны (звукоподражательное слово)
КРА - льдина, плавающая по воде
КРАБИЦА - корзина, короб
КРАВА - корова
КРАВАРЬ - пастух, пасущий коров
КРАГОУИ - ястреб
КРАИ - край, предел чего-либо
КРАИНА - окраина, отдаленная область
КРАМОЛЬНЫЙ - военный, боевой
КРАМОТИКИ - грамматики
КРАНИ - распятие, крест с фигурой распятого Христа
КРАСА - красота
КРАСИВЬ - богато украшенный
КРАСНО - холст, полотно
КРАСНОЛЮБИЕ - любовь к украшениям
КРАСТИ - красть, похищать что-либо
КРАСЬНООЧЬРВЛЕНЬ - окрашенный в пурпурный цвет
КРАСЬНЫЙ - красивый, прекрасный

КРАТАТИ - двигать
КРАТИТИ - кормить, выкармливать
КРАТИТИСА - биться, бушевать, волноваться
КРАТЬКО - быстро, коротко, немногословно
КРАТЫРЬ - сосуд, чаша
КРАЮТИ - резать, вырезать
КРЕЧЕТЬ - хищная птица из семейства соколиных
КРИВИНА - несправедливость, неправильность
КРИВИТИ - извращать, лгать, искажать
КРИЖЕВЪНИКЪ - рыцарь - крестоносец
КРИЖЬМО - мазь для благовоний
КРИЛИКЪ - член клира, священнослужитель
КРИЛОСЪ - место в церкви, где стоят чтецы и певцы (крыло, церковная боковая часть храма)
КРИНИЦА - сосуд
КРИНЬ - лилия
КРИНЬ - источник, родник, ключ
КРИПИДА - ступень, вход
КРИТИ - купить, заплатить, получить
КРИЦА - глыба
КРИЧАЛА - сани, телега
КРОПИТИ - обрызгивать (при совершении обряда очищения)
КРОПЛА - капля
КРОПЬ - пряное растение
КРОХА - крошка
КРОУГЛЫЙ - круглый, выпуклый, шарообразный
КРОУПА - крупа, зерно, каша
КРОУПИЦА - крошка, самая малая часть вещества
КРОУТЫЙ - суровый, строгий, жестокий
КРОУЧИНА - болезнь
КРЪСТИТЕЛЬ - лицо, совершающее обряд крещения
КРЪСТИАНИНЪ - последователь христианского вероучения
КРЪСТИАНЪСКИ - по-христиански
КРЪСТИАНЪСТВО - христианское вероисповедание
КРЪСТОВЪ - имеющий вид креста
КРЪСТОЛЪБЪЦЬ - христолюбец
КРЪСТОНОСЪНЪЙ - связанный с ношением креста как символа христианства
КРЪСТОНОСЪЦЬ - вдохновленный Христом
КРЪСТЬ - крест, символ христианской религии
КРЪШАТИ - крестить, обращать в христианство
КРЪПО - прочно, стойко, незыблемо
КРЪПОСТЬ - твердость, крепость, укрепленный пункт
КЪРЗНО - плащ
КЪРМА - руль, кормило, корма (задняя часть судна)
КЪРМА - пища, еда
КЪРМОВАНИЕ - управление, руководство
КЪРМЪ - пища, еда
КЪРНЫИ - изувеченный
КЪРЧАГА - кувшин, сосуд
КЪРЧИИ - кузнец
КЪРЧЪМА - постоялый двор, гостиница, корчма, где продавались крепкие

напитки

КЪРСТА - гроб

КЪРЪСТИЦА - ящик

КУРЕЛЕЙСОНЪ - "Господи помилуй" (церковный возглас)

КУРЪ - императорский и княжеский титул

ИКРА - икра

ԱՆՔԼԵՐԵՆ ԲԱՌԵՐԸ

CAREER – սապարեզ, գործունեություն

CAREFREE – անհոգ

CAREFUL – հոգաբար, զգույշ

CARE – WORN – հոգսերից փանջված

CARESS – փաղաքշանք, փաղաքշել

CARGO – բեռ (նավի)

CARP – քննադատել, ծածան (ծուկ)

CARPET – գորգ

CARRIAGE – կառք, փոխադրում, վագոն

CARRIER – բեռնակիր

CARRY – կրել

CART – սայլակառք

CARTEL – կարտել

CARTRIDGE – փամփուշ

CARVE – փորագրել (քարի վրա), քանդակել

CERAMIC – կավագործական

CEREAL – հացահատիկային, շիլա, հացահատիկ

CHAR – այրել, ածխացնել

CHARACTER – բնավորություն, փառ, անձնավորություն

CHARCOLA – փայրածուխ

CHARIOT – կառք

CHARLATAN – շառլափան

CHARM – հմայք, հրապուրանք

CHART – ծովային քարտեզ, դիագրամ

CHARTER – խարտիա, կանոնադրություն, իրավունք

CHARTER – վարձել նավը (բեռ փոխադրելու համար)

CHARY – զգույշ

CHERRY – բալ

CHURCH – եկեղեցի

CHURL – անփաշ մարդ

CHURN – խնոցի

CHURN – խնոցի հարել

CORAL – մարջան

CORD – պարան, պարանով կապել

CORDIAL – սրփային դեղ

CORDITE – անծուխ

CORDON – կորդոն, շքանշանի ժապավեն

CORE – սիջուկ, կորիզ, իմաստ, էություն

CORK – խցան

CORN – հատիկ, եգիպտացորեն

CORN – կոշտուկ
CORNER – անկյուն, անկյունիկ
CORNER STONE – անկյունաքար
CORNET – կոռնետ (երաժշտական գործիք)
CORN – FLOWER – տերեփուկ
CORNICE – քիվ
CORONARY –
CORPORAL – ֆիզիկական
CORPORATION – կորպորացիա
CORPS – կորպուս, (գորաբանակ)
CORPSE – դիակ
CORPULENT – ամպամած
CORPUSCLE - մասնիկ
CORRECT – սրույգ
CORRIDOR – միջանցք
CORRODE – ժանգոտել
CORTEX – կեղև
CORTEGE – շքախումբ, շքերթ
CRAB – կրաք
CRACK – ճեղք, ճեղքվածք
CRACKER – կրեկեր (թխվածքի տեսակ)
CRACKLE – ճարճաթյուն
CRACKLING –
CRADLE – օրորոց
CRAFT – նավ, արհեստ
CRAFTSMAN – վարպետ (իր գործի), արհեստավոր
CRAG – ժայռ
CRAGGY – ժայռոտ
CRAM – խիստ լցնել, խցկել
CRAMBERRY – լորամրգի հափապտուղ
CRAMP –
CRANE – կռունկ, ամբարձիչ կռունկ
CRANIAL - գանգային
CRANIUM - գանգ
CRANK – ծունկ
CRANNY – ճեղք, ճեղքվածք
CRAPE – կրեպ, սուգ
CRASH – շառաչյուն, թնդություն, կրախ, աղմուկով ընկնել
CRATER – խառնարան (հրաբուխ)
CRATCH –
CRAWL – սողալ, քարշ գալ
CRAYFISH – խեցգեղիկ
CRAYON – գունավոր կավ
CRAZE – միամտություն, մոդա
CRAZY – խելագար
CREAK – ճռռոց, ճռռալ
CREAM – սերուցք, կրեմ
CREATE – ստեղծել
CREATION – աշխարհաստեղծություն, ստեղծագործություն

CREATURE – արարած, կենդանի էակ
CREDENCE – հավատ, վստահություն
CREDIT – վստահություն, պարիվ, վարկ
CREEK – ծոցիկ, ծովախորշիկ
CREEP – սողալ, սառսուռ գգալ
CREMATE – դիակիզել
CREPE – կրեպ
CRESCENT – կիսաշրջան, կիսալուսին
CREST – կարար, (աքաղաղիչ ակիբիշ լեռան), բաշ (ձիու), փուփուլ (թռչունի)
CREST – FALLEN – արիությունը կորցրած
CRETIN – ապուշ, բթամիտ
CREVICE – ճեղք, ծերպ
CREW – նավակազմ, խումբ
CRIER –
CRICKET – ծղրիդ
CRIMSON – մուգ կարմիր գույն, կարմրափայլ, բոսորագույն
CRINGE – ստորաքարշություն անել, քծնել
CRIPPLE – հաշմանդամ, հաշմանդամ դարձնել
CRISIS – կրիզիս, ճգնաժամ
CRISP – փխրուն թարմ հաց
CRISS – CROSS – խաչաձև, խաչաձևված
CRITERION – չափանիշ
CRITIC – քննադատ
CROAC – կռռոց
CROCKERY – հախճապակյա ամանեղեն
CROCODILE – կոկորդիլոս
CRONE – ջաղու, քավթառ
CROOK – կեռ, ոլորք (գեպի, ճանապարհի)
CROON – մրմնգալ
CROOKED – ծուռ, անազնիվ
CROP – քուջ (թռչունի)
CROP – բերք, հունձք
CROPPER – հնձվոր
CROQUET – կրոկետ (խաղ)
CROSS – խաչ
CROSSING – հատում, խաչասերում, խաչմերուկ
CROTCHEF - չորրորդ նոսրա
CROUCH – կռանալ
CROW – աքլորականջ
CROW – ագռավ
CROWN – պսակ, թագ, արամնապսակ, գագաթ
CRUCIFIX – խաչելություն
CRUEL – դաժան
CRUISE – երթևեկել
CRUISER – հաժանավ
CRUMB – փշուր, փշրանք
CRUNCH – կրծել, ճթնթալ, ճռճռալ
CRUSADE – խաչակրաց արշավանք

CRUSH – ճնշել, ծեծել
CRUST – հացի չորուկ, կեղևով ծածկվել
CRY – գոռալ, լաց լինել
CRYPT – դամբարան
CRYSTAL – բյուրեղ, բյուրեղապակի
CURRY - քերոցով մաքրել, կաշին մշակել
CURVE – կոր գիծ, կորանալ
KEEP – պահել
KEEPER – պահապան, պահակ
KERB – մայթեզր, եզրաքար
KERNEL – հարիկ, կորիզ (ընկույզի), գործի էությունը
KEROSINE – կերոսին (նավթ)
KIRK (շոտլ.) – եկեղեցի
TAKE – CARE – զգուշացիր

ՖՐԱՆՍԵՐԵՆ ԲԱՌԵՐԸ

CAR – որովհետև, քանի որ, չնայած
CAR - ավտոբուս
CARACTERE – ԸՌՌՅՈՒՍՈ, ԲՉՏՈՐՅՉՏ
CARAFE – ջրաման
CARDIAQUE – սրբանց
CARDINAL –
CARESSE – շոյանք, փայփայանք
CARICATURE –
CARNAVAL –
CARNET- նշապետ, ծոցապետ
CAROTTE – գազար, սպեպղին
CARRE – քառակուսի
CARREFOUR – քառուղի, խաչմերուկ
CARREMENT – անկեղծորեն, բացեփրաց
CARRIERE – կարիերա, ասպարեզ, մասնագիտություն
CARTABLE - աշակերտական պայուսակ
CARTE – քարտեզ, քարտ,
CARTON –
CARTOUCHE – փամփուշտ
CERAMIQUE – կավագործական, կերամիկական, կավե իրեր
CERCLE – օղակ, խմբակ, բոլորակ, միություն, ասոցիացիա
CERCUEIL – դագաղ
CEREMONIE – արարողություն
CERISE – կեռաս
CERTAIN – սրույգ, հավաստի, որոշակի, հաստատ
CERTIFICAT – վկայական, փեղեկանք
CERTITUDE – վստահություն, համոզմունք
CERVEAU – ուղի, – սրբանց, – ուղեղ, խելք, խելացիություն
CIRAGE - կոշիկի ներկ
CIRCONSTANCE – ներկա իրավիճակ, դրություն
CIRCUIT – շրջան, պտույտ

CIRE – մոմ
CIRQUE – կրկես
COR – կոշտուկ
CORBEAU – ագռավ
CORDE – պարան, լար
CORDONNERIE – կոշկակարի արհեստանոց
CORNE – կոպոշ, պոզ
CORNICHON – թթու դրած փոքր վարունգ
CORPS – նյութ, մարմին
CORPOREL – մարմնական
CORRECT – ճիշտ, շիտակ, կիրթ, քաղաքավարի, օրինապահ
CORRECTION – սրբագրություն, ուղղում
CORRIDOR – միջանցք
CORRIGER – շտկել, ուղղել
CORROMPRE – քայքայել
CORTEGE – թափոք, շքախումբ
CRACHER – թթել, ցայտել
CRAIE – կավիճ
CRAINdre – վախենալ, հարգել
CRAINTE – վախ, ահ, երկյուղ
CRANE - գանգ, խիզախ
CRAQUER – ճահճատել, կռնչել
CRAVATE – փողկապ (տղամարդու)
CRAYON – մարիտ
CREATEUR - արարիչ, սրբեղծող (մարդ), հնարող (մարդ), սրբեղծագործ(ական)
CREATION – սրբեղծում
CREATURE – արարած, դրածու
CRECHE – մսուր, մանկամսուր
CREDIT – վարկ, վստահություն
CREER – սրբեղծել, հնարել, հիմնադրել, արտադրել, պատրաստել
CREME – սերուցք, կրեմ, քսուկ, լավագույն, ընտիր
CRETIN – բթամիտ, ապուշ
CREUSER – փորել, պեղել, խորացնել, փնտրել
CREUX – փոս, փորվածք, դատարկ, անմիտ, անխելք
CREVER – ճաքացնել, պայթեցնել, ծակել, փորել, ճաքել, պայթել, բացել (վերքի, ուռուցքի մասին), սատկել
CRI – ճիչ, աղաղակ
CRIBLE – մաղ
CRIME – ոճիր, հանցանք (քրեական)
CRISE – տագնապ, նոպա
CRISTAL – բյուրեղ
CRITIQUE – փագնապալի (կրիտիկական)
CRITIQUER – քննադատել
CROCHET – կեռ, կարթ
CROCODILE – կոկորդիլոս
CROIRE – հավատալ, վստահել, կարծել, պարկերացնել, ենթադրել
CROISER – խաչել, խաչաձևել, խաչաձև ծալել
CROISEUR – հաճանավ

CROISSANCE – աճ, զարգացում
CROITRE – աճել, զարգանալ, բուսել
CROIX – խաչ
CROQUER – կրճարացնելով ուտել
CROULER – փլվել, փուլ գալ
CROYANCE – հավատք, վստահություն, դավանանք, կրոնական հավատք, կարծիք, կրոն
CRU – հում, անմշակ
CRUAUTE – դաժանություն
CRUCHE – կուժ, սափոր
CRUEL – անգութ, դաժան
RACCORD –

ՓԵՐՄԱՆԵՐԵՆ ԲԱՌԵՐԸ

KARTE – բացիկ, քարտ, քարտեզ, ճաշացանկ
KRAFT – ուժ
KRANKEN – վիրավորել, ցավ պատճառել
KORRIGIEREN – ստուգելով ուղղել, սրբագրել
KRANKHEIT – հիվանդություն
KRANR – պսակ
KREIS – շրջան
KRIEG – պատերազմ
KREUZBAND – բանդերոլ **ERKRANKEN** – ջոռՏսսսՅՖ; հիվանդանալ
ER – եռոզիա, վերք, հիվանդության սկիզբ
BEGRUNDEN – հիմնավորել, հիմնադրել
GRUNEN – կանաչել
GRAU – մոխրագույն, գորշ, մռայլ
GRAUEN – սարսափ
GREIFEN – բռնել
GREIS – ծերուկ
GRENZEN – սահմանամերձ մասեր, սահմանամերձ ժողովուրդներ (սահմանային), հույներ, Նունասարան
GRIECHISH – հունարեն, հունական
GROSSE – մեծություն
GRUND – հող, երկիր, հիմք, պատճառ

ՊԱՏԵՐԱԶՄ ԵՎ ԽԱՂԱՂՈՒԹՅՈՒՆ

(ըստ Աստվածաշնչի)

Աստվածն իր ժողովրդին մաքնացույց արեց Նոյին, որպես՝ հովվի և առաջնորդի: Նայաստանի պարմության քերթողահայր Մ. Խորենացին մեջբերում է «բազմաթիվ ճշմարտություններ գերազանցող» խոսքերը. *«Մինչև աշխարհակի կառուցումը, ասում է նա, և մինչև մարդկային ցեղի միախառն խոսքի բաժանումը բազմաթիվ լեզուների, և նավարկությունը Նայաստան, երկրի տիրակալներն էին Ջրվանը, Տիրանը և Նապերնակը: Ինձ թվում է, որ նրանք՝ Սեմը, Զամը և Նայրապետն են»:* *«Ամբողջ տիեզերքում իրենց իշխանությունը կիսելուց հետո, ասում է նա, Ջրվանը գորեղանում է և հասնում տիրապետության եղբայրների վրա:*

Տիրանը և Նապերնակը չենթարկվեցին Ջրվանի տիրած իշխանությանը և պարերազմի դուրս եկան նրա դեմ, «քանի որ նա մտադրություն ուներ իր բոլորի վրա /աշխարհի վրա/ ունեցած թագավորական իշխանությունը՝ փոխանցել որդիներին»... Արդյունքում Տիրանը տիրեց Ջրվանի ժառանգական կալվածքների որոշ մասին:

Մ. Խորենացին նշում է, որ սրանում մեծ ճշմարտություն կա, և համոզության համար մեջբերում է կիպրական /քաղաքի/ եպիսկոպոս Կոնստանցի Եպիֆանի խոսքերը: Վերջինս, Իսրայելի որդիների կողմից յոթ ժողովուրդների կործանման առիթով ասել է, որ. *«Աստված ճշմարտացիորեն կործանեց այդ ժողովուրդներին Իսրայելի որդիների առաջ, որովհետև երկիրը, բաղկացած էր Սեմի որդիների կալվածքներից, որը /հսկզբանե/ նրանք ստացել են, որպես՝ հասարածին, իսկ Զամը ներխուժեց և բռնությամբ տիրեց դրան: Սակայն Աստվածը, իրավուքը և երդման պայմանները պահպանելով, Զամի ցեղին հատուցեց վրեժխնդրությամբ՝ Սեմի որդիներին վերադարձնելով ժառանգությունը»:*

Նարկավոր է նշել, որ հեղափոխում Բելը (Զամի սերնդից), նույնպես փորձում է իր իշխանությունը փարածել ամբողջ աշխարհի վրա: Սակայն մեր Նայկը /Նայրապետի սերնդից/ ապստամբում և սպանում է Բելին:

Եկեք խորհրդածենք, ինչու Նայկը, չցանկանալով ենթարկվել Բելին, Բաբելոնում որդու ծնունդից հետո, ուղևորվում է Արարաթյան երկիր: Նայկը վերադարձավ իր հայրերի երկիրը, որպեսզի այն պաշտպանի Բելից:

Մ. Խորենացին հիշաբար կուրծքի մարդկանց ոչ մեծ քանակի մասին. ովքեր բնակվել են այնպեղ նախկինում, և վերջիններս «կամավոր ենթարկվել են» հերոսին: Նին փիլիսոփաների խոսքերից՝ նա նշում է, որ Սեմի կրտսեր որդիներից մեկը՝ Տարբան անունով, իր երեսուն որդիների և փասնիհնգ դուստրերի ու նրանց ամուսինների հետ, հորից առանձնանալով, բնակություն է հաստատում գեպերից մեկի ափին, և Սեմը նրա անունով է կոչում այդ երկրամասը՝ Տարբան (կամ Տարոն): Տարոնը՝ Տուրուբերան նահանգի երկրամաս է, որը գրնվում է Վան լճից արևմուտք, Մել /Մեդրագետ/ գետի հովտում:

Տրեաները առաջին և երկրորդ վերաբնակեցման ժամանակ /ըստ Մ. Խորենացու՝ Նայոց Պարմության/ բնակվել են հարկապես այն փարածքներում, որպեղ մի ժամանակ ապրել են իրենց նախահայրերը, մասնավորապես Վանա լճի մոտերքում, Մասնա լեռների կողքին: Նայրապետի սերունդները կողք կողքի համերաշխ ապրել են, իրենց միջավայրում ընդունելով Տարբանի Սեմի կրտսեր որդիներից մեկի սերունդներին:

Այսպիսով, առաջին անգամ «ավերյաց» երկիր են վերադառնում «Նայկի երեխաները» հերոսի հետ միասին: Նայկը՝ իրեն յուրահարուկ արժանապարվությամբ, իր հզոր փոսմի անդամ Բելի դեղաթույներով ծածկված դիակը, հրամայում է ձեռքերի վրա փանել Նայքը և թաղել բարձրունքում, ի փես իր որդիների ու կանանց: Չի բացառվում, որ Մեսրափմը՝ Բելի

հայրը և Թորգոմի Նայրապետի ծոռը/ հոր-հորեղբայրը, նույնպես ծնվել կամ ապրել է Նայրքում /հայերեն՝ նշանակում է հայրի երկիր, երկիր, որը հիմնել է հայրը/:

Քննարկենք այն ժամանակաշրջանը, երբ Ասորեստանում իշխանության է գալիս / Նինվեի գահին է բարձրանում/ Նինը: Նա «հոգու խորքում գաղել էր իր նախնի՝ Բելի թշնամանքի հուշը/, այդ մասին րեղեկանալով ավանդությունից, երկար փարիներ մտորել էր՝ փառապանձ Նայկի սերունդներին վրեժխնդիր լինելու մասին: Նրանցից մեկը՝ Արան սպանվում է՝ ասորական թագուհի Շամիրամի / Նինի կինը/ հետ պատերազմում: Շամիրամը առաջարկում է Արային ամուսնանալ իր հետ, և թագավորել այն ամենի վրա, ինչին փրկում էր Նինը: Սակայն Արան չի համաձայնվում... Այսինքն՝ Նայրապետի սերունդը վեհանձնաբար հրաժարվում է ժառանգության այն իրավունքից, որը պատկանում էր Քամի սերունդներին: Սա՝ եզակյան փաստ է, հնագույն պատմության մեջ, երբ մեկն ինքնակամ հրաժարվել է իշխանությունից և հարստությունից, այն ամենի վրա թագավորելուց, որին փրկել է Նինը՝ /Ասորեստանի թագավորը/, Քամի սերնդից:

ТЫ БЫЛ ТАКИМ

П. Севак, Ереван (1950г.),
перевод автора

Каждый камень здесь несет
Следы твоей крови и созидающей руки.
Чистые воды подобны твоей совести.
Тебя звали смелым, звали и слабым, немощным,
Но не... властителем и повелителем.
Иногда ты был бит, и сам бил зло,
Тебя иногда пленяли и дарили другим.
Ты бывал и непобедимым, и мужественным,
Был иногда и жесток, иногда мягким и добрым,
Но не... бесчестным и бесправным.
Таким тебя знает даже твой враг,
В одной руке меч, в другой серп,
Или искусное перо, или скребло,
Ты то законопослушный, то талантливый,
Всегда талантливый...

Ք. Ա. III հազարամյակում Պաղեստինի փարածքում նստակյաց կյանքի անցան քանաանների ցեղերը: Ք. Ա. 18 դարում Պաղեստինը նվաճվել է հիկսոսների կողմից, ովքեր հայրնի էին, որպես «հովվական թագավորներ» կամ «օպարեկրյա իշխաններ» (հիկսոս, Hiksos – սա սասունցի հայկն է (haik), այսինքն՝ Սասունից): Պաղեստինում նրանց քաղաքների և ավանների համար բնութագրական են կավե մեծ պարնեշները պատերից դուրս, Մեռյալ ծովից հյուսիս: Եգիպտոսից հրեաների դուրս գալը փեղի է ունեցել Ք. Ա. 1290-1223 թ.թ. ընթացքում: Նայկը Բաբելոնից վերադառնում է Արարաբյան երկիր Ք. Ա. մոտավորապես 2026թ.:

Արամը բազմաթիվ անձնվեր սխրանքներ է գործում և Ք. Ա. 1827-1769թ.թ. ընդարձակում է երկրի սահմանները: Նիկսոսները նվաճում են Եգիպտոսը և իշխում են այնպեղ Ք. Ա. 1750-1580թ.թ. իրենց մայրաքաղաք Ավարիսում, Նեղոսի ճյուղաբերանում: Նրանք ծանոթացնում են եգիպտացիներին ձիու, կառքի, ուղղահայաց մանածագործական հասարցի, ճաղերով անվի, ձիթենու, նռան և ուրիշ. հետ: «Նիկսոսները խախտեցին Եգիպտոսի մեկուսացումը, որը հիմք հանդիսացավ Նոր թագավորության մշակույթի ծաղկման համար, սակայն արդյունքում՝ առաջ բերեց նրանց արքայաբաններ» (Ու. Բրեյ, Դ. Տրամպ): Նրանք պարզեցրեցին եգիպտական դպրությունը, սրբեցրեցին հստակ այբբենական գիր (Բ. Ա. Լապսիս, Ս. Այվազյան): Նիկսոսները, ամենայն հավանականությամբ Եգիպտոսի նոր մայրաքաղաք Ավարիսը անվանափոխեցին՝ ի

պարիվ հին հայկական քաղաք-բնակավայր Արմավիրով, կառուցված Արամայիսի կողմից (ծնվել է Ք. Ա. 1980թ.), Արամանեակի որդին, Նայկի սերունդների ցեղապիրակալներից, ցեղապետներից: Արմավիր (Արամի վայր՝ Արամի փեղ) կառուցվել է բլրի վրա, Երասխի /Արաքսի/ ափերին:

Բայց ինչու՞ հիկսոսները նվաճեցին Եգիպտոսը: Այս հարցի պարասխանը մենք գտնում ենք Մ. Խորենացու մոտ, նա գրում է, որ Քամի սերունդը՝ «Մեսարափնը սա Մեծրափն է, որը նշանակում է Եգիպտոս, և շարերը փարեգիրներ, Նեբրոտին, այսինքն՝ Բեյին համարում են հաբեշ, սեանորթ, հավատարացրել են մեզ, որ սա ճիշտ է, հաշվի առնելով նրա /իր երկրի/ բնակության սահմանակցությունը՝ Եգիպտոսին»: Մեծրափնը (Մեծրափն) Ասրվաձաշնում Քամի սերունդն է, նա մարմնավորում է Եգիպտոսը: Պարմիչը նշում է, որ «Կրոնոսի և Բեյի անունների կողմը՝ դա Նեբրոտն է»... Բեյը, համաձայն Ասրվաձային Գրության, իսկապես հանդիսանում է Նեբրոտը, Մեսարափնի որդին: Մ. Խորենացին մեզ փախի է Նայասարանի պարմության բանալիային պահեր, համարյա եզովպոսյան լեզվով:

Բազմաթիվ մասնագետներ համարում են, որ հրեական /իսրաելական/ ցեղերը առաջին անգամ հիշարակվել են Եգիպտոսում, հիկսոսների կառավարման ժամանակաշրջանում: Սա լիովին բացարձեղ է և փրամաբանական: Տրեական ցեղերը եղել են դաշնակից հիկսոսների հետ: Մեմի և Նայրապեփի սերունդները փորձել են միապետել երկրադարձնել Քամի սերունդների կողմից նվաճած հողերը:

Սակայն Քամի սերունդները, կրկին վերադարձնում են իրենց ձեռքը՝ աշխարհին փրելու իշխանությունը: Եգիպտոսը պայքարի է ելնում հիկսոսների դեմ և նրանց դուրս է բշում երկրից, հեքազայում նվաճելով Սիրիան և Պաղեստինը, ընդարձակելով սահմանները ընդհուպ մինչև Եփրատի ափերը (մասնագետները, Եգիպտոսից հրեական ցեղերի հեռանալը վերագրում են այս ժամանակահատվածին): Տիկսոսների մնացորդները նահանջեցին Պաղեստին, որից հետո նրանց ճակարագրի մասին այլևս ոչ մի փեղեկություն չկա (փեմ՝ ՄՄՏ հ. 6, 517 էջ):

Ք. Ա. XIV դարի վերջերից մինչև XIII դարի կեսերը Եգիպտոսը պայքար է փանում խեթ-հնդեվրոպացիների դեմ Սիրիային փրելու նպատակով: Պաղեստինը և հարավային Սիրիան ամրապնդվում են Եգիպտոսի կողմից:

Ք. Ա. 1000-525 թ.թ. ընթացքում սկսվում է Եգիպտոսի հզորության աստիճանական վախճանը: Ք. Ա. X դարի վերջին, Սողոմոնի մահից հետո, եգիպտացիներին և ս մեկ անգամ հաջողվեց թալանել Երուսաղեմը, սակայն արդեն Ք. Ա. VIII դարում նրանց սեփական հողերն են նվաճում ասորիները: 660 թվականին Եգիպտոսը ազատագրվում է ասորական լծից, սակայն, երբ Նոր բաբելոնյան թագավորությունը հարձակվեց Ասորեստանի վրա, եգիպտական Նեհո փարավոնը փորձում է օգնել նրան: Վերջինս պարության է մարմնում հրեական թագավորին, Պաղեստինով անցնելու ճանապարհին: Սակայն Նեհոն պարություն է կրում Նաբոզոդոնոսարի կողմից: Նեհոի հաջորդները փորձեցին օգնել հրեաներին՝ Բաբելոնի հետ պայքարում, սակայն հաջողություն չունեցան:

Ք. Ա. 525 թվին Եգիպտոսը ընկնում է Պարսկաստանի «ձեռքը»: Ք. Ա. 332 թվին Եգիպտոսը նվաճվել է Ա. Մակեդոնացու կողմից: Եվ այն և այն: Բայց եկեք վերադառնանք հիկսոսներին: Արդյոք իսկապե՞ս հիկսոսները պարկանում են հայկական էթնոսին: Մ. Այվազյանը առաջին անգամ արտահայտեց այն փեսակետը, որ հիկսոսները՝ հայ լեռնեցիներ են: Սակայն բազմաթիվ մասնագետներ և գիտնականներ ափսոս չկարողացան գիտականորեն ոչ հերքել, ոչ էլ համաձայնվել նրա հետ: Տիկսոսների ծագման խնդիրը հուզել և հուզում է գիտական աշխարհին: Իրականում, ովքե՞ր են հիկսոսները: Այս հարցին համոզիչ պարասխան մենք գտնում ենք հայկական ժողովրդական էպոսում: Այո, հիկսոսները՝ լեռնեցի հայեր են, հարկապես, սասունցի հայեր /սասունցի հայեր/: «Սասունցի Դավիթ» էպոսից մի հեքաբրքի հարվածի օրինակ բերենք:

Արդեն չափահաս դարձած Դավիթը վռնդում է Մարա-Մելիքի սուրհանդակներին՝ հարկահավաքներին, ովքեր ցանկանում էին փանել դրամահարկը /յոթ փարվա/: Ի

պարասխան դրան, Մարա-Մելիքը գորքով գալիս է քաղաք Սասուն, պահանջում է հարկը փայ, եթե՛ ոչ, ապա կկործանի ողջ քաղաքը:

Դավիթը պարասխանում է. «Նորս գանձերը չեն փա, թող Մարա-Մելիքը ինչ ուզում է ասի»: Այսպեղ հայրնաբերվում է կապը՝ Նայկի և Բելի պարմության հետ, որպեղ Նայկը ապստամբում է Բելի դեմ, պաշտպան կանգնելով հայրական հողերին:

Դավիթը սկզբում վերցնում է նեպը և աղեղը /նույնպես ինչպես և Նայկը/, հետո հայրական Թուր-Կեծակին, գլխարկը, անխոցելի կապանը և գոփին, նստում է հայրական ձին և դուրս գալիս թշնամու դեմ մարտի.

*«Այդ պահին Դավիթը Աստուծո անունը փվեց՝
Ու՛վ Մարութա Աստվածածին»:*

Մարութա աստվածամայրը այսպեղ հանդես է գալիս, ինչպես կույս Մարիամի նախակերպարը, աստվածածինը և Տիսուս Քրիստոսի երկրային մայրը /քես՝ Խաչապաշտություն գլուխը/: Մարութա վանքը կառուցել է Դավթի հայրը՝ Միերը՝ մեր Նայրը:

Մարիամ անվան ստուգաբանությունը /սուրբ աստվածաշնչյան աստվածածինը/. ոչ պարզորեն, համարում են, որ այն, հնարավոր է, նշանակում է «ուժեղ, զեղեցիկ»: Նայերեն Մարիամ = Մ/այր/ արա, այսինքն՝ աստված, արև /աստվածամայր/: Եթե կարդանք Արամ անունը հետադարձ, կստացվի՝ Մարա. Մարմար, իսկ Մարմարյա ծով՝ մարմարա: Մարտ (mart) ամիսը՝ գարնան սկիզբն է (ծնունդ) և կրկին օգտագործվում է մար արմարը:

Դավիթը միայն մի անգամ զարկեց...»

«Սասունցի Դավիթ» էպոսը արտացոլում է հիկսոսների պայքարի հարկանիշները, այսինքն՝ հայ լեռնեցիների /սասունցիների/ պայքարը եգիպտացիների հետ (Սանասարի և Բաղդասարի պայքարը, Միերի /Դավթի հայր/, Փոքր Միերի /Դավթի որդի/ պայքարը թշնամիների դեմ և այլն): Նայոց էպոսը՝ եզական վկայություն է. Սասնա երկրի հին հայերի հերոսությունների: Տիկսոսների և Սասնա երկրից նրանց առաջնորդների կյանքի հարվածները՝ Եգիպտոսի նվաճումը և իրենց ենթարկումը, պահպանվել են և իրենց արտացոլումն են գրել էպոսում:

Տին հրեաները, մասնակից լինելով հիկսոսների արշավանքներին, նույնպես իրենց ժողովրդական բանահյուսության մեջ՝ հուշեր են պահպանել մեր Դավթի հերոսությունների մասին: Մասնավորապես, աստվածաշնչյան Դավթի մասին լեզենդներում ու առասպելներում: Եվ նույնիսկ Իսրայելա-Տրեական պետության իրենց լեզենդար թագավորին կնքել են Դավիթ անունով:

Էպոսից՝ նյութի համեմատական վերլուծությունը՝ կրոնական փեսանկյունից, թույլ է փայլիս դատողություն անել այն մասին, որ «Սասունցի Դավիթ»-ում հիմնավորումներ են պահպանվել ոչ այնքան հեթանոսական հավարի, որքան՝ հնագույն մինչև հեթանոսությունը: Չի բացառվում, որ էպոսում քննարկված կրոնական հարկանիշները վերաբերվում են աստվածաշնչյան, նախասկզբնական ժամանակաշրջանին, երբ երկրի վրա ապրում էր մեկ ժողովուրդ, որ խոսում էր մեկ լեզվով, և հավարում էր մեկ աստվածի:

Եզրակացության փոխարեն

1. Մարդկության պարմության մեջ առաջին անգամ բոլորի վրա իշխելու փրկապետությանն է հասնում Քամը /Նոյի որդիներից/:
2. Աշխարհում առաջին անգամ պարերազմ սկսվեց, երբ Սեմը փորձեց բոլորի վրա ունեցած թագավորական իշխանությունը ժառանգել իր որդիներին: Երկու եղբայրները՝ Քամը և Նայրապեղը աստվամբում են Սեմի դեմ:
3. Առաջին անգամ ազատագրական պարերազմներ է վարել հայերի նախնին՝ Նայկը

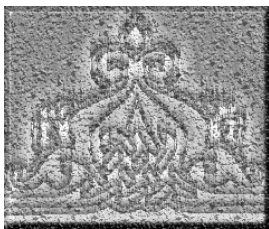
(Նայրապետի սերնդից) Բելի (Քամի սերնդից) դեմ: Նայկը հանդես եկավ բոլորի դեմ, ովքեր ձգտում էին բոլոր հերոսների վրա միանձնյա իշխանություն ունենալ: Նայկը (ինչպես նաև հայերի մոտ՝ Օրիոն համաստեղությունը) -ազատության և անկախության խորհրդանիշն է, համբառնել է երկինք և համարվել է երկնային լուսարու (Պարերազմա-խաչ՝ քաջության նշան):

4. Առաջին անգամ Նայքը վերադարձավ «ավերյաց» երկիր, իրագործելով իր ցեղակիցների վերադարձը՝ Բաբելոնից դեպի Արարաբյան հայրական հողը: Տին հրեաները /Սեմի սերունդը/ հեքնեցին այս օրինակին, դուրս մղելով քանանացիներին (Քամի սերունդները) Պաղեստինից: Նրեաների երկու «գերյալները» հայոց թագավոր Տիգրանի օրոք, երբ վերաբնակիչները փեղավորվեցին Արմավիրում և Վաղարշապատում, և ավելի ուշ, երբ հրեաները փեղաբաշխվեցին Շամիրամ քաղաքում /այսինքն՝ Վանում/, պարմական հիշողությամբ հիմնավորված Սեմի երկու որդիների՝ սերունդների վերադարձը «ավերյաց» փարածքները: Այդ որդիները առանձնացան Սեմից և նախկյաց կյանքի անցան Արարաբյան երկրում, դրանից հետո, ինչպես նրանց հայրը սկսեց հեփախուզել հողը, ուղևորվելով դեպի հյուսիս-արևմուտք:

5. Առաջին անգամ՝ միանձնյա աշխարհին փիրելու իրավունքից վեհանձնորեն հրաժարվում է հայոց թագավոր Արա Գեղեցիկը /Նայկի սերնդից/, կամավոր մերժում է թագավորական գահը, որը իրեն առաջարկել էր գեղեցկուհի Շամիրամը՝ Ատրեսարանի փիրուհին: Այդ գահը պարկանում էր Քամի սերնդից՝ Նինուին /Շամիրամի ամուսնուն/:

6. Նրեական մարգարե Երեմիան Բաբելոնի դեմ պարերազմելու կոչ է անում. «Կանչեցե՛ք, Այրարաբյան թագավորությանը և Ասքանազյան գորբին»- արտահայտելով արքակարգ կարևոր միտք: Պարմական իսկական պարճառը փվյալ ժամանակաշրջան էր, երբ Նայրապետի և Սեմի սերունդները համապեղ հանդես եկան զավթիչների դեմ /Քամի սերունդների/ և հաղթեցին վերջիններիս: Ներագայում պարմությունը կրկնվեց: Պարմությունը այժմ էլ կրկնվում է:

7. Նայկական ժողովրդական էպոս «Սասունցի Դավիթը» իր մեջ ընդգրկում է հերոսական հարկանիշներ՝ հիկսոսների, սասունցի հայկերի անցյալից, ովքեր նպաստեցին մշակույթի ծաղկմանը Նոր Արքայությունում: Կգա ժամանակը, երբ Արամի սերունդները ասարժո կամոք կվերադառնան Տոհարմի երկիրը, հայրենի Նայքը, արժանի հարգանքի փուրքը կհարուցեն իրենց հայրերի հիշարակին, ըստ պաղգամի, հանուն հավարքի, ժառանգության իրավունքի, ճշմարտության և արդարության: Ոչ մի դեպքում չի կարելի մոռանալ Փոքր Մհերի մարգարեությունը:

ԴԱՎԻԹ (Աստվածաշնչյան) և ԴԱՎԻԹ (Սասունցի)

Որոշ մասնագետներ (Վ. Բրյուսով, Ս. Նարոթյունյան) համարում են, որ «Սասունցի Դավիթ» ժողովրդական էպոսը մեր օրերն է հասել ոչ ամբողջությամբ, և հնարավոր է, որ դեռ կբացվեն դրա նոր մասեր ևս: Նանրահայր է նաև, որ էպոսը խոր հնադարի հարկանիշներ է պարունակում: Դրա հիմքում ընկած են հնագույն պարմական երգեր, կապված /գուգադիպեցրած/ Սասունցի Դավթի հետ: Նայրնի են էպոսի փարբերակներ պարսկերեն և քրդերեն լեզուներով, նույնպես:

Սովետական Մեծ հանրագիտարանում նշվում է, որ «Սասունցի Դավիթ» հայկական հերոսական էպոսը հիմնված է IX դ. Սասունի բնակիչների պայքարը արաբական փիրապետության դեմ: Ամբողջ շարքը (բաղկացած է 4 ճյուղերից) ստեղծվել է շապ դարերի ընթացքում և իր մեջ է ընդգրկել հնագույն ժամանակների առասպելներ, ավանդություններ, դյուցազներգական գրույցներ: Նրանում արտացոլված են բազմաթիվ պարմական իրադարձություններ: Էպոսի ստեղծումը որոշ գիտնականներ վերագրում են հիկսոսական դարաշրջանի (Ք. Ա. 1580 – 1560 թ.թ.) վերջին փուլին:

Ներագա քննարկումների ընթացքում հաշվի կառնենք հետևյալ փաստարկները և հետևյալ ենթադրությունները /վարկածները/.

1. Մ. Խորենացին իր պարմությամբ, հնագույն տեղեկություններ է հաղորդում մեզ, որ Նայկի նախնիների հետ հարևանել են Մեմի երկու որդիների սերունդները: Այդ Մեմացիները միացել են Նայկին և մասնակցել Բելի դեմ մղված ճակատամարտին:
2. Հիկսոսները հին հայերի լեռնեցի ցեղեր են: Ք. Ա. XVIII դ. Եգիպտոսը և Պաղեստինը նվաճված է եղել հիկսոսների կողմից:
3. Եգիպտոսում հին հրեաների հայրնությունը կապված է հիկսոսների կողմից այդ երկրի նվաճման հետ (Ք. Ա. 1750 – 1580 թ.թ.):
4. Եգիպտոսից հիկսոսների արտաքսումից հետո, արդյունքում ուժեղանում էր հին հրեաների (հիկսոսների դաշնակիցների) հարստահարումը սկսվում է հրեաների դուրս գալը, 12 ցեղերի միավորումը և նրանց կողմից հին Քանահանի (Պաղեստինի) նվաճումը:

Նին հրեաների ցեղը (ընդ որում գիտնականները մեծ փարբերություն են փնտրում վերջիններիս և ժամանակակից հրեաների միջև), բնակվելով հիկսոսների մշակութային - էթնիկական միջավայրում, չէին կարող չներմուծել որոշակի հարկանիշներ՝ սասունցիների դյուցազներգական գրույցներից, առասպելներից և ավանդություններից: Այնուհայր է, որ ժողովուրդների համար, այս կամ այն աստիճանի պարմական և ճակատագրական իրադարձությունները չէին կարող չպահպանվել սերունդների հիշողությունում: Սրա հետ կապված ընթերցողների ուշադրությունն ենք հրավիրում «Սասունցի Դավիթ» էպոսի հերոսի կյանքի հարվածները, համեմատելով հրեա - աստվածաշնչյան Դավթի հետ: Նրանք ամբողջությամբ վկայում են այս կերպարների զարմանալի ընդհանրությունը, հիկսոսների և հին հրեաների ցեղերից մեկի միջև եղած կենսական և մշակութային կապերի մասին: Այս ցեղի ներկայացուցիչները, հնարավոր է, և դարձել են հիմնական փարբը, որի շուրջը միավորվեցին 12 ցեղեր: Մնացած ցեղերը բնակվել են Եգիպտոսում, սկսած, այդ երկրում, Մեմի սերունդների փարածման ժամանակներից:

Քաղվածքները բերված են ըստ «Նայկական պոեզիայի անթոլոգիան» (Սասունցի հսկաները չորս սերունդների ավանդագրույցը) և «Աշխարհի ժողովուրդների առասպելները» գրքերից: Դավիթը (հրեա. David, հնարավոր է «սիրելի») – Իսրաելա - Նրեական պետության թագավոր (Ք. Ա. X դ.): Դավթի մասին Կրակարանի սրբազան պարմությունը օժտել է նրան վիպական հերոսի, թագավոր – ռազմիկի հարկանիշներով: Մեսիանական ակնկալությունները հրեական և քրիստոնեական ավանդույթները կապել են

Դավթի (և նրա փոհմի) հեպ: Դավիթը ծագումով հրեական Բեթսեհեն քաղաքից է, Եսայի կրթություն որդին է (Նուդայի սերնդից): Դավիթ – հովիվ:

Ավանդագրույցը նրան բնութագրում է, որպես պարանի, «կարողունակ (երգիչ – փավղահար, երաժիշտ և բանաստեղծ), համարձակ ու մարտական, և խելամիտ խոսքով, և իր էությանը աչքի ընկնող մարդու դեր խաղալ»:

Դավիթը օգտվում է Եհովայի հովանավորությունից:

Դավիթը հաղթանակ փարավ Գողիաթի դեմ (հրեական ցեղերի ժողովրդական բանահյուսական – հեքիաթային պայքարը փղշպացի – քանահացիների դեմ): Գողիաթը հսկա է, նրա սպառազինություն է՝ պղնձե սաղավարը, թեփուկավոր գրահը, պղնձե ծնկակալները և նիզակ – վահանը:

Դավիթը հրաժարվում է ամբողջովին սպառազինությունից և ահարկու հակառակորդի դեմ է դուրս գալիս միայն պարսեպով: Ներկայ խոսքերով. «Դու իմ դեմ ես դուրս եկել թրով, նիզակով և վահանով, իսկ ես քո դեմ հանուն... հրեական աստծու զորականության»:

Դավիթը պարսեպով այնպես է հարվածում հսկային, որ քարը մխրճվում է նրա ճակատի մեջ և նրան փապալում գետնին. հեպո, ոտքը դնում է Գողիաթի վրա և կտրում գլուխը:

Դավիթը մենամարտում է առյուծի և արջի հեպ: Նա դառնում է ժողովրդի սիրելին:

Ամուսնանում է իսրայելա - հրեական թագավորի արքայադստրի հեպ:

Ներագայում Դավիթը հեպապնդումների է ենթարկվում թագավորի կողմից: Դավիթը Նրեաստանի թագավոր է հռչակվում: Փղշպացիների կողմից թագավորի և նրա որդիների կործանարար պարությունից հեպո, Դավիթը նաև իսրայելացիների թագավոր է հռչակվում:

Դավիթը նվաճում է Երուսաղեմ քաղաքը («Դավիթների կարկուտ») և այսպես է փրկափոխում պարզամտների փապանակը: Երուսաղեմում, իրականացնում է Եհովայի փաճարի կառուցման փորձը:

Դավթի ռազմական ձեռնարկումները ուղեկցվում են «Եհովային արված հարցումներով», նրանից հաղթանակների համար, օրհնություն ստանալու կամ զգուշացումներ՝ վրանգների մասին: Դավթի արարքներից մեկը հարուցում է «Եհովայի զայրույթը», որի արդյունքում իսրայելացիների գլխին թափվեց ժանտափար: Մեկ այլ արարքի համար, Եհովան Դավթին պարժում է. նրա մեծաքանակ կանանցից մեկից ծնված մանկան մահով: Սակայն նրա երկրորդ որդին, Սողոմոնը, բարեհաճ եղավ աստծո համար:

Որդու հեպ գծությունը (եղբայրասպանության պարճառով) վերածվում է բացահայտ խռովության, որի արդյունքում արքայորդին սպանվում է: Դավիթը ողբում է որդու համար (փարակուսանքի մեջ լինելով նրանց նկատմամբ, ովքեր հաղթանակով փրկեցին թագավորին): Դավիթը թագավորում է 40 փարի: Ի դեպ, այս թիվը հաճախ է կրկնվում, օրինակ՝ 40 օր Գողիաթը իրեն առաջադրում է մենամարտի համար, սակայն ոչ ոք դուրս չի գալիս իսրայելական ճամբարից:

Դավթի մասին լեգենդ է հյուսվել, որպես՝ մեսիայի («օծյալ») և աստծո ընտրյալի, և ոչ միայն նրա, այլ հրեաների ողջ թագավորական դինաստիայի մասին: Դավթի սերունդները նույնպես համարվել են աստծո կողմից օծյալներ (թագավորներ): Դավթին է վերագրվում սաղմոսների կազմումը (միավորված աստվածաշնչյան Սաղմոսագրքում):

Նրեական թագավորության անկախության կորստի առավել վրանգված ժամանակաշրջանը, մարգարենները (Եսայի գրքերում (11, 1) և Երեմիայի (30, 9)) հույս են արտահայտում «Դավիթների թագավորության» սպասվող վերականգնման մասին: «Նրավիրեցեք Արարափյան թագավորությանը և Ասքանազյան զորքերին», - այս խոսքերն է արտասանել Երեմիան վրանգի պահին:

Դավթի սերունդները իսրայելական թագավորությունում կառավարել են մոտավորապես 400 փարի մինչև դրա նվաճումը բաբելոնյան Նաբուգոդոնոսոր II թագավորի կողմից Ք. Ա. 587 – 585 թ.թ.: Նայոց թագավոր Նայկիդ Նրաչյանը (ըստ երևույթին, սասունցի հայկերի սերնդից) Նաբուգոդոնոսորից խնդրում է իրեն հանձնել իսրայելական ճանաչված առաջնորդ Շամբա Բհավարին (արդյոք, նա Դավիթների փոհմից

չէ՛) և նրան պատիվներ տալով բնակեցնում է Նայասպանում (մի գուցե, հարկապես այնպեղ, որպեղ երբևէ ապրել են Մեմի երկու որդիների սերունդները):

Դավթի կերպարը աստիճանաբար ձեռք է բերում անմահ թագավոր - փրկչի հարկանիշներ: Կարարածաբանական հավաքը մեսիայում ինչպես «Դավիթների որդի» ընդունվել է քրիստոնեության կողմից, ըստ Ավետարանի Մատթեոսից (1, 20-21), Տիմոտեոսը՝ Դավթի անմիջական սերնդից է (ինչպես և Դավիթը, նա ևս ծնունդով Բեթլեհեմից է), ապագա «օծյալ» («Քրիստոս» բառի փառացի նշանակությունը), և իրավունք ուներ այնպիսի և թագավորական գահի: Միջնադարյան առեղծվածային «Ջոզար» գրքում Դավիթ թագավորը եղել է այս աշխարհում և թագավոր կլինի գալիք ժամանակներում: «Օծյալի» գալստյան սպասումը, հենց իր՝ Դավթի կամ նրա սերունդների՝ հրեական մեսիանի և մեսիանական աղանդների որոշ հավաքումներին առաջավոր մոտիվներից մեկն է:

«Ջոզար» գրքում պատմվում է, որ Դավթի աչքերը ծիածանագույն են եղել և փայլել են, սակայն «մեղք» գործելուց հետո սկսել են փայլազրկվել: Դաուդ — մուսուլմանական դիցաբանության մեջ մարգարե է, մշակութային հերոս է, որը համապատասխանում է աստվածաշնչյան Դավթին, թագավոր է, ալլահի ժառանգորդը (ըստ Ղուրանի): Ալլահը նրան իշխանություն և իմաստություն է շնորհել: Դաուդը սպանում է Ջալուսփին (համապատասխանում է աստվածաշնչյան Գողիաթին): Դաուդի սաղմոսների հետ են կապված հիշարկումը գովերգության և փառաբանության մասին: Իր կողմից գործած անարդարացի արարքի համար Դաուդը մեղանշում է (Ղուրան, 38. 20 - 25):

Մուսուլմանների մոտ Դաուդը երկրպագվում է, որպես՝ մեքադագործության և մեքադյա գործիքների հովանավոր (օղագրահի գյուրարար. մեքադը նրա ձեռքերում վերածվում է փափկության): Նրանք խոնարհվում են նրա գերեզմանին, որն իբր գտնվում է Բեթլեհեմում:

Նայկական էպոսի հիմնական հերոսներից մեկը Դավիթը հանդիսանում է ժողովրդական կարարելության, վեհանձնության, արդարության, խիզախության, հերոսության, վեհության և իսկական հայրենասիրության կրողը: Դավիթ անվան ստուգաբանությունը ավելի շուրջ արտացոլում է վիշապաբաղին (դևերին սպանող): Նայերենում «դավի» «տրորելով սպանել» նշանակում է կռիվ, պայքար: Դավիթը վաղ է որբանում: Ի փարբերություն մյուս երեխաների, որոնք մեծանում էին փարբներով, նա մեծանում էր օրերում: Դավիթը՝ ժողովրդի սիրելին է, «օծյալը», աստծո ընտրյալը: Նա հովիվ է:

Մանկության փարբներին, Եգիպտոսում, նա ենթարկվում է փորձությունների՝ բերում են ոսկով սկուրեղ և կրակով սկուրեղ: «Դավիթը ձեռքը մեկնում է դեպի ոսկին, սակայն հրեշտակը արագ բռնում է նրա ձեռքը և փանում դեպի կրակի սկուրեղը»: Դավիթը՝ Մեծ Մեծի որդին է, Սանասարի թոռը, աստծո կամքով ծնված հայոց Ծովինար թագուհուց (նրա երկու որդիներն էլ ծնվել են երկու կում խնամ ջրից): Սանասարը և նրա եղբայր Բաղդասարն են հիմնադրել Սասունը:

Դավթի աջ բազկին Աստծո նշանն է՝ Պարերագմա խաչը: Դավիթը՝ վարպետ երաժիշտ է և երգեր հորինող:

Դավիթը հաղթանակ է փանում Մըսրա - Մելիքի հսկայի հետ մենամարտում: Մըսրա - Մելիք անվան ստուգաբանությունը արտացոլում է հիկսոսների պայքարը Եգիպտոսի հետ (ըստ Մ. Խորենացու): Մըսրա բառը կազմված է մս (մաս, միս) և րա (արեգակ, արև) և նշանակում է արևի մաս: Եգիպտոսը թարգմանվում է, որպես՝ արև, իսկ մելիքը նշանակում է իշխան: Մըսրա - Մելիքը՝ առաջնորդ է, եգիպտացիների պարագլուխը, հին Նայասպանին սպառնացողը, մասնավորապես՝ Սասունին:

Դավիթը ուժ է հավաքում հոր կաթն աղբյուրից /Կաթնով Աղբյուր/ (աղբյուր հայրական Ծովասարում): Նա հրաժարվում է պարասխանել Մըսրա - Մելիքի առաջին հարվածներին և վերջում հասցնում է եգիպտացու հարվածը թրով: Վրանգի պահին Դավիթը դիմում է Աստծուն. «Օ՛, մեծ Մարութա... Օ ռազմական խաչ աջ բազկի (Աստծո նշան): Աղաչում եմ Ձեզ, օգնեք ինձ, ավելացրեք իմ ուժերը...»: Մըսրա - Մելիքը և Դավիթը. հարազատ

եղբայրներ են՝ մի հորից են: Էպոսում այսպիսի ազգակցությունը արտացոլում է՝ եզիպագիցների և հին հայերի նախահայրերի կապը, և հարկապես՝ Նայկի և Բելի: Չէ որ վերջիններս նույնպես ազգակիցներ են եղել, հորեղբոր թոռներ:

Դավիթը բազմաթիվ հերոսություններ է գործում: Նեփապնդում և սպանում է 40 դևերի և բնակչությանն է վերադարձնում նրանց կողմից թալանված բարիքները: Դավիթը որսորդ է:

Նա լույս է րենում, հոր դամբարանից դուրս եկող, և որոշում է գերեզմանի մոտ վերականգնել Մարութա վանքը, Ծովասար լեռան վրա: «Դավիթը ներս մտավ, րենսավ. դամբարան է կանգնած, որից ծիածանագույն – կրակ է դուրս գալիս, դամբարանի վերևում լույսը աղեղի է վերածվում: Դավիթը մոտեցավ, ձեռքը մտցրեց կրակի մեջ՝ ձեռքը չի այրվում: Նա բոցի վրա ավազ լցրեց. նորից վառվում է: Միայն այդ ժամանակ Դավիթը մտածեց. «Նավաբում եմ, սա է, որ կա Մարութան, ամենաբարձրյալ կույսը»: Նա հայրական նեփ - աղեղով շրջագծեց հոր սալաքարը»:

Դավիթը քարով վերաշինում է վանքը, իր հոր Միերի կողմից կառուցված ի պապիվ Մարութայի (ամենաբարձրյալ կույսի): Մարութա - աստվածամայր: Մարութա վանքը վերականգնեցին «յոթ քաղաքների հազարավոր շինականներ և վարպետներ: Վարպետները ամրացնում են քարերը: Շինարարները կավ են փրորում, փալիս վարպետներին»: Այդ վանքը ավերվել է Մըսրա - Մելիքի կողմից:

Դավթի որդի Փոքր Միերը մենամարտի է դուրս գալիս հոր հետ (միմյանց չճանաչելով, երկար բաժանումի պարճառով): Բայց Գաբրիել հրեշտակը դադարեցնում է կռիվը: Որդին արցունքներով համբուրում է հոր ձեռքը: Բայց և այնպես Դավիթը անիծում է որդուն՝ անմահությանը և անպարտությանը:

Փոքր Միերը հոր հետ մենամարտի ընթացքում հարվածներ է (վերքեր) հասցնում, որոնք Դավիթը մեկնաբանում է ինչպես «հարվածներ» Աստծու կողմից, երդման համար, որը նա դրժեց: Դավիթը նշանվում է գեղեցկուհի – հսկա Չմշկիկ – սուլթանի հետ:

Կապույտկողի թագավորի դուստր Խանդույթ – խանումը երազում է Դավթի մասին և երգիչ - գուսաններ է ուղարկում նրա մոտ: Դավիթը գնում է Խանդույթի մոտ: Նա պատուհանից խնձոր է նետում Դավթին: Դավիթը մարտնչում է Խանդույթ – խանումի հոր թշնամիների դեմ (որոնց թվում էին պարսկական և չինական թագավորները, սև թագավորը և ուրիշներ):

Դավիթը կռվի է բռնվում իր ազգականի պարոն Աստղիկի հետ և ծանր վիրավորում նրան: Չմշկիկ – սուլթանը կռվի է հրավիրում Դավթին, այն բանի համար, որ նա դավաճանում է իրեն հանուն Խանդույթի: Դավիթը, երդումը դրժելու պարճառով, ենթարկվում է Աստծու կողմից պատժի: Նրան թունավոր նետով մահացու վիրավորում է Չմշկիկ – սուլթանի դուստրը (իր սերմնահեղուկից): «Իմ որդը իմ փորում է: Իմ ընթանիքը սպանեց ինձ»: Խանդույթը վշտից իրեն նետում է բերդի գլխից: Նրանց թաղում են Մարութա վանքի կողքին:

Փոքր Միերը հոր վրեժը առնում է: Խնդրում է Պագիկա Գոհար – խաթունի դստեր ձեռքը, մենամարտի ժամանակ հաղթում է նրան և ամուսնանում նրա հետ: Փոքր Միերը նվաճում է Արևմուտքի թագավորությունը: Նայրական անեծքը ճնշում է նրան. նրան վիճակված չէ երեխաներ ունենալ, և ոչ էլ՝ մեռնել: Փոքր Միերը թաղում է կնոջը և վերադառնում Սասուն, սակայն նրա ոտքերը թաղվում են հողում: Նա այցի է գնում հոր և մոր շիրմին: Աղերսում է հորը ուղի ցույց փակ իրեն, քանի որ այլևս ի վիճակի չէ ապրելու, իսկ հողը չի փրկում նրա ծանրությունը: Նոր ձայնը կոչ է անում. «Բավական է թափառել ողջ աշխարհով... Քո փեղը Ագռավու - քարում է: Երբ աշխարհը կործանվի, սրեղծվի նորը, երբ հողը դադարի ճկվել քո ձիու ոտքերի փակ,- դա կլինի քո ազատության օրը...»: Խաբվելով որոնումներում, անմահ Միերը մարտահրավեր է նետում Աստծուն. «Կամ ինձ հետ կռվի բռնվիր, կամ հոգիս առ...»:

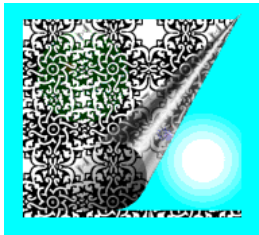
Աստված յոթ հրեշտակ ձիավորների է ուղարկում Մեերի դեմ կռվի: Կեսօրից մինչև մթնշաղ նրանք կռվեցին: Սակայն Մեերի թուրը անկարող էր հրեշտակներին խոցել... Նամենարեք Աստվածաշնչյան սյուժեն՝ Իսրայելի պայքարը ասպծու հեպ:

Թուլացավ, փոս ընկավ հողը, չցանկացավ պահել Մեերին: Այնուհետև Մեերն ու իր նժույգը մտան ժայռի մեջ, ժայռը փակվեց: Ամեն փարի ժայռը երկու անգամ բացվում է (Նամբարձման օրը և Վարդավառի օրը):

*«Ես որ Էլնեմ Էստեղեն,
Նոդն ինձ չի սրահի:
Քանի աշխարք չար է,
Նոդն էլ դալբցեր է,
Մեջ աշխրթին ես չեմ մնա:
Որ աշխարք ավերվի, մեկ էլ շինվի,
Երոր ցորեն էդավ քանց մասուր մի,
Ու գարին էդավ քանց ընկուզ մի,
Էն ժամանակ հրամանք կա,
որ Էլնենք Էդտեղեն»:*

Այսպիսին է, հայկական Էպոսի, հերոսի մարգարեական պատասխանը փրկված մի հովվի. «Մեեր, դու ե՛րբ փեխիս Էդտեղեն»: Նամանման մտփիվի մենք հանդիպում ենք Ջարադուշորի մասին առասպելներում:

Աուրամագղը սրեղծել է Ջարադուշորի հոգևոր էությունը կյանքի գոյության սկզբում և փեղավորել է նրան կենաց ծառ Նաոմի բնափայտում, իսկ 6 հազար փարի հեպո, չարի և բարու փեղեղեղական կարադի պայքարի ընթացքում, Ջարադուշորն կոչված էր օժանդակելու բարու հաղթանակին երկրի վրա: Մարմնական էություն է սրացել և լուսավորվել է ճշմարտության ոչ երկրային լույսով: Ննադարում համաշխարհային ծառը փոխարինված է եղել խաչի պարկերով, որը դաջվել է բարերին (խաչքար – խաչ - քար):

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐԱՐԱՏՅԱՆ ԼԵՌՆԵՐՈՒՄ, ՈՐՈՆՄԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐՇԱՎ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԵԼՈՒ

1. Ծաղիկ «համասփյուռ», կազմված 12 ճյուղերից, որոնցից յուրաքանչյուրի ծաղիկները ունեն մի երանգ (սոմա, հաոմա, կամ հաունա hav – ից՝ մզել, քամել: Այս ծաղիկը, միջնադարյան Նայասպանում, համարվում էր գիպության և իմաստության խորհրդանիշը, մարմնավորում էր հավերժ երիպասարդությունը և անմահությունը (ալ ծաղիկը): Նայսնի է Գիլգամեշի մասին լեգենդից և Ա. Շիրակացու աշխատություններից: Նրա դրոշմանկարը հանդիպում է Նայասպանի ժայռապարկերներում: Շումերական, աքքադական և հին հրեական աղբյուրների տեղեկությունների զուգորդումը ցույց է տալիս, որ «սուրբ ծիսակապարությունների (օրենքների) երկիրը և «անմահ» Արարապայի երկիրը, Նասիր լեռը, Արարապ լեռները և «ասավածների ժողովի լեռը» գտնվում են Նայկական լեռնաշխարհում (Քրիստոսի ծնունդից առաջ XXVIII-XXVII դդ. Ա. Մովսիսյան):

2. Եղեմական այգին և Տիմոն կամ Դիմոն (շումեր.) կղզին. երջանիկ երանելի կղզին, ողջերի երկիրը, ովքեր տեղյակ չէին՝ ոչ հիվանդությանը, ոչ մահին, որտեղ ջրհեղեղից հետո բնակություն հաստատեց ընտրյալ մարդ Ութ – Նապիշտին՝ անմահ մարդը: Կենաց ծառի, բարու և չարի ճանաչման ծառի, ծառի՝ որից Եվան պոկում է արգելված պտուղը, այսինքն՝ մեղսագործության վայրի որոնումը: Քարի որոնումը, որի վրա փորագրված են առաջին մարդկանց ապրելակերպը: Եվան պարգամել է իր երեխաներին այդ կարարել (տես՝ «Գիրք Ադամի մասին» եպիսկոպոս Առաքել Սյունեցի, 1400 թ.):

3. Տապանի կանգառի և Նոյի կենսագործունեության վայրը, աստծու կողմից ընտրյալ մարդը, ինչպես նաև՝ մարդու նախնախնի՝ Ադամի դամբարանը:

4. «Արևի քաղաք» Միպպարը, որտեղ թաղված են բոլոր իրերի անվանացանկը մինչև ջրհեղեղը (Բերոսի վերապատմման աշխատությունում, Ք. Ա. IV, III դդ.: Այս ցուցակագրումը նախատեսված էր, որպեսզի ջրհեղեղից հետո իրերի մասին ողջ գիտելիքները փոխանցվեին մարդկանց (ըստ Աստծո պարզի):

5. Սուրբ Մարութա կույս աստվածածին փաճարը Ծովասար լեռան վրա (Մասունի մարգում), որտեղ թաղված են «Մասունցի Դավիթ» ժողովրդական էպոսի հերոս Միերի հզորությունները:

Տաճարի մնացորդների հայտնաբերումը հնարավորություն կտան հաստատել կամ հերքել Նայասպանում հիկսոսական ժամանակաշրջանի մշակույթի և խաչապաշտության կրոնի գոյությունը:

Աստվածաշնչի համաձայն, հողագործության, գինեգործության ծագումը, կենդանիների ընտելացումը (խորհրդանշական է, որ Նոյը իր ձեռքերով է կերակրել դրանց, իրենց համապարասխան կերով և ժամանակին համապարասխան) տեղ է գրել Արարապյան լեռներում: Ադամը ստեղծված է եղել հողը մշակելու համար: «Նողի» հետ է կապված և նրա անունը:

Ջրհեղեղից ավերված երկրի վրա, որտեղի՞ց է Նոյը վերցրել շիվը: Որտեղի՞ց է աղավնին կտուցով թարմ ձիթենու ճյուղը բերել: Աստվածը պարահական չի փապանը «իջացրել» Արարապյան լեռների վրա, նա գիտեր, որ այդ հողը «հարուստ է» և պիտանի կյանքի համար: Եվ դրա համար օրհնեց. «Պրդաբերեք և բազմացեք, և լցրեք երկիրը»:

Տին Նայասպանում, «համասփյուռ» ծաղկով բուժել են կույրերին, խուլերին և հոգեկան հիվանդներին: Այն օգնում է անպարտության դեպքում, դրա բուրմունքը մարդուն ուժ է տալիս: Տվյալ ծաղիկը օժտված է և այլ հրաշալի հատկություններով: Այդ հատկությունների մասին իմացել են Ադամը և Եվան, Նիսուս Քրիստոսը, Ջարադուշտրան և շար ուրիշ հերոսներ:

Օ~, համասպիտոռ, դու ինչ է, ծաղկելով չես թռչնում երբեք...
Օ~, էլիկսիր... դու, ինչ է բուժում ես բոլոր հիվանդությունները անհեկր...
Գեղեցկուհի... եղիր, ինչպես նշենին, դալար ընդմիջար,
Որպեսզի մենք փեսաներ թո գեղեցկությունը երկար փարիներ...
Գրիգոր Ախթամարցի (16 դ.)

Նայաստանում աճում է բույս, որը թույլ է փալիս բուժել ուռուցքային և սրբամկանային հիվանդությունը, նարկոմանիան, գանազան թունավորումներ, ալկոհոլիզմը, հոմոսեկսուալիզմը, արդսեկսուալիզմը, սեռական թուլությունը և շատ այլ հիվանդություններ, վնասակար սովորությունները և հակումները՝ սուրճ, միս, սպիտակ հաց, աղ և այլն (Դ. Դավիթյան): Դեղաբույսերի օգտագործման բազմաթիվ բաղադրարժույթներ պահպանվում են Մապենադարանի ձեռագրերում: Այս աշխատությունների հեղափոխումը և հրատարակումը նպաստում է բազմաթիվ հնագույն բժշկման գաղտնիքների բացահայտմանը: Նաոմի մասին առավել լիարժեք տվյալներ են պարունակվում «Ավետար» – ում: Նաոմի պատրանքային ներգործություններից մեկն է կազմում (կամ նույնիսկ «գլխավար դառնալը») փարածա - ժամանակային և սուբյեկտիվ – օբյեկտիվ հարաբերությունների ընկալման փոփոխությունը: Զարադուշտը հատմից (քամել և խմել է) իմանում է, ինչպիսի պարզ են սրբացել նրանք, ովքեր այն քամել են: Նրանցից մեկից ծնվել է Զարադուշտը: Այսպիսով, ողջ հին պարսկական սուրբ պատմությունը կառուցվում է, որպես՝ հատմի հաջորդական քանվածքների արդյունք (փես՝ Աշխարհի ժողովուրդների առասպելները):

Զարադուշտը գովաբանում է հատման այն բանի համար, որ այն հարբեցնելով, ոգեշնչում է /քաջալերում է/, ոգևորության ուժ, ինքնապաշտպանության ունակություն, նշանառության ուժ, աճ, հզորություն, ամբողջ մարմնով փարածվող գիտելիք է պարզում: Ի շնորհիվ այդ պարզների, Զարադուշտը հաղթում է «բոլոր թշնամի դևերի և մահկանացուների թշնամանքը, կախարհներին և վիուկներին, կավայական և կառապանական փիրակալներին և (թշնամանքը) խաբեբա և երկոփանի սուր վարդապետներին, և (թշնամանքը) երկոփանի գայլերին և քառոփանիներին»:

Նաոման բնութագրվում է նաև, որպես ամենագեղեցիկը՝ ողջ նյութական աշխարհի, բաց դեղին, ոսկեգույն և ճկուն ընձյուղներով, սիրուն, գեղեցիկ և կանոնավոր սպեղծված, հաճելի ներգործություն ցուցաբերող, բժշկող, հաղթական, արարող, իր ուժի զորության մեջ ազատ, այն խոչընդոտում է մահվանը, հաղթում է թշնամիներին, սպին, բոլորից լավ ճանապարհ է պատրաստում հոգու համար, ուժ է փալիս լծված ձիերին մրցույթների ժամանակ, ծնողների նկատմամբ՝ երջանիկ որդիներ և հավաքարիմ սերունդ, ջանասեր պարապողներին՝ սրբություն և գիտելիք, կույսերին՝ հսկողություն և ամուսին, երկար ժամանակ մնալով ամուրի: Ընդունված է, որ սկյութների և սարմալների մի մասը գերադասում էին հատման, օսերները հատմայի հյուրը անվանում էին. "hauma aruaka" - արիական հատմա, համարյա, ինչպես, ռուսերենում՝ ոգելից խմիչքը:

Ենթադրենք, թե Նիսուս Բրիսպոսը և Նովհաննես Մկրտիչը հարազատ եղբայրներ են մի հորից (երկուսն էլ՝ Գաբրիել հրեշտակապետի որդիներն են), որը «օգնեց» նրանց մայրերին հղիանալ: Նայր Գաբրիելը հալածվել և դուրս է քշվել Նայաստանից, քանի որ՝ Զարադուշտի ուսմունքի կողմնակիցն էր և հեղինակը: Նայր Գաբրիելը, հնարավոր է, որ իրոք եղել է Զարադուշտի հավաքարիմ աշակերտը: Նա հատմի հյուրի օգնությամբ բուժել է Բրիսպոսի և Մկրտիչի մայրերին անպարտության դեմ: Այս հյուրի հարկությունը թույլ է փալիս ծնել երջանիկ, ուժեղ, ազնվազարմ որդիներ և ծնողների նկատմամբ՝ հավաքարիմ սերունդ, ջանասեր պարապողներին՝ սրբություն և գիտելիք և ուրիշ.: Ներազայում հայր Գաբրիելը իր վրա վերցրեց նրանց խնամքը և դաստիարակությունը, նրանց առջև բաց արեց ճշմարտությունը Զարադուշտի ուսմունքի մասին, հաղորդակից դարձրեց հավաքին, որը հաշվի առնող և հեղինակ Նիսուս Բրիսպոսը

(մկրվեց իր եղբոր կողմից) զարգացրեց և այնուհետև ժողովրդին հասցրեց աստվածային հավաքի ուսմունքի. «օրենքները, պարզամտները և քարոզները» (այսինքն՝ հիմնադրեց քրիստոնեությունը):

I – սկզբ. II դ. անտիկ հեղինակ Դիոնը Քրիստոսի միջոցով փոխանցեց առասպել այն մասին, որ Զարադուշտը ճշմարտությունը փնտրելիս հեռացավ մեկուսացված լեռան վրա, ուր կրակ թափվեց երկնքից, սակայն նա այնտեղից դուրս եկավ անվնաս և օժտված որոնելի իմաստությամբ առասպելի փարբերակի աստվածային ճշմարտության գալուստը բոցեղեն ձևով:

Ռուսերեն իՈՐՈՅԳՔՅՐՈ- ն(ավեստ.), իՏՐՏՈՐՅՐ – ը (հին հուն.) իՈՐՈՊԳՔՅ - ը (միջին իրանական) իրանական դիցաբանության մարգարեն և Զորասարիզմ կրոնի հիմնադիրը: Գիտնականների մեծամասնությունը ընդունում են Զարդուշտի իրական գոյությունը (ենթադրում են, որ նա ապրել է 258 փարի առաջ մինչև Ալեքսանդր Մակեդոնացին, Ք. Ա. VII-VI դդ., ոմանք նրա գործունեության ժամանակաշրջանը վերագրում են Ք. Ա. XII-X դդ.): Զարդուշտը չորրորդ մարդու որդին է, ով քամել է հառմի սուրբ հյուրը: Սկզբնական շրջանում նա քարոզել է հայրենիքում (Արևելյան Իրանում կամ Միջին Ասիայում), սակայն, նա չի ընդունվել իր «համայնքի» կողմից և ենթարկվել է հեթապնդումների փռելի կախարհ փիրակալի կողմից և սպիակված է եղել թողնել հայրենիքը:

Քննարկելով Նովիաննես Մկրտիչի անունը (ՔՐ հիմքից) և նրա գործունեությունը՝ մկրտելը, կարելի է եզրակացնել, որ հնադարյաններին լավ հայրնի է եղել ՔԱՐ հասկացությունը, խաչը (ՔԱՌԱԹԵՎ): Նայերենում՝ Մկրտիչը սրանում է ՄԿՐՏԻՉ անունը (նորից՝ ՔՐ հիմքից): Այս առումով Գրիգոր Նարեկացին (Ողբերգություն գրքում, գլ. 93, էջ 323) գրում է՝

*"Пусть сей светозарный и богоданный огонь
Дарует тем, кто приблизится к нему
для испытания,
Крепость железа, преобразованного закалкойю
Через кипячение добела в жаре (силы) желанной,
Дабы, обрета всесовершенную прочность,
Они вечно, всегда стояли неподвижно
На незыблемой тверди твоей, о камень,
Неколебимо уверенный в тебе".*

Քրիստոսին նաև՝ «քար» են կոչել. «... Քանզի խմել են հոգևոր հեղույալ քարից. քարը՝ հենց Քրիստոսն էր»:

Մկրտիչի ծննդյան և Քրիստոսի ծնունդի միջև գոյություն ունեւ 6 ամսյա ընդմիջում: Առաջինը կցված է ամառային, իսկ երկրորդը՝ ձմեռային արևադարձին: Դիմենք մեկ այլ իրադարձության, նույնպես նկարագրված Գրիգոր Նարեկացու կողմից («Նամբարձման երգ» - ում): Ոսկե զարդերով արբան /սայլ/ ասպժո Որդու հեղ իջնում է Մասիս (Արարատ) լեռան վրա: Ասպժո որդու առջևում գեղեցիկ երեխա է: Նրանց ծնկներին ասպժո խաչն է: Ձեռքերին՝ քնար և սաղմոսագիրք: Սայլը բերեցին և կանգնեցրին Մասիսից դեպի աջ:

Կառքի մեջ նստած երեխան՝ ապագա սուրբ Նովիաննես Մկրտիչն էր... Եվ սայլի չորս մասերից ձևավորվում է Քրիստոսի Ավետարանը: Այդ սայլը բերում են Երուսաղեմ, որտեղ դրան դիմավորում են Սիոնի որդիները: Գ. Նարեկացին բացահայտում է զարմանալի գաղտնիք այն մասին, որ սայլը հանդիսանում է Մովսեսի երկրորդ օրենքը Սինայի վրա (!): Եհովան փվել է իր պատվիրանները Մովսեսին, - կարդում ենք գրքում:

- «Բարձրացիր ինձ մոտ սարի վրա և եղիր այնտեղ. և կրամ քեզ քարե սալերը, և օրենքները և պատվիրանները, որոնք ես գրել եմ նրանց սովորեցնելու

համար... Եվ բարձրացավ Մովսեսը լեռան վրա, և ամպը ծածկեց լեռը, և Ասրժոն փառքը իջավ Սինայ լեռան վրա. և վեց օր ամպը պատեց նրան, իսկ յորեքորդ օրը Ասրված ձայն արեց Մովսեսին ամպի միջից:

- *Ասրժոն փառքի տեսիլքը սարի գագաթին Բարայելի որդիների աջքերի առջև էր, ինչպես լափող կրակ»* (Լու. 24: 12, 15- 17):

Այսպիսով, ըստ Ասրվածաշնչի բոլոր օրենքները և պարզամները գրված են եղել Ասրժոն կողմից քարերին (քարե սալիկներին):

Ադամից վեց օր հետո մահանում է նաև Եվան, իրենց երեխաներին կրակելով՝ քարի վրա փորագրել առաջին մարդկանց ապրելակերպը (Ա. Սյունեցի): Վերհիշենք «սուրբ ծիսակապարությունների (օրենքների) երկրի» մասին, որը գրվում էր Նայկական լեռնաշխարհում (Քրիստոսի ծնունդից առաջ XVIII-XVII դդ.): Չի բացառվում, որ հարկապես Արարարյան լեռներում, ժայռերի վրա մենք հայտնաբերենք օրենքների «ժողովածու», որը երբևէ հիմք է հանդիսացել Մովսեսի օրենքների համար: Չէ որ, ըստ պարմաբան Բերոսի, Ասրված պարժեց մարդուն՝ ջրհեղեղից առաջ բոլոր իրերի անվանումները գրելու և այդ ցուցակագրումը «արևի քաղաքում» թաղելու համար: Նրեական դիցաբանությունը ենթարկվել է. եգիպտական, շումերա - աքքադական և հարկապես իրանական (մասնավորապես, գրադաշտական) դիցաբանությունների ազդեցությանը: Նարկապես հերիամայնական ժամանակաշրջանին է վերաբերվում խմբագրումը և միավորումը մեկ ժողովածուի մեջ Նին Կրակարանի առաջին հինգ գրքերը (Ք. Ա. V դ.):

Եվան է կենաց ծառի պտուղը, դրախտի այգու չարի և բարու ճանաչման ծառը և այն փալիս է ամուսնուն. «... Ահա մարդը դարձավ ինչպես մեզանից մեկը, իմանալով բարին և չարը. և հիմա ինչպես էլ երկարի նա իր ձեռքերը և չի վերցրել նույնպես կենաց ծառից, և չի ճաշակել, և չի ապրի հավիտյան...*(և դրեց)...* բոցեղեն սուրբ, պարույր կարարի, որպեսզի պահպանի ճանապարհը դեպի կենաց ծառը» (ըօՅ 3, 22- 24): Ինչի՞ց վախեցավ Եհովան: Որ մարդը կդառնա՞ անմահ: Մեկն այնպիսին, ինչպես նա՝ Եհովան:

Կենաց ծառը, չարի և բարու ճանաչման ծառը ոչ այլ ինչ է, քան «համասփյուռ» ծաղիկը, հառման, այլ ծաղիկը (ռուս. սապվՖՍՈՒՌ ՓՉպՅՏիպՍ): Նախածին Ադամը և Եվան անպտուղ էին (անժառանգ): Ծանաչումից հետո (արդյոք «համասփյուռի» հյուսիս խմելը չէ՞) նրանք դառնում են մանկածին: Նառման օրգանիզմին թույլ է փալիս ինչ – որ ձևով ընկալել հնգաչափ աշխարհը, որի արդյունքում՝ մարդը վկա է դառնում կոնսրինուումի կողորդինապների փոխշրջապարույրին: «Նամասփյուռի» հրաշալի հարկություններով է բացառվում նախածինների գերբնական երկարակեցությունը և ասրվածաշնչյան նահապետների երկարակեցությունը: Դրա համար էլ «համասփյուռ» ծաղիկը Ասրվածաշնչում անվանվում է կենաց ծառ (Եվա թարգմանվում է, ինչպես՝ կյանք պարզևող, Ադամ (իգական սեռ հրեր. adamah) նշանակում է «հող», նախասկզբում «կարմրահող» լատ. homo – մարդ, կապված humus «հողի» հետ, հայերեն՝ հում - hum):

Մովսեսին Եհովայի հայտնության ժամանակ, Սինայի վրա, սարից ծուխ էր բարձրանում, ինչպես վառարանից (արդյոք երկրաշարժ չէ՞ր): Թիլմուն և Էդեմ կղզիները միևնույն ձևով էին ողողվում: «Նողից գոլորշի բարձրացավ և ողողեց հողի ամբողջ մակերեսը...» Ի՞նչ գոլորշի էր: Նավանաբար, հելիումա - ջրածնային: Ի դեպ, գոյություն ունի վարկած՝ երկրագնդի միջուկի խորիզի հելիումա - ջրածնային բաղադրության մասին, որը նպաստում է ոռոգմանը: Ադամը սրեղծված է եղել (ոչ ծնված) հողը մշակելու համար (հիշեցե՛ք Նոյին և հողագործության ծնունդը Նայկական լեռնաշխարհում):

Նելիումա - ջրածնային գոլորշին, ինչպես երկրաշարժի կանխագուշակ, այնպես էլ բոցեղեն սուր, վկայում է այն մասին, որ «մեղսագործությունից» հետո, Ադամն ու Եվան սրիաված էին թողնել երկրաշարժա - վրանգ փարածքը (Արարարյան կրակաշունչ լեռները): Նրանց չհաջողվեց ճաշակել հավիտենական կյանքի պտուղը, նրանք չնմանվեցին ասրժուն, որը խանդոտաբար նրանցից գերծ պահեց իր վերջին առավելությունը: Եվան իր

գավակների օգնությամբ փորձեց գրնել պրուղը և փրկել մահացող Ադամին, սակայն, դա նրան չհաջողվեց: Երեխաները, Ադամի սերունդները պահպանեցին «համասփյուռ» ծաղկի գաղտնիքը: Ութ – Նապիշտին հերոս Գիլգամեշին պարմեց անմահություն պարգևող ծաղկի գրնվելու վայրի մասին:

Տրաշքները, որ արարվում էին Տիսուս Քրիստոսի կողմից, «համասփյուռ» ծաղկի ճանաչման արդյունքն էր: Զարդուշտի հերոսությունները, նույնպես: Ե՞րբ է գալու փրկիչը: Այն ժամանակ, երբ նորից «համասփյուռ» ծաղիկը կծաղկի՝ Արարաբյան լեռներում:

Կլինի՞ նոր հարություն: Այս հարցերի պարասխանները, հարգելի ընթերցողներ, կախված են ձեզանից: Բարի ավարտը հետևում է բարի արարքներից, իսկ դրանք՝ բարի մտահաղացումներից: Որոնումները, Արարաբյան լեռներում, կծառայի բարի գործի՝ ճշմարտության ճանաչմանը:

Աշխարհը միլիարդավոր դուլարներ է վարնում սպառազինության, պարերագմների, փեղեկաբան նախագծերի և ոչ երկրային քաղաքակրթությունների որոնման ճանապարհորդությունների, այլ մոլորակներում կյանքի հայտնաբերման համար և այլն: Ընդ որում աշխարհը չի «ցանկանում» վարնել մի քանի փասնյակ միլիոն դրամ, որպեսզի բացահայտի քաղաքակրթության ակունքները, սկիզբը բոլոր սկիզբների՝ մարդկային ցեղի, պարմության, մշակույթի և գիտության զարգացման: Վերջ ի վերջո, մեզ չի կարող չանհանգստացնել քաղաքակրթության ապագան, նրա ճանապարհը դեպի անմահություն: Եվ եթե Նոյը ամբողջ փարվա ընթացքում՝ զիշեր – ցերեկ չունենալով ոչ բուն, ոչ դադար հայրաբար խնամել է կենդանիներին, ինչպես կարելի է այսօր չմտածվել՝ թույլերի, աղբարների, անպաշտպանների, խաղաղության, պաշարների և պարենի կարիքն ունեցող հարևանների մասին, գրնվելով ընդհանուր փանը՝ Երկրի վրա:

Տակավին հայրնի չեն հնագույն հայկյան մշակույթի բազմաթիվ հուշարձաններ: Անհրաժեշտ է դրանք բացահայտել, ուսումնասիրել և պահպանել:

«Վերք Նայասարանի» վեպում Խաչատուր Աբովյանը ասել է. «Այս ատավուր, իսկ հեպոտ հաջորդ շարաթներին և ամիսներին ևս բոցախառ կերպով ցանկացաւ. ինչպես և այսօր ևս ցանկանում. գնալ որևէ ճանաչված մարդու մոտ, խոնարհիվել մինչև նրա ոտքերը և ասել, որպեսզի ևս ինձ մի կրոր հաց փա,- և ևս կգնայի թափառելու գյուղերով և հավաքելու այն բոլորը, ինչ սրեղծել է մեր ժողովուրդը, և հեպոտ այդ բոլորը նկարագրել»...

Քաղաքակրթության քարե փարեգրությունը հեղինակի կողմից մրաձվել է, որպես՝ մի կրոր հացի բացի այն ուղեցույց, որը կօգնի ինչ որ մեկին գնալ թափառելու գյուղերով և հավաքելու այն բոլորը, ինչ սրեղծել է մեր ժողովուրդը :

«Այսպիսով, Նա Ձեր՝ հավատարացյալների համար, թանկարժեք իր է, իսկ անհավատների համար քար է, որը մի կողմ ևն նեկել շինարարները, սակայն, որից պարաստրվել է անկյունաքարը, փորձաքարը և գայթաքարը, Որից նրանք սայթաքում են, չհնազանդվելով խոսքին, ինչի համար էլ նրանք թողնված են»

Պեպրոսի 1 – ին Ուղերձը):

ԻՆՉՊԵՍ ՎԵՐԱԾՆԵԼ ՆԱՅԱՍՏԱՆԸ

Նայաստանի և հայերի վերածնունդը և հզորացումը. նրանց միասնության և միավորման մեջ է: Միավորումը հնարավոր է, երբ գոյություն ունեն միավորող գաղափարներ, կապակցող նպատակ և կառույցի ամրապնդող կազմակերպություն: Թող ինձ ներեն ընթերցողները այս ճշմարտության կրկնողության համար, սակայն, քննարկվող խնդրում, այն գլխավոր է: Նայկական ընթանիքը՝ որպես սոցիալ – քննարկական կառուցվածքի փարր, ի համեմատ, ամերիկյան, ֆրանսիական, անգլիական, ռուսական և այլ կացութաձևի նույն այդ փարրի, ունի անվիճելի առավելություն, որից մենք կարող ենք օգուտ քաղել:

Ժամանակակից աշխարհում, (ժողովրդավարության և շուկայական քննարկության արևմտյան փիլիսոփայականներում), մարդկանց հեղափոխությունները ամենից առաջ քննարկական են: Այսինքն՝ այդ պայմաններում «հայ» լինելը պետք է քննարկական շահավետ լինի: Նայը, սոցիալական, էթնիկական և պատմական տեսանկյունից, ամենից առաջ և բոլորից առավել է գիտակցում ընթանական հեղափոխությունները և ընթանական բարեկեցությունը: Այսինքն՝ հայի քննարկական շահերը ընդգրկում են ընթանիքի, նրա ապագայի հիմքերը:

Վերջերս ԱՄՆ – ի նախագահ Բ. Քլինթոնը, հեռուստական ընթացիկի մեկի ժամանակ, նշեց. ԱՄՆ – ի վարչակազմի ներկայումս մշակվող ռազմավարության էլեմենտները, գլխավոր արտաքին քաղաքական խնդիրները՝ ԱՄՆ – ի փարածքի ու ժողովրդի պաշտպանության և ամերիկյան կացութաձևը: Այդ ռազմավարության երկրորդ փարրը, Բ. Քլինթոնը, մասնավորապես, անվանեց «ԱՄՆ – ի ազգային շահերի պաշտպանությունը քննարկության բնագավառում»:

Բարդ չէ պարկերացնել, որ աշխարհի մյուս առաջավոր երկրները նույն շահերն են հեղափոխում: Ահա և ռազմավարական շահերի այդ տեսանկյունից էլ մենք կքննարկենք Նայաստանի վերածնունդի խնդիրը: Նայաստանի ազգային շահերի պաշտպանության խնդիրների հաջող լուծումը քննարկության ոլորտում չպետք է հակասի ԱՄՆ – ի, Ռուսաստանի և մյուս երկրների շահերին: Այդ ռազմավարության իրագործումը ամենն ին էլ բարդ չէ:

Լրջախոհ ընթերցողը շուտով կհամաձայնվի այդ կարծիքի հետ: Օգտագործվող գիտական գործիքակազմի էության հետ ծայրահեղության մեջ չմտնելով, անմիջապես անցնենք հարցի շարադրմանը: Առաջարկվող մոդելի նոր կառուցվածքի հեղափոխությունները ընդգրկում են քննարկական շահ (ընթանական), համապետական (ազգային) և համազգային: Ընդ որում ընթանական շահերը չեն հակասում այդ թվում և ամերիկյան կենսակերպին:

Բազմամիլիոն հայկական սփյուռքի քննարկական շահերը չեն հակասում ԱՄՆ – ի շահերին: ԱՄՆ – ը շահագրգռված է իր քաղաքացիների բարեկեցության և հարստության աճի բարձրացմամբ, այդ թվում և՛ հայկական սփյուռքի: Ռուսաստանը, Ֆրանսիան և մյուս երկրները նույնպես: Այսպիսով, եթե Նայաստանը իր ռազմավարության գլխավորությամբ պաշտպան կանգնի ողջ հայ ժողովրդի ազգային շահերին քննարկության բնագավառում, ապա այս ռազմավարությունը չի հակասի առաջավոր երկրների շահերին:

Պարկերացրեք, որ ողջ աշխարհի (կամ մեծամասնությունը) հայերը (մտավորապես 3,5 մլն. հանրապետությունում, ավելի քան 2,5 մլն. Ռուսաստանում, համարյա 1 մլն. Ամերիկայում, 500 հազար՝ Ֆրանսիայում և Եվրոպայում, ավելի քան 1 մլն. Թուրքիայում, Իրանում և արաբական աշխարհում) որոշումներ են ընդունում իրենց ընթանական շահերից ելնելով: Նարկապես, կրակ են գրում այն մասին, որ իրենց մահվանից հետո ունեցվածքի, ժառանգության (մասնավոր սեփականության և այլն) մի մասը փոխանցում են Նայաստանին, որպես իրավական անձի, իսկ մնացած մասը՝ իրենց անմիջական ժառանգներին: Պետությունը, փառացիորեն մեկ երկու ամսվա ընթացքում սեփականատեր

է դառնում քասնյակ միլիարդավոր դոլարների (այդ թվում. բաժնեթղթերի, արժեթղթերի, բանկային դրամագլուխների /կապիտալների/, հողամասերի, անշարժ գույքի և այլն, և այլն): Այդ միջոցները կարելի է արագ և արդյունավետ ներդնել շրջանառության մեջ, արտադրությունում, տրանսպորտի զարգացման, հաղորդակցության, էներգետիկայում և այլն:

Մյուս կողմից, պետությունը պարտավորվում է (որն ամրագրվում է Սահմանադրությամբ) ամեն քարի ազգային եկամտի գումարներից որոշակի փոխանցել փոխանցել ապագա ժառանգներին (այդ թվում և բոլոր իր քաղաքացիներին) սեփականության մասից համամասնորեն պետությանը փոխանցված ժառանգությունից: Սրանից բացառապես շահում են բոլորը և՛ Նայասպանը, և՛ սփյուռքը:

Արդյունքում պայմաններ են ստեղծվում հայկական կուսակցությունների, ընդդիմության և պետության, սփյուռքի զանազան մասերի միջև եղած հիմնական ներքին փարաձայնությունների վերացման համար:

Ամբողջ Սփյուռքը օբյեկտիվորեն շահագրգռված է և կձգքի մերձենալ հայկական պետության, պարմական Նայրենիքի հետ: Ժողովուրդը կմիավորվի պետության շուրջը: Փաստորեն պետությունը կվերաձվի ժամանակակից նոր քիպի խոշոր «դրամապան»: Ժողովուրդը կդառնա զանգվածային «այցելու»: «Դրամապան» գոյություն ունի ժողովրդի համար և պաշտպանում է փոխյալ ժողովրդի շահերը: «Դրամապան» հաջողությունները՝ ժողովրդի, ողջ հայության ծաղկման և բարգավաճման համար են: «Դրամապան» նախագահն և երկրի նախագահն է: Ոչ ոք ոչ մեկից ոչինչ չի խնդրում: Նայասպանը ձեռք չի մեկնի և ոչ մեկից ողորմություն չի խնդրի: Սփյուռքն, իր հերթին (ինչպես օրգանիզմ, դաստիարակված շուկայական փնտրության և ժողովրդավարության պայմաններում) ներդնում է իր շահավետ միջոցները (կամ դրանց մասը) գործում: Նա վստահ է, որ այս գործը օգտակար է Նայրենիքին, ընտանիքի բարեկեցությանը, երկրին և ողջ հայությանը: Բավարարվում են փնտրասկան և հոգևոր պահանջմունքները, բարոյական շահերը, հաշվի առնելով էթնիկական առանձնահատկությունները բարոյախոսության փեսանկյունից: Նարթվում են արտաքին փարաձայնությունները ռուսական, ամերիկյան և մյուս համայնքների դրամագլուխների /կապիտալների / միջև: Բոլորը գոհ են և զգում են իրենց խաբված չեն զգում: Տոկոսները ներդրումներից աճում են ոչ թե՛ թվաբանական, այլ՝ երկրաչափական պրոգրեսիայով:

Մենք չենք խախտում դեմոկրատական սկզբունքները, այլ հակառակ, զարգացնում ենք: Ժողովուրդը ամբողջությամբ սկսում է ակտիվորեն մասնակցել պետության կառավարմանը: Չէ որ «դրամապան» արդյունավետ կառավարմամբ շահագրգռված են դրա բոլոր ներդնողները: Նախագահին կրկնորեն համարյա Նայասպանի ողջ բնակչությունը:

Նայոց պետությունը անմիջապես չի դնի հիվանդագին հարցը՝ փարաձայնների վերադարձը Թուրքիայից, սակայն պահանջում է համապարասխան միջազգային կազմակերպությունների միջոցով, առաջին հերթին, սեփականության օգտագործման փոխհատուցում (այդ թվում, ցեղասպանության ժամանակահատվածում, հայ – քաղաքացիների դրամագլուխների /կապիտալների/, առանձնատերերի, հողամասերի, ֆաբրիկաների, դրամապանների և այլ միջոցների անօրինական շնորհումը, Թուրքիայում, 1914 – 1922 թթ. ընթացքում), երկրորդ՝ հայերի. Թուրքիայի նախկին քաղաքացիների, որոնց ժառանգորդները փոխանցել են այդ իրավունքները Նայոց պետությանը (որպես իրավահաջորդի), համապարասխան իրավունքների կամ սեփականության վերադարձի իրավաբանական ձևակերպումը: Այսինքն՝ այս դրամագլուխը (օրինակ, մոտավորապես 2 մլն. հայերի միջոցները) կարող են փոխանցվել Նայասպանի հաշվին: Նայասպան էլ իր հերթին, կարող է այդ դրամագլուխը (միջոցները) առաջարկել, որպես՝ վարձավճար, Թուրքիայում, իրենց նախկին «փերերին»: Թուրքիան ճանաչում է հայերի ցեղասպանությունը (վերջնական արդյունքում նա նույնիսկ փնտրասպես շահագրգռված է դրանում): Ներսում է հաշվի առնել նաև, որ Թուրքիայի բազմաթիվ ունևոր հայեր ապահովագրված են եղել (իրենց կյանքը և ունեցվածքը) ամերիկյան, ֆրանսիական և

անգլիական մասնավոր ապահովագրական ընկերություններում և դրամապահներում: Պահանջվող արտադրությունների որոնումը իրենից առանձնապես մեծ աշխատանք չի ներկայացնում: Ստեղծվում է պետական ծառայություն, որը պետք է զբաղվի ժառանգության իրավունքի փաստաթղթերի հավաքագրման հարցերով: Դեսպանարների փոփոխական ծառայությունների միջոցով այս աշխատանքները համակարգվում են:

Ղարաբաղում արագ և վերջնական խաղաղություն կհաստատվի: Պահանջվող ինքնորոշման իրավունքին կավելանա համաշխարհային հանրության կողմից համընդհանուր ճանաչման արժանացած՝ մասնավոր սեփականության և մարդու իրավունքների պահպանումը: Ղարաբաղի յուրաքանչյուր հայ (և ոչ միայն) սեփականության իրավունքը փոխանցում է Նայասարանի Նանրապետությանը: Ղարաբաղը մնում է Ադրբեջանի Նանրապետության փարածքային սահմաններում: Սակայն Ղարաբաղը և Ադրբեջանի մյուս հայկական շրջանները դառնում են Նայասարանի իրավաբանական հաստատագրված սեփականությունը:

Նայասարանը և ողջ աշխարհը կպաշտպանի այդ սեփականության անձեռնմխելիությունը: Ադրբեջանին ոչինչ չի մնա, քան՝ փաստացի կերպով և իրավապես ընդունել այս հանգամանքը և դադարեցնել անիմաստ մարտական գործողությունները: Կսկսվի երկար սպասված հավիտյան խաղաղությունը հայության համար:

Կստեղծվեն բոլոր պայմանները մեր երկրի ծաղկման համար: Ինչ վերաբերվում է Նայասարանում գրավող ադրբեջանական գյուղերին և Բաքվից, Սումգայիթից և այլ քաղաքների հայ փախստականների սեփականությանը, ապա ունեցվածքային վիճաբանությունները և փոխհատուցման հարցերը նույնպես կարելի է որոշել միջազգային կազմակերպությունների միջոցով, առանց, կողմերից յուրաքանչյուրի շահերի որևէ եսկան սահմանափակման:

Նամագգային ակտով ժառանգության փոխանցումը (կամ դրա մի մասի) Նայասարանի հանրապետությանը մենք կապահովենք մեր պետության և ժողովրդի «անմահությունը», պայմաններ կստեղծենք բարգավաճման համար: Մենք կապահովենք մեր սերունդների ապագան, նրանց փոխանցելով մեր աշխատանքի և գիտելիքների արդյունքները, հողերը և դրամագույնները դարե դար: Ոչ ոք չի կարող այլևս նրանց խաբել, կաշառել, նսեմացնել, վիրավորել, ոչնչացնել կամ թալանել: Դրանով մենք կդնենք նոր համահայկական փան անկյունաքարը:

Նայասարանը կդառնա անհատ յ «Նայկը»:

Պատերազմներն աշխարհում (ըստ Աստվածաշնչի) սկսվել են, երբ Մեմը ըստ ժառանգության իր իրավունքները (իշխանությունը աշխարհի վրա) փոխանցեց իր որդիներին: Այժմ սկսվում է մի ժամանակաշրջան, երբ հանուն խաղաղության Նայկի սերունդները ժառանգության իրավունքը փոխանցում են իրենց պետությանը:

Ընդ որում, կապահովվեն բոլոր պայմանները իսկական ժողովրդավարական պետության կառուցման համար: Նայասարանի բոլոր քաղաքացիները՝ պետության սեփականարերեր են և շահագրգռված կլինեն, թե ով և ինչպես պետք է փոփոխի այդ հարստությանը: Ընտրություններին կմասնակցեն ողջ բնակչությունը և սփյուռքի այն հարվածը, որը կընդունի Նայասարանի քաղաքացիությունը: Կդադարի արտագաղթը, կաճի հայրենադարձությունը: Նանցագործ կառույցներին ոչինչ չի մնա անելու, քանի որ շահավետ չի լինի խախտել օրենքները, հանրապետությունում կձևավորվի առողջ սոցիալ – քաղաքական և հոգեբանական իրավիճակ: Կլինի լիարժեք միասնություն:

Միավորված ժողովուրդ, համախմբված ուժեղ և հարուստ պետության շուրջը. ահա այսպիսին է հեռանկարը: Աշխարհումակ բնակչությունը կաշխարհի անձնագրոհաբար և բարձր արտադրողականությամբ: Աշխարհանքը կստանա լիարժեք իմաստավորում: Ամեն ինչ կարվի ժառանգորդների և սերունդների, մեր երեխաների, վերածնված Նայասարանի ապագա հայ սերնդի համար: Միացյալ եկեղեցին ամեն կերպ կաջակցի հայության հոգևոր և բարոյական միավորմանը: Աշխարհը կձանաչի վերածնված և հզոր Նայասարանին և հաշվի կնստի նրա հետ:

Սոցիալ – փնտրեսական կառույցի այս մոդելը, ըստ հեղինակի կարծիքի, հանդիսանում է, նոր սոցիալ – փնտրեսական միության նախակարապետը, աշխարհում: Սոցիալ – փնտրեսական հարաբերությունները այնպիսի երկրում ինչպիսին Նայասփանն է և փնտրեսական փնտանկյունից, սասփիկ զարգացած սփյուռքի առկայությունը (քանակապես գերազանցում է հանրապետության բնակչությանը), ինչպես նաև «Նայ դափի» խնդիրները հաջողությամբ կապահովեն «Ինչպես վերածնել Նայասփանը» որոշումների լուծումները:

Կապիտալիզմը առումներով ձգտում է անդրազգայնացման: Իսկ հայերն ունեն կուրակած հարուստ կենսափորձ (կրոնական, մշակութային, փեխնոլոգիական) գոյարևման և զանազան սոցիալ – փնտրեսական, կրոնական և էթնիկական միջավայրերում զարգացման: Բավական է նայել աշխարհի քարտեզին, որտեղ նշված են սփյուռքի հայ համայնքները: Չկա մի այնպիսի զարգացած երկիր, որտեղ հայկական համայնքը չունենա իր հատուկ սոցիալ – փնտրեսական կամ մշակութային դեմքը: Անկախ դավանանքից, կրոնից, փնտրեսական մակարդակի զարգացումից հայերին հաջողվում է հարմարվել, գոյարևել և զարգացնել իր ինքնուրույն ինստիտուտները (մշակույթը, լեզուն, սովորույթները):

Այս անգին կենսափորձը, կապիտալը մենք պետք է օգտագործենք: Օրինակ՝ ԱՄՆ – ը, գիտակցելով նման կենսափորձի նշանակությունը (սոցիալ – իմաստալի գործոնները), աշխարհում են գիտնականներին ներգրավել, այդ թվում և հայերին, սփյուռքից, անդրազգայնացման մարտավարության և ռազմավարության զարգացման հետազոտման և մշակման համար:

Գործնական հետաքրքրություն է ներկայացնում ՆՆ Սփյուռքի Ինստիտուտի սրեղծումը, բազմամիլիոն հայկական համայնքների գոյարևման հետազոտման և կենսափորձի հարստացման համար: Այդ ինստիտուտի հետազոտությունների արդյունքները կհետաքրքրեն բազմաթիվ անդրազգային ընկերությունների և միջազգային կազմակերպությունների: Ռուսաստանում վերջերս սրեղծվել է Սփյուռքի Ինստիտուտ, որի Գիտական Խորհրդի ղեկավարը հայ է:

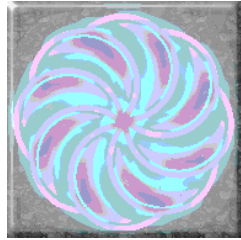
Ժամանակակից կապիտալիզմը կգոյարևի, եթե պահպանի և զարգացնի մարդու իրավունքները: Իսկ այդ իրավունքների հիմնական բաղադրիչներն են հանդիսանում ընդհանրի իրավունքները: Տղամարդը և կինը, միմյանց սիրող և իրենց հարաբերությունները ամրապնդելով ընդհանրի ձևով, մեծ իրավունքներ են ստանում, հանրաճանաչ ժողովրդավարության և շուկայական փնտրեսության պայմաններում:

Ընդհանրի մարդկային կազմակերպության առավել զգայուն և բարձր մակարդակ է: Նախկապես նրա միջոցով է ապահովվում ժառանգների և սերունդների ծնունդը և զարգացումը: Նրան անհրաժեշտ է վերաբերվել արտակարգ ուշադիր և սրբաբույ: Մարդը ունի էթնիկական պարկանելիություն և հաճախ հարաբերակցում է իր վարքագիծը, ելնելով ազգային առանձնահատկություններից: Ընդհանրի անդրազգային է և գրկված է ազգային բնավորության սահմանափակումներից, քանի որ նրա հիմքում ընկած է Սերը, իսկ Սերը չունի «սահման» և աղզային երանգավորում:

«Աշխատանքի նկատմամբ վրանգ է ծագում այն դեպքերում, երբ ազատությունը չի իրացվում Սիրո միջոցով: Այս դեպքում փնտրեսությունը պետք է ենթարկվի մշակույթին... Պետք է ենթարկվի բարոյագիտությանը... Եվ վերջին հաշվով իր իսկ բարոյության՝ փնտրեսության բարոյության համար: Քանի որ բոլորը գրկվում է միասնական համաձուլվածքում՝ մարդը և հասարակությունը:

Ամբողջ սրբով ցանկանում եմ Ձեզ, որպեսզի Ձեր արարումները ծառայեն մարդկանց: Ծառայեն հասարակությանը: Որպեսզի նրանք արձագանք գրկեն: Որպեսզի Դուք մարդկանց մեջ արթնացնեք իսկական հոգևոր սով և հագեցնեք այն: Որպեսզի Դուք հարգանք և երասխագիտություն գրկեն նրանց մեջ, որոնց Դուք այդպես ցանկանում եք ծառայել... և այդ ժամանակ, հիրավի, մենք հարություն կստանանք»: Նովիաննես Պողոս II Պապ

«Որպեղ Ձեր գանձն է, այնպեղ էլ կլինի Ձեր սիրտը»
(Մապրթեսուից):

... Տեղինակը լրջորեն խոսում է Շոպենի «բանասիրական վարկածների» մասին, որը իր գրքում քննարկում է, օրինակ, այն հարցը՝ արդյոք հայոց լեզուն՝ այն լեզուն չէ՞, որով խոսել է Նոյը, մինչև ջրհեղեղը:

Վ. Յ. Բրյուսով «Ա. Վ. Ամֆիպետրովի գրքի մասին՝ «Նայաստանը և Նոմը»»:

Վ. Յ. ԲՐՅՈՒՍՈՎ

ՍՖԻՆՔՍՆԵՐԸ ԵՎ ՎԻՇԱՊՆԵՐԸ (Տին Կովկասի մշակույթի մի քանի հարկանիշները)

Վերջին շրջանի պարմական աշխարհաբանների մեջ բացարձակ հաբուկ փեղ է գրադեցնում ակադեմիկոս Ն. Յ. Մառի եզրակացությունները, Կովկասում և հին Վանի երկրամասում հաբեթների մշակույթի «հայրնաբերումը»: Այդ հայրնագործությունը, մեզ ծանոթացրեց մի ողջ մշակութային աշխարհի հեպ, որի մասին, նախկինում, գիտությունը հազիվ թե կասկածեր, որը նշանակալից ասփիճանով փոխում է համաշխարհային պարմության մասին մեր հայեցակարգը: Ն. Յ. Մառի կշռադատությունների հեպագա զարգացումը պեպք է առաջնորդի բոլոր պարկերացումների արմարական վերանայմանը՝ Առաջավոր Ասիայի և Նարավային Եվրոպայի հնագույն մշակույթի ծագման բնույթը, հեպնաբար, և ժամանակակից քաղաքակրթության, Նոմի և Էլլադայի անմիջական ներգործությամբ դրա աճի, Եգիպտոսի, Էգեյի և Միջագետքի փարրերից:

Առայժմ, նկարի է առնվում, ընթանում է միայն նյութերի կուրակում, որոնցից սպասվում է վերջնական եզրակացություններ անել միայն ապագայում: Սակայն առանձին փաստեր, որոնք վերջերս են ձեռք բերվել գիտության կողմից, արդեն պայծառ լույսով ողողում են Կովկասի հնագույն մշակույթի մի քանի հիմնական հարկանիշները և դրա հարաբերությունը ուրիշ, իրեն ժամանակակից, քաղաքակրթությունների հեպ: Ենթադրում ենք, որ այդպիսի փաստերը հեպաբրբություն են ներկայացնում ընթերցողների լայն շրջանակների համար, որոնք չեն վերաբերվում մասնագիտական պարմական և հնագիտական հրարարակություններին, որպեղ փեղաբաշխվում են հաշվեպվությունները նորագույն գիտական հայրնագործությունների մասին:

Այն գոյություն ունեցող եզրակացությունը, որին առաջնորդում են մեզ այս փաստերը, կարող են ձևավորված լինել մեկ հավելվածում. հին Կովկասը սերպորեն կապված էր իրեն ժամանակակից աշխարհի մյուս մշակութային կենպրոնների հեպ: Բ. Ա. II հազարամյակում երկրի վրա գոյություն ունեին մի շարք այդպիսի մշակութային կենպրոններ, և դրանք ամեննին էլ /ինչպես երկար ժամանակ պարմաբաններն էին կարծում / մեկուսացված չէին մեկը մյուսից, այլ հակառակը, միմյանց հեպ փոխկապակցված էին ինչպես մշարական հաղորդակցությամբ, այնպես էլ գաղափարների փոխգործողությամբ: Այս հարաբերությունների ոլորում ընդգրկվեցին և մշակութային ժողովուրդները, ովքեր այդ դարերին բնակություն էին հասարարել Կովկասյան լեռնաշղթայի երկու կողմերում և հին Նայաստանի երկրամասերում:

Իրոք, այդպիսի մշակութային կենպրոններից մեկը, Բ. Ա. III հազարամյակում, արդեն անշրջելի կարվել էր մյուսներից. դա՝ Կենպրոնական Ամերիկայի մշակութային արքայությունն է, որպեղ այս դարաշրջանում ավարում էին իրենց փայլուն զարգացումն ու վախճանը, «հյուսիսային բարբարոսների» արշավանքների ներքո. մայերի ժողովրդի թագավորումը: Ընդհանուր կյանքից, II հազարամյակում մի կողմ էր կանգնել և

Չինաստանը, չնայած նորագույն հեղափոխությունները պարզաբանել են, որ «խաղաղօվկիանոսյան» մշակույթը ոչ միշտ էր «չինական պարիսպով» ցանկապարված մնացյալ աշխարհից, և ոչ միայն գրավում էին հարաբերության մեջ «միջերկրականի», մասնավորապես «միկենյան», սակայն, հնարավոր է, առաջացրել է նրա վրա հզոր ազդեցություն: Միաժամանակ մյուս մշակույթային կենտրոնները, Ք. Ա. XX-X դարերում, իրենից ներկայացնում են, որպես մեկ ամբողջություն, պետությունների համակարգ և ժողովուրդների ընդհանր, նման այն միասնությանը, ինչպիսին իրենցից ներկայացնում են մեր օրերի երկրները՝ ընդհանուր եվրոպական մշակույթով միավորումները, Եգիպտոսը, Էգեյան, Միջագետքի թագավորությունը, խեթերի տերությունը, Էրուսկները Իսրայիլայում, Կովկասը՝ այս բոլոր «աշխարհները» անընդհատորեն հարաբերվել են միմյանց հետ, միություններ են ստեղծել կամ պարտերազմներ վարել, պահպանել են մշտական առևտրային հաղորդակցություններ, այնպես, որ մեկ երկրի մթերքները և արտադրանքը փոխանցվել է մնացած բոլոր երկրներով, դեսպանություններ են ուղարկել հարևան երկրներ՝ ընդհանրապես հեղափոխել են մեկը մյուսով, որը բերում էր քաղաքական, կրոնական, գիտական, գեղարվեստական գաղափարների փոխանակմանը, արտադրության փոխանակայի փոխառմանը, մտորումներ՝ արվեստի և արհեստների բնագավառում, լեզուների խառնակվելուն, կենցաղային առանձնահատկությունների համահարթեցման, ծայրահեղ դեպքում հասարակության վերին խավերում և այլն:

Այն մասին, որ Կովկասը նույնպես ընդգրկված էր այդ շրջանակում, իր բազմազան բնակչությամբ, վկայում են հնագիտական հուշարձանների հայտնաբերումը Ք. Ա. II հազարամյակում, որոնք ցույց են տալիս հուշարձանների փոխանակայի նմանությունը և ոճերի միասնությունը մյուս երկրների հետ, ամենից առաջ Եգիպտոսի, Էգեյի և խեթերի, բայց նաև Էրուսկիան, Միջագետքը, մասամբ էլ նույնիսկ՝ Չինաստանը և Մեքսիկան:

Վերջին տասնամյակի, հնագիտական գյուտերից՝ հարկապես իրենց պերճախոսությամբ աչքի են ընկնում՝ գոպիների բրոնզե պաստառները, որոնք մեծ քանակությամբ հայտնաբերվել են Ելիզավետապոլիսի նահանգի (Կալակենտրայի և Կալաբեկայի մոտակայքում) գերեզմանների պեղումներից, ինչպես նաև Կովկասի այլ տեղամասերում՝ Մայկոպի մոտ, Վանի երկրամասում և այլն: Ըստ երևույթին, այդպիսի գոպիներ փոխանցված են եղել ամբողջ Կովկասում, իսկ մի շարք դարձողություններ /ոճի բնույթը, առարկաների տեսակները, միաժամանակյա հայտնաբերումը, և այլն/ ստիպում են նրանց պարզապես ժամանակը վերագրել հարկապես Ք. Ա. 2-րդ հազարամյակից մինչև 1-ին հազարամյակի սկիզբը /մինչև VII դարը/: Բրոնզից պարզապես /որը նույնպես մասնանշում է «բրոնզե» դարի ժամանակաշրջանը, այս պաստառները պարված են հարուստ զարդանախշերով /փորագրված/, որոնց բնույթը ըստ ոճի, ըստ բաղադրիչ տարրերի, ըստ առանձին պատկերների դիտարկման, Կովկասի արվեստը կապակցում են մյուս երկրների կերպարվեստների հետ:

Այս գոպիների ձևերը՝ հենց այնն է, որը մենք տեսնում ենք՝ այսպես, կոչված «ուշմիրոսյան» (միկենական, Էգեյան) մշակույթների արձանիկներին: Կովկասում կրել են նույնպիսի գոպիներ, ինչպիսին կար կրեական լաբիրինթոսների և Միկենի և Տիրինֆի նորաձևության մեջ: Նավանաբար, միանման գոպիներով զբոսնել են և Տրոյական Պրիամայի որդիները, և, մի գուցե, հենց այդպես գտնուրվել է Պարիսը, երբ պալատից հափշտակեց Քեղեցկուհի Ելենային, Մենելայի բացակայության ժամանակ: Բացարձակ նույնպիսի գոպի մենք հայտնաբերում ենք և մի արձանիկի վրա, որը պարկերում է խեթական թագավորներից մեկին (Ք. Ա. X դ.):

Գոպին երեսապարող զարդանախշը, ավելի մոտ է և հիշեցնում է եգիպտականը, Էգեյանը և խեթերինը: Իմիջիայրոց, այս զարդանախշում հաճախ կա գալարագծի բաղադրիչ տարր, որը թվում է, նրանցից է անցել եգիպտացիներին: Գալարագծի կողքին հանդիպում ենք, ինչպես նաև Էգեյացիների կողմից նախասիրված վարդագարդերի և ժանեզարդերի, և, վերջապես, առանձնահատուկ խաչի՝ թեքված ծայրերով /այսպես կոչված կեռախաչ, սվաստիկա/, որին, բացի Եգիպտոսի, Էգեյի և խեթերի արվեստներում, մենք

հայրնաբերում ենք Կենտրոնական Ամերիկայի մայաների արտադրանքներում, որտեղ այն մեծագույն հիացմունք առաջացրեց իսպանացի – կոնկիստադորների մոտ, չհասկանալով, թե ինչպես է քրիստոնեության խորհրդանիշը հայրնավե այդ ժողովրդի մոտ, ովքեր ոչինչ չգիտեին Քրիստոսի մասին:

Բայց գոտիներով զուգվելը կազմում է ոչ հեռավոր երկրաչափական ձևերից մեկը, փարբեր փեսակի թեք գծերի, կորիչ արամների, խաչերի և այլն. զարդանախշում ներգրավված են փարբեր բուսական և կենդանական աշխարհից, և այս փարբերը առավել ապշեցուցիչ վկայություններ են փայլա: Նաճախ գոտիների վրա պատկերվում են ձիեր, պարված հափուկ գրահներով, մեփաղական թեփուկիկներով և վահանակներով. նույնպիսի մարտական գրահներ ձիերի վրա պատկերված են խեթերի և եգիպտացիների նկարներում: Գոտիների զարդանախշերում սովորական են ցլերի և թռչունների մոտիվները. նույնպիսի մոտիվներ կրկնվում են Կիպրոսի կղզու սկահակների վրա, որտեղ ծաղկել էր «ուշմինոսյան» մշակույթը: Նույն այդ Կիպրոսի քարադամբանների վրա հանդիպում են առյուծի և օձի մոտիվների համադրումներ. նույն այդ մոտիվները կրկնված են և գոտիների վրա: Կարելի է մտածել, որ նույն այդ ժամանակի կովկասյան նկարիչները մրցել են Կիպրոսի բնակիչների հետ. օրինակ՝ Ք. Ա. XII դարում, ժամանելով Արարափ լեռան փեշերը, կամ Քուռի հովիտը, նրանք չեն զգացել իրենց կորված սովորական կենսակերպից:

Առավել հեփաքքրական են կովկասյան գոտիների՝ երևակայելի կենդանիների պատկերները: Այսպես, կովկասյան նկարիչները պատկերել են կամ երկգլխանի գազան մարմնի երկու վերջավորություններով, որի պոչը ավարտվում էր եռանկյուն թերթերով, կամ էլ օձի գլխով, կամ էլ նորից գազան, որի ոտքերի վերջույթները ավարտվում էին ոչ թե եղունգներով և սմբակներով, այլ արծվառյուծի քանդակներով և այլն: Մակայն բացարձակապես նույնպիսի գազաններ պատկերված են՝ Եգիպտոսի մինչպարմական մի քանի հուշարձաններում, իսկ դրանց շար նման խեթերի գլանագլխարկներին, Էգեյցիների արտադրանքներին և, վերջապես Էփրոսիների արվեստում: Դժվար է թույլ փայլ, որպեսզի աշխարհի փարբեր ծայրերից նկարիչներին միայն «երևակայության խաղը» բերեր, նույն այդ ֆանտաստիկ կերպարների պատկերմանը: Շար ավելի հավանական է, որ մի երկրի վարպետները ընդօրինակել են /նմանակել են/ իրենց օտարերկրյա ընկերներին. կամ էլ կովկասյան նկարիչները այցելել են Նեղոսի հովիտը և Նունասփան, հիացել են Մեմֆիսի ճոխությամբ և «ոսկե Միկենի» հմայքով, իրենց հետ փանելով եգիպտական և Էգեյան ճաշակի հրաշք ստեղծագործությունների հուշերը դեպի Էփրոսի փեշերը. կամ էլ այլ երկրների գեղարվեստական ստեղծագործությունները ընկել են Կովկաս, դրվել են փաճարներում ու պալատներում և այստեղ ծառայել են, որպես՝ ինքնուրույն ստեղծագործելու օրինակներ: Առավել հավանական է, որ եղել է, թե՛ մեկը և, թե՛ մյուսը:

Ոչ շար վաղուց, Անդրկովկասում, գիտնականների ուշադրությունը իրենց վրա գրավեցին հսկայական քարե ձուկ-հրեշները, այսպես կոչված «վիշապները», հայրնաբերված Վանի երկրամասում: Կարարյալ այդպիսի ձուկ-վիշապներ կերպել են հին Եգիպտոսի քանդակագործները: Նայը, թանգարանում փեսնելով հեռավոր հարավի արվեստի այս ստեղծագործությունները, որոնք սկիզբ են առել Նեղոսի հովիտի կիզից արևի փակ և Էգեյան ծովի բուրումնալից ավերին, անմիջապես կբացականջի. «այո՛, սրանք՝ մեր վիշապներն են»: Եվ Ռամզես Մեծը, և Տիգրան Մեծը միանշանակ պետք է համարեին այս ձուկ-վիշապները, որպես իրենց նախնիների ստեղծագործությունները: «Վիշապների» հետ մեկտեղ հաճախ հայրնաբերվում են՝ մի կողմ ներված և շերտերի բաժանված ցուլի կաշիների պատկերումներով յուրօրինակ քարե սալիկներ, համանման սալիկներ հանդիպում են Եգիպտոսի արվեստում, Ք. Ա. 3-րդ հազարամյակում: Այսպես կոչված «հսկաների գերեզմանները» Արագածում /Ալագյազում/ բազմիցս սրիպում են վերհիշել Էգեյան դամբարանների մասին: Եվ, եթե մինչև հիմա Կովկասում, հին Նայասփանում, չեն բացել բնօրինակ սֆինքսներ, ապա դա, հնարավոր է, որ հասարակ պատահականություն է,

այնպես որ սֆինքսների նման պարկերները բավական սովորական են խեթերի արվեստի սյուների պարվանդանում, որին այնքան մոտ է կանգնած հին Կովկասի կերպարվեստը...

Անդրկովկասի արվեստի սերտ կապը Վանի արվեստի հետ հաստատվում է մի շարք վկայություններով: 1912 թվականին այս ուղղությամբ կատարել են երկու հետաքրքիր գյուտեր: Ելիզավետապոլիսի նահանգում հայտնաբերվել է գեղեցիկ գոպիներից մեկը՝ շեղանկյունանման զարդանախշերով, ձևավորված գալարագծերով: Իսկ Վանի մոտակայքում, Տուպրակ-կալի բարձրություններում, հավաքվել են ինչ-որ մեզ անհայտ՝ քաճարի կամ պալարի ֆրիզի /եզրագարդի/ բեկորներ, և այդ ֆրիզը նույնպես ծածկված էր շեղանկյունանման զարդանախշերով, ձևավորված գալարագծերով: Ըիշտ նույնպիսի զարդանախշը խիստ բնորոշ է Էգեյան արվեստին: Ավելացնենք, որ ֆրիզի վրա, պարկերված են նաև ցուլեր, խաղողի ողկույզներ և տերևներ, ծառեր, արմավագարդեր և, վերջապես, լոպտսի ծաղիկներ, որոնց պարկերման համար՝ նյութ է ծառայել կարմիր մարմարը: Լոպտը՝ սովորական ծաղիկ է Եգիպտոսում և Եգիպտական արվեստում, սակայն կարող է հայտնվել կովկասյան նկարչի սրբեցածրոթությունում միայն ինչպես օրարերկրյա օրինակի նմանակման արդյունք: Տարբեր տվյալներով, ֆրիզը պարկանում է Զ. Ա. VII դ.:

Մեր եզրափակիչ՝ խիստ թերի թվարկումներում, հիշատակում ենք, որ Մայկոպի պեղումների ընթացքում, այսինքն՝ արդեն Կովկասյան լեռների այս կողմում գտնվել է վազա, որը վերաբերվում է Զ.Ա. 2-րդ հազարամյակին, որի վրա ուրվագծերի օգնությամբ պարկերված է լեռնաշղթա: Որոշ հեղափոխողներ այս գծապարկերում տեսնում են՝ Կովկասյան լեռնաշղթայի՝ Էլբրուսի, Կազբեկի պարկերումը, մյուսները՝ Արարաբի և Արագածի պարկերը, դրանց միջև հոսող Արաքսով: Ինչպես էլ այն համարվի, հին ժամանակների ինչ-որ կովկասյան թագավոր ցանկացել է իր առջև մշտապես տեսնել հարազատ լեռների գագաթները, ուստի՝ դրանք պարկերել է իր սիրելի վազայի վրա, նա բնակվել է նախալեռներում՝ Կուբանական փափաստանի սկզբում, որից բաժանվել է, երբ վազայի հետ միասին նրան հանձնել են հողին: Ըստ երևույթին և այն հեռավոր ժամանակներում, Էլբրուսի կամ Արարաբի պարկերը՝ խոր արմատներ է ձգել, լեռների փեշերին ապրող մարդկանց հոգիներում:

Ննագույն կովկասյան մշակույթը, ուրարտացիների թագավորությունը Վանում, Նաիրիում և այլն, ոչնչացել են Զ. Ա. մոտավորապես VII դարում, այնպեղ ժամանած փոյուգացիների կողմից: Ակադեմիկոս Ն. Յ. Մառի հեղափոխությունները ցույց տվեցին, որ հայկական բարբառներում, կազմված երկու լեզուներից՝ հաղթված հաբեթների և հաղթող արյացիների, առաջին հերթին դրանցից փրկվել են բազմաթիվ փարեր: Ն. Յ. Մառը բացահայտում է, որ հաբեթական ծագմամբ հայկական բարբառները՝ բառերը, որոնք վերաբերվում են կրոնական պաշտանմունքին՝ զոհաբերված կենդանիների անվանումներին /եզ, ոչխար/, վերացական հասկացություններ են, կապված շնչառության հետ /շունչ, հոգի/, նաև բառեր, որոնք վերաբերվում են մեղադրների մշակմանը /ոսկի, արծաթ, պղինձ/, և, վերջապես բառեր, որոնք վերաբերվում են հողագործությանը և ցեղային կենցաղին: Մա ապացուցում է, որ հաղթված հաբեթները փրկապետել են բարձր զարգացած կրոնի, արքայադրանքի մեծ վարպետության և բարձր տեխնիկայի ու երկար ժամանակ խաղաղ կյանք են վարել, նպաստելով արվեստի ծաղկմանը: Այս բոլորով հանդերձ հաղթողները ենթարկվում էին հաղթված ցեղի ազդեցությանը, ընդունելով նրա տերմինները իրենց լեզվում: Այդպիսի փաստերը ծառայում են, որպես ավելորդ ապացույց և հաստատում են այն, որ հին Կովկասի մշակութային աշխարհը ապագայում՝ քաղաքակրթությունում առաջ անցավ այդ ժամանակի կիսավայրենի հունական ցեղերին և ապրեց ընդհանուր՝ բարձր կրթված Արևելքի կյանքով՝ փարավոնների և բաբելոնյան թագավորությունների դարաշրջանում:

Մի գուցե, աստվածաշնչյան պարմությունը նոյան փապանի մասին, կանգ առած Արարաբի գագաթին՝ պարմական ճշմարտության թաքնված հարիկն է. սա՛ հիշողությունն է այն եզակի դերի, ինչպիսին խաղացին «Արարաբյան թագավորությունները» (նույնպես աստվածաշնչյան տերմին է) նախորդ /Զ. Ա. 3-րդ և 2-րդ/ հազարամյակներում: Ըստ

Ասրվածաշնչի ներկայացման՝ ողջ մարդկային ցեղը նորից սկիզբ է առել Արարարի Երկրից և, հեղինակաբար, այդպեղից փարածվեց ողջ երկրային քաղաքակրթությունը: Նրեական պարմիչները, այդպես ձևափոխված քաղղեական ավանդությունը համաշխարհային ջրհեղեղի մասին, պետք է որ հիշեն, որ մի ժամանակ, դեպի նրանց՝ Արարարից է ծագել գիտելիքի լույսը, որ այդպեղից են նրանք սպասել շիրակ գիտությունները և արվեստները ու ճշգրիտ կյանքի դասերը: Արարարի շուրջը հիմնավորված ժողովուրդները, ներկայացան հին հրեաներին, որպես ամենալուսավորյալը՝ բոլոր մյուսների մեջ:

Ապագա հեղափոխությունները, իհարկե, լույս կսփռեն հին Կովկասի կյանքի գիտության և կենցաղի վրա: Մակայն այժմ մենք արդեն իրավունք ունենք ներկայացնել այդ կյանքը՝ բարդ և նուրբ: Կովկասը շնչել է միասնական շնչառությամբ՝ իրեն շրջապատող ժողովուրդների հետ միասին: Այն օրերին, երբ Ահամեմունը թալանելով հին Միկենի հարսությունը ահեյցիների վայրի բազմությունը փարավ Տրոյայի վրա, դա էգեյացիների վերջին ամրոցն էր,- Վանի թագավորության բնակիչները պետք է, որ ցավալի փազնապով որսային՝ անողոք պայքարի մասին այդ լուրը, որը սպառնում էր ամբողջ ազգակից մշակույթի կործանմանը... Ավելի ուշ, երբ հաբեթների թագավորությունը ընկավ փյուռիգացիների հարվածներից, եգիպտական քրմերը, իրենց հազարամյա փառարների լռության մեջ, պետք է որ երկյուղով փեսնեին հարազատ երկրի դժբախտ ճակատագիրը, որը և լրանալու էր մոտ ապագայում՝ Եգիպտոսը նույնպես ընկավ, պարսիկների կործանարար հարձակումներից:

Ը. Ա. 1-ին հազարամյակի կեսերին, արդեն երկրի երեսին ջննաց՝ մարդկային հնագույն մշակույթի և՛ ոչ մի կոթող, դրանք բոլորը կամ կործանվեցին կամ էլ սարկացվեցին բարբարոս նվաճողների կողմից՝ էգեյացիները՝ էլլիներին, Եգիպտոսը՝ պարսիկների, հաբեթները՝ փյուռիգացիների, Էրրուսկները՝ հռոմայեցիների, հեռավոր Կենտրոնական Ամերիկայում՝ մայերը՝ նագուա (ացտեկների) ցեղերի կողմից: Նաբեթների մշակույթի փարրերը պահպանվեցին հայ ժողովրդի նորից ձևավորվող մշակույթում: Առանձնացնելով այդ փարրերը, բացահայտելով դրանց համաշխարհային նշանակությունը, ցույց փալ դրանց կապը մյուս հնագույն մշակույթների հետ, դրանց դերը՝ մարդկության մշակութային զարգացման հեղափոխ փուլերում, ընդհուպ մինչև ժամանակակից եվրոպական քաղաքակրթությունը, սա է՝ հայ ժողովրդի պարմաբանների վեհանձն խնդիրը:

МОЛЕНИЕ ЦАРЯ

(Историческая сцена)

Лица сцены:

Артавазд II - царь Армении (56-33 г. до Р.Х.).

Еврей - пленник.

Спарапет - военачальник армянского войска.

Приближенные царя, стража. Действие в царском шатре, у границ Иудеи.

Царь.	Теперь ввести ко мне того еврея.
Спарапет.	Он здесь.
Царь.	Так пусть войдет.
Еврей (входит).	Привет царю.
Царь.	Мне говорили: ты гадать умеешь И будущее верно предрекать. Я приказал тебе прочесть по звездам. Что моему народу Рок судил. Готовы ли твои предвозвещанья?
Еврей.	Царь! Я не обучен ни ворожбе, Ни знанью сокровенному халдеев. Лишь то глашу, что Бог живой в уста Влагает мне: Его я воли вестник.
Царь.	Тебе твой Бог поведал ли судьбу Моей Армении?
Еврей.	Я видел, царь Грядущего видения, но смутно.
Царь.	Так говори.
Еврей.	Все ли открывать, Царь?
Царь.	Все, без утайки.
Спарапет.	Повинуйся тотчас!
Еврей.	Царь! Возвеличен ты! Как твой отец, Свои полки ты вел победоносно По многим странам: города, народы Мечом смирял, и сам великий Рим Твоей могучей длани силу ведал. Царь! славься!
Царь.	Дальше.
Еврей.	Я тобой отпущен. По слову твоему молился Богу, И был мне глас в ночи: "Встань и смотри!" И я увидел, словно в буре некой, Века, царей и битвы: все неслось, Крутилось в вихре; восставали царства, И падали. Лишь западный Дракон Все возрастал в своей безмерной силе И, простираясь, землю наполнял.

И вот уже не оставалось места
Где б не было его: Восток и Запад,
И Юг и Север, все заполнил он,
Пожрал народы и вобрал все царства
В свою утробу, и возвысил вдруг
Две головы венчанные над миром.
И пало все кругом пред ними ниц.
Царь. А мой народ?
Еврей. На севере, в горах
Твоя корона золотом сверкала.
Порой Дракон, свирепствуя, тянул
К ней лапу, и она во мглах тускнела...
Спарамет. Царь, разрешишь ли?
Царь. Пусть договорит.
Еврей. ...Но снова разгоралась блеском.
Царь. Дальше!
Еврей. И вновь в ночи был глас ко мне:
"Смотри!"
И я увидел капища богов:
То были стены храмов Мицраима.
Божеств халдейских и божеств Элады-
И вдруг они померкли. Страшный гром
Ударил с неба. Рухнули кумиры
С подножий, чтобы не встать. И Бог Единый,
Народа избранного Бог живой,
Простер над миром пламенную длань-
И все ему в испуге поклонились.
Царь. А мой народ?
Еврей. И твой народ познал
Творца земли и истинного Бога,
И ложных идолов во прах поверг
И Господу с усердием молился.
Спарамет. Царь, повелишь, и этого еврея -
Немедля, войны твои распнут
За богохульство?
Царь. Пусть договорит.
Еврей. И видел снова я и вихрь и бурю
Веков мятущихся. И тот Дракон,
Две головы имевший, вдруг распался,
И стало два: налево и направо.
И правый был неистов и хитер,
И продолжал владенья пожирать.
Но вышел зверь другой ему навстречу,
Лев, с солнцем за спиной. И оный Лев
И тот Дракон вступили в бой жестокий,
Терзая и грызя один другого,
И все, что было вкруг, в бою своим,
Зубами и когтями сокрушая.
Царь. А мой народ?
Еврей. Он также был тогда
Разодран в этой схватке на две части.

Одну из них схватил себе Дракон,
Другую Лев. И, стоя над добычей,
Они рычали, скаля зубы...

Спарапет. Царь!

Царь. Нам нестерпимо эти речи слушать!

Еврей. Я все хочу узнать. (Еврею) Что было дальше?

Еврей. И шли года, и видел я - лежит
Твоя страна, как некий труп в пустыне,
Не мертвая, однако, но живая,
Затем, что взор ее порой блистал,
И грозный голос иногда ее
Был слышен. Но явился третий зверь,
Подобный Парду. Из пустынь внезапно
Он ринулся, и Льва он повалил,
И тяжкие нанес Дракону раны.
И вновь я видел много страшных битв,
Невидимых народов наступленья,
И слышал гулы новых языков.
И вот страна твоя, о Царь, очнулась,
И как бы ото сна, и ожила опять,
И язвы ребр ее вдруг исцелились.
И я увидел в глубине веков,
Как сквозь туман мы видим в отдаленье,
Что также две возносит твой народ
Главы, и обе в золотых коронах,
И два царя венцы приемлют эти:
Один - в горах, другой - на берегу
Морском. Близ них сверкают грады златом,
И к ним плывут с богатством корабли,
И славят их певцы на звонких гусях,
И им вещают правду мудрецы,
И весь народ довольством общим счастлив.

Царь. Благодарю, Еврей! Получишь ты
За предсказанье тысячу статеров
С моим изображеньем, - золотых.

Еврей. Царь! Я не все сказал. Вновь некий голос
Мне повелел: "Смотри!" И видел я
Престол Всевышнего. Там херувимы,
Из огненных камильниц фимиам
Струя пред троном, горестно рыдали
И лики закрывали, вопия:
"Помилуй!" Но Творец был непреклонен.
И длань сурово на Восток простер.
И там тогда, в пустынях каменных,
В ущельях гор, всклубился новый вихрь,
И полчища неизвестных чудовищ
Вдруг ринулись на мир. И был ужасный
Рев, стон и плач и скрежеты зубов,
И грады рушились в пожаре лютом,
И трупы запружали воду рек,

И обращались в пустоту поля.
И не было, кто мог бы устоять
Пред той грозой. Все стало степь и мгла.
И вновь твой край я видел, распростерт
Как труп, на перекрестке трех дорог.
Ты хочешь искушать мое терпенье,
Еврей?

Спарапет. Царь! не довольно ль этих басен?
Царь. Договори, но лишь короче!
Еврей. Царь!
Немногое осталось говорить.
Я видел, как клубилась тьма густая
Там, где когда-то твой стоял престол.
И шли века, и не было просвета.
Лишь изредка сквозь мглу проникнуть мог
Тяжелый стон иль безнадежный крик.
Потом на Севере чуть просветлело,
И всматривался, вслушивался я,
Но трудно было различить виденья.
И вдруг опять ужасный гром потряс
И твердь и землю; снова заблестали
И молнии, и зарево пожаров;
Опять народы, всех концов земли,
Где Запад, где Восток, где Юг, где Север
Сошлись в безмерной сечи боевой;
И вокруг главы священной Арарата
Кровь потекла и зазвенела медь...
И смерть восстала в яростном обличье,
Главой касаясь тверди, и гласила,
Что день - ее! И содрогался мир
В невиданном дотоль землетрясенье.
Провалы разверзались, поглощая
Людей, народы, царства и царей!

Царь. А мой народ?
Еврей. Я ничего не видел.
Царь. Что мой народ?
Еврей. Царь, не страшился я
Тебе всю правду говорить открыто.
Не побоялся б до конца сказать,
Но вдруг виденья прекратились.

Царь. Лжешь!
Еврей. Глашатай Бога лгать не может, Царь.
Последнее, что мог я видеть, было
Внезапное во мраке озаренье,
Свет просиял, и был мне внятен глас:
"Лежащие в гробах да выйдут к солнцу!"
И тут же пал я, ужасом объят.

Царь. Но дальше!
Еврей. Дальше ничего увидеть
Не мог я, Царь! Довольно. Отпусти
Меня. Я все сказал, что мне позволил

Спарапет. Глаголящий через мои уста.
Царь, погляди, он весь расслаб от бреда.
За эти рассказы ему сто палок
Довольно дать.

Царь. Нет, тысячу статов
Я обещал. Что Царь сказал, то свято.
Иди, Еврей, но больше никогда
Мне на глаза не попадайся! Горе,
Кто моему народу предречет
Судьбу такую! О, родной народ!
Молю богов, - да будешь ты счастливей!

Еврея уводят.
Царь остается в задумчивости.

ՆԱՅԿԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ

Փարիզի հայ ուսանող երիտասարդությունը, իր նախագահի՝ Պ. Կոթիկյանի բերանով դիմել էր ինձ խնդրելով, որ մի դասախոսություն կարդամ հայոց անցյալից ինձ զբաղեցնող որևէ հարցի վրա: Շնորհակալիքս հայրենցի ինձ պատիվ բերող այս հրավերին համար. շնորհակալ եմ նաև հանդիսականներիդ, նախօրոք ներողություն խնդրելով Ձեր մեկ ու քառորդ ժամվան ուշադրությունը չարաչար գործածելուս համար:

Խոսստովանում եմ, որ գրեթե դիմումի ընդհանուր մտածողության մեջ էի, թե ինչպե՞ս կարարեմ պարզաբանությունս. էլ չեմ խոսում լեզվի մասին. իմ դասախոսությանց սովորական լեզուն ժուտերենը լինելուց զատ, ծագումով հայ լինելու պատիվը չունիմ. և ունկնդիրները, հասկանալի է, ներողամտություն պիտի ցույց տան օտար մարդու հայերենը լսելիս:

Սակայն մտածողությունս վերաբերում էր ուրիշ բանի՝ դասախոսելի նյութի ընտրության: Խնդիրն այն չէ, որ ներկայումս ինձ զբաղեցնող գիտական հարցերը համաշխարհայնության գույն և համ ունին, և Եվրոպայի, Աֆրիկայի, Ասիայի կամ Եվր - Աֆր - Ասիայի պատմական մշակույթի լայն գիրկը խորասուզված, փարվել են մարդկության իբրև խոտոլ էության և մանավանդ Եվրոպայի նախաբնակիչների լեզվի ուսումնասիրությամբ:

Բանն այն է, որ հայոց մշակութային անցյալն ևս, մեր համոզմունքով, չի կարելի ներկայացնել և ոչ իսկ ներելի է ուսումնասիրել այլապես քան իբրև նույն համամարդկային մշակութային ամբողջության էական և սրբազան հատկություն: Նայոց ազգը, այն հայոց ազգը, որի համար ժամանակիս փրկապետ ուժերը դժվարանում են ինքնուրույն կյանքով հանգիստ ապրելու փոքր ուժերը երկրագնդի վրա, և խնդրելի փոքր չեն գտնում, չեն փնտրում մինչև անգամ իրանց՝ հայերի՝ բազմահազար մշակույթի սթանդեյթի հիշարակարաններով ծածկված նվիրական հողը, որի վրա ապրող ազգը ամբողջ քաղաքակիրթ մարդկության, մասնավորապես Եվրոպայի ազգերին հետ անժխտելի կապերով միացած լինելով, ոչ միայն պատիվ կբերե, այլ և նոցա մշակութային ծագումը և զարգացման ձևավորումներն ուսումնասիրելու համար ամենակարևոր ազդակ մըն է: Բայց ահա ցավս – ինչպես ժամուկեսում լուսաբանել այսպիսի բարդ հանգամանք հանրամարտիկ կերպով, մինչ նյութն իր ճոխությամբ կարող է առարկա լինել փարիներ փոքր դասընթացքի. ի՞նչ մոգական միջոցներով հասկանալի դարձնել այդ իսկ լուսաբանությունն հասարակության լայն շերտեր ներկայացնող հանդիսականներիդ, երբ, ավա՛ղ, փակավին ընդհանուր լեզու, գիտական լեզու գրեթե չեմ գտնում մինչև անգամ գիտական աշխարհում, և ինձ իմ փոքրաթիվ աշակերտներիս հետ զգում եմ կղզիացած հայոց ազգի ժամանակակից բախտի նման, անփանելի սարսափի, անփանելի մենակության մեջ: Այսպես, ոչ միայն իմ անձնական դժկամությունս, այլև այս հանգամանքը, պետք էր նկատել իբրև գրավական, որ այսօրվա դասախոսությունս հառաջուց արդեն անհետևանք և նույնիսկ անհաջողության դատապարտված համարվեր: Սակայն եթե էլի համաձայնվել եմ այս ինձ համար դժվար գործը հանձն առնել, միմիայն հույսի այն նսեմ լույսով քաջալերված, որ եթե մենք ընդհանուր գիտական լեզու չունինք, գոնե ոգևորված ենք և մղվում ենք մի շար թանկագին ընդհանուր բանով, մշակույթի և առաջադիմության միակ և ամենագործող ուժով՝ սիրով դեպի միևնույն առարկան՝ հայոց ազգը,- Դուք Ձեր հայկական ծագումով, ես՝ իմ գիտական, գուր վերացական - գիտական ձգտումներով:

Որո՞նք են այդ գիտական ձգտումները: Դասախոսությանս վերնագրի մեջ ասված է՝ «ըստ լեզվագիտության»: Մի՞թե հայերենի մասին լեզվագիտությունը այնքան հառաջադիմություն է արել, որ նրա շնորհիվ արդեն ձեռնահաս ենք դառնում հայոց ազգի ոչ միայն քաղաքակրթական փոխհարաբերությունները, այլև նրա մշակութային ինքնուրույն նախապատմական կապերը և մինչև իսկ արմատները երևան հանել:

Մշակույթի արմատների և նախապարմական կապերի մասին մենք, գիտնականներս էլ, նույնգունակ գաղափար չունենք: Միջազգային իրավունքի հարցը շոշափելով, հայրնի ռուս հնագետ պրոֆ. Ռոստովցևը արդարացի կասկածանքով է վերաբերվում այն անջարման, որ շարերը րեսնում են անբաժանելի կապերով միացած միջին դարերի և հին դասական շրջանի միջև. «Ժամանակակից պետականությունն, իրավունքը, կրոնը և մշակույթը, իրանց հիմքերով անդամ են դասական աշխարհին. լսում ենք նրանից, և մեր ամբողջ մտավորականությունը, իր ամբողջ զարգացումը կախարչալ առեղծված կը դառնար, եթե գիտցած չլինեինք, որ նրա հիմքերը սրեղծված են դասական դարում» (Ռոստովցև Մ. Միջազգային հարաբերությունները և միջազգային իրավունքը հին աշխարհում (Ժամանակակից գրառումներ), Փարիզ, 1921, էջ 129): Եվրոպական մեր արդի քաղաքակրթության արմատներն ինչու՞ ենթադրել դասական աշխարհում և ոչ ավելի հին դարի շրջանում, լինի նա նույն Միջերկրայքում թե Միջագետքի սահմաններում:

Մեր աշխարհահայեցողությամբ նոր շրջանների հիմքերը կամ արմատները այսքան հեռավոր ժամանակ րանելու կարիք չկա:

Նոր երևան եկող մշակութային երևույթի հիմքերը կամ արմատները, ինչպես և նրա սրեղծող ոգին գրնվում են իր ժամանակի միջավայրում: Իսկ կապերը, մինչև իսկ այն հիմքերի կապերը, մեզ հեռու կարող են րանել, շար հեռու, հին և հնագույն քաղաքակրթված աշխարհից էլ դեն, հասցնելով մեզ նախապարմական և ցպարմական ժամանակներին, որի հասարակական սրեղծագործող րարրերը, ցեղային խավերը, ժողովրդի զանգվածի մեջ շարունակում են պահել նույն սրեղծագործական ուժը և հինավուրց լեզուների վերապրումները:

Տիրապետող լեզվագիտական վարդապետությունը, կառուցանելով իր ուսումնասիրությունը նախ և առաջ ամենակախարչալ ֆելկրիվ լեզուների վրա - այսպես ասած հնդեվրոպական լեզուների վրա - և սրեղծելով նրանց սքանչելի կերպով մշակված համեմապական քերականությունը, գրավված է եղել պարմական քաղաքակրթական նշանակություն ունեցող ազգային լեզուներով, այնպես ինչպես նոցա զարգացումը հանդիսանում է մեռած թե կենդանի, բայց գրականացրած, միշտ արհեսապական կացության մեջ: Նրա, այս լեզվագիտության, սրեղծած ենթադրական նախալեզուն վաղուց հայրնի է արդեն, երբեք գոյություն չի ունեցել: Իսկ լեզուների ցեղային զարգացումն և նրանց անցուցած զանազան սրեղծագործական նախապարմական և ցպարմական շրջանները քարձիթող են արված:

Կկարծվի թե այս նախապարմական շրջաններից և - ավելի ևս - պարմական ժամանակներից առաջ եղած ցեղային թե նախացեղային հասարակական կյանքից լեզվի հիշապակարաններ կան բնավ չեն մնացել, կամ եթե մնացել են, միայն Ամերիկայի և Աֆրիկայի այսպես ասած վայրենի ցեղերու մեջ կարելի է հանդիպել անոնց: Գալով քաղաքակրթված ազգերին, որոնց թվից չի կարելի հեռացնել հայերին, բոլորը կախարչալ զարգացած լեզուների րերեր են:

Սակայն մի բան է սպրդել գիտության ուշադրությունից: Լեզուները չեն ծագում երբեք մի աղբյուրից, այլ բազմաթիվ աղբյուրներից, նրանց խաչաձևումից, զանազան ցեղային լեզուների միացումից և ձուլումից: Լեզվի ծագման և զարգացման այս օրենքից չեն ազապվել և հնդեվրոպական լեզուները: Ընդհակառակն, հենց այս օրենքին են նոքա պարական իրանց կախարելագործությունը:

Որքան խաչաձևում, այնքան մեծ կախարելագործություն: Իսկ երբ այդ խաչաձևումն երկու race - ի թե զանազան ընրանիքի լեզուների մեջն է րեղի ունենում, ո՞րքան խաչաձևում է հանդիպում, այնքան ավելի արվեսապական կախարելագործություն է սրացվում և նույնքան էլ աչքի ընկնում է սկզբնապիպարներից հեռանալը, ցպարմական բնաբույս հապկությունների կորուսաքը: Ներնապես իսկական լեզվագիտության համար - «ցեղասեր» եթե չասենք «բանասերի» րեղ ավելի պարշաձ խոսք գործածելով - ցեղաբանական կամ ethnologique լեզվագիտության համար նոքա նվազ կարևորություն

կներկայացնեն և շար անգամ անպերք են: Բայց կա լեզուների մի առանձին խումբ, երբեմն փիեգերական ծավալ ունեցող ընդհանր, այժմ ցիր ու ցան եղած փոքրաթիվ լեզուներ, որոնք պահել են իրանց ընդհանրական կուսությունը. մարդկային խոսքի զարգացման օրենքի համեմատ բազմիցս խաչաձևվելով ազգակից լեզուների հետ, նոքա ազգար են մնացել օտար ընդհանրի լեզուների հետ ձուլվելուց և իրանց մեջ կրում են և՛ ամենահին շրջանների առար, փեսակ – փեսակ վերապրումներ, և՛ մինչև անգամ նախնական լեզուների ստեղծագործության աղբյուրը՝ կուսական բնագոյումը:

Այս ինքնուրույն Նաբեթական կոչված ընդհանրի, նրա առանձնահատկությունների, անունի և նշանակության մասին որոշ գաղափար կարող է փայ ռուսերեն փոխված «Կովկաս և Երրորդ ցեղային փարրը Միջերկրյա մշակույթի ստեղծման մեջ գրքույկ»:

Առանձին պարճառները սփայեցին հաբեթական պայմանավոր կոչումը նրանց հարկացնել: Այս ընդհանրի լեզուների վաղուց արդեն կղզիացած գումարումը ներկայումս գրնվում է միայն Կովկասում, և նրանցից հեռու ընկած առանձնացած գոյություն է պահում էլի երկու լեզու, մեկը՝ Վերջիկ Պամիրի լանջերում Նինդուկուշից դեն Միջին Ասիայում, մյուսը՝ Բասկերեն, Գաղղիայի և Իսպանիայի մեջ: Նին ժամանակ փասնյակ գրականական լեզուներ կային, հնագույն դարերից ի վեր, մի քանիսը բնեռագիր: Նույն հաբեթական ընդհանրին էր պարկանում նաև Երրուսկերենը: Եթե Նունասարանի և Փոքր Ասիայի հնագետները *pre – hellenique* կամ ցիունական մշակույթային աշխարհի գոյությունը իրական կերպով ապացուցել են շոշափելի նյութերեն հիշարակարաններով, և այս նախապարմական մշակույթի մեծ ծավալը հասարարել, ուրիշները փորձում են լուսարանել իրանց մարջելի լեզվագիրական միջոցներով և պարմական վկայություններով: Ինչ – որ անորոշ իբր թե «ասիանիկ» ընդհանրից ի թիվ որոց համարձակագույն երիարասարդ գաղղիացի գիրնական *Autran*, հաբեթական լեզվագիրությունը մի քանի երկարածիգ դարաշրջանի է բաժանում, սկսյալ ցպարմական ժամանակներից, հաբեթական ցեղի ստեղծագործական դերն է նշմարում լեզուների նոր փեսակներն առաջ բերելու գործում, և Աֆրիկայի ծովեզերքներում, իմիջիայոց և եգիպտերենի և հաբեթական լեզուների հնարանությունը մեզ հասցնում է «ասուն» կամ «խոսուն» մարդկության ամենահին ցպարմական գոյության հնաքարյա (*peleolithique*) դարաշրջանում: Վայրենի վերապրումներով անմարջելի դարձնելով մոտիկ ժամանակների և ազգերի պարմական իրականությունը շոշափել, առանց այս թե այն դյուրագրգիռ ազգային զգացմունքին դիպչելու, մեր ժամանակակից միջագային հարաբերությունները բնականապես ներշնչում են գիրնականներիս մեր որոնումները, հեարագոյությունները փանել, Ձեզ հեարներս քաշելով հնագույն և հեռագույն վայրերը, թերևս այնպեղ մեզ էլ մերժված հանգիստ *foyer* – ն գրնենք, հայկական մշակույթի մասին գրույց անենք, մեր կարծիքները հայրնենք ըստ լեզվագիրության:

Ներկա պարագաներումս այս կարծիքներս թվում է թե առասպել են. բայց արդյո՞ք կյանքը, մեր կյանքը, և Նայոց կյանքը նույնպես առասպել չէ՞, սարսափելի առասպել: Մշակույթը նույնպես առասպել է. նա կյանքի հմայեցուցիչ առասպելներից ամենագեղեցիկ, ամենափայլուն փեսակն է: Եվ իմ, գիրնականիս, ինքնաճանաչությունը բնավ չի ընկճվում, երբ հաբեթագիրական ուսումը, մարդկության ամենատերեղի և ազնիվ, և գեղեցիկ առասպելները, հունաց և հրեաների ավանդությունները, ոչ միայն բացարթում է, այլև իրականություն է երևան հանում լեզվի փոխյաների միջոցով:

Բայց ի՞նչ է լեզուն: Մարդու ներքին կյանքի բացահայտումը և արդարությունը, ոչ միայն խոսք բանավոր թե գրավոր, այլ և թե՛ նյութերեն, և թե՛ հասարակական մարմնացած հիշարակարաններ: Աղթամարի հանքը, քանդակագործության հրաշքը – ասում են, Ի դարում քանդված Անիի ինքնավարության եղանակը – խասինջությունը, Դվինի և Շահապիվանի ժողովները, Վարդանանց քաջագործությունները, նրանց նահապարկությունը, համաշխարհային առևտրի ծառայող ինը կամարակապ սքանչելի ճարպկությամբ կառուցված կամուրջները մի փոքրիկ գեար Ախուրյանի վրա, և հազար ու մեկ այլ հայոց ազգի կամ ազգայինների ստեղծագործությունները Նայասարանից էլ դուրս,

ի՞նչ են եթե ոչ հայոց լեզու, հայկական լեզու: Եվ հայերեն լեզուն, սովորական իմաստով հասկացված լեզուն, այդ բանն էլ վկայում է: Նա էլ նախնական մարդկության լեզվի հարկությունները պահելով, մեզ ցույց է փայլա, որ լեզուն չէ միայն խոսքերի հավաքումն, այլև գործերի, լեզուն՝ ինչպես և հաբեթագիությունը հասկանում է՝ լոկ բառեր չեն: Նայերենում «բան» բառը ի գուր չէր նշանակում և «խոսք», ինչպես հունարենում «լոգոս» կնշանակե միաժամանակ գործ կամ առարկա. և այս եղելությունը աշխարհաբարը պարզ ցույց է փայլա - «ի՞նչ բան», «բանթող», «բանվորներ» և այլ ասածվածների մեջ: Արդեն այս խոսքի ծագումը հաբեթագիությունը գրել է, նա նշանակում էր և՛ «խոսել», և՛ «գործել», և՛ «շինել»:

Բնականապես հայոց շինարարությունը, հայկական մշակույթը միևնույն ժամանակ և լեզվի շինարարությունն էր, ոչ միայն հայերենի, այլև բոլոր այն ազգերի, որոնք նրա հետ մտերիմ շինարար հարաբերություններ ունեին: Ուրեմն մեր հարցը լոկ հայկական ազգային նշանակություն չունի: Իհարկե, ոչ մի մշակույթ չի կարող հասկացվել առանց ազգե ցագգ ազդեցության և փոխադարձ արդյունագործության, բայց հայկական մշակույթը առանձին փեղ է բռնում այս հարցում: Ազգային հարաբերությունների հանգույցը կազմելով, ոչ միայն ժամանակակից ժողովուրդների մեջ, այլև մեռած մշակութային ազգերի և ներկա կենդանի քաղաքակրթված աշխարհի միջև ևս հայերն առաջինն են եղել, որ միջազգայնության շահերը և փիեզերական պատմության ըմբռնումը հասկացել են դեռ միջին դարերում: Նարցն ուրեմն մեծ է, ոչ միայն մեծ, այլև ծափ նր. Ձեզ, հայերիդ համար ծանրագո՞ւյն. բայց Դուք, հայերդ, չեք կարող Ձեր պատմական դերից երես շուռ փալ և միայն ազգային, անջաբ թվով ազգային շահերով բավականանալ: Ամեն մի մեծ պատմական դեր, ինչպես ամեն մեծ սրեղծագործական գործ, աշխարհիս միջավայրում փառապանք է. բայց իրապես և փառապանքից է, որ ծնվում են մեծ բաները: Նարյուր երեսուն փարի առաջ ի՞նչ փառապանք չէր կրում Սայաթ – Նովան: Ծանոթացեք նրա կենսագրության հետ: Բայց ի՞նչ գրավիչ երգեր է երգել: Ապրելով Վրաստանի թագավորական ընտանիքի շրջանում, այս հայ երգիչն երգում է և՛ հայերեն, և՛ վրացերեն, և՛ փանկերեն, և՛ պարսկերեն լեզուներով, սրեղծում էր երբեմն միջազգային ոտանավորներ, հայ – վրացերեն, հայ – վրացի – փանկերեն, հայ - վրացի – փանկի – պարսկերեն, գրնելով իր հայկական և՛ ցեղային, և՛ պատմական կուլտուրափինը բնության մեջ ամեն ցեղի սրտին մոտ ներդաշնակ եղանակներ, զգացումներ, գաղափարներ և ոչ թե միայն բառեր:

ԺԷ և ԺԸ դարերի եվրոպական պրոպագանդայի հետամուտ հայերն երկու ճակաբ պիտի կազմեին, երկուսն էլ շինարար, մշակութային. մեկը՝ ազգային առանձնահարկությունները և ինքնուրույն մշակույթը իր սրեղծագործիչ ուժերով, քաղաքակրթության ազգային ավանդական փարրերով, ազգային լեզվով բարգավաճողը: Մյուսը՝ համաշխարհային նշանակություն ունեցող եվրոպական լուսավորությունն և նրա կարարելագործված միջոցներն ներմուծանողը: Նայերը ոչ միայն առաջինն այլև միակն են եղել արևելյան ազգերից, որ Եվրոպայի մշակույթի յուրացմանը նպաստելու նպարակով գիտական հասարակություններ հիմնել են Եվրոպայում: Նիշեցնեմ Մխիթարյանների գործը, նկարելով հանդերձ, որ այն շրջանում եկեղեցին է եղել միակ ազգային շահերի մարմնացնող հասարակական կազմակերպությունը: Նարյուր փարի վերջ էլի հայերն էին Լագարյան ճեմարանի հիմնադիրները:

Եվրոպայի այդ լուսավորյալ կենտրոններում, հին թե նոր քաղաքակրթիչ միջավայրերում մեջ, հայերը չեն թերացել մշակութային կապերն աճեցնող բույներ դնել քաղաքակրթության մուտքը դյուրացնելու համար առաջավոր Ասիայի մեջ: Ինչ և լինեին մերձավոր նպարակներն, այս թե այն կողմից այդպիսի հասարակությունների հիմնադրության օրերին, մեր ուշադրությունը գրավում է այս փեսակ գործերում հայոց ազգի միշտ երևան եկող շինարար հոգին, նոցա նախաձեռնությունն հոգուտ միջազգային մշակութային հարաբերությանց բարգավաճման:

Նայերի այս միջազգային շինարար դերն ոչինչ չէ կորցնում այն բանի համար, որ աշխարհակալներ հայ ազգի ուժերը իրանց և կամ փիրապետող խավերի սեփականություն

դարձուցած պերությանն էին ծառայեցնում, շնորհունակ ժողովուրդին ենթարկելով անգուսպ բռնության: Դուք հիշում եք իհարկե, ինչպես իր աշխարհի առևտրական հարաբերություններն բարվոքելու համար Եվրոպայի հեպ, Շահ - Աբասը՝ ամբողջ բարգավաճ գեղեցկաշեն քաղաքը քանդեց, տեղափոխելով Նայասրանից Պարսկաստան, նրա ոչ միայն վաճառականության հմուտ, այլև գեղարվեստական նուրբ ճաշակով օժտված բնակիչներին:

Ամայի տեղ, Արաքսի ափերում, մինչև մեր օրերը միայն գերեզմանոցի նախշուն քանդակված խաչքարերն են վկայում, նոքա էլ մեծ մասամբ կամ հապ – հապ թանգարաններ տարված կամ փասնյակներով ջարդ ու փշուր արված մոտից անցնող խճուղին և երկաթուղու կամուրջը շինելիս: Իսկ ի՞նչ ասել է **խաչքար** հայոց ճարտարապետության մեջ: Ամենագայուն ժողովրդի բոլոր խավերին, վերջին շերտերից մինչև ստորինը. մտերմագույն հիշարակարանը, որի վրա անդրադառնում է ազգային քանդակագործության զարգացման ամեն քայլափոխ և հաճախ գուգված երևան են գալիս հայ ճարտարապետության երկու հոսանքը՝ եկեղեցական և աշխարհական: Եվ դարձյալ ի՞նչ ասել է խաչքար – հայկական գեղարվեստը բացառիկ կերպով բնորոշող մի «հուշիկ հայրենյաց»: Նայասրանի հնագույն արձանաձև ճարտարապետական հիշարակարանի չորրորդ այլաձևումը - առաջին՝ նախնագույն Գեղամա սարերի վրա գտնված քարյա հսկա ձկները, Քրիստոսից չորս – հինգ հազարամյակ առաջ շինված վիշապները, երկրորդ՝ Վանա թագավորների փափակ սյուները կամ stele – ները, երրորդ՝ վաղաքրիստոնեական քանդակագործ պարկերներով զարդարված սյուները, մինչև Ժ դարը, և հետո խաչքարերը:

Քաղաքացիական և փնտեսական անցքերը բշում էին տեղից տեղ, աշխարհից աշխարհ այս զարմանալի գեղարվեստորեն և գրականորեն օժտված և կրթիչ ցեղը, որն իր հետ սփռում էր արվեստը, գեղարվեստի ճաշակը և դպրության լույսը, թե՛ հեռու հյուսիս, Լեհաստանի մեջ ոսկերչության արհեստի զարգացման զարկ տալով, թե՛ հեռու հարավ, Եթովպացվոց աշխարհի գրականության շարժման մասնակից դառնալով: Նայասրանի կից օտարազգի միջավայրերում բնակվելով, նույն տեղերի լեզվով թարգմանում էին նոքա իրանց միջում, արդեն Անիի շրջանից ի վեր ռամկացրած ազգային գրականությունը, որ մուտք էր գործում օտար ազգերի մեջ, մարջելի դառնալով նրանց ամենաստորին դասակարգին: Նայկական ժողովրդական գրքերը առաջիններն են իրենց տեսակում, որոնք նպաստել են զանազան ազգերի ժողովրդական գրագետ շեշտերի մտերմացման արաբաբնակ Միջագետքից և ասորիների կողմերից մինչև Կովկասյան լեռները: Նայկական գեղունի շինարարությունն Անիի անկումից հետո չէր սպառվում և բնիկ Նայասրանում, նախկին ավերումներից վնասված հիշարակարաններ էին նորոգում և նոր շքեղ եկեղեցիներ էին կառուցանում, ի պատասխան նոր հալածանքների՝ հայրենի հողի վրա գեղարվեստի ազնվացնող նմուշներ էին փայլա իրանց բռնակալներին, ամեն ազգի մարջելի ճարտարապետական գծերի ներդաշնակ երաժշտությամբ:

Բայց ավելի մնայուն, թեպետ և ազգային գնահատություն էլ ուշ սրացած մշակութային հուշիկներն եղան նույն ճգնաժամերի սիրո և փիեզերական թախծության բանաստեղծություններ, միջնադարյան հայ բանաստեղծները: Որպիսի պարզունակ ստեղծագործություն ամենամտերն նրբագույն զգացումներով և հազարամյա վերապրումների դառն ու խորագույն իմաստությամբ, ի՞նչ հմայեցուցիչ երաժիշտներ: Նրանցից մեկն ինքն իսկ զարմանում է իր խոսքի ներդաշնակության վրա, և իրեն այս աշխարհում ներկայացնում է իր երագներում խորասուզված՝ ինչպես խելագարի. բայց արդյոք այս աշխարհում այդ տեսակ չէ՞ բոլոր իմաստասերների վիճակը: Չպիտի զարմանանք, որ Վալերի Բրյուսովի ռուսերեն թարգմանությունը ոչ միայն նպաստել է հայ ազգի գեղարվեստական ճաշակը գնահատելու գործին ռուս հասարակության մեջ, այլև մտերմության գաղափարական հիմքն է դրել մարդկության ստեղծագործության ամենաբարձր շրջանում: Նարգելի Չոպանյանի նոր լույս ածած հիանալի ֆրանսերեն հրատարակությունը զարկ կտա հայերեն բնագիրների ուսումնասիրության: Մակայն արդյոք մեզ հասած գրվածքներն իսկական բնագիրներն են: Բնավ չէ: Նոքա ժողովրդական

աշուղներից, ժողովրդական վիպասաններից ժառանգված ցեղային հազարամյա ավանդի շնորհին են մեր առաջ դնում, ավա՞ղ, բնավ ոչ ամբողջությամբ: Մի ֆրանսիացի գիտնականի կարծիքով. «Մերը կազմում է և երաժշտությունն արտահայտում է միևնույն սրբանց ձգտումը դեպի անեզրն, անբավն և անհունը, որին խոսքերը վկար են մարմնացնելու, որին մինչև անգամ մտքի գիտակցություն չի հասնում պարզ և հստակ կերպով զգալու: Երկուսն էլ մեր մեջ զարթեցնում են այնպիսի երջանկության գաղափար, որ կյանքի ուժից վեր է նրան իրականացնել և երկուսն էլ մղում են մեր անձնավորության անցավոր և պայմանավոր նեղ սահմաններից ելնելու, մեր մեջ հարուցանում են խոհեր մահվան մասին» (Paris G. Poemes et legendes du moyen age, 1900, p.p.179-180):

Նայաստանում երաժշտության զարգացումն և բարձր համարումն երևում է նրանից էլ, որ Կիլիկիայում երգեցողության մասնագետը փիլիսոփայի, այսինքն իմաստասերի, կոչում ուներ: Բայց մեզ համար առանձին նշանակություն ունի հայկական մինչև անգամ եկեղեցական երգեցողության ինքնուրույնությունը, որի աղբյուրն ի գուր կփնտրեինք հայ ազգի ցեղային ժողովրդական ավանդություններից դուրս:

Սակայն երաժշտության կից անեզրի և անբավի տենչանքի ամենաուժեղ արտահայտիչն էր անխոս արվեստներից ճարտարապետությունը, առանձին հափշտակությամբ փայտից կառուցված Նայաստանում:

Մենք իջնում ենք հայոց մշակույթի Անիական շրջանը: Տիեզերական պարմության գաղափարի կանխագույն ըմբռնող և իրականություն դարձնող հայ հեղինակները զարմանալի ներդաշնակություն են կազմում այս փոքրիկ միջնադարյան գեղեցկաշեն քաղաքի համաշխարհային առևտրի և ընդհանուր մարդկային նշանակություն ունեցող տեղական ոճի հետ: Այսպեղ զարգացած էր և՛ եկեղեցիական, և՛ աշխարհական ճարտարապետությունը: Եկեղեցական ճարտարապետության մեջ մի քանի հոսանք թե ավանդապահ, թե moderne, թե պարկերագարո՞ք քաղկեդոնական և թե գուր քարեքանդակ հակաքաղկեդոնիկ: Բայց ոչ միայն այս քրիստոնեական ճարտարապետության շինությունները, այլև Անիի իսլամական աղոթարանները կրում են մի ինքնուրույնության դրոշմ, - հայկական ավելի ևս – Շիրակի հատուկ՝ տեղական: Մարդ շվարած է մնում եկեղեցիների քանակությունից, ևս ավելի նրանից, որ այս կրոնական շինություններից ոչ մեկը մյուսի նման չէ, ամեն եկեղեցի առանձին տեսակ, առանձին մարմնացած ինքնուրույնություն մինչև իսկ հափշտակածի վերամշակման մեջ: Իսկ ի՞նչ ասեմ շոայլ կամ թե դիտարկողալ համեստ քանդակագործ զարդարանքների մասին: Որպիսի՞ ստեղծագործական պարզավետություն: Ի՞նչ աղբյուրից: Օտար աշխարհների՞ց: Այո՛, մանրամասնությունները: Նախընթաց շրջանի՞ց: Բայց նախընթաց դարաշրջանում տիրական էր ավարական ճարտարապետությունը, բոլորովին ուրիշ, ավելի վեհ ոճի ուղղություններ, այլ տեսակ ինքնուրույնության հայտարարներ: Նույնպես անաղբյուր, նույնպես անսպառ ստեղծագործություն, և այս շրջանի զանազան դարերում նորից հրապուրիչ փարբեր մարմնացումներ միևնույն ավարական ճարտարապետության և ճարտարապետության ընկերակից՝ նորից բանաստեղծություն: Որտեղի՞ց է սրա ինքնուրույնությունը, ասենք – Նարեկացու ինքնուրույնությունը: Բնավ հույներից չէ: Ուրեմն ասորիների՞ց, պարսիկների՞ց, թե արաբների՞ց: Բնավ չէ:

Արաբներից գոնյա պայտաձև կամարներն են: Երբե՞ք: Պայտաձև կամարը Նայաստանում տիրապետում է արաբներից առաջ: Նարեկացին, ինչպես և առհասարակ գուր եկեղեցական երաժշտությունը, ճարտարապետությունը, հասարակական կազմակերպությունը միշտ իր ինքնուրույնությունը դրոշմակիր, ինչպես և սքանչելի լեզուն: Բավ է հիշել Աստվածաշունչի թարգմանությունը. և քանի՞ ցու, և ի՞նչ տեսա՞լ ոճով, երկու - երեք թարգմանություն:

Կարծեք թե այս թարգմանությունը գոնյա ինքնուրույնություն չէ կարող ունենալ: Ընդհակառակն: Նախկին հայկական թարգմանությունը, որի նման մենք, եթե բաց առնենք

նրա եղբայրակից վրաց ժողովուրդի թարգմանությունն, հայերեն բնագրից կախված, նույն եղանակով կատարված չենք պատահում բնավ ուրիշ քրիստոնյա ազգերի մոտ: Թարգմանություն և միևնույն ժամանակ հարուստ գանձ հայոց ազգի հեթանոսական վերապրումների, հայ ժողովրդական հեթանոսական անգնահատելի ասացվածքների, որոնք կարգից դուրս ինքնություն են փալիս Աստվածաշունչի հայերեն թարգմանությանը: Իհարկե առաջին թարգմանիչներն, ասորերենից և հունարենից անկախ, թե՛ փեխնիկական միջոցները, թե՛ հավաքքի ազգային ըմբռնումը ժառանգում են իրենց ժողովրդական հեթանոս քուրմերից և մարգարեներից, որոնք դառնում են քրիստոնյա քահանաներ և վարդապետներ,- այն քուրմերից և մարգարեներից, որոնցից ուրիշ մշակութային միջավայրերում «փերվիշ», «չելեբիներ» և մոգեր են ծագել իրենց հափուկ կրոնական շարժումներով և որոնք Արևմտյան Եվրոպայում մեծ դեր խաղացած կելտական դրուիդների եղբայրակից երևույթն են ներկայացնում:

Զ - Ը դարուց նյութեղեն հիշատակարանների և բանաստեղծական արքայադրությունների մասին խոսելով, մենք չպիտի մոռանանք այս շրջանի ամենախոշոր և ամենավերացական կոթողը, հայոց ազգի իբրև անհատական սրբազանություն ամենաերևելի վկան. խոսքս վերաբերում է առանձին կրոնքի, սեփական դավանության սրբազան գործին: Մենք կանգ չենք առնի այն բոլոր ամենանոր և մանրակրկիտ գիտելիքների և ճշրագույն եղանակների վրա, որոնք անհրաժեշտ և հարկավոր էին այս վեհագույն շինությունն և՛ կառուցանելու, և՛ հագար ու մեկ արտաքին և ներքին հարձակումներից պաշտպանելու համար: Ի՞նչ իմաստասիրական խորասուզումն Աստծո գաղափարի յուրովսանն ըմբռնման և այս նպատակին հասնելու համար նրբագույն մրաձողության, ի՞նչ ապշեցնող քաջագործություն, ամենակնճոտ գաղափարների վերահասումը և խոսքերի բախարավոր գյուտը: Մեզ այս րոպեիս հեղափոխում է այն մասսայական նյութն և նրանից ծագող սրբազանությունն դրդիչը, որոնք աշխարհի ամբողջ բնակիչներից, չնայելով իրանց ցեղական գանազանության, որոշ շրջանում լինում էին հայերն կրոնի ամենաեռանդուն գործիչներ: Արդյոք, այդ նյութը և այն դրդիչ հոգին դրսի՞ց էր գալիս: Բնավ չէ: Քրիստոնյա ասորիներից և Բյուզանդիայից բերած նոր գաղափարները և նյութերը հարմարվեցին փեղական հեթանոսական ժառանգության, խորագույն կրոնական ձգտումներին և ավանդություններին: Բնական բան է, որ այն ժողովրդական անսպառ աղբյուրը Նայաստանում ազգային դավանություն սրբազան էր փրկապետող դարձած քրիստոնեության հետ կորցրեց անմիջական շփումն, իր գործունեության համար լայն ասպարեզ գրավ համակիր ժողովրդական խավերում, ուր նա սրբազան մի շարք այսպես ասած աղանդներ և՛ Նայաստանում, և՛ Նայաստանի սահմաններից դուրս: Այս առարկա աղանդավոր վարդապետություններից, որոնք թանձրախիտ բուսնում էին հայկական հողի վրա, ընդհանուր նշանակություն ստացավ Պավլիկյանությունը: Անցողիկի հիշենք և այն, որ Մանիքյան ուսումի նախկին ձևը, Արքոնականը, Նայաստանում է ծաղկել դեռ Դ դարում. և Մանիքյան մշակույթի փարածումը Միջին Ասիայում ակներև ազգակցություն է ցույց փալիս հայ – վրացական եկեղեցական ասացվածքների, եզրերի հետ: Ձեզ հայրնի պիտի լինի, թե ի՞նչ հալածանքների են ենթարկվել փրկապետող ազգային եկեղեցու և ազգային փրկապետող դասակարգի կողմից՝ ութերորդ դարուց մինչև մերասաներորդը՝ նույն ժողովրդական հիմնավորք ուսման հեղուկները Նայաստանում: Բավական է Գրիգոր Մագիստրոսի արածները և ասածները ի նկատի ունենալ: Նրա և նորա գաղափարակիցների համար այս հալածվածները դատապարտելի աղանդավորներ էին. իսկ իրապես նոքա հուզիչ և դրդիչ, նոր սրբազանություն կանչող հոգու փերեր էին, նոցա նախաձեռնությունն երևում է և՛ Նայաստանի սահմաններից դուրս երևան եկող կրոնական շարժումների մեջ, և՛ քրիստոնեական Եվրոպայում, ուր Բավականյան թերակղզու վրա այս աղանդավորների ահագին բանակ էր գաղթեցրած, և՛ իսլամի բաժին դարձած Փոքր Ասիայում դերվիշիզմի զարգացման մեջ:

Նայկական ազդեցությունն նշմարվում է ոչ միայն Փոքր Ասիայի սելջուկային արվեստի վրա, այլ նրանցից առաջ Բյուզանդիայի և առանձին՝ ռուսաց հին ճարտարապետության վրա, կամ ամեն դեպքում, ռուսների հետ միևնույն նախապարմական շրջանից ժառանգված գեղարվեստական ճաշակը ունեն: Նայ պարմական կյանքի սկզբնավորությունն միշտ քաղաքներից է, նախ ցեղական աստվածապաշտության տեղերից, հետո վաճառատներից, բայց միշտ ամրոցներից: Տոսպ – Վան, Արմավիր, Արտաշատ, Դվին, Անի: Եվ արդյոք այսպեղ մենք չէինք կարող նույնպես հայերի ժիր առևտրական և արվեստական գործունեությամբ սրեղծած քաղաքների շարքը շարունակել, անցնելով բուն հայկական հողից արտասահման: Բայց շարքի այդ մասը թող շարունակենք ինքնաբերաբար այն երախտապարտ ազգերը, որոնք հայոց ազգից այս շինարար ձևը սրանալ չեն գլացել իր ժամանակին: Խոսքը մի կամ երկու ազգի մասին հո՛չ է: Եվ միևնույն ժամանակ ամենատարբեր շփումն բոլոր քաղաքակրթված ազգերի հետ, արաբների, պարսիկների, ասորիների և հույների: Այս անգամ զանց եմ առնում առանձին պայմաններում կատարված մշակութային հարաբերությունները վրացիների հետ:

Ահագին քանակությամբ թարգմանություններ հունարենից, ոչ միայն քրիստոնեական, այլև դասական հունարենից:

Շնորհիվ հայերենի՝ քրիստոնեական գրականության գոհարների փրկումը: Ավելի ևս: Եվրոպայի վայրենացման դարերին հայ ազգը իր թարգմանություններով հունարենից՝ անփոխարինելի ծառայություն է մատուցում եվրոպական համամարդկային քաղաքակրթությանը, ոչ միայն պահելով դասական գրականության հիշատակարաններն, այլ հունագիտության ամենաեռանդուն ախոյան հանդիսանալով և նպաստելով այն լեզվի ուսումնասիրությանը Արևելքում և մինչև անգամ Նուսասրանում:

Այն դարերին Եվրոպայում շատ ընկած էր քաղաքակրթությունը: Նյուսիսային և կենտրոնական Իտալիայում ավելի բարձր չէր քաղաքակրթության մակարդակը: Գրիգորիս Մեծը, պապերից ամենահռչակավորը, որը շատ ուժեղացրեց Նոմի հայրապետության հիմքերը, բնավ չէր իմանում հունարեն, կրթության գործի ստորին մակարդակի ամենափայլուն ապացույցը արևմուտքում: Երկու հարյուր տարի հետո, գիտնական և շնորհունակ իսպանացի Claudius, Թորինոյի եպիսկոպոսը, երբ իրան չհավանած պարկեշտության մասին սեփական հայեցակետ պիտի պաշտպաներ իտալական եպիսկոպոսների ժողովի առաջ, այդ իսկ ժողովը նա անվանեց congregatio asinorum (էշերի ժողովակցություն), և պարկեռապաշտությունը պաշտպանելու համար կանչվեց իռլանդական միաբան Dungal: «Երկու գիտնական հակառակորդներ», նկատում է այս դեպքի Գերմանացի կելտագետ Zimmer, «այսինքն՝ Claudius իսպանացի, Dungal իռլանդացի, որոնք պատահեցին միմյանց Լոմբարդիի հողի վրա, ներկայացուցիչներ են այն երկու երկրի որոնք հույն – ռոման (graeco – roman) կրթության միակ ապաստանարան էին, Է դարու սկզբում, երբ այս կրթությունն կոխեց անկման ճանապարհ Արևմուտքում»:

Բայց ինչ որ արևմտյան կողմից անում էին իսպանացիք և իռլանդացիք, նույն բանը արևելյան կողմից արած են հայերը և հարևան ասորիները, այսպեղ հունագիտական գրադոմոսները հարստացնելով մարդկային մշակույթի թե իրանական, թե գուր ցեղային մշակութային փարրերով:

Նոքա, այս չորս ամենաթունդ հարեթադրոշմ աշխարհների բնակիչ ազգերը, շրջապատելով Եվրոպայի հին մշակութային միջավայրը պահել են նրա քաղաքակրթական ավանդը և ապահովել մարդկության նոր հառաջադիմությունը, իրանց վրա առնելով միջնադարյան իսլամացման բարբարոսության դաստիարակումը և նրա բռնակալության ծանրությունը: Եվ ավելի ծանրաբեռնված արևելյան ախոյաններից՝ ասորիները իրանց մշակութային միսիայի գոհ գնացին, անհետ եղան, արապներ դարձան: Նայերը շարունակեցին կրթիչ դերը, ազնվացնելով ընկճողների ցեղային փիպը իրանց արյունով, և բեղմնավորելով նոցա հասարակական կյանքն իրանց շինարար ձեռքերով:

Նարևան և մինչև անգամ հեռու ընկած ազգերից ո՞րն է, որ օգտված չլիներ հայոց ազգի մշակութային բարենասնություններից, վիպասաններից եկող և աշուղներին հասած երգերից, նրա ճարտարապետական աննման զարգացած արվեստից, նրա այն բացառիկ լեզվագիտական շնորհից, որ թարգմանչական արհեստից ավելի արվեստ է - գիտություն և արվեստ միասին ձուլված գեղարվեստ է շինած, հին դարաշրջաններում սրեղծած է թարգմանության մի շարք դպրոցներ և տեսակ – տեսակ ո՞՞նք ինքնուրույն գործիքների համար պարաստի ճոխ գրական լեզու ժառանգելով ժողովրդական վիպասաններից, նոր դարաշրջանում երկու գրական լեզու մշակելով կենդանի բարբառներից: Ի՞նչ աղբյուրից է այդ ինքնուրույնության ուժն և առար պաշարքը, ի՞նչ ցեղից, ի՞նչ լեզվից:

* * *

Լեզվի ուսումնասիրությունը երկու ճանապարհով ենք վարում. մեկը՝ համեմատական է, մյուսն՝ էաբանական կամ հնաբանական – ontologique կամ paleontologique: Բայց մեր ուսման մեջ այս հնաբանությունը կամ paleontologie ինքնուրույն գոյություն և վավերացման միջոցներ ունի. նա բոլորովին անկախ է բանասիրական լեզվագիտությունից և նրա վրա կերպված համեմատական քերականությունից թե՛ պարամությունից, իրան պարկանելի այսպես ասած paleontologique ուսումից, հնաբանությունից: Խոսքս այն բանի մասին չէ, թե հաբեթագետը ուրիշ դրություններ է առաջ բերում լեզվի ծագման կամ նրա մասերի հարաբերության հարցը լուսաբանելիս, ուրիշ տեսակ է ապացուցանում այն գրությունների արդարացիությունը: Նաբեթագետը չի բավականանում, օրինակ, միայն բառերի ազգակցությամբ, թեպետ և ամենապարզ կերպով մարմնացրած հանդիսանա այս ազգակցությունն և հնչյունաբանության օրենքների համեմատ և նշանակության կողմից, երկցեղ կամ հնդեվրոպական – հաբեթական լինելով, դարերով և հազար տարիներով մեկ կողմից գրականությունն այս վերապրումների շրջանառան փածելով, մյուս կողմից կենդանի բարբառները, մինչև անգամ զանազան կենդանի լեզուներ, ուրեմն անսպառ զանձարան և սրեղծող միջավայր պահելով, հայերեն լեզուն իհարկե ունի ամենահարուստ բառարան, գաղափարների արտահայտման ընտրություն:

Բայց հնդեվրոպական լեզվի հետ խառնվելուց առաջ, հայոց լեզվի գույր հաբեթական շերտը բնավ պարզ բաղադրություն, վայրենի տունկ չէր ներկայացնում. նա արդեն այն գույր հաբեթական լինելու շրջանում փայփայլած, իբրև խնամքով պարաստված ազնիվ պարզաբեր ծառ, խառնված կամ բազմիցս խաչաձևած տեսակն էր ներկայացնում: Նրա բարդ պարունակության մեջ ձուլված էին ոչ երկու, այլ մի քանի, հինգից ոչ պակաս զանազան հաբեթական ցեղային լեզուներ: Ահա ինչու հայոց լեզվի մեջ, անկախ հնդեվրոպական շերտից, տեսնում ենք բառերի զարմանալի հարստություն և ձևերի անսահման ընտրություն: Արդեն ինքնուրույն պարմական մշակույթ սրեղծելով և զարգացնելով, հայոց ազգն այս բառերի հարստությունը գործադրել է ամեն մեկին հարկացնելով նշանակության առանձին երանգ, օրինակ՝ անձն, հոգի և շունչ: Այս բառերի չեմ կանգնի այն հարցի վրա, թե ո՞ր մեկն է նրանցից գրաբարից գալիս և ո՞րն աշխարհաբարից: Ձեզ բոլորիդ հայտնի է իհարկե որ անձն գրաբարում նշանակում է ի միջի այլոց «հոգի». և իսկապես այս երեք բառը անձն, հոգի, շունչ, միօրինակ նշանակում էին գույր հաբեթականների բերանում, «շունջ», դոքս հավասարապես հաբեթական բառեր են, և հիմի գիտենք և այն, թե հաբեթական ցեղին է հատուկ նրանցից ամեն միսը: Նույն բանը տեսնում ենք և ձևաբանության կամ morphologie – ի մեջ, քերականության մեջ: Նավանական է, որ և այսօր դուք փակավիին անտրեղյակ եք, որ նաև հայոց լեզվի հոլովումը, ո՞ր փիպարի կամենաք հոլովումը, հաբեթական վերապարմներով լիքն է. դերանուններում էլ նույն երևույթն է նկատվում: Վերցնենք տրական **ինձ, քեզ, մեզ, ձեզ** ձևերը, որտեղ «**զ**» հնչյունի մեջ մնացել է տրականի հաբեթական վերջավորության վերապրում - մե-զ, քե-զ, ձե-զ (իսկ ինչ վերաբերում է **ձ** հնչյունին, նա գայի հաբեթական,

իսկ և իսկ ձան-միգրել խումբի հաբեթական հնչյունաբանության օրենքով պահանջված բարձր աստիճանն է ներկայացնում- ին-զ, ին-ձ):

Բայց մեր ավելի բարդ կարծիքը լուսաբանելու համար վերցնենք, օրինակ, հոգնակու վերջավորություններ - եարեր, ք, ց: Այս անգամ էլ ավելորդ է մատնանիշ անել: Ձեզ հայտնի պիտի լինի թե նրանցից ո՞րը գրաբարին է հատուկ և ո՞րը աշխարհաբարին: Միայն հիշեցնեն, որ ք (q) և (ts) հնչյունները գրաբարում ոչ լոկ հոգնականի հատկանիշ են, այլև հոլովակերպ մասնիկներ են մի շարք հոլովներում, **ք** ուղղականի համար և **ց** ամբողջ մի խումբի,- սեռականի, արականի և բացառականի:

Նավասար հեփաքրքրական երևույթ՝ հոլովների նույն տեսակ դասավորումը երևան է գալիս ի միջի այլոց վրացերեն գրաբարում, ուր մեկ կողմից դասավորվում է ուղղական հոլովը, մյուս կողմից՝ սեռական, տրական և բացառական, և վերջին հոլովներիս խումբը ներկայացնում է նույն հայերենի հոլովակերպի տեսակ ք (b): Ավելի ուշագրավ երևույթ է ներկայացնում արդեն հայտնի և լուսաբանված բանը ավիսազերենում: Չնայելով որ նա գուրկ է հոլովումից, չունի զանազան հոլովների ձևերը, ավիսազերենը նույնպես երկու տեսակ հոգնակի է կազմում գրաբարից ծանոթ զ (p) և ts (g) հնչյուններով, բայց բնույթով ավելի սկզբնական լինելով, մարդկության նախապարմական մտավորականության հետ ավելի մտերմություն բացահայտելով, ավիսազերենն այդ երկու տեսակ հոգնականի բնորոշ հնչյունները բաժանում է ըստ առարկաներին բնական տեսակին. ts (g) հնչյուն հատկացնում է բանավոր կամ գգոն, խելքով օժտված էություն արտահայտող բառերին, իսկ զ (p) հնչյունը խելքից գուրկ՝ շնչավոր թե անշունչ առարկաներ արտահայտող խոսքերին:

Էաբանական հեփազոտությունն երեսն հանեց, որ ինչպես առաջ բերված **անձն, հոգի** և **շունչ** բնավ չէին նշանակում զանազան առարկաներ այլ միևնույն բան, այսպես և միևնույն իմաստ փալու խոսքերին, լոկ բազմության իմաստը արտահայտելուն ծառայում էին հայերենում, մանավանդ գրաբարում առանձին դեր ստացած ք (q) և ց (ts) հնչյունները, ինչպես և **էր**, առաջ՝ **ես**ը եղած վերջավորությունը, բայց այսպիսի primitif գործածության ցայաբնական շրջանում, նոքա պատկանելիս են եղել երեք զանազան ցեղի, հաբեթական ընդամենիքի երեք զանազան ցեղային խմբավորմանը:

Երեք հատիկ բառեր կամ բառակազմության փարբեր ձեր ուշադրության առաջ դնելով, մենք ի նկատի ենք ունեցել երևույթի ըմբռնումը դյուրացնել: Այդ փոքրաթիվ տեսակներից բնավ չէ հարկավոր եզրակացնել, որ հայոց ազգի հաբեթական մասը միայն եռացեղ բաղադրությունն էր ներկայացնում, որ նրա բնականորեն ժառանգված համապարասխան կազմության մեջ միայն երեք նախապարմական ցեղային լեզուների շերտեր են եղել արտադրված: Ընդհակառակն, հաբեթական մասը երեքից իհարկե ավելի հիմնական շերտերով է բնորոշվում, և իսկապես այդ ակներև եղելությունն է, որ զարկ տվավ հաբեթական լեզվագիտության համեմատական եղանակի ինքնուրույն կազմակերպության: Ուսումնասիրելով հայերեն լեզուն, դիցուք միայն գրաբարը իր ամբողջության մեջ, մենք համեմատում ենք նրա բաղադիր զանազան շերտերը ուրիշ ազգակից լեզուների համապարասխան շերտերի հետ, որովհետև դոքա էլ, այդ ուրիշ ազգակից լեզուները բարդ բաղադրություն դարձած և լինում պարմական ժամանակից առաջ, դեռ ցայաբնական շրջանում: Զուտ չխաչաձևված՝ չխառնված մարդավարի լեզու առհասարակ աշխարհի երեսի վրա չկա և չի եղել. այդ գիտնական ժամանակի աշխարհաբարիցության արդյունք է: Բնականաբար երբ մենք, օրինակի համար, հայերենի մեջ մատնացույց արված հոգնականի հաբեթական նշանները փնտրում ենք ուրիշ տեղերի հաբեթական լեզուների մեջ, իհարկե մենք ամենուրք չենք վավերացնում նրանց գոյությունը, նույնպիսի խմբակցությամբ, ի նկատի ունենալով որ նրանց փարածումն և ջոկ – ջոկ կամ միասին երևան գալը կախված էր համապարասխան ցեղային շերտերի դասավորումից: Նայերեն հոգնակի ե-ար (ear) վերջավորության հատկանիշը գտնում ենք հավասարիորեն ետրուսկերենում, բայց այս հանդիպությունը դեռ ոչինչ չէ հաստատում, ամեն դեպքում բնավ չէ որոշում վերջավորության ծագում: Որպեսզի իմանանք, թե իսկապես որ ցեղին է ի բնե պատկանելիս եղել «րե» հնչյունով կազմված հոգնակին, հարկավոր է գտնել ետրուսկերենի

և հայերենի մեջ այդ հնչյունը ներմուծող ցեղային շերտը: Նայերեն հոգնակի ք (q) վերջավորությունը գտնուում ենք բասկերենում, բայց բասկերենը նույնպես բարդ, բաղադրված ամբողջություն լինելով, մի քանի ցեղային լեզուների խառնուրդ ներկայացնելով, առանձին հեղափոխություն է պահանջվում, որ այն կազմակերպիչ նշանի բնիկ հեղինակ-ցեղն որոշվի. և կնճռոտ հարցի լուծման եղանակը գտնված է:

Այնպիսի հեռու ընկած լեզուների ազգակցություն, ինչպես, օրինակ բասկերեն և հայերեն լեզուներն են, մեզ իհարկե փանում է մարդկության գոյության նախնական շրջանները, որոնք հեղափոխություն մարդու ծագումից հետո փակ են յուրաքանչյուրը փասնյակ հազար տարիներ, և լեզվի մեջ առաջ են բերել այնպիսի խոր հեղաշրջումներ, որ նրանց մասին փիրապետող լեզվագիտությունը իր էվոլյուցիվ զարգացման, աստիճանե աստիճան բարեշրջման եղանակով գաղափար չունի: Ներառալու կազմակերպված փեսակներով հին եվրոպական լեզուների ընդհանրվող չունեղ էլ բնական հարկություններ այն, ներեցեք խոսքիս, հորեշրջան երևույթները խաչաձևումից առաջ բերված հեղաշրջումները, արմատական փոփոխությունները նշմարել և բացատրել:

Տարբերակային լեզուները մարդկության արշալույսի սպեղծագործության իրանց հարուստ վերապրումներով, անսպասելի, երբեմն շվարեցնող հինավուրցության. զանազան բնորոշ շրջաններից, շոշափելի վկայություններով բացեիբաց լայն ճանապարհ են կերպում մեր առաջ ոչ միայն հունարենի ծագման համեմատաբար նորագույն երևույթի, օրերը ծածկող պարզ ծակել և Եգիպտոսի կամ Միջագետքի մշակութային կյանքի անվերջ երևող դարերի կուրակումը թափանցել, այլև նշմարել նրանցից դեն ժամանակի անվերջ, կարծես անսահման փարածության լեզվասարեղծական մի շարք դարե շրջաններ, ամեն մեկն իրան պարկանելի հեռանկարով: Եվ այս ուսումնասիրության մեջ հայոց լեզվի, ուղիղ ասենք՝ հայոց առնվազ երկու ինքնուրույն, այսպես ասած գրաբար և աշխարհաբար լեզուների հաբերակային շերտերի մեջ հազվագյուտ վերապրումների ամբարանոց ունենք: Նրանց միջոցով հայոց ազգը սերտագույն հոգեբանական կապերով միացած է հանդիսանում ոչ միայն հաբերակայինների այժմ ցրված զանազան, հնուց մնացած մեզ ժամանակակից ժողովուրդների հետ, այլև ամբողջ զարգացած մարդկության, Եվրոպայի միջերկրյա մարդկության արմատական շերտի հետ, մարդկային խոսքի ծագման օրերից: Եվ այս հնագույն շրջանները լուսաբանելիս, մի կարծեք, որ միայն գրաբարն է, որ մեզ կարևոր փաստեր է փայլիս: Ոչ: Նույն հարցի համար արդյունավետ պաշարք են փայլիս և մինչև մեր օրերը կենդանի հասած աշխարհաբարը և նորա բազմաթիվ կենդանի բարբառները, շար անգամ իսկ և իսկ նա է միայն փոփոխը:

Մի օրինակ հոլովումից: Տոլովումն երկու կերպ էր գոյացել հաբերակային լեզուների մեջ. մեկը դերանունների միջոցով, թեպետ պիտի նախագգուշացնեմ, որ դերանուններն էլ առաջ անուններ են եղել: Առհասարակ դերանունների նույնիսկ փոխադարձ հարաբերության համակացությունը (systeme) հետո է մշակվել, իբրև դերանունների գործածված խոսքերի իսկական նշանակության հակառակ: Իսկ մյուս հոլովումը, մանավանդ սեռականում, հաբերակայինները մշակել են բոլորովին բնական կերպով, իբրև նշան գործածելով «որդի» բառը: Ձեզ հայրնի պիտի լինի և թվանշանների անունների մեջ - դասական թվերը **աժական** թվանշաններն են. նրանց աժանցման համար գործածված մասնիկը – **որդ** - օրինակ, **հինգերորդ, վեցերորդ**, նույն «որդու» իմաստ ունեցող, մինչև անգամ նույն «որդի» բառն ենք և այսօր փեսմում: Բայց հաբերակային լեզուներում «որդու» նշանակություն ունեցող բառեր շար էին, կարող ենք ասել այնքան, որքան այս նախամարդկային ընդհանրի գլխավոր նախնական ցեղերն են եղել: Եվ մենք արդեն փեսանք, որ հոգնական կազմելու համար նույնպես «որդու» իմաստ ունեցող բառ էր գործածվում, և օրինակ գրաբար հայերենում հոգնական կազմող ք (q) հնչյունը մնացորդ է, մի փեսակ վերապրումն է որոշ հաբերակային ցեղի **խին** (qin) բառի, որը մինչև պարսկական ժամանակ պահվել է Նայասարանի հողի վրա. և իսկ այս բառն է, որ Վանա բնեռագիր արձանագրությանց հաբերակային լեզվի մեջ փեսմում եք խին – ի (qini) երբեմն **խի** (qi) բառ «որդու» նշանակությամբ: (Թեպետ հոմանիշ, սակայն ուրիշ ծագումն ունի –ko և -kon և այլն):

Բայց նույն «որդու» իմաստ արտահայտող խոսքերից մեկն էլ **ման** կամ **վան** բառն է, որը պարկանելի ցեղային լեզվի մեջ մի կողմից ծառայում է հոգնականի կազմակերպության, օրինակ՝ ազգերի անուններ՝ **Գարդ - ման - եք**, Աղվան AI – van ևն. մյուս կողմից նույն **վան** մասնիկով նախնական հոլովման մեջ սեռական էր կազմվում. և այս նախապարմական երևույթի վերապրումներից աշխարհաբար հայերենի բարբառներում մնացած սեռականի այսպիսի դեպքեր են, ինչպես «տար – վան» «ձմեռ – վան», «առավոտ – վան» ևն: Եվ հիմի հասկանալի է դառնում, թե ինչո՞ւ բասկերենում, հաբեթական լեզուների մնացորդում՝ Իսպանիայի և Գաղզիայի սահմանագլխում ko>go մասնիկ հանդիսանում իբրև սեռականի, առհասարակ բնորոշող ածականների, վերջավորություն, նա էլ հաբեթական լեզուների որոշ կոկորդաձայն խմբում նախնական ձևով -ko «որդի» է նշանակում, և մինչև այսօր պահվել է Կովկասու լեռնացիների՝ չերքեզների և ափխազների մեջ, թե ko ձևը պահած, kwa ձևը ստացած «որդու» նշանակությամբ կամ իբրև անկախ հասարակ անուն կամ իբրև ազգականների վերջավորություն: Մասնավորապես ափխազ - չերքեզ - բասկերեն «որդի» նշանակող և սեռական կազմող բառ և մասնիկը կարևոր դեր է խաղացել երբեմն, նախապարմական շրջանում, սկյուր և լիգուրների հաբեթական ցեղերով բռնված հարավային Եվրոպայի փարածության վրա, Դոն գետից սկսելով մինչև Իսպանիայի սահմանագլուխը, ուրեմն լիգուրական և սկյուրական ձևերի ամենամոտիկ կրկնապարկեր ներկայացնելով, փակավիճ խույս փախել նրա երկար պարմությունից, առանձին պարճառ ունեն, այսօրվա դասախոսության փեսակերպից մարմանիչ անելու նրա շարք հավանական վերապրումի վրա սլավոններեն լեզվի, մասնավորապես ռուսերենի մեջ: Ի նկատի ունեն իսկ և իսկ ածականներում սեռականի վերջավորություն ռուսերեն – go, որի բավարար բացատրությունը ի գուր են փնտրում սլավոնագետներն մինչև այսօր: Բայց այս բուպեիս մեզ հեղափոխում է ոչ այս թե այն բառը դիցուք հաբեթական, այլ ձևաբանության որոշ փիպարը, սեռականի նույն փեսակ կազմումը մարդկության նախնական շրջաններից ժառանգվածն և հայերենի և բասկերենի մեջ անցած հաբեթական որոշ շերտի, որոշ հաբեթական ցեղային լեզվի միջոցով: Թվականները հիմի բոլորովին վերացական գաղափարներ են ներկայացնում, իսկ ցպարմական դարերին թվերի գաղափարը ըմբռնվում էին նրանց պարկերացնող առարկաների միջոցով, իհարկե այն շրջաններում մարդն առարկաների մասին էլ ուրիշ փեսակ գաղափար ուներ: Օրինակ մի շարք վերապրած նյութերից մենք փեսնում ենք, որ «գլուխ», «լեռ» կամ «սար», և «երկինք» արտահայտվում էին մինևույն խոսքով: Եվ այն ամենահին դարերին և՛ «երկինք» - ը, և՛ «գլուխ» - ը ներկայացնում էին, ինչպես «սար» - ը, սրածայր՝ երկու շեղ կողքերով հիմքի վրա, հեղևապես եռանյունի: Եվ իսկապես այս առարկաներ նշանակող խոսքը դարձել է «երեք» թվի արտահայտող, միայն մինչդեռ հաբեթական լեզուների մեծամասնություն երեք թվի համար օգրվել է «sam» բառից և նրա բազմաթիվ ցեղային առանձնափեսակ փոփոխումներից, հայերեն և բասկերեն գործածվել է նույնպես «գլուխ», «սար» և «երկինք» նշանակող ուրիշ հաբեթական բառ, ter II her կամ ծիր II her, որից հոգնակի ձևով բասկերեն heru (r') և հայերեն հոգնակի er – eq թե ir – eq եզակի եռ- (her – hir-): Ես լավ գիտեմ որ հայերեն թիվ «երեք» ածանցում են հնդեվրոպականից լատ. Tre ևն, նրա փարբեր ձևերից. սակայն թվականներ հնդեվրոպացիներից սրեղծված բան չեն: Ննդեվրոպացիք թվականները ստացել են հաբեթուզներից իբրև պարասարի պայմանավոր բառեր, եզրներ:

Այս թվականի կրկնապարկեր «ծիր» և «ծեր» պահվել են հայերենում «ծիր» ձևով, բայց վաղուց արդեն հայերն «երկինք» - ի իմաստով չեն գործածում նույն բառի այս առանձնափեսակ ցեղային արտասանություն «ծիր» -ը: Վաղուց արդեն այս խոսքը ինչպես և ուրիշ փեսակ tre վրացերենում, նշանակում է «բոլորակ», «կլոր գիծ», «երկինք» - ի մասին հեղազա դարերում ստացած գաղափարի համեմատ, բայց բասկերենում նրա համապարասխանող բառ հոգնակի ձևով – ser –u (r) մինչև այսօր պահվել է երկինքի նշանակությամբ:

Նայերենը և բասկերենը ոչ միայն առանձին սերտ ազգակցություն ունին միմյանց հետ, հաբեթական նյութի մասում, այլ պահում են մի երկար շարք նույնությամբ մնացած բառեր, ինչպես «բար», har – i > kar – i, id. գարի - gari (froment), այս «հոգի» ays – e («aize»), **կայծ կայծ - ակի** նշանակությամբ, e- kayz («e-kaits») (tempele), (orage), **ազդր**, ազդեր (cuisse) – i – ster id. **գեշ**, առաջ **գարշ** բառից ածանցվող gaym id. չար ածական – cap («char») ևն: Նաբեթական հնչյունաբանության օրենքների համաձայն կապարվող փոփոխություններով, այսպեղ չեն կարող զբաղվել, մինչև անգամ կանգ չեն առնում այն դեպքի վրա, երբ «ս» հնչյունը օրենսպարզաճ ելևէջներ է կապարում (ս) իրան շարքում դառնալով s թե կապարելով հակառակ ընթացք, օրինակ, երբ հայերենի «սուրբ» հարևան հաբեթական լեզվի, վրացերենի մեջ, հանդիսանում է իբրև turph – (արդար) նշանակող trph – el ածականի հիմքը: Մի շարք ցեղային լեզուներից խաչաձևված լինելով, ինքն հայերենի հաբեթական մասը պարունակում է միևնույն խոսքի հիմքը այլակերպված ըստ պարզաձայլ ցեղերի արտասանության, օրինակ, **սուրբ** ածականի հիմք **սուր** հանդիսանում ըստ կոկորդախոս ցեղի արտասանության **քուր** - «սուրբ» ածականի աշխարհաբար հոմանիշ **մա** նախադաս մասնիկով ածանցած բառում – ի նկատի ունիմ **մաքուր** (<magor) ածականն, մինչդեռ բասկերենի համապարասխան շերտը նույնությամբ է կրկնում sur – (II zur) հիմք «սպիրակ» ածականի նշանակությամբ գրում է (zur – i II «churi»), բնականապես բասկերենի մյուս, կոկորդաձայն, շերտը ձեզ փալխ է խոսքեր g հնչյունով s < z հնչյունների փոխարեն հայերենի մի շարք խոսքերում, ինչպես **սուրբ, հաց, դառ –ն** ևն gard –i < gwarb – i «մաքուր», (h) ege «հաց», gar - ad «դառն»):

Բասկերենում պահվել են հայերենի հաբեթաձագ մասի այնպիսի բնորոշ զուգաձև բայերի հիմքեր, ինչպիսիք են **իջանել** թե **իջնել** «առնուլ» աշխարհաբար, «առնել», այսինքն «անել», **կարել**, այսինքն, «կարող լինել» պահվել նույնպես թե իբրև բայեր (ya. d – i e – d, իջանել, ar – tu II ar. n – ul «առնուլ»), թե իբրև անուններ (II har hal. (ձև որ), ml – de, a – hal ևն):

Նայերի լեզվի մեջ պահած հաբեթական վերապրումները, քերականության կողմից էլ, սերտ ազգակցություն են ցույց փալխ մանավանդ հոլովման մեջ, ևս առավել դերանունների ավելի անաղարտ մնացած հոլովման մեջ: Պարզվում է և գրաբար հայերենում հասարակ անունների այն հատկությունը, որ նոցա հիմերը մեծ մասամբ որոշ ձայնավորներով են վերջանում: Սակայն բասկերենի և հայերենի, իրանց հաբեթական մասում. բազմաբեսակ ազգակցությունն այս բոլորիս մեզ համար ուշագրավ է ոչ նոցա սերտ կապակցության կողմից: Միմյանցից այնքան հեռու ընկած երկու ազգերի, բասկերի և հայերի, դեռ նոր երևան եկող լեզվական կապերը մեր առաջ բաց են անում նրանց ցեղական կազմի շերտերի անջարման անհասանելի հեռանկարը: Թողնենք մի քանի հազար փարի այն ժամանակից, երբ հայ ազգն արդեն պարմական փեղգերական մրցման ասպարեզումն է: Բայց քանի~, քանի~ հազարամյակով պիտի չափենք այն ժամանակամիջոցը որի ընթացքում կազմվել է հայերեն բարդ փիպարի լեզուն երկու ընթանիքի, հնդեվրոպականի և հաբեթականի, խաչաձևումից: Իսկ այն ժամանակամիջոցը քանի անգամ ավելի մեծ պիտի թվա, երբ փեսնում ենք որ նույն խաչաձևման գործողության ենթարկվել է Նայաստանից մինչև Պիրենյան թերակղզին ամբողջ միջերկրային փարածություն բռնող երբեմն զուր հաբեթական բազմացեղ ազգաբնակչությունը. և ուրեմն նույն ժամանակամիջոցումն է, որ գոյացել են խաչաձևված փիպարի այնքան կապարյալ փեսակներ. ի միջի այլոց դասական լեզուները, հունարենն ու լավիներենը, որ մինչև այսօր պահում են, գիտնականների աչքում միապաղաղ պարզ բնություն ունեցող լեզուների համարումը: Մինչդեռ դոքա էլ խառնուրդ երկբունակ (hylvide) լեզուներ են և, օրինակի համար, հունարենում բացի մի շարք ձևաբանական երևույթներից այնպիսի հասարակ բառեր ինչպես **պսիհի** «հոգի», **ադելֆոս** «եղբայր», **թալասսա** կամ **պոնփոս** «ծով», զուր հաբեթաձագ բառեր են: Նունաստանի աստվածների հերոսների մանավանդ բազմաթիվ շեն փեղերի, գեպերի, լեռների անունները հաբեթական են:

Բայց այս երկարաձիգ ժամանակամիջոցից առաջ պետք է ենթադրել, որ նույն միջավայրում անցել էր մյուս առ առավել երկար ժամանակամիջոց, որի ընթացքում կազմվել են նույնպես խաչաձևումից, պարզ ցեղային լեզուների խաչաձևումից, այնպիսի բարդ փոխարի փոխակներ, ինչպես բասկերեն լեզուն է և հայերենի հաբեթական մասը: Նայերենի և բասկերենի բաղադրող շերտերն բնորոշելու համար մեզ նեցուկ են ծառայում հայ և բասկ ազգերի և՛ Նայասարանում, և՛ Պիրենյան թերակղզում եղած հաբեթական ազգերի անուններն, որոնք նույնությամբ կրկնված են:

Նաշվի պիպի առնենք նաև ուրույն կյանքի անցյալ նույնպես երկարաձիգ երեք դարե շրջանները, որոնք բնորոշվում են լեզվի ձևաբանության հեղաշրջումներով, հառաջ բերելով համադրական (syntetique), շարակցական (agglutinantes), հանգավոր կամ հանգավորիս (flective) լեզուների փոխարները:

Անհուն ժամանակ և անչափ փարածություն: Իհարկե ժամանակը և փարածությունը մարդկային լեզվի զարգացումը մղող հապուկ գործոններ են, և ոչ աննշան հանգամանք:

Նասկանալի է, որ հաբեթական լեզուների վերապրումները մեզ միջոց են փախի վերականգնել մի լեզու, որ ավելի վաղեմի, ավելի սկզբնական լեզվի փոխար է քան ժամանակակից ամենավայրենի մեր ցեղերի լեզուները: Երբ **արցունք** նշանակող խոսքերը՝ դուրս է գալիս որ՝ բարդ բառեր են եղել և նշանակել են «աչքի ջուր», սրանով հաբեթական լեզուներն վկայում են, որ երբեմն նոքա եղել են զարգացման նույն մակարդակի վրա, ինչ որ Ամերիկայի բնիկ ցեղերը. ո՛չ ավելի: Նույնպես երբ «արև» կամ «լուսին» ասելու համար գործ էին անում, ըստ հաբեթական վերապրումների՝ «աչք» նշանակող խոսքեր: Սակայն հաբեթական լեզվագիտության միջոցները անհամեմատ ավելի խոր, ավելի սկզբնական կետերին են փանում: Լեզվի մանրակրկիտ հետազոտությամբ մենք հասնում ենք այն նախնական վայրկյանին, երբ ցեղ և լեզու միևնույն երևույթն էին ներկայացնում. լեզուն բնական ինքնաբեր ստեղծող արտադրություն էր ցեղի. ցեղի շրջանից դուրս մարդու ինքնաձևանաչություն չկար. անհատական գոյության մասին մարդ դեռ զաղափար չուներ. չէին ասում «ես» և «դու» այլ՝ «մենք» և «դուք»... «Մենք» էլ չէին հասկանում երբեք ցեղից դուրս գոյություն ունեցող էակ, մենք – հետևաբար «մեր ցեղը»:

Բայց այս իրական և ցեղորոշ լեզվի վերլուծումը մեզ մոտեցնելով զուտ՝ բնությունից բխող ստեղծագործության, փանում է նույնպես դեպի արյունի և նրա շաղկապի վրա կանգուն բնական համայնքը, որի ինքնաբեր արտադրությունն է հանդիսանում և լեզվի ձևաբանությունը: Ոչ միայն վերջավորություններն և նախադաս մասնիկները, prefix – ներ, այլ և նախադասության շաղկապներն ներկայացնում են ցեղային համայնական կազմության հապուկ բառեր, եզրներ: Մենք արդեն առիթ ենք ունեցել բացատրելու թե սեռական հոլով կազմելու համար «որդի» բառն էր գործածվում: Այս փեղ հիշեմ, որ «և» շաղկապը այն դարաշրջանի մարդիկը արտահայտում էին «եղբայր» նշանակող բառով, օրինակ «որսորդ և շուն» ասել է՝ «որսորդ եղբայր շուն»: Նայերեն «և» - ը նույն նշանակությունն է ունեցել, հաբեթական սպիրանտ փոխարի լեզվից ժառանգված լինելով նրա հնափայ «և հու» - ն է:

Բայց լեզվի ստեղծագործության էլի ավելի խորունկ, ավելի կանուխ շրջան է բացվում մեր առաջ և ցեղային փոփոխական դարերից, երբ ցեղը իրան նույնացնում էր նվիրական առարկաների հետ և դեռ ցեղը չգոյացած ժամանակներից, իսկ մի քանի սկզբնական շրջաններ մեզ հասցնում են մինչև paleolithic կամ հնաքարյա մարդու կեցության դարերը: Նայերեն հաբեթական մասը առաջնակարգ և ավելի պարզ երևող նշանակություն ունի neolithic – ի նորաքարյա մշակույթի դարից:

Այս ժամանակից են հայերենում պահված հացահատիկների անունները՝ **գարի, ցորեն, հաց, ինչպես և գինի և այգի**, նաև կենդանիների անունները՝ **եզ, ցուլ, ձի, երիվար, ջորի, էշ, շուն** ևն: Իհարկե, նույն ժամանակից են ևս մետաղների անունները՝ **նսկի, արծաթ, պղինձ** (որ նույն բառն է ինչ որ bronze), **երկաթ** ևն: Այս շրջանից են քաղաքացիություն ստացել **երկին և երկիր** բառերը, որոնք միևնույն երկաթ՝ նշանակող խոսքի երկու փարբեր ձևերն են ներկայացնում և այս շրջանում

հասկացվում էին իբրև, **հասարակություն վերին** (երկին) և, **հասարակություն վարին** (երկիր): Նույն նորաքարյա դարից ժառանգված են մեծ մասամբ դյուրության կամ մոգության վերաբերող բառերը: Ամեն դեպքում նոքա հաբեթական ծագում ունեն, ի թիվս որոց և **մարգարե** բառացի «աստղագետ», «կարապետ» նաև սարմապների «Armenii» հայագգի, Կոտեմակյան թե արամյան ցեղի չաստված (Կարապետ բառի փարբեր շջական ձևը ներկայացնողն է սվաներենում պահված – ծարմաթ խոսքը «աստված», վրացերենում «կռապաշպի» նշանակությամբ և ծարմարթ աղավաղած արփասանությամբ: Ավելի մանրամասն հեղինակիս մանր հողվածներում լուսաբանված է, հեպո, քրիստոնեության ժամանակը Նովիաննես Մկրտչի անուն դարձած, և աստված կամ ասպած, որսորդության չաստված, որին նվիրված էր, դեռ կռապաշպական ժամանակներում, «**առաջավորաց** պասը» պաս մսի, իհարկե՝ որսի մսի: Իհարկե կռապաշպական աստվածների հետ հայոց ազգը հաբեթական ընթանիքից հետը բերել էր իբրև ժառանգություն իր զարմանալի վիպասանությունը, թեպետ և հասարակ կտոր մեզ հասած, օրինակ վիշապագունների վերաբերյալ մասը, փիեզերական նշանակություն ունեցող, ավանդ, փոքրաթիվ փողեր Խորենացու մոտ: Նեքիաթ, առասպել, այդպես չէ՞: Բայց պարմագրի անախորժությամբ հիշված ժողովրդական առասպելները վիշապների և վիշապագունների մասին քսաներորդ դարում բոլորովին նոր գնահատում է սրանում սույն բոլակից, երբ Գեղամա լեռների վրա վիշապների կամ հսկա ձկների արձաններ են հայտնվել, հիշարակարաններ առնվազն հինգերորդ հազարամյակի Քրիստոսից առաջ: Ինք վիշապ «վեշ» կամ «ավշ» աստծու հաբեթական հոգնակի ձևը, բազմաթիվ փեղեր ուներ Նայաստանում, ի թիվ որոնց և Օշական, նվիրական մնացած և քրիստոնեության ժամանակը: Այս վիշապի բազմաթիվ վերապրումները Վանի թագավորությունից մինչև մեր օրերը անսպառ նյութ են ներկայացնում հեպոգոգության համար Նայաստանի և Վրաստանի հողի վրա, ամբողջ Կովկասում և նրա սահմաններից դեռ ու դեն, հյուսիսում էլ: Վիշապապաշպ ցեղի ներկայացուցիչ հերոսը մասնակցում է այն երեք հոգուց կազմված եղբայրակցության, որի շինարարության մասին Վանա ծովի մոտ մեզ թանկագին առասպել է պարմում Զենոբ Գլակը: Տարնում, այնպեղ ուր առաջ Վիշապ քաղաքն է եղել Կուարս քաղաքն են շինում երեք հերոսները՝ Կուար, Միլե և Խորեան: Առասպելը ծագում է սկյութական ավանդություններից, և նույն առասպելի մի ուրիշ ձևը ռուսները իրանց հնագույն քաղաքի Կիևի հիմնադրությանն են հարմարեցրել: Ի նկատի ունենք ռուս փարեգիրքի մեջ ներմուծած հայտնի առասպելը Կրի, Շչեկ և Խորիվ եղբայրների մասին: Սկյութ ցեղը նախնորեն հաբեթական, վերապրելով իր ավանդությունները հայերի և ռուսների մեջ, որոնց հետ նա էլ ձուլված է, երկու փեղն էլ թողել է միևնույն նախապարմական ցեղային ավանդության երկու փարբեր խմբագրությունը: Նկատի ունեցեք, սկյութական մշակույթը ամենատերևելի հիշարակարաններն է մեզ թողել, ինչ հարավային Ռուսաստանի պեղումները ցույց տվին: Բայց մեզ հասել են ավելի հին դարուց ի վեր մնացած հաբեթական վեպի ժառանգության հարկի գոհարները՝ սիրահար անձանց պարմությունը, որոնք երբեմն բնության փարբերի մարմնացումներն են եղել: Այս սիրո վեպը մեզ բերում է մինչև այսօրվա Փարիզի բեմի վրա եղելություն դարձած Tristan և Iseult – ի նոր ձևը: Արևելքում պարսկական սիրային պարմությունը wisa և kamin, որի վրացական հին թարգմանությունը ևս մնացել է և Արևմուտքում Tristan et Iseult վիպասանությունը, երկուսն էլ փեղական ազգաբնակության հաբեթական խավերիցն են բխում:

Մեր խոսքը ոչ թե նմանության մասին է, այլ ծագման: Նաբեթական ցեղային փարբերի հետ նա փարածված է եղել ամեն փեղ, միջին Ասիայից մինչև Բրիտանական կղզիները, իհարկե և հաբեթագունների հետ առանձին սերտ կապ ունեցող Կելտերի մեջն ևս: Բայց այս վեպն որոշ հաբեթական ցեղերի toteni-ական սրեղծագործության արփադրություն է գլխավորապես երկու որոշ ցեղերի, «եպրուսկ» կամ «պելասո», և «թեսալ» կամ «իփալ» ցեղերի: Իսկ «եպրուսկները» կամ «պելասոները» նույնն են, ինչ որ «ուրարտու» կամ

«ռշտունի» ինչպես «թեսալական» և «իպալական» ցապարմական ցեղերը նույն, ինչ որ «ալ» - կամ «աղ» հոգնակի Ալ-ուան կամ Ալ-ան:

Մեր վեպը բնիկ է եղել ամեն միջավայրում, ուր բասկերի կամ արգերի կից հանդիպել են «եպրուսկ» և «իպալ» հաբեթական ցեղերը, ուրեմն և Արևելյան միջերկրացին «եպրուսկ» և «իպալ» ցեղերի, այսինքն պելասգների և թեսալների սահմաններում, և Կովկասի «եպրուսկ» և «իպալ» հաբեթական ցեղերի, այսինքն՝ Ուրարտ-Ռշտիկների և Աղվանների միջավայրում – Նայասպանում, ուր նույն վեպի բեկորներից և Շամիրամա և Արայի առասպելները շունարալեզնորով հանդերձ, մինչև անգամ «Ուլունք Շամիրամայ ի ծով» առածը: Նույն վիպասանությունից է և Սաթենիկի, Ալանաց օրիորդի առասպելն իսկ և իսկ արև պարկերացնող Tristan-ին է վերաբերում հայտնի կտորը՝

Երկներ երկիր և երկին,

Երկներ և ծիրանի ծով.

Գեպը, ծովը, ջուրը – վիպասանության բնական վայրն է, որովհետև, ինչպես Tristan, եպրուսկների totem - աստված լինելով հանդերձ, իբրև խոսք նշանակում է «արևիկ», այնպես էլ և **խուլ-դ** և **սար-թենիկ**, նշանակում են ջրի փարր փաղաքշական ձևով: Իսկ վիպասանության ավանդապահ է եղել իրոք կելտական ցեղը Նայասպանում, ինչպես և Արևմուտքում: Այս վիպասանությունը Նայասպանում պահող Գող-թան կամ Kol-ten երկրի բնակիչները ներկայացնում են կելտերի ավանակից նույն հաբեթագն կելտական ցեղ, առաջ Սև ծովի եզերքին բնակվող Կովկասի ամենահին քաջահայր ազգը:

Միջնադարյան գրականության երևելի գաղիացի հեպ Gaston Paris ասում է. «Աշխարհի գրականության մեջ չկա ավելի ապշեցուցիչ երևույթ քան այն, որ մի բուռն փոքրիկ ժողովուրդ արհամարհված, հալածված ծովերից դեն, էն փեղ էլ կոխված իր կավածքի մի անկյունի մեջ եպ մղված – խոսքս Իռլանդացվոց մասին է - իր բանաստեղծությամբ նվաճել է ռումանական և գերմանական Եվրոպան և իրան հաղթողներին անգամ, թե նրանց, որոնց իր անունը անձանոթ էր, լծագիր է եղել իր իդեալով, իր հերոսներով, իր երաժշտությամբ, ուր արքայազնություն էր իր հոգին և երազները, ուր նա փնտրել որոնել է իր երևակայության հրճվանքն և իր ցավերի մխիթարությունը: Այս վիպասանությունն, ինքն մեռած, իր հեթանոսաց սերունդը ստեղծելով, միայն միջին դարերը չէ հրապուրել: Նորագույն բանաստեղծությունը la poesie moderne, փակավին նորա ոգով է դրոշմված (empreignee) և նրան է պարտական էական փարրերը»:

Երևելի գիտնականը չէր սխալվում, բայց ակամա խեղաթյուրում էր իսկական եղելությունը, իր ցեղագիտական գիտելիքների հորիզոնը սահմանափակված լինելով արևմտյան Եվրոպայի սահմաններում և կելտական ցապարմական դարաշրջանների հեռանկարը հագիվ հասցնում էր հույն նախապարմանակ հնությանց: Կելտերը, այն էլ հաբեթագն կելտեր, միայն ավանդապահ են եղել այս վիպասանությանը: Tristan և Iseult ստեղծագործությունն երեք ցեղային հաբեթական միջավայրի ծնունդն է: Հաբեթական ժառանգություն հայտնվելով, այս սքանչելի վիպասանությունն - առաջ աստվածներին նվիրված գուսանական երգարան – ներկայացնում էր գուպ հաբեթագն կամ հաբեթագների հեպ խառնված որոշ ժողովուրդների հասարակաց վարքը, և արևելքում էլ հայ՝ մի ուրիշ նույնպես մի բուռն ժողովուրդ, նա ևս արհամարհված փոքրության բույներում, փասնապարիկ ավել և ճնշված հարստահարված իր շինարան ձեռքերից օգրվող ազգերի կողից, երբեմն նույնպես իր ծննդավայրից Միջերկրյա և Սև ծովերից դեն հալածված, էն փեղ էլ կոխան եղած իր վերջին կայանի մի այլևայնի մեջ հեպ մղված և քսաներորդ դարում այնպեղից էլ դուրս քշված և ցիրուցան դառնալու սարսափներին մատնված: Եվ այս «ածու փոքր», ինչպես իր ճշգրիտ լեզվով քանդակախոսում է Խորենացին, հայոց ազգը, ոչ միայն հաբեթական վիպասանության անդրանիկ ժառանգներից մինը, այլ բոլոր նույն համամարդկային աղբյուրներից բխած մշակութային ավանդի անդրանիկ ժառանգներից լինելով, նրա ամբողջության հավաքարիմ պահողն, անցնողն ու առաքաձեռն ցանողն էր արևելքում և արևմուտքում: Եվ իրավ բացառիկ ապշեցուցիչ երևույթ չէ՞, որ այս ակներև եղելության գիտակցությունը բնավ չենք փեսնում: Գիտակցություն չի կա և այն բանի թե

ինչ առասպելական հորիզոններ է բաց անում մարդկության կարևորագույն հասարակական գործիքի, խոսքի, վերաբերման այն զարմանալի ժողովուրդի մենակ լեզվական հարստությունները, և ինչ առեղի նյութեր ընձեռնում էր սեփական և ուրիշ ազգերի մշակութային կապերն ու արմատները մերկացնելու համար: «Նունձք առաք, բայց մշակներն բացակա»։ այս խոսքերով ուզում էի եզրափակելով դասախոսությունս, դիմել հայերիդ, երիտասարդության հրավիրանոք՝ «եկեք, նոր գիտական լույս» միասին աշխատենք, բայց հրավերքը կլիներ կեղծ և ապարդյուն: Որպե՞ղ՝ և ինչպե՞ս՝ Ամեն բան գոյություն ունի ոչ այնու, որ նա իր իրողությունն է, այլ նրանով, որ մարդկության գոյնա հասկացող մասը ճանաչում է և հեղինակապես, ընդունելով, նրան գոյություն է տալիս: Ոչ միայն ասածներս այլ և նրանց հասնող եղանակներս արդ եվրոպական գիտության բնավ անձանոթ են: Եվ հիմք էլ կա անձանոթության : Բոլոր հաբեթագիտության վերաբերյալ գրականությունը ռուսերեն է գրված:

Մեր ուսումը յուրահատուկ բոլոր նորալուր պարագաներով բուսել է արևմուտք ծիլով պարվաստած գիտության ծառի վրա Ռուսաստանում, Ռուսաստանի Նագարեթում, Պեդրոգրադում, և անդ այս բոլորիս էլ, զարգանում է իմ բախտակից պետր և երիտասարդ գիտնականների շրջանում: Ինչ անհեթեթ առասպել, էապես չէ՞: Դուք էլ իրավունք ունեք: Ձեզ զբաղեցրի իմ առասպելական աշխարհից բերված առասպելներով, և ուրեմն ինչ՞ է մնում ինձ, եթե ոչ ներողություն խնդրել՝ ծառայություն, ներեցեք:

ԵԶՐԱՆԱՆԳՈՒՄՆԵՐ

1. Ի սկզբանե՝ հայերեն ՔԱՐ բառը և դրա ածանցավոր բառերը (ՔՐ, ԿԵՐ, ԿԻՐ, ԿՈՐ արմատներից) ընկած են բառակազմության, հնադարյան կենսափորձի կենսական կարևոր կարեգործիաների լեզվական և խորհրդանշական նկարագրման, լեզվի փարբերի ձևավորման, խոսքի և գիպելիքների բազմաթիվ բնագավառների, արտադրության, գիպության և մշակույթի ամբողջական համակարգի փոխկապակցված հասկացողությունների հիմքում:
 2. «Քարե» լեզուն մշակութա-ժամանակագրական, հնագիպական, լեզվաբանական, քրամաբանական քննակերպներից համոզիչ կերպով հաստատում է այն վարկածը, որ հայոց լեզուն առավել համապարասխանում է հիմքային, մինչքրհեղեղյան, աստվածաշնչյան հաբեթական միակ նախալեզվին, «հնդեվրոպական» յոթ ժողովուրդների արմատական լեզվին: «Քարե» բառերի քննանունների ցանկում պահպանվել են բազմաթիվ լեզուների ընդհանրությունը: Դրանց իմաստաբանությունը ընդգրկում է լեռնային և նախալեռնային շրջանները:
 3. Բազմաթիվ աստվածաշնչյան իրադարձությունները, ինչպես նաև կրոնի և առասպելների ծագումն ու զարգացումը այս կապակցությամբ մեկնաբանվում է նոր լույսի ներքո: Ակնհայտ է դառնում, որ հին պատմության գերակշռող մասը պեպք է ոչ միայն գրել նորից, այլ նաև ամբողջությամբ վերահիմաստավորել:
 4. Առաջարկված անկողմնակալ-կողմնորոշող բազմաբովանդակ բառարանը՝ «քարե» լեզվի, «քարե» բառերի, անվանումների և հասկացությունների, դրանց պատմական զարգացման և կառուցվածքային փոխկապակցվածության վերլուծությունը, ժամանակագրության և աշխարհագրական քարածման քննակերպությունները համոզում են , որ Նայկական լեռնաշխարհը հանդիսանում է քաղաքակրթության բնօրրանը: Ննադարում այդ քարածքը բնակեցնող ժողովուրդները առաջ շարժվեցին դեպի մարդկության՝ հասարակական և մշակութային զարգացման մակարդակով օժտված առաջին օրրաններից մեկը: Նայկական լեռնաշխարհը՝ Արևելքի և Արևմուտքի մշակույթների նախահայրենիքն է: Նրա ժողովուրդները անգնահատելի ներդրում ունեցան՝ աստվաբաշխության, լեզվի, խոսքի, դպրության /ինչպես հաղորդակցության միջոց/, մաթեմատիկայի /երկրաչափության և հանրահաշվի/, երաժշտության, քարտեզագրության, մեքաղագրության արտադրության, գյուղատնտեսության, մշակույթի, արվեստի և այլ բնագավառների ծագման ու զարգացման գործում: Նրանք առաջինը գիպակցեցին, որ գիպելիքները ուժ են պարզևում, ինչպես նաև ճանաչեցին չարն ու բարին, այսինքն՝ ձեռք բերեցին բանականություն: Աստղագիպության և Կենդանակերպի նշանների, արևա-լուսնային օրացուցային համակարգի Նայրենիքը, իրավամբ կարող է համարվել նաև՝ ժայռապարկերների, գաղափարագրերի՝ առաջին պարկերագրի և այբուբենի, առաջին երաժշտական հիերոգլիֆային խազային համակարգի և մանրանկարչության հայրենիքը: Մեր նախնիներին է պարկանում
- հողագործության առաջացումը, կենդանիների ընտանացումը.
 - հարմոնիայի /ներդաշնակության/, քիեզերքի ներդաշնակ կառուցվածքի ուսմունքը.
 - օրենքների ժողովածուն (այդ թվում՝ հնադարյան մարդկային հանրակեցության սահմանումը, բարին և չարը, ազատության սկզբունքները, եղբայրությունը, հավասարությունը).
 - հումանիստական հարաբերությունների ծնունդը դեպի մարդը, կինը, ընտանիքը.
 - առաջին քարտեզները և քարտեզակազմման սկզբունքները.
 - Երկրի և արեգակնային համակարգի ծագման ձևաբանական պարկերացումները.
 - կենդանակերպական օրացույցի համակարգի սրեղծումը.
 - մեր մոլորակի վրա Կյանքի ծագումը բացատրող առաջին մոդելները (աշխարհի շրջանաձևի նմանակումը).

- հավարն առ միասնական աստված հայեցակարգի, համաշխարհային կրոնի հիմունքների՝ խաչապաշարության ծնունդը.
- դպրության ստեղծումը.
- աշխարհում առաջիններից մեկը, որ ստեղծեց պեղական կառույց /Նայկի կառավարմամբ/.
- առաջին աստվածային համադամբանը և մշակութային հերոսների համալիրը.
- խաչ-խորհրդանշի և «կենաց ծառի» գաղափարի ստեղծումը.
- առաջին աստղադիպարանի ստեղծումը.
- առաջին քարե գրադարանի և առաջին քարե համալսարանի ստեղծումը բաց երկնքի փակ.
- անիվի և անիվային փոխադրամիջոցի /կառքի/ ստեղծումը.
- քարի օգտագործումը, որպես՝ շինարարական նյութ, զենք, աշխատանքի և առևտրի գործիք և միջոց.
- առևտրի զարգացումը, հաշվարկը, չափման կոորդինատային համակարգը, առևտրային ճանապարհների հայտնագործումը, գորգագործությունը, ներկերի սրացման փեխնությունը:

Նայկական լեռնաշխարհի ժողովուրդները պատկերում էին երկիրը, որպես՝ հարակ և համարում, որ նրա միջուկը ունի ջրա-հեղիումային կազմություն (գազային կեղև, որի ներսում շրջափակված է դժոխքը՝ հրակարմիր փարփարոսը): Նրանք իրագեկ էին այն մասին, որ միջուկը պարփում է Երկրի պտույտին հակառակ և որ այն ներկայացնում է, ինչպես ներքին արև, որն արտադրում է կենսական էներգիան (ջերմամիջուկային սինթեզի արդյունքը):

Առաջին հայոց պետություն՝ Նայքը ստեղծվել է Ք. Ա. III-II հազարամյակների ընթացքում, երբ ամառային գիշերահավասարի անցում է Յուլի համաստեղության վերջին աստղերով Նայկի համաստեղության փակով, Նարդագողի ճանապարհի մոտերքով: Յուլի համաստեղությունը համարվում է Կենդանակերպի առաջին համաստեղությունը, և փարին սկսում է այն պահից, երբ Արեգակը գալիս է դեպի Յուլի նշանը:

«Քարե» բառերի փարածումը աշխարհի ժողովուրդների լեզուներում հասարարում է այն իրողությունը, համաձայն որի Նյուսիային և Նարավային Ամերիկան, Աֆրիկան, Եվրոպան, Ավստրալիան և Ասիան երբևիցե կազմել են միասնական մայրցամաք:

Բերված փյալները վկայում են հոգուր Ս. Մարդարյանի և Ն. Մառի վարկածի, ըստ որի՝ Առաջավոր և Փոքր Ասիայում, Նայկական լեռնաշխարհում, Միջագետքում, Արևմտյան Պարսկաստանում, Կիլիկիայում, Նյուսիային Սիրիայում և Պաղեստինում մինչև սեմիտական, արյական և հնդեվրոպական ժողովուրդների ներխուժումը, սկսած մեզոլիթից և նեոլիթից, այսինքն՝ մարդկության պարմության արշավույսին, գոյություն ուներ առավել հնագույն, ոչ հնդեվրոպական, ոչ սեմիտական, և ոչ էլ արյական ժողովուրդ, հոգևոր ու նյութական մշակույթով և մարդաբանական փիպով, որը բաղկացած էր առանձին ամբողջական ընդհանրությունից ի համեմար վերեհիշյալ խմբերի ժողովուրդները: Ժողովուրդների այս խումբը ներկայացնում է արմենոիդների /առաջավորասիական/ մարդաբանական փիպը:

Պրոֆեսոր Ա. Ջագարյանի աշխատությունները արմենոիդական և սլավոնական մարդաբանական փիպերի մասին, Լճաշենյան աճյունները՝ Սևանա լճի հարակից վեր հանված, ակնառու կերպով ցուցադրում է Նայկական լեռնաշխարհի սահմաններում հայերի և սլավոնների նախնիների միջև եղած սերտ կապը, նրանց մշակութային և սոցիալական ընդհանրությունը: Մա հասարարվում է հին հայերի և սլավոնների լեզվական սերտ /ազգակցական/ կապերի գուգահեռների համակարգով, որոնք պատկերագարդումներ են գրնում նաև սույն աշխատանքում:

Մեր նախնիները խոսել են միասնական նախալեզվով, անվանումներ են փվել շրջապատող միջավայրին, քաղաքներին, լեռնային բարձունքներին և ուրիշ., որոնք իրենց

մեջ ներծծել են մարդկային աշխարհի, «քրոնի» և արյան «քարը»: Նայկական լեռնաշխարհը հանդիսանում է քարե գրադարանների, հնագույն ակադեմիաների և համալսարանների, ասֆոդադիֆարանների և գիտական կենտրոնների, այդ թվում և ըստ կանխատեսման կենսական կարևոր բնական, կենսաբանական և սոցիալական գործընթացների եզակի պահեստարան:

Նայկական լեռնաշխարհի նախշազարդ գրում կուրակված զանգվածային գիտելիքների վիթխարի նյութի վերծանումն ու ընթերցումը, հասարարում են մարդու կյանքի «աստվածային» ծագման, վայրենի և ժամանակակից մարդու փիլիսոփայի խառնարյունության, Աստվածաշնչի քարե ծնողի, մեկ, միասնական լեզվով հաղորդակցվող միասնական ժողովրդի ծագման, ծագումնաբանորեն փոխկապակցված մշակույթներով և դիցաբանություններով և շար ուրիշ արժեքներով, ինչպես նաև անհրաժեշտ պայմաններով ապահովման համար մեր նախնիների բարձրագույն բանական մակարդակի զարգացման մասին վարկածները:

Տեղեկարվության փեսության փեսանկյունից հնադարցիների ուսուցման համակարգը և «փոխնուրգիան» /ի փարբերություն ժամանակակից մեթոդների/ հիմնվել են բնական գործընթացների ընկալման, մրապահման, վերլուծության, անընդհատ աճող փրեղեկարվության ծավալների մեկնության և սինթեզի, զարգացող քաղաքակրթության կենսափորձի, գիտելիքի, հմտությունների և կարողությունների արտացոլման վրա:

Պահանջվում է ուսուցման և կրթության մեթոդիկայի էական վերակառուցում, ինչպես մայրենի, այնպես էլ մյուս լեզուների /հարկապես՝ ազգակից ընտանիքների/ հաշվի առնելով «քարե» լեզուն: Ուսուցման մոդելները պետք է լիովին համապատասխանեն կենսափորձի պարմական զարգացմանը, իսկ գիտելիքների ծավալը պետք է համամասնական լինի ծագումնաբանական զարգացման և աճող երեխայի մրավոր ընդունակությունների մակարդակին, կախված օրացուցային ժամանակից /այդ թվում փարիքը/: Մայրենի լեզվի և գրի ուսուցումը պետք է ինտեգրացնել անցումը գաղափարագրերի, նախշազարդ /պարկերային/ գիրը ժամանակակից այբուբենին և խոսքի կառուցվածքին: Այսինքն՝ ուսուցումը պետք է հիմնված լինի պարզից դեպի առավել բարդ մոդելներին սահուն անցնելու սկզբունքի վրա:

Վաղ փարիքի երեխաների դասագրքերում՝ նկարները և նկարագրողումները պետք է առավելագույնս մոտեցվեն ժայռապարկերների և գաղափարագրերի ձևերին:

Փոխկապակցված աշխարհը պետք է /քաղաքակրթության պարմության ճանաչման, դրա քարե փարեգրության հիման վրա/ վերաիմաստարվորի համամարդկային նորմերը և չափանիշները փոխհարաբերությունները Արևմուտքի և Արևելքի միջև, զանազան փրությունների միջև, զարգացած և զարգացող ժողովուրդների և պետությունների ի փառս մարդկության ապագայի: ՄԱԿ-ը, մոտ ապագայում պետք է վերադասավորի իր գործունեության հիմնական ծրագիրը այս ճանապարհի վրա: Բնական և սոցիալ-էկոլոգիական գործընթացների գլոբալ զարգացումը պետք է հիմնավորվի հնգաչափային կոնփինիումի սկզբունքների և կարեգորիաների վրա, ինչպես նաև բնա-պարմական գործընթացների փոխկապակցվածությունը փարածության, ժամանակի և մարերիայի – հոգու միջև:

Մինչև այժմ գիտությունը հասարարում էր, որ մեր Երկրի փարիքը չի անցնում 4,6 միլիարդի սահմանը: Սակայն վերջերս ճապոնացի հնէաբան Մինորա Կաժինը եկավ այն եզրակացության, որ Երկիրը 6 միլիարդ փարեկան է: ճապոնացի գիտնականի փրեղեկությունը վերափոգվեց նրա ամերիկացի գործընկերների կողմից և հասարարվեց Երկրի փարիքի նոր թվագրման գիտական հավաստիությունը:

Նայտնի է, որ մեր մոլորակի աշխարհագրական և մագնիսական բնեռները գրնվում են միմյանցից մեծ հեռավորության վրա: Սակայն վերջերս, արհեստական արբայնակներից՝

կանադացի գիտնականների կողմից կատարված՝ գեոմագնիսական դիտարկումները սահմանեցին, որ Երկրի մագնիսական բևեռը մեկ տարվա ընթացքում 10 կմ արագությամբ տեղաշարժվում է աշխարհագրական ուղղությամբ: Վերլուծելով, մագնիսական բևեռի տեղաշարժը վերջին 180 տարում և վերջին հինգ տարիների արբայնակային տեղեկատվությունը, կանադացիները կանխագուշակում են, որ 2188 թվին երկու բևեռները՝ աշխարհագրորեն և մագնիսորեն կտեղափոխվեն և կմիանան:

Բազմաթիվ մասնագետներ սկսեցին հաստատել, որ Երկիրը նորից թևակոխում է գլոբալ տաքացման ժամանակաշրջան:

Նայկական լեռնաշխարհը մոտ ապագայում իսկապես կվերածվի Երկրի դրախտային մի անկյան՝ Եդեմական այգու:

«Եվ այսպիսով, ով լսում է իմ խոսքերը և կատարում դրանք, ազնվաբարտ ամուսնու նման, ով իր տունը կառուցել է քարին՝ Եվ անձրև եկավ, և գեղերը ավերից դուրս եկան, և քամիները փչեցին, և սլացավ դեպի տուն այն. և այն չփլվեց, որովհետև հիմնված էր քարին»...

ԳԻՐՔԸ ԳՐՎԵԼՈՒՅ ՆԵՏՈ...

«Քանի՛ փարեկան է մեծ սֆինքսը» («Նուվել օբսերվապեր) հողվածում՝ Ժակ Պիժանը գրում է այն գիտնականների մասին, ովքեր փարվեցին անհավանական գաղափարներով: Շուրվանդացի աստղագետ Չարլզ Պյացցի Սմիթը, որն իր կյանքը նվիրաբերեց Քեոփսի բուրգին, այն համարում էր ոչ այլ ինչ, քան Աստվածաշնչի «արտագրումը»: 1865 թվականին նա հրատարակեց իր 616-էջանոց աշխատությունը, որտեղ ապացուցեց, որ բուրգերի շինարարները կարողացել են քարի մեջ վերձանել փառացիորեն բոլորը:

Ինչ- որ մի գրող, թափերագիր և ծածուկ փիլիսոփայության մասնագետ՝ Դ. Է. Ուեսթը համարձակորեն Մեծ սֆինքսի՝ Գիզայից փարիքը գնահատում է 15 հազար փարի, իսկ հիերոգլիֆները՝ ինչպես նա ենթադրում էր, եգիպտացիները չեն հնարել, այլ ժառանգել են Արլանտիդայից՝ լեգենդար թագավորություն, որը հիշարակվում է Պլատոնի կողմից և, որը երկրաշարժի հետևանքով իջել է ծովի հարակը:

Շվալլեր դե Լյուբեցը «Մարդու փաճարը» աշխատությունում նշում է, որ եգիպտացիները բացարձակապես փրապելել են մաթեմատիկային, աստղագիտությանը, բժշկագիտությանը, ինչպես նաև՝ ճիշտ և լիարժեք փորել են աշխարհի արարման օրենքներին: Սակայն նրանք՝ գյուղացիական /հողագործ/ ժողովուրդ են՝ այդ գիտելիքները ձեռք են բերել հենց այնպես մի քանի փասնամյակների ընթացքում, ավելի շուտ, նրանք՝ դրանք ժառանգել են:

Դ. Է. Ուեսթը համարում է, որ սֆինքսի ներսում՝ մեծ դարարկություններում, պետք է, որ լինեին հիերոգլիֆներ, նշանավոր փաստաթղթեր՝ արլանտների հսկա գրադարանը: Շարերի վրա Ուեսթի «հեքիաթները» փայլավորություն գործեցին: Էն-Բի-Սի-ն՝ իր մեծ հաղորդումներից մեկը հարկացրեց նրան: Այդ և նման գաղափարները «դասական» եգիպտագետների կողմից սուր քննադատության են ենթարկվում:

Յ. Յուֆերովա («Իզվեստիա», 12 ապրիլի 1996թ.) ընթերցողներին ծանոթացնում է պրոֆեսոր Ս. Ա. Սրարոսպինի հետ՝ Ռուսաստանի հումանիտար համալսարանի ամբիոնի վարիչ, ՌԳԱ թղթակից-անդամ /ի դեպ փրապելում է 100-ից ավելի լեզուների/: Ս. Ա. Սրարոսպինը համարում է, որ Նին Կրակարանի սրեղծողները կասկածել են, իսկ իր նպատակն է՝ բացահայտել և ապացուցել, որ բոլոր լեզուները միասնական են եղել, հետո կազմալուծվել են՝ Ք. Ա. մոտավորապես 30-20 հազար փարի: Ինչ լեզվով են խոսել Ադամը և Եվան: Ռուս գիտնականը փնտրում է այս հարցի պատասխանը: Նա այդ հարցին նվիրել է իր ողջ կյանքը: «Ինչպե՛ս են լեզուները սկիզբ առնում՝ մեկից: Ինչպե՛ս ապացուցել նրանց ազգակցությունը: Այս բոլորը հիշեցնում են լեզվաբանական հնէաբանությունը՝ քայլ առ քայլ վերակառուցելով ձայները և խոսքերը, մենք մոտենում ենք մարդկային նախալեզվին»: Դրանում նրան օգնում է համեմատական լեզվագիտության համակարգացումը:

Ս. Ա. Սրարոսպինը զբաղվում է՝ մեծ լեզվական ընթանիքների և խմբերի խիստ ծագումնաբանական ազգակցության պարզաբանմամբ: Նա համարում է, որ Նյուսիսային Կովկասը եզական լեզվաբանական արգելանոց է, անկրավ է, «լեզուների լեռ»: Լեզուներում՝ ուսումնասիրելով ընդհանուր արմարները, գիտնականը նշում է, որ ապացուցելու ընթացքում գեղագիտական բավականություն է սրացել, օրինակ՝ հայերեն «երկու» և ռուսերեն «ՊՉՈ» առաջացել են մեկ արմարից: «Նարկավոր է գործի դնել հատուկ ջանքեր, վերակազմել բառեր, որոնցով խոսել են մեր նախնիները, և այդ ժամանակ սկսենք է, որքան շատ ընդհանրություններ ենք մենք ունեցել»:

* * *

ՔԱՐԱՈՒՄ – քարե աստղադիպարան, Նայասպանում հնագույն աստղագիտական մշակույթի վկայություն է:

Միսիան քաղաքից 3 կմ հեռավորության վրա գտնվող հսկա հնադարյան կառույց է՝ հարյուրավոր մեծ, ուղղահայաց դիրքով քարեր /կանոնավոր միջանցիկ անցքերով/, փեղադրված որոշակի կարգով 3 հա փարածքի վրա:

Երկու գիտարշավների արդյունքները, որոնք ձեռնարկվել էր՝ 1994-1995 թ.թ. Ռադիոֆիզիկական չափումների ԳՆԻ փնտրեն, ակադեմիկոս Պ. Ներունի ղեկավարությամբ, թույլ տվեցին գալ եզրակացության, որ կիկլոպային կառույցները ծառայել են, որպես՝ Արեգակի աստվածի փաճար. այն եղել է ճշգրիտ հնադարյան աստղագիտական գործիք, նաև՝ խոշոր ունիվերսալ կենտրոն: Այն կառուցվել է 6000 փարի առաջ և օգտագործվել է 4000 փարի, ընդհուպ մինչև Նայասպանում քրիստոնեության ընդունումը: Այդ աստղադիպարանից 40 կմ հեռավորության վրա գտնվում է Քարաունց գյուղը /Գորիսին մոտ/: Այս անվանումը համահունչ է Սյրոունիսենջուի հետ և թարգմանվում է, ինչպես՝ «Ղողանջող քարեր» կամ «Երգող քարեր» (Պ. Ներունի) «ենջի» կամ «խենջի», որը հայերեն նշանակում է ձայն, հնչում, դողանջ, արձագանք: Ինչպես այսօրվա ճիշտնաբանության գործիքների ուսմունքը, ովքեր համարում էին, որ շարժումից առաջանում են ներդաշնակ ձայներ /համեմ. Գորիս - Պյութագորես և ներդաշնակություն հարմոնիա/: Քանի որ մոլորակների միջև եղած փարածությունը համամասնորեն համապատասխանում է թվային որոշակի հարաբերակցությանը, ապա նրանց շարժումից ծնվում են ներդաշնակ ձայներ:

Պ. Ներունը հիմք ընդունելով համեմատությունը՝ հայկական աստղադիպարանի և Շոփրանդիայի հյուսիսում գտնվող հնադարյան քարե կառույց Կալենիշի /քարե նշան/, ինչպես նաև Փրանսիայի հյուսիսում գտնվող Կարնակ քարե կառույցը, որը բրիտաներեն գրվում և կարդացվում է, ինչպես՝ Կարնիխ կամ Կարնիշ, այսինքն՝ քարե նշան /Ք. Ա. 1876 թ./, և Նյու-Գրենջը /նույն այդ ենջ, այսինքն՝ ձայն/ Իռլանդիայում /Ք. Ա. 2500-2400 թ.թ./ հանգում է այն եզրակացության, որ այդքան հեռու սողոսկած՝ այս հնադարյան աստղագիտական մշակույթների սկզբնաղբյուրը, հանդիսանում է Նայասպանը:

ԵԹԵ ՆԱՐՅԻՆ ՄՈՏԵՆԱՆՔ ԳԻՏԱԿԱՆՈՐԵՆ

Եթե ընդդիմախոսները ցանկանան հեղինակին հանդիմանել, աշխատությունում մեթոդաբանության և գիտական մոտեցման բացակայության պատճառով, ապա՝ կփորձեն նրանց հուսախաբ անել: Նարցը կայանում է նրանում, որ՝ գիրքը ընթերցողներին ծանոթացնում է հեղինակության արդյունքներին, այլ ոչ մեթոդներին, ալգորիթմներին և որոնման տեխնիկային (արվեստին): Նեղիակը հաճույքով կքննարկի մասնագետների հեղինակներ ծանոթ են մոդելավորման և տեղեկատվության տեսությանը, գործառնական տեղային հոգեբանական գործունեության (ԳՏԳ) ձևավորմանը, նշանային համակարգերի տեսությանը, մրաձողության գործընթացի համակարգային վերլուծությանը, ինչպես նաև համակարգային կազմակերպության գոլոգրաֆիկական սկզբունքով գերակշռող մոտիվացիաների էությունը:

Սակայն սա առանձին քննարկման առարկա է: Անշուշտ, մրաձողական խնդիրների լուծման համար, գաղափարագրերի մոդելների և տեխնիկայի կիրառումը, հնարավոր է, որը և ոչ մասնագետները կառաջարկեն միանգամայն «անհավանական» և ոչ ավելի նվազ «երևակայական», այդ թվում, զանազան հասկացությունների ստուգաբանական մեկնաբանությունները, այս կամ այն գործողությունների անվանումները: Սակայն, հեղինակության ընթացքում գլխավորը՝ բազմաթիվ փարբերակներից ընտրել այն մեկը, որը համապատասխանում է համակարգը ձևավորող գործոնին, չի հակասում փարբերակների համակարգային մոտեցմանը, միաժամանակ լեզվին և մրաձողությանը: Մենք պետք է հիմք ընդունենք այն, որ մրաձողության և լեզվի վերլուծության միավորը համարվում է խոսքը: Միավորի փակ նկարի է առնվում վերլուծության այնպիսի արդյունք, որը ի փարբերություն փարբերի, փիրապետում է բոլոր հիմնական հատկություններին, հատուկ է ամբողջությանը, և որը այնուհետև հանդիսանում է այդ միավորի չարարալուծված կենդանի մասը՝ այդ թվում և զարգացման ընթացքում:

Մարդու՝ զարգացած լեզվային համակարգը իրենից ներկայացնում է լեզվային պայմանական նշանների համակարգ, որը ցույց է տալիս առարկաներ, հատկություններ, գործողություն, հարաբերություն: Ընդ որում՝ Ա. Ռ. Լուրիան (Լեզու և գիտակցություն, Մ., ՄՊՆ, 1979. Նեյրոլինգվիստիկայի գլխավոր պրոբլեմները. Մ., ՄՊՆ, 1975.) համարում է, որ «բառերի սրեղծումը, որոնք ունեն խոսակցական /լեզվական, փրամաբանական, մաթեմատիկական և այլն/ օպերատորների մոդելավորման նշանակություն՝ մարդու ԳՏԳ ձևավորման ճանապարհով, թույլ է տալիս նրան մոդելավորել իրականությունը իր գիտակցության մեջ, փրամաբանորեն վերափոխել տեղեկատվությունը, կառավարել իր և ուրիշների գործողությունները, զարգացնել մշակույթը, գիտությունը, տեխնիկան, արվեստը, կազմակերպել ճանաչողության, ուսմունքի և ուսանելու գործընթացը, որը հանդիսանում է մարդկային պատմության մեծագույն հայտնագործությունը, անհամեմատ ավելի կարևոր, քան՝ նոմինատորների խոսքերի սրեղծումը (անվանումներ, հատկությունների նշանակությունը, դերբայական ձևերը և այլն):

Այնուամենայնիվ հեղինակի հակասող մոտեցումների համար կառաջարկելի երկու օրինակ՝ ինչպես վերացական փիլիսոփայական տերմին՝ «նշարկությունը», որը ցույց է տալիս մեր գիտելիքների համապատասխանելիությունը իրականությանը, առաջացել է ավելի պակաս նշակության՝ «կա», այսինքն՝ գոյություն ունենալ, լինել իրականության մեջ (Լ. Վ. Շչերբա), ինչպես նաև «հասկացություն» բառը, որը հասարակության զարգացման վաղ ընթացաշրջանում նշանակում էր ֆիզիկական գործողություն, իրագործվում էր ձեռքերով՝ բռնել, վերցնել: Այնուհետև մրաձողության և խոսքի զարգացման չափով, այդ բառը՝ մարքից կառչելով, սկսեց ցույց տալ ինչ-որ հարաբերություններ իրականության առարկաների և երևույթների միջև: Ներագայում «հասկացություն» բառը սկսեց արտահայտել ոչ միայն հենց մրավոր գործունեության գործընթացը, ըմբռնումը, այլ նաև այդ մրավոր գործընթացի արդյունքը՝ իմաստաբանական պատկերը, որն արտացոլում է

առարկաները և երևույթները իրենց հապկանիչներով: (Մրաժողության գործընթացների համակարգային վերլուծությունը: Կ. Վ. Սուդակովի խմբ., Մ., ՄՍՏՄ ԲԳԱ, 1989.):

Այսպիսով, եթե լեզուն՝ համակարգ է, ապա խոսքը հանդիսանում է մրաժողության և խոսունակության վերլուծության միավոր: Մրա հեպ էլ կապված, հեղինակը դիտարկում է «քար» բառը, հապկապես, ինչպես մոդելավորման օպերատոր, Նայկական լեռնաշխարհի բնիկների խոսակցական մոդելավորման սկզբնական էվոյուցիայի համակարգի ձևավորման «միավոր» և ինչպես՝ նախագծման կամ իրականության /մպքեր և գործողություններ/ գործիք: Եվ քանի որ հաջողվեց փորձել ցույց փալ, որ այդ միավորը մնում է փարբերակների ձևով փարբեր լեզվական խմբերում և համակարգերում՝ ուստի դափողությունները թողնենք հարցասեր ընթերցողին:

խոսքը Ասարծունն էր,
և խոսքը եղել է...»
կամ
/«Ի սկզբանէ էր բանն,
բանն էր առ Ասարուածն...»/

ՆԱԴԱՐՅԱՆ ԱՍՏՂԱԴԻՏԱՐԱՆ ՎԱՐԴԵՆԻՍԻ ԼԵՌՆԵՐՈՒՄ, ՍԵՎՍԱՐ ԼԵՌԱՆ ԼԱՆՋԻՆ

(հայտնաբերվել է 1967 թ. ճարտարապետ
Ս. Պետրոսյանի կողմից, Նայասարան)

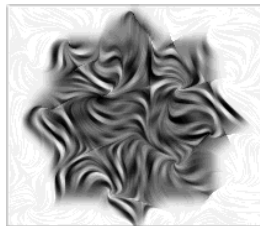
Աստղագիտական բովանդակությամբ՝ ժայռապարկերների հսկա համակարգ է հայտնաբերվել Գեղամա լեռներում (Նայասարան), օրինակ՝ Յուլի և Օրիոնի /Նայկի/ համաստեղությունները: Նանդիպում են՝ երկրագունդը մարդկանցով, Արեգակի, Լուսնի և մյուս երկնային յուսապուրների պարկերները:

Սկիզբ առնելով Ջողի ոսկու հանքերից, հնագույն քարավանային ճանապարհը ձգվում է Սևանա լճի հարավային ափերից և Մարտունուց, այնուհետև, թեքվում է դեպի հարավ, Վարդենիսի լեռնաշղթայի արևմտյան լանջերով անցնում է Մարտունուց մինչև Սելիմյան լեռնանցքը: Այս ճանապարհի երկու կողմերում էլ հայտնաբերվել են հնադարյան աստղագիտական կենտրոններ: Այդ ճանապարհի հարևանությամբ գտնվող՝ առաջին և ամենանշանավոր օբյեկտը՝ աստղագիտական դիտարանների քարե քանդակների հրաշալի համալիրն է, տեղադրված Սևսար լեռան ժայռին: Այստեղ գերակշռողը հանդիսանում է քարե սալիկը՝ 3մ x 2մ չափերով, որի վրա մեքադյա հապիչով քերված են փարբեր նշաններ, երկնային յուսապուրների և համաստեղությունների բազմաքանակ պարկերներ:

Ըստ Ս. Պետրոսյանի գյուրերի նախկին ԽՍՀՄ Կենտրոնական հեռուստատեսության պարվերով նկարահանվել է «Նկարներ ժայռին» գիտա-հանրամատչելի կինոնկարը (սցենարիստ Ա. Կակոսյան, ռեժիսոր Շ. Ավետիսյան, օպերատոր Ս. Բալասանյան):

Լեռան գագաթին հայտնաբերվել է վեհաքանչ և հզոր եզական կիկլոպային բերդ (Ք. Ա. 3-րդ հասարակական սկիզբ), որին հովիվները անվանում են Շեխի – Չինգիլ: Լեռան բարձրությունը՝ 3250 մետր է: Նեռավոր ժամանակներում լեռնաշղթայի մեծ մասը ծածկված է եղել խիտ անտառներով: Բերդից ոչ հեռու, Ս. Պետրոսյանի կողմից հայտնաբերվել է ժայռային նկարներ, որոնց վրա պարկերված են՝ որսորդության տեսարաններ, լուսնային օրացույց և այլն:

Բերդը կառուցվել է չմշակված, մեծաքանակ քարերից առանց շաղախի: Պարերի հաստությունը հասնում է 2,5 – 3 մետրի: Բերդի շրջակայքում հայտնաբերվել է Յուլի /Բել/ և Օրիոնի /Նայկ/ համաստեղությունների եզական նկար, որը ոչ պակաս, քան 4 հազար տարեկան է: Միանգամայն հնարավոր է, որ Նայկերդը ամենաբարձր լեռնային ամրոցն է նախկին ԽՍՀՄ-ի փարածքում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Абаза В. История Армении. С. - Петербург, 1988.

Այվազյան Ս. Տին Նայասարանի մշակույթի պարամոթյունից: Երևան, 1986 թ.:

Այվազյան Ս. Լեռնամերձադարձական արքայադրությունը հնադարում:

ՆայֆՆիարդգունմերադ.-ի աշխարհությունները, 6 (15) թողարկ., Երևան, 1977 թ.:

Антология армянской поэзии. Москва, 1940.

Антология мировой философии, т. I, часть II, М. Мысль, 1969, с. 642.

Արար Է., Երևան, 1992 թ.:

Արոյան Ն. Օ. Ներկայումս գործող նոտաների հնչյունների նշանագրության միջնադարյան փետությունը հիմնված հայկական խազերի վրա: Մալենադարան, Երևան, 1972 թ.:

Արոյան Ն. Օ. Ներկայումս գործող նոտաների նշագրության վերծանումը հիմք ընդունելով հայկական խազերը: Մալենադարան, Երևան, 1973 թ.:

Арутюнян С. Армянские народные загадки. Ереван, 1965.

Աճառյան Նր. Նայոց լեզվի սրուգաբանական արմատական բառարան (չորս հատորներով): ԵՊՆ, Երևան, 1977 թ.:

Брей У., Трамп Д. Археологический словарь, Москва, "Прогресс", 1990.

Дирингер Д. Алфавит (пер. с англ.), М., 1963.

Էություն, Ամսագիր, Երևան, 1993 թ.:

Гамкрелидзе Т., Иванов В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. т. 1-2. Тбилиси, 1984.

Иванов В. В. Чет и нечет. М., 1978.

Истрин В. А. Возникновение и развитие письма. М., 1965.

Казарян М. Армянские ковры. М., Сов. худ. 1985.

Շարախանյան Գ. Օ., Սաֆյան Պ. Գ. Սյունիքի ժայռապարկերները: Երևան, 1970 թ.:

Кессарийский Прокопий. История войны римлян с персами. Кн. 2. Спб, стр. 181-182.

Лапис И. А. Новые данные о гиксосском владычестве в Египте. "Вестник древней истории". 1958, №3.

Մառ Ն. Նայկական մշակույթը: (Լեզվաբանության փվյալների հետ կապված դրա արմատները և մինչպարմական կապերը): Երևան, «Նայասարան», 1990 թ.:

Մարտիրոսյան Ա. Ա., Իսրաելյան Ա. Ռ. Գեղամա լեռների ժայռապարկերները: ՆՍՄՆ ԳԱ, Երևան, 1971 թ.:

Մարտիրոսյան Ա. Ա. Գեղամա լեռների ժայռապարկերները: Երևան, 1982 թ.:

Մելքունյան Ս. Քարը՝ մեր հարսությունն է: Երևան, Լույս, 1989 թ.:

Мифы народов мира. Энциклопедия в двух томах. Москва, 1991.

Մնացականյան Ա. Շ. Նայկական գարդարվեստը ՆՍՄՆ ԳԱ, Երևան, 1955 թ.:

Մովսիսյան Ա. Արարախ հնագույն պետություն Նայասարանում: Երևան, 1992 թ.:

Морган Ж. Де. Доисторическое человечество. 1926.

Нарекаци Г. Книга скорбных песнопений. Ереван, 1979. пер. В. Геворкяна.

Новгородова Э. А. Миф петроглифов Монголии. Наука, М., 1964.

Տին Նայոց լեզվի նոր բառարան(երկու հատորով), Եր.ՊՆ, Երևան, 1979 թ.:

Պողոսյան Գ. Նայոց լեզուն՝ թվերով: Պոլիգրաֆիստ (մաս. 1-2), 1987 թ.:

Պոեզիան Նայասարանում՝ սկսած հնադարից, մինչև մեր օրերը (Վ. Բրյուսովի խմբ.), Երևան, Սովետական գրող, 1987. Ֆակսիմ. հր. 1916 թ.:

Սարգսրյան Ս. Ա. Պալեոլիթը՝ Նայասարանում: Երևան, 1954 թ.:

Սարգսրյան Ս. Ա. Նախնադարյան համայնական հասարակարգը Նայասարանում: ԵՊՆ, 1967 թ.:

Словарь древнерусского языка (в четырех томах). Под ред. Р. Н. Аванесова. М., Русский язык, 1991.

- Թահմիզյան Ն.** Տին և միջնադարյան Նայասարանի երաժշտությունը: Մալենադարան: Սովետական գրող, Երևան, 1992 թ.:
- Թումանյան Բ. Ե., Պետրոսյան Ս. Բ.** Ասորդագիրական բնույթի ժայռապարկերները: Գիրական գրառումները ԵրՊՏ, N1, 1970 թ.:
- Խորենացի Ս.** Նայասարանի պարմությունը (հին հայերենից թարգմ. Սարգսյան Գ.): Երևան, «Նայասարան», 1990.
- Чернецов В. Н.** Наскальные изображения Урала. М., 1971.
- Чижевский А.** Солнце и мы. Знание, Москва, 1963.
- Эпос о Гильгамеше** ("О все выдавшем"), пер. с аккадского И. М. Дьяконова, М. - Л., 1961.
- Ваганян Г., Петросян С.** Каредаран, храм. наск. рис. /Реил. Проспект. АрмНИИИТИ,
- Ваганян Г., Петросян С.** "Karedaran" - The Database of Armenian Rock Art (Tracce # 12, Online Bulletin is proposed by Footsteps of Man), www.iatp.am/ara/sites/naskal/tracce12/article1.html
- Ваганян Г., Ваганян В.** Каменная летопись цивилизации. Ереван, Нжар, 2006, 256 стр., 35 - композиций наскальных рисунков, 150 — орнаментов, зарегистрирована в Национальном агентстве по авторским правам Республики Армения от 1 августа 1996 г. за N00081, "HaykNet" - "ArcaLer", на русском языке, www.iatp.am/vahanyan/kamlet/
- Айвазян С.** Каредаран , www.iatp.am/ara/sites/articles/kare-r.htm
- Մրրահանյան Ա.Գ.,** «Նայոց գիր և գրչություն», www.iatp.am/yafa/el-library/books-am/gir/
- Зенкин А. А.** Когниивная компьютерная графика. М., 1991.
- Վահանյան Գ.,** Նամակարգչային Գրաֆիկան Կառավարման Մեջ, Նայասարան, Եր.1985թ.

Лурия....
 Судаков....
 Библия

**ՆԱԽԱՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՆՈՒՄՆԵՐԸ
(ԺԱՅՌԱՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ, ՃԱՆԱԶՈՂՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԸ ԵՎ
ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ)**

...Իմ հայ ժողովուրդ,
Աղբյուր ես եղել,
Եվ, ոչ թե՛ հեղեղ...

Պ. Սևակ

Ըստ մարդաբանների՝ փարբեր ժողովուրդներ փարբեր պարկերացումներ ունեն ճանաչողական գործընթացների մասին: Ելնելով ուղեղի անհամաչափության հասկացությունից, նրանք առաջ են քաշում մի շարք հայեցակարգեր:

Մարդաբանների մեծամասնությունը հասարակում է, որ չնայած մշակութային փարբերությանը, «միջին» մարդկային մրաժողությունները /մրավոր ընդունակություններ/ միապեսակ են գործում: Նրանք նաև հասարակում են այն, որ մրաժողության հիմնական միջոցների փարբերությունը, զանազան ժողովուրդների մոտ, պայմանավորված է մշակութային գործոններով:

Նրանց եզրակացությունը կայանում է նրանում, որ փարբեր արմատական մշակութային խմբերի ներկայացուցիչների մոտ, **աջ կիսագնդի** ունակությունները զարգանում են մինչև համապարասխան մակարդակի, այն դեպքում, երբ **ձախ կիսագնդի** զարգացումը, այսինքն՝ **խոսքային մրաժողությունը**, կրթություն ստանալու բացակայության հնարավորությունից կախված, դանդաղում է:

Այլ գիտական դպրոցի ներկայացուցիչներ առաջարկում են փետություն՝ որակապես փարբեր հասարակական, ազգային, ռասայական /ցեղային/, անհատական մրաժողության եղանակների /միջոցների/ մասին:

Կարելի է ենթադրել, որ ընդհանրապես և ընդհանուր առմամբ ուղեղը ընդունակ է ավելիի, քան՝ ինչ-որ մրաժողական գործընթացների մի ձևը, սակայն զանազան մշակույթի ներկայացուցիչները փարբերվում են նրանով, թե ինչպիսի ձևեր են, մրաժողության գործընթացները և ինչ աստիճանով են մասնակցություն ունեցել համապարասխան ժողովրդայնությունում, նրանց ավանդույթներում, մշակույթում և այլն:

Մեզ հետաքրքրում է ուղեղի մասին այն գաղափարը, որ այն փիրապետում է երկու կառույցների (աջ և ձախ կիսագնդեր), ընդունակ որակապես փարբեր մրաժողական գործընթացների, որոնք զանազան ժողովուրդների մոտ զարգանում են փարբեր ձևով:

Նաշվի առնելով այս գաղափարը մենք մեր առջև հետևյալ խնդիրն ենք դնում՝ **կարելի է արդյոք բացատրել մշակույթի հետ կապված ճանաչողության միջոցի փարբերությունը հիմք ընդունելով ձախ և աջ կիսագնդերի զարգացումը:**

Ինչպես հայրնի է ականավոր գիտնական նյարդաբույժերի և նյարդահոգեբանների աշխատություններից՝ **աջ կիսագունդը գերակշռում է կոնկրետ գրգիռների ընկալման և մշակման գործում, փվյալները իրական փարաժողության և ժամանակի մեջ:**

Այն կարևոր է բազմաթիվ սրեղծագործական (երաժշտական գեղարվեստական) ընդունակությունների ձևավորման գործում: Այն կարող է զգալ, ճանաչել, ինքնգրել զանազան մոդելների գրգիռները, ընկալել պարկերը, դրանք համեմատել հիշողության չափանմուշի հետ: Աջ կիսագունդը կեղծագործող է: Սակայն աջ կիսագունդը ի վիճակի չէ կարարել խոսքային մրաժողության կողմից պահանջվող խնդիրները, հիմք

ընդունելով լեզվի գնահատականները և ընդունած որոշումները (այբուբենի փառը, փեքսպային փեղեկարվությունը, լեզվային ազդանշանները):

Լեզվաբանական և մաթեմատիկական ընդունակությունները կենտրոնացված են բացառապես ձախ կիսագնդում: Ձախ կիսագնդը հաջորդաբար վերլուծում է փարբերակիչ հարկանիշները պարկերում, այն կարողանում է խոսել, հակված է հաջորդական վերլուծական խոսքային մրաժողությանը:

Ուսումնասիրելով մեր նախնիների հարուստ մշակութային ժառանգությունը, մասնավորապես ժայռապարկերների համալիրը, հայտնաբերված ժամանակակից Նայասրանի փարածքում, ելնելով ուղեղի անհամաչափության հասկացությունից, հեղինակները առաջ են քաշում, առանձնակի ընդգծում և հիմնավորում են հայ ժողովրդի, **նախահայերի, մեր նախնիների մոտ, խոսունակության ավելի վաղ ծագման մասին (և որն բացարձակապես ակնհայտ գիտակցությունն է)** գաղափարը:

Տիմք ընդունելով ժայռապարկերնեին համալիր մոտեցումը և վերլուծելով (քարեգրերը, գաղափարագրերը, պարկերագրերը և այլն) Վարդենիսի, Գեղամա, Սյունաց լեռներում, ընդհանրացնելով հայ հնագիտության հիմնադիրների, ֆիզիկա - մաթեմատիկական գիտությունների դոկտորներ Բ. Պետրոսյանի և Է. Պարսամյանի հետազոտությունների արդյունքները, պարմական գիտությունների դոկտորներ Ս. Սարգսյանի և Ա. Մարտիրոսյանի աշխատությունները, ինչպես նաև՝ ճանաչված լեզվաբանների, լեզվագետների և այլ մասնագետների, այդ թվում՝ Ա. Աբրահամյանի, Ա. Մանուշարյանի, Ս. Պետրոսյանի, Ս. Այվազյանի, Գ. Կարախանյանի, Պ. Սաֆյանի, Ա. Իսրաելյանի, Ս. Բաբայանի, Ն. Արոյանի, Ա. Մնացականյանի, Ա. Մովսիսյանի և ուրիշների գաղափարները, հեղինակները եկել են հետևյալ եզրակացության՝ **Նայկական լեռնաշխարհի ժայռապարկերները ցույց են տալիս մրաժողական գործընթացի զարգացման ավելի վաղ փուլերը և փեղեկական բնակիչների աջ կիսագնդի գերակշռությունը:**

Ամբողջական սյուժեփային պարկերները, ցույց են տալիս որոշակի իրադարձություններ (որսի փեսարաններ և կենդանու ծինը, աստղագիտական նշաններ և համալիրներ, օրացուցային համակարգեր և ուրիշ.) քարեգրերի հաջորդական շարադրանքը ցույց է տալիս մրավոր զարգացման գործընթացի առավել ուշ փուլերը:

Տիմք ընդունելով այս գծագրական պարկերների հետազոտությունը, դրանց համալիր համակարգումը և դասակարգումը (օգտագործելով համակարգչային փեխնոլոգիաները, փիլային փարբերի ձևավորման մեթոդները, պարկերման մոդուլները - գծագրական արմատական համակարգերը) ցույց է տալիս, **որ կիսագնդերի կողմնականությունը հայ ժողովրդի նախնիների մոտ կարարվել է ավելի վաղ: Նաարավոր է, որ այդ վաղ փուլում մեր նախնիների մոտ ծագել են խոսելու ունակություններ:**

Սրեղծելով ժայռապարկերներ, նախահայերը կարարելագործել են իրենց փեսողական օրգանները՝ զարգացրել՝ դիտողականությունը, հիշողությունը, փրամաբանական գործողության (վարժությունների) դիապագոնը, զգացողությունը փեսողական խորհրդանիշների նկարմամբ, այսինքն՝ **փեղեկարվության և արհեստական ինտելեկտի փեսության լեզվով ասած՝ զարգացրեցին պարկերների ճանաչողության փեսողական գործառույթները:** Նամանման ձևով ընթացավ նրա լսողության և խոսակցական համակարգի (ապարարի) զարգացումը: Խոսքի բարձր հնչյունների փեղեկարվության բաղադրիչները խթանել են մեր նախնուն, որպեսզի նա ընդարձակի դրանց փեղեկարվական ծավալը, խոսքի գծային, հաջորդական-«հեռագրային» փոնային մոդուլյացիան:

Երաժշտական սրեղծագործության ծագման սկզբնավորման պարմությունը այս իմաստով նման է կերպարվեստի ծագման սկզբնավորման պարմությանը կորրդինարների համակարգում, որն սկիզբ է առնում ժայռային արվեստից:

Իրականում ժայռապարկերների «փիպային» փարրերի իմաստավորումը և փարածումը վկայում են այն մասին, որ համապատասխան «վարժություններն» և դարձան խոսքի արտահայտության ինքնուրույն ձևավորման սաղմերը, այդ թվում և երաժշտական արտահայտությունների, **պարբերաբար արտացոլելով՝ մրաձողական, խոսքային և երաժշտական ընդունակությունների զարգացման գործընթացը, քարերի վրա:** Նեփաքքրական է, որ՝ անմեղսունակ երաժշտական գրերի համակարգի խագային նշանները հանդիպում են քարեգրերում:

Զգայարանների, պարկերային հիշողության, փարածական մրաձողության (ինչի մասին վկայում են նկարները, որոնք՝ փեղանքի և երևույթների փեղեկագրական նկարագրությունների բնույթ են կրում, ինչպես նաև՝ քարեգրերը, նշագրված փարբեր պրոյեկցիաներով՝ փեսքը դիմամասից և կողքից, թռչնի թռիչքի բարձրությունից և այլն) զարգացումը, սենսորային և հաղորդակցական ընդունակությունների կատարելագործումը, կենտրոնական նյարդային համակարգի գործունեության բարդացումը, քարե գործիքների մեծահմուտ գործածումը, իրականության ներդաշնակ, համարժեք, կռեկփորեն ընկալումը /պարկերացումը/, գեղարվեստական ճաշակի և վարպետության զարգացումը ամբողջությամբ ներկայացնում են նպատակաուղղված համակարգի առաջադեմ շարժումը ըստ՝ պարճառա - հեղինակային հեղինակի: Նեփագայում այս շարժումը խթանեց գեղարվեստական գործունեության ծագմանը, արդեն, չունենալով անմիջական գործնական կիրառություն (փես՝ զարդաքանդակավոր, դեկորատիվ, ճարտարապետական արվեստը, Նայաստանի գորգագործությունը, փարագը, մանրանկարչությունը և ուրիշ): Այս ժառանգությունը ներկայումս ևս դրսևորվում է հայ ժողովրդի ժամանակակից արվեստում և ժողովրդական սրբազանություններում:

Աստիճանաբար, այսպիսով ձևավորվեց, արտաքին միջավայրի, կենդանական աշխարհի, միմյանց հետ կոգնիտիվ փոխազդեցության հատուկ փիպ: Պարկերների ձևով արտաքին աշխարհի յուրացումը, ինչպես փարածության մեջ, այնպես էլ՝ ժամանակում, ընդունակությունների կազմավորումը և կազմակերպումը ըստ նախագծման, վերլուծության, համադրման, գծագրական պարկերային լեզվի պահպանումը հիշողության մեջ, վկայում են համապատասխան մրաձողական «գործիքների և փեխնոլոգիաների» նախապարաստության մասին, որպես՝ անհրաժեշտ և բավարար հիմք, մեր նախնիների մրավոր համակարգի և խոսակցական ընդունակությունների զարգացման համար: Նման փրամաքանական համակարգի գործիքակազմի առաջացումը և առկայությունը մոտեցնում է այն վերջնական եզրակացությանը, որ՝ **մեր նախնիները ունեցել են բոլոր նախադրյալները՝ նախաայբուբենի մշակման համար** (փես՝ էձագրերը, պարկերագրերը, գաղափարագրերը, հիերոգլիֆները, հիկսոսական այբուբենը, դանիելյան գրերը, մեսրոպյան այբուբենը):

Նայստանի գիտնական Կիմուրան ուրիշ հեղինակների հետ միասին ենթադրել են, որ լեզուն փեղայնացվել և զարգացել է ձախ կիսագնդում, ոչ թե՝ նրա համար, որպեսզի աստիճանաբար դառնա վերլուծողական ինքն իր համար, այլ, որպեսզի լավ հարմարվեր գործունեության որոշ ձևերին: Նարավոր է, որ էվոյուցիոն առավելությունները, առաջարկված աջ ձեռքի ձեռնածությունների հմուտ զարգացմամբ, որն սկզբում՝ շարժմունքային էր, մասնակցում էր հաղորդակցվելիս, ավելի վաղ, քարի վրա գծագրելիս, ապա արդյունքում միացավ նաև՝ ձայնային մկանունքը: Արդյունքում, ձախ կիսագնդը վաստակեց՝ բանավոր և գրավոր խոսքին մասնակից շարժողական համակարգերի ղեկավարման իրական մենաշնորհը:

Այսպիսով, հաստատվում է. պարմական Նայաստանի փարածքում հնագույն քաղաքակրթության գոյությունը, նախահայերի մոտ, որպես՝ ժայռային արվեստի

հնագույն համակարգի, գրերի և մյուս մշակութային արժեքների ստեղծողի՝ խոսքի /լեզվի/ վաղ ծագման գաղափարը:

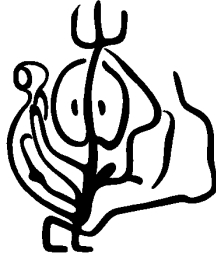
Վահանյան Գ.

Կնարկաբանական գիտ. դոկտոր և
Կենտրոնական գիտ. թեկնածու,
հայրնի է՝
Կառավարման, տեղեկատվության,
համակարգաբանական,
միջազգային, սոցիալ – Կնարկաբանական,
Խրատական, համակարգային դիզայնի
և մոդելավորման բնագավառներին
նվիրված աշխատություններով:

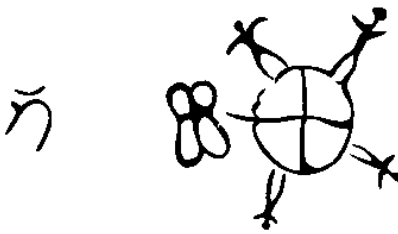
Ստեփանյան Ա.

Բժշկական գիտ. թեկնածու,
հայրնի է նյարդաբուժությանը և
նյարդահոգեբանությանը նվիրված
աշխատություններով:

ՊԱՏԿԵՐԱՅԻՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽՕՐԻՆԱԿՆԵՐԸ*
(ըստ հեղինակների՝ համաշխարհային կերպարվեստի գլուխ - գործոցները)

Մարդու և բնության հարաբերությունների ներդաշնակության եզական գծապարկեր:
Մարդը և փիեզերական բանականությունը:

«Արարում»

Երկրագունդը և չորս ռասաները, չորս մայր ցամաքները, աշխարհի չորս ծագերը և քառաթևը՝ կյանքի և զարգացման խորհրդանիշը:

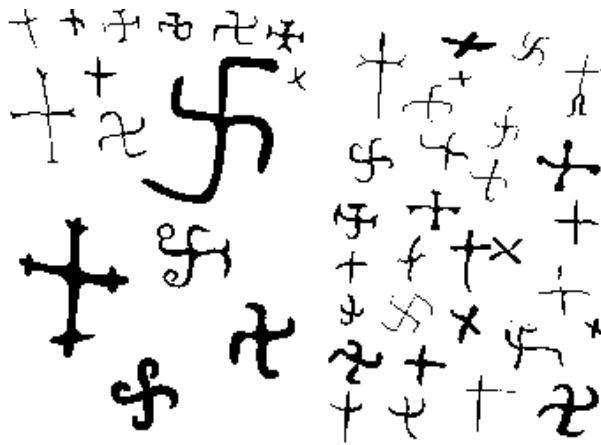

Մկրտությունը օրորոցում:

Փոքր խաչը (Դավթի), Մեծը՝ Միերը (նրա Նայրը), աջ կողմում քնարը, կողքին՝ ասպղ (Դավթի):

Նակադրությունների հավերժական պայքարը, իսկ մարդը (կինը) դադարավոր:

Քառաթևի նախորինակները
(աղյուսակը կազմվել է ճարտարապետ Ս. Պետրոսյանի կողմից)

Ննադարցիների մաթեմատիկական աղյուսակները:

* Ժայռապարկերները, ըստ՝ Նայասարանի Նեռահադորդակցման «Որոնում» Կենտրոնի համակարգչային շտեմարանի նյութերի

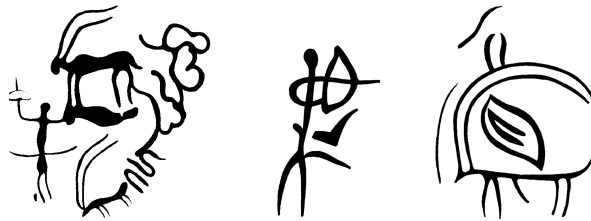
«Տիրամայրը» (նազանքով իջնում է հրաշքի ծես սարից):

Վիշապի և Յեֆեյի համասարելությունը:

Սայլակը, քառանիվ սայլը և մարդիկ:

Ռոսի փեսարաններ:

Աղեղնավոր Նախահայր – Նահապետ Հայկը:

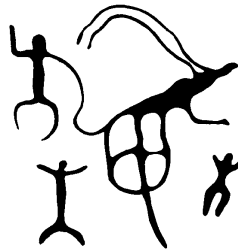
Տեր մարդն հսկա առյուծի վրա:

Հնադարյան ընփանիքը (Երջանիկ և հպարտ հայրը, նորածին որդին և կինը):

Տղամարդկային գեր ուժը (կապը փղամարդու և նեփի միջոցով - մայր հողի ու հայր փիեզերքի հետ):

Օգնություն ծնի ընթացքում (հարաբերությունը մարդկանց և կենդանական աշխարհի միջև):

Մայր հողի մշակումը, ցանք կատարելը:

Ննադարյան Աստղագիտական կենտրոնը Սևասր լեռան փեշերին է (Մարտունու շրջան) [նկարում՝ հայրնագործող, ճարտարապետ Ս. Պետրոսյանն է]:

Ժայռապարկերների հեղինակներն անհայտ են, սակայն հայրնի են նրանց
ժառանգորդները: